

Boros János

Etika és politika

iskolakultúra

ETIKA ÉS POLITIKA

A demokrácia egyéni felelősség

Boros János

Iskolakultúra-könyvek 51.

Sorozatszerkesztő

GÉCZI JÁNOS

ETIKA ÉS POLITIKA

A demokrácia egyéni felelősség

Boros János

iskolakultúra

Iskolakultúra, Veszprém, 2016

ISBN 978 963 693 733 1
ISSN 1586-202X

© Boros János, 2016
© Iskolakultúra, 2016

Kiadja a Gondolat Kiadó

A kiadásért felel Bácskai István
Tördelő Lipót Éva

www.iskolakultura.hu
www.gondolatkiado.hu

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
AZ MSZP SZÉLSŐJOBBDALI PÁRT	13
A FIDESZ ÉS MAGYARORSZÁG POLITIKAI SORSÁRÓL A rendszerváltást erős kézzel, racionálisan, a múlt árnyaival nem vitatkozva, a jövő felé tekintve kell végrehajtani	16
AZ MSZP ÖNGÓLJAI	22
ERKÖLCΣ ÉΣ DEMOKRÁCIA	25
A DEMOKRÁCIA MI VAGYUNK	28
MINDANNYIUNK DEMOKRÁCIÁJA FELÉ	31
DEMOKRÁCIA ÉΣ KÉPZELŐERŐ	35
GYÜLEKEZÉSI SZABADSÁG ÉΣ BIZTONSÁGÉRZET	38
A DEMOKRÁCIA ÉΣ A POLITIKUS	41
EURÓPAI AZONOSSÁGTUDAT Vita Habermasszal	45
ETIKA ÉΣ POLITIKA	48
VÉDŐBESZÉD EGY KÉPZELETGAZDAG DEMOKRÁCIÁÉRT November végén az Amerikai Egyesült Államok minden évben önmagát ünnepli	51
QUO VADIS, EU? Az európai alkotmánytervezet a demokrácia félreértése	54
FÖLÜLRŐL ÉRKEZŐ DEMOKRÁCIA? Az európai alkotmánytervezetről	57

A TÍZDOLLÁROS ARCA Kétszázötven éve született Alexander Hamilton	62
ALKOTMÁNYOZÁS – TELJES ERŐBEDOBÁSSAL Csak a később születettek, nem a volt szolgák alkothatják meg a szabadság földjét	64
COHN-BENDIT, A BRÜSSZELI ZÖLDEK BÜSZKESÉGE A képviselő pedofil hajlamait tárgyalja a <i>Spiegel</i> és a <i>Frankfurter Allgemeine Zeitung</i>	68
ALKOHOL, NOBEL-DÍJ ÉS AZ ÖT ODAÉGETETT FASÍROZOTT Karakterképek Martin Schulzról, az Európai Parlament baloldali elnökéről egy a <i>Spiegel</i> -ben közölt cikk nyomán	71
A SZABADSÁG ÁRA Transzatlanti szerződés és individuális szabadság	74
LEHETŐSÉGEK VAGY KORLÁTOK? Érvek a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség mellett	77
EGY NEVES ÚJSÁG ELTÉVELYEDÉSE Honnan ez a demokratikus játékszabályokat megkérdőjelező nagyképűség?	79
A DEMOKRATIKUS MORÁL DILEMMÁI Barack Obama: Embereket kínoztunk. Bűnöző-e egy állam, ha az ellene irányuló bűnözés ellen védekezve maga is bűnt követ el?	84
A FEKETÉKET LELÖVIK, UGYE? Hétköznapi rasszizmus Mélyamerikában?	87
IZRAELI VAGY ZSIDÓ? A <i>Zeit</i> kérdése, lehet egy ország egyszerre zsidó és demokratikus?	89
A SPIEGEL VIZSGÁLATA AUSCHWITZ FELDOLGOZÁSÁRÓL A frankfurti bíróság összesen 1060 eljárást indított, és majdnem mind ítélet nélkül ért véget	93
PÉNZT VAGY FORRADALMAT! A megvásárolt lázadás Ukrajnában	97

KIÚT A SZOLGASÁGBÓL Hetven éve jelent meg Friedrich August von Hayek műve, „Út a szolgasághoz”	100
AMERIKA ROMLÁSA? A nagyszerű alapelvek nem romlandók – csak néhány ember, aki visszaél hatalmával	103
NEM VAGYUNK MULTIKULTURÁLIS TÁRSADALOM Orbán Viktor és a <i>Frankfurter Allgemeine Zeitung</i>	106
MONOKULTURÁLIS MULTIKULTURALIZMUS Közös nyelv és közös elkötelezettségek nélkül nem lehet egy országot összetartani	110
LENIN EMBERE VOLT AZ ERŐSZAK FŐPAPJA	114
MULTIKULTURALIZMUS: POLGÁRHÁBORÚS IDEOLÓGIA Minden demokrácia megalapozója és létrehozója a szabad, tetteiért felelősséget viselő polgár	117
A TI FEGYVEREITEK ELŐL IS MENEKÜLÜNK	121
CIPRASZ, A GÖRÖG: „NINCS TITKOS TERVÜNK” A baloldali populizmus példája	124
EURÓPA ANYJA? Angela Merkel magányos döntése Európa jövőjéről	127
KERÍTÉS ÉS DEMOKRÁCIA	131
ANGÉLA ANYÁTÓL ERDOGAN SZULTÁNIG Hol vannak a demokrácia németországi változatának kiegyenlítő és védekező mechanizmusai?	135
A MEGALÁZKODÁS MINTAORSZÁGA A német vezeklés nem vezethet Európa és a demokrácia föladásához	138
EGY MÁSIK NÉMETORSZÁG	141
JOBBA, MINT PANAMA? A <i>Die Zeit</i> szerint az Egyesült Államok a 3. helyen áll az adóparadicsomok világranglistáján	144

A POLITIKA MINT BŰVÉSZET Angela Merkel német kancellár száznyolcvan fokos fordulata	148
AMERIKA NEM KERESZTAPA Egy félreértés anatómiája	152
A DEMOKRÁCIA ÖNVÉDELME Válasz a <i>Présház</i> folyóirat kérdéseire	155
AMERIKA NAGY ORSZÁG Jegyzet az elnökválasztás megértéséhez	157
A BURGHEATER ESETE A DEMOKRÁCIÁVAL ÉS AZ ADÓZÁSSAL	161
KETTŐS HATÁS: KETTŐS MORÁL? Alkalmazhatja a morális cselekvésre törekvő a kettős hatás elvét?	163

Számomra a demokrácia személyes érintettség kérdése. Úgy vélem, akkor lesz demokrácia, ha a legtöbb ember így fogja felfogni. 1982-ben azért hagytam el huszonévesen Magyarországot, mert nem kívántam itt szocializálódni, nem akartam azon szörnyűség egy példányává válni, amit akkoriban „szocialista embertípusnak” neveztek. Nyugati, szabad ember akartam lenni. Meg akartam érteni a közösségi-társadalmi emberré válás történetét, értelmét és kikerülhetetlenségét, többek közt ezért is tanultam filozófiát a legszabadabb régi demokratikus országokban, Svájcban és az Egyesült Államokban. Ott értettem meg, és láttam meg sok-sok ember példáján, hogy a demokrácia életmód, az együttélés legjobb fajtája, amiért érdemes élni és tevékenykedni. Demokratává váltam, azzá szocializálódtam. Amilyen a svájci és az amerikai emberek többsége.

A demokrácia a kereszténység hagyományának nagyszerű modern verziója, a mindenki iránti szeretetkötelesség jogi és politikai együttélési formákba öntése. Svájcban tapasztaltam, hogy az emberek személyes életének része saját biztonság, emberi demokratikus politikai rendszerük mindennapi fenntartása. Amerikában láttam, hogy az emberek nagy meggyőződéssel hisznek abban, hogy a világ minden más országánál jobb országban élnek, és sok ember életében láttam megvalósulni azt, amit Dewey demokratikus életmódnak nevezett.

1990-ben reményekkel telten tértem haza, első döbbenetem, hogy milyen sikeres volt a kommunizmus nevelő munkája: úton-útfélen a „posztoszocialista típust” példázó alakokba botlottam. Üdítő volt azokkal találkozni, akik nem engedték eltörni a gerincüket, szép számmal voltak ők is.

Kinti élményeimről, itteni esélyeinkről beszélve a leggyakrabban azt a reakciót kaptam, „ugyan, nem tudod, hol élünk?”. „A demokraták naivak”, hangzott másoktól, és utaltak arra a hitetlenkedésre, amelyet amerikai látogatók tanúsítottak az itteni bonyolult életvitellel és politikai szövénységességgel szemben. Pedig a demokraták nem naivak, pusztán leegyszerűsítik az életet azzal, hogy mindenkinek a maga kezébe és felelősségébe adják saját életét, azzal a kéréssel, hogy keresse ő maga saját értelmét, életének megalkotását, anélkül hogy azt másokra kényszerítené. A modern demokrácia az egyének önoptimalizálásának világa, a magunk által felismert saját feladat közege, és nem a sült galamb várása.

Huszonöt év alatt nem kerültünk sokkal közelebb a demokrácia ideális megvalósításához, de ideális demokrácia sehol nincs. Amerikában több mint két évszázaddal ezelőtt rabszolgatartók hozták létre az alkotmányt, készen állt a formális demokrácia, de milyen messze voltak még az eszmei megvalósulástól! Ez az alkotmány kétszáz éve neveli az ottani embereket, teszi őket polgárokká, hiteti el velük,

hogy ők annak létrehozói, és mivel el is hiszik, tényleges létrehozóivá és polgáraivá válnak. Magyarországon ugyan messze vagyunk még egy jól működő demokráciától, de egyre távolodunk a totalitarizmustól, miközben csökkenő számban, de még köztünk élnek annak egykori támogatói is.

Ez a könyv az elmúlt másfél évtizedben (2002–2016) íródott rövid politikai, politikai-etikai, demokrácielméleti írásaim egy részét tartalmazza, perszonalista demokratikus elkötelezettségem manifesztációit. Egy részük napilapokban jelent meg, de van köztük első megjelenés is. Annak elősegítésére törekedtem, hogy a világnak ebben a régiójában növekedjék a társadalmi igazságosság, kialakuljon a valódi demokrácia. A demokrácia feltétele, hogy a benne élők komolyan veszik annak alapelveit, hogy morális és jogi értelemben valamennyien a demokrácia létrehozói vagyunk, és ezért személyes elköteleződéssel tartozunk. Ha ténylegesen vállaljuk a morális felelősséget, akkor a demokrácia személyesen meg is érint bennünket: állandóan tevékenykednünk kell érte, és mivel tevékenységünk nem érdek-, hanem morális alapú, mindazok támadásával, sőt gyalázkodásával is számolnunk kell, akik nem morális alapról lépnek be a politikai diskurzusba, hanem saját egyéni vagy csoportérdekeik érvényesítése érdekében. Ahogy a morálisan cselekvőnek nem szabad törődnie a hátráltató körülményekkel, a politikával visszaélők acsarkodásával sem szabad foglalkoznia annak, aki állampolgárként egy jobb és érdekmentes demokratikus együttélés mellett száll síkra.

Írásaimat újraolvasva meglepődöm, hogy mennyit változott a világ, és benne a magam véleménye is. 1989 után jó másfél-két évtizedig azt hittem, racionális érveléssel, nyílt kommunikációval, a politikai erők erre való biztatásával jobb, működő demokráciát hozhatunk létre. Az elvvel most is egyetértek, még ha az átmeneti idő más képet tár is elénk. Feltételeztem, hogy az egykori kommunista párttagokkal is lehet beszélgetni, ők is képesek a demokráciára. Morális, demokrácielméleti és -megvalósíthatósági indokok miatt elvitattam tőlük, hogy szerepet vállalhatnak a politikában, de feltételeztem, hogy holdudvari értelmiségijeikkel a demokrácia körülményei közt nyílt vitákat lehet folytatni. Elvártam volna, hogy csendesebbre veszik hangjukat, és örülnek, hogy nem kell a csengőfrásztól tartaniuk, melyet legutoljára e tájon éppen ők vagy közvetlen politikai elődeik gerjesztettek, és amelynek közvetlenül köszönhetik mai kiemelkedő anyagi gazdagságukat. Szerettem volna elavultnak hinni a gyermekkoromban ismételtetett népi bölcsességet, hogy aki egyszer kommunista volt, abból ember többé nem lesz. A tört gerinc nem képes összefogni. Szabad emberként, senki tányérját nem nyalva, a beszélgetés, a demokrácia érdekében írtam például azóta anyagi okok miatt megszűnt, a gerinctörtek vagy szellemi örököseik által fenntartott napilapban, amelyben, utólag belátom, nem kellett volna. De e lapban megjelent írásaim is a demokráciát szolgálták, és talán az azt olvasók fejében elhelyeztek egy-két eszmét, amely nem hagyta őket nyugodni.

Az egykori kommunistákkal való beszélgetéseket, komolyan vételüket különösen is sajnálom. Valóban olyan visszavonhatatlanul elvesztették az adott szó becsületét, az ígéret megtartásának etikáját, az emberi mivolt feltételeit, hogy semmiféle dialógusra nem látok lehetőséget velük. Utólag be kellett látnom, igaza van annak a vezető akadémikusnak, aki felvetésemre, hogy ezekkel a politikai erőkkel együtt kell demokráciát létrehoznunk, azt válaszolta, nem lehet velük beszélni, ki kell őket

szavazni. Ez azóta megtörtént. Hosszú távon nemcsak demokráciát, de semmiféle politikát és együttélést sem lehet hazugságokra, rágalmakra, történelemhamisításra alapozni.

Németországban a 2010-es években kezdtek arról beszélni, hogy a háború után valójában az egész nemzetiszocialista politikai vezető réteget átemelték a szövetségi köztársaság apparátusába. Most, hogy kihaltak, a maiak nagy bátorsággal a néhány még élő auschwitz-i segédlegényen verik el a port, és tisztítják történelmi lelkiismeretüket. Néhány aggastyánt bíróság elé állítanak, sajnálkozva, hogy a többivel, míg éltek, nem ezt tették. Nem tehették, mert azok voltak hatalmon, ők pedig erőtlének, együttfutók voltak. Korábbi korokban ezt a viselkedésmódot gyávaságnak nevezték. Az egykori vezető kommunisták, pártfunkcionáriusok Magyarországon is ügyesen átmentették hatalmukat, vagyona tettek szert, és mint korábban a kommunizmust, most a demokráciát akarják a többi embernek elmagyarázni, és a politikai színteret továbbra is uralni. Hányan futnak még mindig együtt velük!

Írásaimban az adott szóra, az ígéret megtartására, az igazságosságra, a nyílt beszédre, a hatalmat mellőző kommunikációra épülő demokráciát támogatom. Demokrácia, alkotmány, jogalkotás, politikai igazságosság, jogi egyenlőség csak ezekre az erényekre alapozva lehet tartós. A szövegek tanúi lehetnek egy korszaknak, amikor Európa peremén egy kis ország népe végre, történelmében először a valódi szabadság lehetőségét kapta. A felsorolt értékeket folyamatosan belső és külső ellenség próbálja szétrágni, ahol is a belső ellenség nemcsak itt van köztünk, de itt van bennünk magunkban is. Akkor például, amikor pozícióba kerülve nem az igazságosság elveit próbáljuk érvényesíteni, hanem saját egyéni esélyünket megragadni, hogy anyagilag, politikailag feljebb kerüljünk. Ahelyett, hogy folyamatosan a közösségi és társadalmi igazságosság lehetőségeit és érvényesítését keressünk. A demokrácia legjobb létrehozója, megerősítője és védője a folyamatos nyílt beszéd, az igazságosság kimondása. Ahogy Richard Rorty mondta, az igazság nehezen érthető fogalom, és rengeteg értelmezése van. De az igazságosságról mindannyian tudjuk, hogy micsoda, és nem kell róla sokat magyarázkodni. Az igazságosságról nem, de megvalósításáról igen. Igazságosság, etikai alapú jogalkotás nélkül, az erről való egyenes beszéd kerülésével nem lesz itt demokrácia. Ám ha senki nem hagyja magát félrevezetni, ha mindenki saját és környezete szabadságával, erényességével és jólelkiségével törődik, akkor jó úton fogunk a demokrácia felé haladni. Az egyik első lépés, hogy megpróbáljuk néven nevezni a dolgokat, egyértelműen, kettős morál és félelem nélkül. A kettős morál lehetetlenségéről és nem-létezéséről szól a kötetet záró tanulmány.

AZ MSZP SZÉLSŐJOBBDALI PÁRT*

A cím pontatlanul utal arra, amiről írni szeretnék. Azt kívánom illusztrálni, amit számos társadalomtudós bizonyítás nélkül állít, nevezetesen hogy az MSZP minden további nélkül tekinthető konzervatív és jobboldali pártnak, és nem kellene használnia a „szocialista” és a „baloldali” jelzőket. Az MSZP vezetőinek megnyilvánulásai hasonlítanak az osztrák politikus, Jörg Haider populista kijelentéseihez. Ez elsősorban azért megfontolandó, mert míg Haider pártja nem Ausztria egyik legnagyobb pártja, addig az MSZP-ről ez e sorok írása idején nem mondható el hazai vonatkozásban. Mielőtt azonban rátérnék a témára, következzen egy egészen rövid fogalmi tisztázás.

A társadalomtudományokban és a múlt század politikájában általánosan baloldalinak vagy haladónak nevezték azokat a pártokat, mozgalmakat, amelyek a társadalom átfogó polgárosodása, az emancipáció, a társadalmi elnyomás megszüntetése, a gyengék védelme mellett szálltak sikra. Jobboldalinak vagy konzervatívoknak pedig a fennálló rend, a privilégiumok, az „elnyomók” (a baloldali ideológusok elköptatott kifejezése) védőit tartották. Kelet-Európában a huszadik század második felében ezek a címkek alapvetően kérdőjeleződtek meg. Mint azt például Konrád György és Szelényi Iván híres könyvükben meggyőzően kimutatták, a hagyományos uralkodó osztályok megsemmisülése után szinte pillanatok alatt kialakult egy, a régi elitéhez hasonló privilégiumokat élvező új uralkodó osztály. Az 1989/90-es változások idejében ezen osztály, a régi/új párt tagjai és kliensei rendelkeztek a gazdasági, pénzügyi, adminisztrációs, kommunikációs és kulturális hatalom jelentős részével, és ezt az állapotot „természetesen” a változások során és után is meg kívánták őrizni – törekvésük eredményességét empirikus szociológusok, pénzügy-történészek folyamatosan kutatják. Ebben az értelemben az MSZP valójában megőrző, konzervatív, jobboldali pártnak tekinthető, amit ugyan vezetői nyilatkozataikkal és kapcsolattengésük működtetésével gyakran demonstráltak is, ám csak ritkán annyira nyilvánvalóan, mint a státustörvény kapcsán, amikor a Haideréhez hasonlítható szélsőjobboldali megnyilvánulásokra ragadtatták magukat. (Státustörvény alatt a külföldön élő magyar nemzetiségűeknek automatikusan kijáró kedvezmények megadását értették.)

Jörg Haider az osztrák „szabadságpárt” meghatározó alakjának egyik fő Európa-ellenes tézise volt, hogy a külföldi munkavállalók alapvetően sértik Ausztria gazdasági érdekeit, olcsó munkaerejükkel veszélyeztetik az osztrákok munkahelye-

* *Magyar Nemzet*, 2002. február 19. 6. (*A haiderizálódó MSZP* címen.) Az írást a *Népszabadság* Fórum rovata visszautasította.

it. Kirohanásai elsősorban a kelet-európai országok, így hazánk állampolgárai ellen szólnak, azok ellen, akik hosszabb-rövidebb időre Ausztriában kívánnak munkát vállalni. Hangoskodásai nemcsak otthon és Európa országaiban váltottak ki ellen-szenvet, visszatetszést és kritikát, de fellépésében és szóhasználatában a náci múlt elemeit is fölfedezték.

Haider idegenellenes alaptételével meglepően egybecseng az MSZP státustörvény-ellenes kampánya, amennyiben tagjai arra hivatkoznak, hogy általa veszélybe kerülnek a magyar állampolgárok munkahelyei. Talán nem mellékes, hogy a megnyilvánulásokban közös a stílus alacsony-sága, amilyen mélyre egy „magára adó” ország miniszterelnöki posztjára vágyónak még a választási kampány harci idegességében sem szabadna szállnia. Gondoljunk például arra, amikor Medgyessy Péter miniszterelnök-jelölt egy ország demokratikusan megválasztott miniszterelnökről azt állítja, „nem tudja, mit beszél”, vagy amikor Kovács László pártelnök, miközben éppen a haideri idegenellenes és munkahelyvédelmi elvek mellett érvel, „vaskos hazugsággal” vádolja a kormányt, hogy Horn Gyula „elcseszett egyezményről” már ne is beszéljünk (*Népszabadság*, 2002. január 7., 1. és 4. oldal). A példákat tetszőlegesen tovább sorolhatnánk. Az MSZP, amely eddig az EU-csatlakozás mellett szállt síkra, nem veszi észre, hogy EU-ellenes retorikába bonyolódott. Az Európai Unió ugyanis törvényesen garantálja a teljesen szabad munkaerő-vándorlást, vagy érthetőbben fogalmazva, ebben a vonatkozásban az Európai Unió alaptörvénye a minden európaire kiterjedő státustörvény. E törvény minden egyes európai számára privilégium: ha úgy tetszik, mindannyian státuseurópaiak vagyunk. Ha belépünk az EU-ba, több száz millió európai állampolgár lesz jogosult Magyarországon a magyar állampolgárokkal azonos feltételek mellett munkát vállalni, továbbá, ha itt kíván letelepedni, jogosult lesz minden olyan kedvezményre, amit a magyar állampolgárok élveznek, és amit a státustörvény mostantól a környező országok magyarságának és a romániai románoknak nyújt. (Képzeljük el Magyarországot, ahogy tolong határainál a több száz millió európai, mind itt akar letelepedni, dolgozni és a magyar haza kedvezményeit élvezni.) A státustörvénynek valamennyi román állampolgárra való kiterjesztése valójában az EU alaptörvényének nagylelkű, példanélküli alkalmazása Magyarország területén, a szomszéd állam valamennyi idelátogató polgára számára. (Itt a magyar állampolgárok érdekében kritizálnunk kell az Orbán–Nastase-megállapodást: miért nem kapnak viszonyosan a magyar állampolgárságúak is státuskedvezményt Romániában?) Minden egyéb elemzendő aspektusa mellett, a státustörvény tekinthető úgy is, mint kis felkészítő lépés a magyar állampolgárok számára, tolerancia- és szolidaritás-előgyakorlat Magyarország majdani EU-tagságára. Magyarország megnyitja a határait néhány millió külföldi állampolgár előtt, mielőtt e határok több száz millió európai előtt megnyílnának. Mindez akár az európai egyesülést megalapozó eszmék, a tolerancia és a szolidaritás magaskolájának is tekinthető lenne.

Ezeknek a gazdaságilag nálunk is rosszabb helyzetben élő romániai román embereknek nyújtott jogi kedvezménnyel szemben érvel az MSZP azon a módon, ahogy Haider is teszi – például éppen ellenünk. Tekintsük ezt a kissztilúság, a féltékenység és türelmetlenség alsóiskolájának? Az MSZP haideres megnyilatkozásai azért is tarthatók veszélyeseknek, mert olyan xenofób szempontokat dobnak be a

magyar közgondolkodásba, amelyek eddig a hazai szélsőjobb megnyilvánulásain kívül nem szerepeltek a hivatalos politikai vitákban és a magyarországi lakosság politikai vagy politikailag releváns gondolkodásmódjában. Erre figyelmeztet Oplatka András is a *Neue Zürcher Zeitungban* azt írván, hogy az MSZP megnyilatkozása „tudat alatt a románokkal szembeni gyűlöletkeltésre apellál” (a *Népszabadság* is idézi 2002. január 5-i számában). Az MSZP e kirívó stílustalansága, „haiderizálódása” továbbá azért is aggasztó, mert arra utal, hogy a szocialisták a választási kampányban nem riadnak vissza a szélsőjobbboldali érvektől sem. Ezzel sokak szemében nemcsak teoretikusok által régóta állított jobboldaliságukat igazolják, de félelmet keltenek mindazokban, akik ismerik az elvet, a politikában a szavak egyenlők a tettekkel.

A FIDESZ ÉS MAGYARORSZÁG POLITIKAI SORSÁRÓL

A RENDSZERVÁLTÁST ERŐS KÉZZEL, RACIONÁLISAN,
A MÚLT ÁRNYAIVAL NEM VITATKOZVA, A JÖVŐ FELÉ TEKINTVE
KELL VÉGREHAJTANI*

A történelem a múlt tudománya, a jövőről pedig csak feltételes módon beszélhetünk. Ezért nem tézist, hanem három hipotézist állítok föl, amelyeket kifejezetten a napi politikai csatározásoktól független hangnemben fogalmaztam meg. 1. Lehetséges olyan értelmezés, mely szerint a rendszerváltás tulajdonképpen értelemben az Orbán-kormányzás ideje alatt történt meg, vagy nagyon közel jutott ahhoz, hogy megtörténjen (hogy valóban helyes-e ez az értelmezés, azt majd a történelem és nem a mai viták fogják eldönteni, nem az, hogy mint mond erről az ellenzék vagy bármely kormánypárti politikus). 2. A rendszerváltás elsősorban nem jogi, hanem politikai, történeti és morális aktus. 3. A kilencvenes évek és az évszázad kezdetének politikai káoszáért az értelmiséget különleges felelősség terheli.

A vizes kutya és a borbély

16

Tetszettek volna forradalmat csinálni, hangzott az ország középiskolás fokú kioktatása. Esterházy Péter szerint pedig ötvenhatban a kommunizmust úgy rázta le magáról az ország, mint a kutya a vizet, ötvenhat után viszont nem lehetett tudni, hogy hol végződik a kutya és hol kezdődik a víz. Ha forradalmat tetszene csinálni, ha száraz kutya tetszene, akkor a kutyának meg kellene borotválkoznia, vagy legalábbis kutyaborbélyt kellene hívni. De ki legyen a borbély? Egy kívülről jövő borbély morális jogosítványa ugyanúgy kérdéses, mint egy belsőnek. (A borbély-ság nemcsak morális, de logikai probléma is. Bertrand Russell, az angol filozófus feltette a kérdést: vajon borotválja-e magát a falu borbély, aki mindenki olyant megborotvál, aki nem borotválja saját magát?)

Magyarországon nemcsak hogy nem volt borotválás és borotválkozás, nem volt átfogó, az intézményekre, a személyzetre kiterjedő teljes rendszerváltás, de alig négy év elteltével újra visszaválasztották a régi rendszer egykori ajtónállóit. Ez annak a pártnak a történeti abszurditással és morális megmagyarázhatatlansággal egyenértékű visszahozatalát jelentette, amely „megújult” örököse volt a diktatúrát, a gulágot, az ország negyvenéves elnyomatását fenntartó pártnak. A megdöbbenő az egészben az volt, hogy országunk értelmiségének jelentős része segédkezett ebben a visszafordulásban, sőt koalícióra lépett a Pártból lett párttal, holott ha ez nem is ugyanaz, de analóg ahhoz, mintha például Németországban a háború után engedték volna megújulni a náci pártot, majd az utódpártot négy év múlva nemcsak

* *Magyar Nemzet*, 2002. március 23. 6.

újraélesztették volna, de a német értelmiség – Günter Grass például – és a nemzetközi sajtó, még tapsolt is volna ennek. Ez maga az elképzelhetetlen.

Egy korábban elgondolhatatlan gyors visszatérés, visszafordulás és restauráció tanúi lehettünk, és az ország polgárainak nem jelentéktelen részében felmerült az igény a teljes rendszerváltásra, a kutya megborotválására. Világossá vált, hogy olyan morális folt nélküli, tehát fiatal politikai csapat kellett volna, ami, miután demokratikus úton kormányzati hatalmat kap, az antalli szemforgató óvatosság helyett nagy határozottsággal lép fel, és – Russell-paradoxon ide vagy oda – megborotválja vagy megöli a kutyát. Ilyen csapatot a kilencvenes évek végére csak a Fidesz tudott kiállítani, mivel az évtized elejének másik nagy csapata, az SZDSZ a restaurációs koalíció megkötésével saját lényegét árulta el, és önnön morális tőkáját számolta fel.

Ebben az országban még soha nem volt a társadalom egészét és a közgondolkodást átható demokrácia, bár mindenki demokráciát, nyugati típusú demokráciát szeretett volna és szeretne, de szabad polgárok szabad világát és nem a köpönyөгforgatók átfordított uralmát. (Egy nyugati szociológus szerint a kilencvenes évek elején Kelet-Európa köpönyөгek forгатásának sajátos surrogásától volt hangos.) A kilencvenes évek politikai, morális és intellektuális káoszában, a politikai tudatlanságnak, gyakorlatlanságnak, tájékozatlanságnak e közegében a rendszerváltást csak egy erős, szigorúan szervezett együttes vihette (volna) végbe. Mindannyian tudjuk, hogy a bolsevik forradalmat egy jól szervezett, kis, valójában éppen nem többségi, bolsevik, hanem kisebbségi, mensevik csapat vitte végbe, és az utódpart kétségtelenül megőrizte a bolsevizmus klientúrá-összeesküvő jellegét, amire bárki számtalan példát tudna felsorolni. Összeesküvés ellen pedig csak erős kézzel lehet fellépni.

Lehetséges, hogy a Fidesz szigorú szerveződésének, hatalomra kerülésének lesz majd később egy történészek általi olyan értelmezése, mely szerint a bolsevikok és utódaik által itthagytott összeesküvő rendszer képtelen volt spontán úgy szétesni, hogy helyén tisztességes polgári világ alakuljon ki. Lehet, hogy száz év múlva azt mondják majd, a polgári világ létrehozásához ellen-összeesküvésre volt szükség – ám azt is csak ötven vagy száz év múlva lehet megmondani, hogy ez egy ellenklientúrának az előzőhöz hasonló zárt világát hozza-e (hozta-e) létre, avagy lesz-e (volt-e) elég erő a polgárosodásban és a polgárságban ahhoz, hogy a polgári összeesküvők pártját valamennyi polgár pártjává nyissa. Bármennyire hihetetlennek tűnik is egyeseknek, lehet, hogy az Európa történetét megíró könyvek száz év múlva ismét a Fidesz által végigvitt magyar különutas és sikeres rendszerváltást fogják kiemelni, mint ahogy a magyar különutas „szocializmus” is kétségtelenül a legkevésbé volt elviselhetetlen az összes közül.

Orbán Viktornak és csapatának olyan lépéseket kellett (volna) tennie, amelyeket három elődje nem mert megtenni, és amik maradandóvá teszik az átalakulást, mert ami 1998-ig történt, az minden volt – összeomlás, restauráció, visszafordulósóvá dermedés –, csak nem maradandó, új alkotmányt, új politikai rendet és főleg új morált, új gondolkodásmódot hozó világ. Vértelen forradalmat, inkább erős ritmusú evolúciót, mint revolúciót kellett kezdeményezni, ahol természetesen senkinek sem jut eszébe embert ölni, mint az utódpart elődpártjának a maga hajdani rendszervál-

tásakor. Hogy a mostani rendszerváltás ténylegesen hogyan zajlott, lezajlott-e, és milyen eredményei vannak, ezt majd történészek és szociológusok tudják megmondani, és a hazai közállapotok alakulása fogja megmutatni. Valódi rendszerváltás indikátora lesz, amikor mindenki magáénak fogja ezt az országot érezni, megszűnik az általános adóelkerülési szándék, betemetődnek a politikai árkok, a gazdaság növekszik, és a kivándorlás helyett megindul a bevándorlás.

Ebből a szempontból teljesen lényegtelen, hogy a politika belső köreiben időnként idegesség, kiabálás, kapkodás van, mint ahogy ezt egyes híradások tudunkra kívánják adni. A politika legfelső szintjén túl nagy a felelősség, a tét, a kikerülhetetlen döntések sorozatában a „hivatalos” magyar történelem menete az otlélvők kezében van. Bárki legyen ott, elegendő ok az idegességre. Továbbá a történelem cselekvői, bárkik és bárhol is legyenek, gyakran maguk sem tudják a maga teljességében, hogy mit tesznek, legalábbis tetteik történeti összefüggéseit és hatását általában csak az utókor érzékeli és érti meg. Saját szavaik jelentését és hatásait sem ismerhetik, hiszen hála a modern nyelvészetnek, ma már tudjuk, hogy a nyelv egyedi használóitól külön életet él. A cselekvő, a beszélő csak egyetlen, korántsem privilegizált hermeneutája, értelmezője saját cselekvéseinek és szavainak. Újabb ok az idegességre.

A Fidesz vezetői lehet, hogy idegesek, de nem gyilkosok, még csak nem is diktátorok. Szándékaik szerint egyszerűen tényleges rendszerváltók, akik nemcsak a történelembe visszafelé tekingetnek, hanem előre, egy új típusú jövőt keresnek és próbálnak megvalósítani. Amit Nietzsche mondott a jövőt alakító emberről, érvényes rájuk is: „Tehetetlen a régi tettekkel szemben, haragos szemlélője minden múltnak. Az akarat nem tud visszafelé akarni.” A múlt haragos szemlélői a jövő felé fordulva új szavakat, életérzéseket keresnek. Nyilván véletlen, de mégis figyelemre méltó, hogy Orbán Viktor kongresszusi beszédének stílusában „Az amerikai tudós”, az amerikai „nemzeti kulturális függetlenségi nyilatkozat” írójára, Emersonra emlékeztet. Arra az Emersonra, aki a tizenkilencedik században a legjobb emberi képességeket kívánja gyakorlati hatékonyságúvá és világjobbítóvá tenni, és aki az amerikai nemzetet úgy szólítja fel ébredésre és a jövő felé fordulásra, hogy a „más nemzetek keze alatt eltöltött inasévek végükhöz közelednek, felszabadulásunk nem késhet soká. A feltörekvő milliók körülöttünk nem élhetnek örökkön idegen országok hitvány koncán.” E hetyke emersoni szavak az új amerikai, világalapító életérzés kifejezői voltak, melyek egy új nép tekintetét radikálisan a jövő felé kívánták fordítani, és a hazai rendszerváltó politika sem régi fogalmak ismételtetését, hanem az új realitások és azokat leíró új, hermeneutikai feladat elé állító fogalmak teremtetését is kell, hogy jelentse – egy új világét. Miért ne tételezhetnénk föl, akár történeti hipotézisként, hogy a jövő, amire az új nemzedék törekszik – és amit ezen ország legtöbb polgára szeretne, bárkire is szavazzon, és bármilyen legyen is a politikai, közéleti műveltsége és felelősségvállalása – egy nyílt, a lehető legtöbb embernek a lehető legnagyobb jót nyújtó szabad és demokratikus, befogadó jövő. Abszurd lenne bármi mást is akarni.

A rendszerváltás spontaneitása és etikája

Az imént elmondottak felvázolhatók az etika felől is, hiszen a modern történelem tanúsága szerint csak azok a politikai képződmények sikeresek hosszú távon, amelyek morálisan és a teljes közmegegyezés által megalapozottak. Egy rendszerváltás, egy forradalom morális és nem elsősorban jogi aktus, csak utólag lesz ez utóbbivá (is). Rendszerváltásról csak akkor beszélünk, ha mint nagyobb közösség szakítunk a múlt moráljával, politikai értelemben új világot vázolunk fel, és akarunk, ezt az akaratunkat kinyilvánítjuk, és az új világot cselekedeteinkkel megvalósítani próbáljuk. Minden forradalmi és tényleges rendszerváltás megsemmisítette az előző rend politikai morálját, urait és jogrendszerét, elég az oly sokszor megénekelt és hivatkozott francia vagy bolsevik forradalomra emlékeztetnünk. A ma elfogadott gondolkodás és gyakorlat szerencsére már nem engedi meg e két „haladó”, „baloldali” forradalom vérengzését, de azért a volt uralkodók vértelen elzavarása az általuk kialakított átlagos életszínvonalra való visszahelyezésükkel (például átlagnyugdíjon való nyugdíjaztatásával) miért ne férhetne be egy rendszerváltás keretei közé?

Lehetett volna persze más útja is a morálisan megalapozott és elfogadható rendszerváltásnak, azt az utódpart hajthatta volna végre, erre négyéves sansza adatott, nevezetesen, ha e párt nyilvánosan megköveti Magyarország népét az elmúlt negyven évért, és mondjuk morális megtisztulásának komolyságát demonstrálandó, valamennyi volt párttag hét évre kivonult volna minden nyilvános politizálásból. Ennyi idő alatt Esterházy kutyájának is új szőrzete nő. Miután nem ez történt, ha tényleges rendszerváltást és nem privilégiumok restaurációját akartuk, akkor szükségessé vált egy akcionista, határozott, rendszerváltó föllépés.

Ha a tisztelt magyar újságíró urak néha etikai könyveket olvastak volna (mint ahogy az SZDSZ vezetői nemcsak olvastak, de írtak is ilyeneket, ezért viselkedésük még az újságírókénál is érthetlenebb volt), akkor nem lenne idegen számukra a felismerés, hogy egyfajta etikai megtisztulás és önként vállalt valódi bűnbánat és szimbolikus bűnhődés vagy „vezeklés” (hétévi politikai absztinencia) nélkül soha nem lesz itt politikai és morális béke. A politikától való távolmaradás és távoltartás minden egykori párttagra vonatkozik, a rendszerváltás morális sikeressége érdekében a Fidesznek sem szabad egykori párttagokat alkalmaznia. Egyébként a béke (a borotválkozás) nem jön létre saját erőnkől, hanem majd az Európai Unió gépezete nem egyszerűen meghorotvál, de bedarál bennünket egy nagyobb masszába. Ez lesz a valódi globalizált entrópia egy virágzó, morálisan megalapozott és felfogott poszt nacionális és regionális demokrácia szimbiozisa helyett. A rendszerváltást spontán, egyfajta közvetlen etikai gesztussal, erős kézzel, racionálisan, a múlt árnyaival nem vitatkozva, a jövő felé tekintve kell(ett) végrehajtani. Ezért állítható fel a történeti hipotézis, hogy az Orbán-kormány négy éve a tényleges rendszerváltásra tett morális erőfeszítés ideje, ahol persze mint minden ilyen dologban majd a történelem fogja eldönteni, hogy a rendszerváltás ténylegesen megtörtént-e – és tézis lesz-e a hipotézisből.

Az értelmiség vétké

Még egy szót az értelmiség felelősségéről. Ez a felelősség mérhetetlen, és mérhetetlen az az etikai és politikai vétek is, aminek részese a magyar értelmiség jelentős része. Az értelmiséget az különbözteti meg a vagdalkozóktól és a nap szerencselovagjaitól, hogy a „transzkontextuális” tudás birtokosa, gyakorlója és közvetítője a társadalom és a politikusok felé. Ha pedig az, akkor ki kellett volna látnia az elmúlt évtized káoszából, és tudnia kellett volna, hogy a történelem nem egy-két-négy éves játék, hanem hosszú távú folyamatok közege. Fel kellett volna ismernie, hogy a kritikai értelmiség helyét a világon mindenütt a konstruktív, vagy ha tetszik, dekonstruktív értelmiség veszi át, amely nem pusztá megsemmisítő kritikával él, hanem kritikáját építő javaslatokkal kapcsolja össze.

Világosan látni kellett volna, hogy a magyar történelem eddig nem adta meg a lehetőséget a demokrácia tartós kialakítására és az emberek demokratikus gondolkodásának kifejlődésére. Tudatosítani kellett volna, hogy a magyar történelemben alig vannak olyan valódi demokratikus gondolkodók és példászerű politikai cselekvők, akikre minden további nélkül támaszkodhatunk, akiknek művét ténylegesen folytathatjuk, tehát az egyetemes gondolkodás- és politikatörténet legjobb értékeit, hatástörténetét kellett volna tanulmányozni és honosításukra kísérletet tenni. Az intellektueleknek érzékelniük kellett volna, hogy a közállapotok morális megtisztulása és felszabadítása nélkül itt soha nem lesz tisztességes köz- és politikai élet. Tudniuk kellett volna, hogy a világon mindenütt kétpólusú a politikai világ, amit sematikus, egyre semmitmondóbban és félrevezetőbben jobb- és baloldalként írnak le. Ennek megfelelően mindenkinek érdeke lett volna egy kétpólusú politikai struktúra kialakítása és támogatása. Az értelmiség legjobbjainak ezért egy kulturált liberális és kulturált konzervatív párt kialakításán kellett volna fáradozniuk, az utódpártnak pedig meg sem szabadott volna hét évig (vagy inkább a mózesi pusztai vándorlás negyven évéig) alakulnia. Mennyivel lakhatóbb és megnyugtatóbb lenne egy olyan politikai Magyarország, ahol egy nagy, kulturált liberális párt állhatna szemben egy nagy és kulturált konzervatív párttal a teljes feledésnek átadva a kilencvenes évek elején sorvadásnak induló utódpártot.

Ehelyett az értelmiség mindent megtett a kétségtelenül sok kérdéses személyiséggel megtelt „konzervatív” pártok megsemmisítő kritikájáért és lejáratásáért (a taktika nagyon hasonlított az egykori bolsevik lejáratási módszerekhez), majd egy jó részük szövetséget kötött a részben éppen általuk felépített utódpárttal. (Tanulmányos elemezni a nyelvi, stílusi, retorikai, tartalmi és panelszerű azonosságot az Antall és Orbán ért támadások közt.) Ez etikai vétek és politikai-történelmi rövidlátás volt, mely felborította a jobb rendszerváltó pártok stílusában megjelenő morális világ rendjét, kizökkentette idejét. Az értelmiség pártját végül is ez a belső morális meghasonlás örölte fel, amint ezt én Kis Jánosnak 1994-ben, a koalíciókötés előtt személyes beszélgetésben megjósoltam. Nincs államalapítás morális újrakezdés, a sivatagi vándorlás morális megtisztító erejének komolyan vétele nélkül.

Ha kiszorult az értelmiség nagy része a politika meghatározó erői közül, ezt csak magának köszönheti, hiszen ha a tettek nem is feltétlenül, de a megelőző és rá-

következő megfogalmazások, a fogalmak, az értelmezések mindig az ő kezében voltak és lesznek. A káoszról és a morális patthelyzetből ki kell jönni. A társadalmi béke érdekében az időt vissza kell zökkenteni, az értelmiségnek vissza kell térnie a politikába, az idő magára találásához, a morális tiszta lap megteremtéséhez kezet és segítséget kell nyújtania, hiszen a történelemben soha nincs késő – csak öreg emberek vannak. Ez az ország, amely mindannyiunké, nem volt, hanem lennie kell.

AZ MSZP ÖNGÓLJAI*

Egy korábbi németországi választási kampány során megjelent egy karikatúra, ahol Kohl, futballistaként fölemelt kézzel örül az általa rúgott gólnak (a mozdulat mint annak idején Farkas Jancsié a braziloknak rúgott gól után, ám a karcsúság hiányzik) egy olyan kapuba, amelyben már több labda van. A háló rezeg, a láb a rúgás után éppen földet ér, egyet lép, kéz a levegőben, száj kiáltja, „Gól!” (*Tor!*). A megnyúlt arcú közönségből ketten félig háttal, egymás felé fordulva, kinagyítva a képen – egyik drukker a másikkal: Nem kellene szólni neki, hogy ne a saját kapujába rúgja a gólokat? Ez a kép azért jutott eszembe, mert most már végre valaki megkérdőzhethné, nem kellene az MSZP-nek szólni, hogy ne a saját kapujába rúgja a gólokat?

Orbán Viktor ért a futballhoz, ezt bizonyítja is a politikaikampány-mérkőzésen, szemtől szemben még egyetlen testcselt sem mutatott be, csapatát nyugalomra inti, az ellenfél kapui felé még meg sem indultak. (Mondott egyetlen szót hosszú évek keresztlő Orbán Viktor az MSZP külpolitikai elképzeléseiről?) És mégis, újra meg újra rezeg az ellenfél hálójá. – Melyek is ezek az öngólok, amelyek nemcsak a hazai „sportbarátok”, de a külföld is megrökönyödve regisztrál? Az MSZP első külpolitikai öngólja a státustörvény bírálata volt, melyben átvették annak az osztrák szélsőjobbaldali politikusnak, Haidernek a retorikáját, aki a szomszédos népek ellen hangolja az osztrákokat. Ehhez képest igazán mellékes, hogy egy vezető magyar értelmiségi még önmagának is rúg egy gólt, amikor egy osztrák lapnak azt nyilatkozza, hogy Orbán és Haider politikai nézetei egyívásúak.

Ha egyetlen öngól esetén még lehetett véletlenről beszélni, a másodiknál a futballban fölmerül a gyanú, hogy a csapatot, mint annak idején a visszavonulásra megérett Kohlt, nem világosították föl, melyik irányban kell támadni. Orbán Viktor ugyanis ismét teljesen összhangban van a brüsszeli EU-politikával, és, mily meglepő, az MSZP ezért támadja. A miniszterelnök egy brüsszeli sajtókonferencián kérdésre válaszolta, hogy a Beneš-dekrétumok nem összeegyeztethetők az Európai Unió jogrendjével, ezért ezt majd nyilván az EU-nak kell Csehországgal tisztáznia a csatlakozáskor. Ugyanakkor a magyar kormány nem kívánja a kérdést a kétoldalú kapcsolatok szintjén fölvetni. Világos, morálisan értékelhető megnyilatkozás. És ekkor megindult az MSZP újabb „ellentámadása” – ismét a saját kapujuk ellen, komoly külsős támogatással. Például Eörsi István (*Népszabadság*, 2002. február 26. 12) azt állítja, Orbán szerint, „ha Csehország és Szlovákia nem hatálytalanítja a Beneš-dekrétumokat, akkor nemigen kerülhetnek be az Európai Unióba. Jön a mi miniszterelnökünk... és Európa nevében követelményeket támaszt Csehor-

* *Magyar Hírlap*, 2002. március 29. 11.

szággal és Szlovákiával szemben. Kínosan komikus helyzet.” Orbán Viktor semmi-féle követelményt nem támasztott, hanem egyszerűen olyan véleményének adott hangot, amely teljesen megegyezik az EU hivatalos politikájával és jogrendjével, sőt – ha hihetünk egyes korábbi írásainak – Eörsi István értékrendjével is. Nevezetesen, hogy nincs kollektív bűnösség, és nem lehet embereket szülőföldjükről elűldözni, és ha valamely országban ilyen törvények életben vannak, mint napjainkig a Beneš-dekrétum Csehországban, akkor az nem kompatibilis az Európai Unió jogrendjével. Sem Eörsi István, sem az MSZP kritikusai nem veszik észre, hogy tegnapelőtti, közvetlen háború utáni retorikát folytatnak, mely fölött már akkor eljárt az idő. ... A második öngólnál jobb csapatoknál már az edző és a tanácsadók menesztésén gondolkodnak...

De mindez még hagyján, ez a nulla-kettő (azaz 0 – 2, feltéve, hogy a pályaválasztás jogát is megkapja az MSZP, avagy $x - 2$, mert az MSZP is rúghatott valódi gólokat, a Fidesz is öngólokat, x számút, amelynek vizsgálata túlmenne e rövid írás tárgyán, nevezetesen a szocialisták öngólgazdag kampányán). Azt sem veszik észre, hogy a szociáldemokrata Schröder kancellár, aki nem a Fidesz, hanem az MSZP kongresszusára látogatott el, nem hajlandó Prágába utazni, és cseh kollégájával tárgyalni. Miért? A cseh kormányfőnek a Beneš-dekrétum melletti kiállása miatt. Talán látva a saját kapu ostromát, átállt, és most már Schröder is Orbán oldalán játszik? Persze kételkedhetünk abban, hogy ez ügyben Schröder foglalkozott volna a magyar belpolitikával. Ki beszél odakint *ma már* a magyar futballról?

A *Neue Zürcher Zeitung* a következőket írja „Közép-Európa történeti ballasztjai” című vezércikkében (NZZ, 2002. március 2–3., 1): „Történeti eredetű sebek, melyek soha nem hegedtek be teljesen, az utóbbi hetekben ismét felszakadtak... A Beneš-dekrétumokhoz kapcsolódó polémia feszültségekhez vezetett Prága és Berlin, Prága és Budapest közt... Schröder azzal, hogy lemondta köszöbönálló Csehországi útját, határozottan megkérdőjelezte külügyminiszterének biztosítékát, hogy a Beneš-dekrétumok kapcsán minden félreértést tisztázott. A félreértésekről a cseh kormányfő, Zeman gondoskodott, a háború után Csehországból elűldözött szudétanémeket Hitler ötödik hadoszlopának és árulóknak nevezte – teljesen összhangban az 1945-ös dekrétumok nyelvezetével.” A probléma nem az, hogy történeti nyelven beszél valaki, hanem az, hogy ezt politikus teszi, ami a dekrétumot a mai időkre érvényesíti. Bár Németország és Csehország 1997-ben hivatalosan kiengesztelődtek, Csehország mind a mai napig nem érvénytelenítette a törvényt. Elképzelhetőnek tartja valaki, hogy az Európai Unió egyik vezető gazdasági és immár egyik vezető politikai hatalmának első számú vezetője nem egyeztet a többi meghatározó európai kormányfővel a Csehországgal kapcsolatos politikát illetően?

Ha az MSZP így, ekkora tájékozatlansággal folytatja kampányát, akkor, legalábbis ami a külpolitikát illeti, Orbán Viktornak nem is kell pályára lépnie, avagy saját térfelén nyugodtan pihenőállásba helyezkedhet. Miután a külpolitikában az MSZP vállalta a labdának a saját kapuba való eljuttatását, marad a belpolitikai mérkőzés. Itt is vannak már öngólok, mint például az MSZP miniszterelnök-jelöltje személyének állítólagos egészségi állapota, melyről találgatásokat hallani, a miniszterelnökkel folytatandó nyilvános vita körüli MSZP-huzavona, a miniszterelnök-jelölt és az MSZP programjának eltérései, az MSZP-logók nélkül terjesztett szocialista vá-

lasztási anyagok, a romakérdés kezelése, hogy csak néhányat említsünk. Az MSZP miniszterelnök jelölt egészségi állapotáról mindenféle hírek hallhatók. Kétségtelen, hogy egészségi állapota mindenkinek magánügye, kivéve, ha valaki az ország első számú politikai pozíciójára pályázik. Ekkor ugyanis a választópolgárnak joga van arra, hogy tájékoztatást kapjon erről. Sajátos a két nagy jelölt közti vita előkészítése is. Miután Orbán a javasolt egy vita helyett kettőt vállalt, ráadásul közönség előtt, akkor ezt Medgyessy Péter teljesen érthetetlen módon meghátrálásnak nevezte, majd Kovács László kijelentette, hogy ezt így nem tudják elfogadni. Kovács minden alapos indok nélkül állította ezt – vajon nem azért, mert félnek Orbán határozott fellépésétől? Mint köztudott, Medgyessy nyilvános szereplései viszonylag rövidек, színtelenek, szemben egy nyilvános vita hosszabb és fárasztó igénybevételével.

Érthetetlen, és mind a mai napig nem kaptak választ a választópolgárok arra, hogy a honlapok tanúsága szerint miért különbözött eredetileg számos ponton Medgyessy és az MSZP programja, és miért változik, hogy mi van a honlapokon. Nem világos az sem, hogy egyes budapesti MSZP-s országgyűlési jelöltek miért terjesztenek olyan városi tömegközlekedési menetrendet, melyen nagy színes fényképük látható anélkül, hogy megjelenne az MSZP logója. Az ember nem tudja, hogy a közlekedési vállalat vezetőjének, vagy az MSZP képviselőjelöltjének arcát akarják-e a közlekedővel megjegyeztetni. Aztán itt van a romák érdekeinek politikai megjelenítése és érvényesítése, a Fidesz erőfeszítéseinek állandó és felelőtlennek tekinthető kritizálása: ha a romakérdés ma ennyire égető, nem szabad elfelejtenünk, hogy ez igazán olyan probléma, ami csak hosszú évtizedek alatt alakulhatott ki, az MSZP és elődje pedig az utolsó ötvenhét évben éppen negyvennyolc esztendőn keresztül „kezelte” a kérdést: az egynél jóval több öngóllal fölérő eredményt ismerjük, az maga a romakérdés kialakulása, fennállása és a velejáró összes probléma. Hány belpolitikai öngól is ez?

Kis János és Tamás Gáspár Miklós Medgyessy Pétert távozásra szólítják föl, ezzel szemben Nádás Péter úgy véli, hogy a távozásra nincs indok. Hármójuk véleményének elemzése hosszabb tanulmányt igényelne, mint ahogy a Medgyessy-ügy tárgyalása is, ami egyszerre erkölcsi, alkotmányos, politikai, jogi, történeti kérdés, egyszerre egy ember személyes sorsának, egy ország morális önképének, politikai jövőjének és sok egyéb mellett az SZDSZ politikai-morális túlélésének netán sajátos újramegerősödésének kérdése is. A következőkben egyetlen szempontot emelek ki, az erkölcs és a demokratikus politika viszonyát, ami minden vita háttérében megjelenik, amiről azonban kifejezetten egyedül Nádás Péter beszél (*Magyar Narancs*, 2002. június 27. 6–7, 16), megemlítve, hogy erről inkább filozófusoknak kellene nyilatkozniuk. – Helyesebben az igazságosság és a demokrácia viszonyáról kellene beszélnem, de Nádás az erkölcs–demokrácia dichotómiát hangsúlyozza, és itt ehhez kívánok kapcsolódni.

Mielőtt politika és erkölcs viszonyára térnék, egy dolgot le kell szögezni. Mint azt a filozófia klasszikusai számtalanszor hangoztatták, lehetségesek közös erkölcsi megfontolások, de azt, hogy egy bizonyos ember erkölcsös-e, pozitíve erkölcsösen cselekszik-e, ezt külső szemlélőként soha nem tudjuk megállapítani. Egy másik ember cselekedeteinek vagy karakterének moralitását nem, csak legalitását tudjuk kimondani, vagyis azt, hogy látszólag, a külső megjelenés szerint morális, hogy azonban a cselekedetet valódi morális megfontolások, belső morális attitűd kíséri-e, avagy csak véletlenről, esetleg hasznossági szempontok figyelembevételéről van szó, ezt nem tudjuk megmondani. Ezt csak ő tudja, erre egyedül neki van „privilegizált” rálátása.

Ezzel szemben vannak olyan cselekedetek, amelyek már külső formájuk szerint sem elfogadhatók erkölcsi szempontból. Az ilyen cselekedetek skálája hosszú, a gyilkosságtól, a néptáptól a társadalmi kirekesztésig és a bármely színű modernkori diktatúrában önként vállalt funkcionáriusi szerepig terjed. Az minden további nélkül megállapítható, hogy a diktatúra rendőri hálózatában való aktív és fizetett tevékenység még csak külső formájában sem volt erkölcsös, azaz morális értelemben legális. Az immoralis cselekvés jóvátétele pedig az etika klasszikusai és modernjei (például Arisztoteléstől Kantig és a maiakig) szerint minden esetben valamiféle bűnhődés, vezeklés, jóvátévő cselekvés, aminek azonban nem a büntetés a célja, hanem a „morális rend” helyreállítása. Nem csak a vétek beismerése, hanem a vétekekkel ellentétes irányú tett. Ha valaki lopott, adja vissza a lopott holmit, ha valaki

* *Magyar Hírlap*, 2002. július 3. 11.

azért van a magas politika régióiban, mert korábban erkölcstelenül viselkedett, ezt csak úgy tudja jóvátenni, ha lemond magas funkcióiról.

Mi köze mindennek, főként pedig az erkölcsnek a politikához? Nádas Péter e két területet szétválasztja, én azonban (hogy csak néhány „nevet említsek”) Platón, Arisztotelész, Kant, Rawls, Rorty és Derrida nyomán erkölcsöt és politikát szervesen összetartozónak, szétválaszthatatlannak tartom akkor is, ha elismerem, hogy ez a felfogás a mindennapok politikai csatározásait figyelve nem mindig tűnik könnyen képviselhetőnek. Az etika és a jogalkotás azonban soha nem leírás, deskripció, hanem előírás, preskripció, normameghatározás.

Az etika az egyes ember cselekedeteinek elmélete. Kant óta az etika nem szabályrendszerek gyűjteménye, hanem értelmes gondolkodás ügye. Az etika Kant számára bátorság kérdése, hogy merjük a saját eszünket használni ahelyett, hogy parancsokat várnának, vagy a hatalmasokhoz dörgölőznénk. Az etika az egyes ember felől értelmezhető, az egyedi ember felelőssége felől, aki a társadalomban cselekvő, és ezáltal mindig befolyásolja a többi ember életét. A demokratikus politika pedig, a nagy amerikai filozófus Dewey szavaival „az egyéni élet közösségi meghosszabbítása”. Mivel pedig az egyéni élet folytonos cselekvés és semmi más, a tudatos, azaz felelősségteljes cselekvés pedig szabályozott, értelmezhető, tehát értelmes cselekvést jelent, a cselekvés megfogalmazható és kommunikálható szabálya pedig már az etika kérdése, nem nehéz a következtetést levonni, hogy a politika az egyéni cselekvés meghosszabbításaként az etikára kell, hogy épüljön.

Ha valaki elolvassa az amerikai alkotmány, a modern demokráciák klasszikus alapirata létrejötté körüli intellektuális küzdelmekről szóló dokumentumokat, akkor láthatja, hogy ezek bizony alapvetően erkölcsi viták voltak. A modern demokráciák az erkölcsre alapultak, ha ezek az alkotmány és a jog nyelvén is nyerne megfogalmazást. Az erkölcs ugyanis igazságosság, társadalmi igazságosság, és csak akkor fogják az emberek magukénak érezni a jogrendet, tehát akkor lesz az egész ténylegesen demokratikus, ha az az igazságosságon alapul, tehát erkölcsös. Az emberek csak az igazságosságot, az igazságos jogot értik, ez nem véletlenül volt így a népmesékben és van így a modern nyugati demokráciákban. Az igazságosságérzet már a kisiskolásokban fejlett, és csak erre alapozhatjuk a demokráciát. Az emberek csak akkor értik a demokráciát, ha felismerik, hogy az saját egyéni életük, morális, tehát jobbik énjük meghosszabbítása. Akkor majd önként, belső okokból nem fognak adót csalni, akkor majd büszkéek lesznek az elvileg belőlük fakadó és rájuk épülő, értő működő politikai rendre, a demokráciára.

Nádas Péter olvassa a nyugati lapokat. Meglepő számomra, hogy nem vette észre, mind az amerikai, mind a nyugat-európai nagy és alapvető politikai viták mindig erkölcsi érvekkel vannak tele, tehát az igazságosság és a kölcsönös respektus érveivel, ahol azonban nem a társadalom ellen vétőket védik, hanem próbálnak megfelelni az igazságosság elveinek. A modern demokráciák története és jelenkora jól mutatja, hogy csak ott van stabilitás, ahol az alkotmány és jogrend igazságos, vagyis etikailag megalapozott. És ehhez hozzátartozik a múlt bűneinek igazságos földolgozása is, tehát az, hogy aki a múltban, egy igazságtalan, egy erkölcstelen rendszerben előnyökre tett szert, az nem ezen előnyökön lovagolva fogja most az igazságos társadalmat kialakítani. Mert ez így soha nem fog kialakulni, az igazság-

talánul szerzett előnyök (aki igazságtalanul szerzett előnyt, az pozíciót szerzett, az ilyen pozíciót pedig lövészárkokkal védik, mert ősidők óta ez a természete a nem demokratikusan megszerzett pozícióknak, íme az árokásás) a társadalom igazságérzetét mindig zavarni fogják, és a demokráciát elemi szinten, azaz az egyes ember szintjén, mindig kikezdik.

A demokráciát az erkölcsre kell alapozni, mert egyébként nem lesz tartós, az emberek nem fogják a demokráciát úgy magukénak érezni, mint például az olyan erkölcsre alapozott alkotmányos demokráciákban, mint az Amerikai Egyesült Államokban. Mi a teendő? Be kell ismerni, hogy az első tizenkét évet elrontotta a rendszerváltó elit. Félúton megálltak, legjobbjaiak túl korán kiszálltak a politikából, hagyták, hogy politikai vagy etikai amatőrök vezessék az országot, akik sok mindenhez értettek, csak éppen ahhoz nem, hogy miként kell egy szabad, demokratikus, nyugati Magyarországot létrehozni. (Hogy mindehhez nem értettek, és még csak elképzelésük sem volt, ezt az eredményekből láthatjuk.) Új nemzeti kerekasztalt kell létrehozni, melynek eredménye egy új alkotmány és társadalmi béke lesz. Nincs késő, tizenkét év egy perc a történelemben.

A DEMOKRÁCIA MI VAGYUNK*

Ha a francia király még nyugodtan mondhatta, hogy „az állam én vagyok”, akkor a demokráciában ezt mi, a demokráciában élő polgárok, Magyarország minden egyes polgára, elmondhatjuk magunkról és államunkról. A „demokrácia mi vagyunk” vagy a „demokratikus állam mi vagyunk” nem túlzás és nem fellengzősködés, hanem a valós tényállás megfogalmazása. Miről is van szó?

A demokrácia mint szabad életmód

A legfiatalabb ország, a legöregebb modern demokrácia, az Amerikai Egyesült Államok filozófusa, Dewey azt tartotta, hogy a demokráciát az egyes emberből, a szavazópolgárból kell levezetni. A demokráciának csak akkor van értelme, ha úgy gondoljuk el, hogy az egyes ember életének meghosszabbítása. A demokrácia, mondja Dewey, „nem kormányforma, nem is társadalmi hasznosság, hanem *az ember és természetapasztalata metafizikai viszonya*”, vagyis az ember megtapasztalja önmaga egyenlőségét a többi emberrel, és ezt az egyenlőséget a társadalom szerkezetére vetíti vagy alkalmazza ahelyett, hogy felülről vagy kívülről várna legitimációt. Ha egyenlők vagyunk születésünknel fogva, akkor ezt a társadalom szerkezetének is tükröznie kell.

A demokrácia életmód, minden ember lehetséges és legnagyobb stílusa. Ha tiszteljük önmagunk és a másik ember szabadságát és ezzel járó társadalmi felelősségét, akkor csak demokraták lehetünk, a demokrácia hívei, és ezt mindennapi életünkben és kommunikációnkban is meg kell valósítanunk. A demokrácia szabadság és egyenlőség, és ami ezt korlátozza, az korlátozza a demokráciát is. Dewey hangsúlyozza, hogy „Minden, ami korlátozza a szabadságot és a kommunikáció teljességét, olyan sorompókat helyez el, amely csoportokba és klikkekbe osztja az embereket, egymással szembenálló szektákba és frakciókba, és ezáltal aláaknázza a demokratikus életmódot. A szabad vélemény, szabad kifejezés és szabad gyűlés polgári szabadságának pusztá törvényes garanciája nem sokat ér, ha a szabad kommunikáció mindennapjaiban az eszmék, tények, tapasztalatok adásvételét megfojtja a kölcsönös gyanakvás, visszaélés, félelem és gyűlölködés. Ezek a dolgok hatékonyabban rombolják le a demokratikus életmódot, mint a nyílt kényszer.” A demokrácia megvalósítása és fenntartása érdekében, gyanakvás és félelem helyett

* Magyar Hírlap, 2002. december 24. 11.

a bátor és nyílt kommunikációra, egymás felé fordulásra van szükség, nem a színlelés, hanem a valódi attitűdök szintjén. A demokrácia a bátor és nyílt emberek társadalma, nem pedig a „sötétben reszketőké” vagy titkos társaságokat létrehozóké.

A demokrácia mint moralitás

A demokrácia nem államforma, hanem alapvetően morális fogalom, az életvitel formája. A demokrácia nem valami külső, hanem személyes világunk, csak így maradhat fenn tartósan. Ezért mondja Dewey, „Ahhoz, hogy megszabaduljunk attól a szokásunktól, hogy a demokráciát valami intézményesnek vagy külsőnek gondoljuk és ehelyett szokásként sajátítsuk el, a demokráciát személyes életmódnak tartva, akkor tudomásul vesszük, hogy a demokrácia morális eszme és amennyiben ténnyé válik, akkor morális tény lesz. Tudomásul kell venni, hogy a demokrácia csak akkor valóságos, ha ténylegesen az élet közhelye.” A demokrácia hit az emberben, abban, hogy ha az embert mintegy „magára hagyjuk”, akkor a demokrácia virágozni fog, hiszen a „demokrácia feladata mindörökké a szabadabb és emberibb tapasztalat létrehozása, amelyben mindenki osztozik, és amelyhez mindenki hozzájárul”. A demokrácia tehát a morális élet közösségi meghosszabbítása, nem kormányforma, hanem egyenlő emberek közösen akart társadalmi élete.

Az így felfogott, az egyes embertől szerveződő demokrácia fogalma természetesen még nem terjedt el, a rendelkezésre álló idő miatt nem is terjedhetett el hazánkban és a többi közép-európai országban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a demokráciát ne lehetne így felfogni, hogy ne foghatnák föl egyre többen így. Mi lenne, ha azt mondanánk, működtessük mindannyian demokráciánkat, ami épp ezáltal lesz a mienk, mert eredeti, antik görög fogalmának megfelelően belőlünk indul ki. E demokrácia polgárai nem régi sebeiket nyalogatják, bosszút kiáltva nagyapáik sérelmeiért, hanem valóban saját élettapasztalatukat kívánják közösségi, tehát politikai formába önteni. Magyarországon akkor lesz valódi demokrácia, ha egyre többen bensővé teszik azt, ha egyre többen érzik magukénak, ha egyre többen úgy látják, hogy ez saját életük része, saját életük meghosszabbítása.

A Biblia tanúsága szerint Mózes népének negyven évig kellett a sivatagban vándorolnia, mielőtt beléphetett az ígért földjére. Senki nem léphetett be a szabadságba, aki korábban szolgaságban élt. Lehet, hogy nekünk is negyven évet kell „menetelnünk”, míg eljutunk a valódi demokráciába? Azok, akik rabszolgák voltak, akik látták a szolgaságot, nem voltak képesek meglátni a Mózes által meghirdetett ígért földjét, nem léphettek be a szabadság birodalmába. Csak a vándorlás, a szabadság idején születettek léphettek be az Új Világba. Régióinkban az Új Nemzedék, a rendszerváltásnak nevezett valami után felnövő, a későnszületés kegyelmét élvezők az a generáció, amely már nem látta a szolgaságot. A szabadság új, soha nem látott világának megvalósítása az ő feladatuk. A sivatagi vándorlás, az átkelés az óceánon, tehát a szabadság megálmodása és elgondolása pedig a mienk. Vándorlás, a szolgaságból való sivatagi kivándorlás, vagy a „szabadság” óceánján való átkelés nélkül – történeti tapasztalat –, nem lesz demokrácia. Ám ne feledjük, a vándorlás, az átkelés még nem demokrácia, csak annak előkészítése. Ebben a kilátástalan

menetben önmagunkat, szabadságunkat, felelősségünket és morálunkat kell megálmodnunk és kitalálnunk, továbbá azt, hogy ebből az új, szabad önmagunkból milyen demokrácia adódik, adódhat vagy adódjék, azaz milyen demokráciát akarunk. A történelem arra tanít, fogadjuk el, hogy a demokráciát majd a vándorlás, az átkelés idejében születettek fogják életre kelteni és megvalósítani. A demokrácia jövője a sorsukat kézbevevők, a szolgaságot már nem látottak, már megszületett vagy eljövendő gyermekeink kezében van.

Magyarországon napjainkban a „demokrácia” szó jelentése inflálódik. „Kötőszóként” használjuk, ám inkább úgy vagyunk vele, mint Szent Ágoston az „idő” fogalmával, aki mindaddig tudni vélte, hogy mi is az, amíg nem kellett róla beszélnie. Föl kellene tennünk végre a kérdést, milyen demokráciát szeretnénk magunknak és utódainknak. Képesek vagyunk egyáltalán megalkotni és alkalmazni egy olyan demokráciafogalmat, amely az ország legnagyobb részének megfelelő lenne? Ennek elősegítésére az alábbiakban alapvető, az egész ország számára elfogadható, következtetésképpen az országot „újraegyesítő” demokráciafogalmat kívánok javasolni.

Demokrácia az egyén felől

A hétköznapiakban minden ember elsősorban önmagával és közvetlen hozzátartozóival van elfoglalva, és csak ezután másokkal és minden egyébbel. Talán semmi másban nem hasonlítanak ennyire egymásra az emberek, mint ebben. Ez minden ember „közös nevezője”. Ha ez így van, akkor a demokrácia, a „mindenki társadalma”, a valamennyi embert befogadó politikai közösség, csak erre vagy ehhez hasonló „közös nevezőre”, az emberi „öngondoskodás” és „önértelmezés” szabadságára és tiszteltetésben tartására épülhet. Ha nem erre a tovább meg nem határozható, ideológiamentes sajátosságra épül, akkor kirekeszti azokat az embereket, akik a szokásostól eltérő módon gondoskodnak és gondolkodnak magukról, hozzátartozóikról.

Olyan demokráciát kellene hát feltalálnunk, amely politikai ideológiától mentesen, az egyes, önmagáért és övéiért élő, nem „jobboldali” és nem „baloldali” embert képviseli, aki egyszerűen élni és jobban élni akar. A legtöbb ember ezt akarja, és nem valamelyik politikai irány székértelője kíván lenni. Az emberek ugyanis önmaguk és szűkebb környezetük oldalán állnak, és ez a demokrácia: az egyes ember oldala, mindennapi élete. Ennek megfelelően minden ideológiát megelőzően egy általánosan fölfogott, tehát minden embert figyelembe vevő demokrácia elvének azt kell kimondania, hogy te, önmagad pártján álló ember, ismerd el a többi ember jogát arra, hogy önmaga pártján álljon, és szövetkezzetek, hogy mindenki önmagát és övéit képviselhesse a társadalmi együttműködésben. Az ilyen demokráciában nem a politika határozza meg az emberek gondolkodását, és nem az skatulyázza be őket aszerint, hogy „te jobboldali vagy, te pedig baloldali”, hanem az emberek határozzák meg a politikát, mint saját egyéni életük meghosszabbítását. A demokratikus

* *Népszabadság*, 2003. január 6. 10.

politika az ember egyéni életével folytonos, következésképpen áthatja a minden egyes emberben meglévő, a szabadságra alapozott moralitás. Éppen ez a moralitás hiányzik az egyénektől elszakított, „felülről”, akár az állam, akár a pártok felől képzett lényegileg nem-demokratikus politikából.

Az ilyen demokrácia kommunikációs módja értelemszerűen nem az acsarkodás, hanem a beszélgetés és a kölcsönös megértésre való törekvés. Ez a demokrácia az emberek együttélésének erőszakmentes, természetes, az emberi egyén és méltósága, a kölcsönös tisztelet és megbecsülés felől kiinduló szabályozott, önkéntes formája. Ez a demokrácia annyira természetes, mint maga az emberi élet. És annyira stabil is.

Ha a demokráciát így fogjuk föl, akkor minden bizonnyal állíthatjuk, hogy az új, alakuló Magyarországon elvileg a legtöbb ember demokráciapárti. De az elvek emez egyszerűsége ellenére azt is állíthatjuk, hogy itt mindmáig nem ilyen demokrácia működik. A demokráciát, tehát az önmagukat és környezetüket képviselő emberek társadalmát még nem alakították ki ebben az országban. Tekintettel arra, hogy a demokrácia megvalósítása – ami messze túlmegegy a törvényi deklarációkon és néhány intézmény kiépítésén – itt még előttünk álló feladat, tegyük föl hát a kérdést, mire kellene figyelnünk.

Az egypólusú politikai rendszer ellen

Az eddigiekből úgy tűnhet, mintha a demokrácia egypólusú társadalom lenne, holt nem az. A demokrácia formálisan létrehozva persze az, amennyiben mindenki elismeri a másik jogát az önfenntartásra. De e jogban természetesen nem tagolt, hogy ki milyen módon kívánja fönttartani magát, csak azt biztosítja, hogy önfenntartása közben senki nem veszélyeztetheti, és nem teheti rabszolgájává a másikat. A demokrácia pluralitását éppen az biztosítja, hogy a néhány alapvető szabály tiszteletben tartása mellett az önérvényesítés formái elvileg végtelen számúak. Azt mondhatjuk tehát, hogy ha egy demokrácia egypólusú lesz, ha a sokszínű emberek helyett egy – bármilyen – nagy párt uralja, ez arra utaló jel, hogy az adott országban feltehetőleg nem igazán működik a szerves, az egyes ember és méltósága felől értelmezett demokrácia.

Ha jó indokkal el akarjuk kerülni az egypólusú politikai kultúra kialakulását, minden demokrácia halálát, akkor törekednünk kell a két- vagy többpólusosságra. Ezt az elvet minden honi politikusnak el kell ismernie, a magára adó értelmiséginek és közszereplőnek pedig támogatnia kell. A békés magyarországi demokrácia és a magyarországi emberek léteérdeke a minimális „közös emberiben” való konszenzus és két vagy több szalonképes nagy váltópárt kialakulása. Ahogy mindannyiunk léteérdeke volt az egykori kommunisták lassú szocialistává szelődése, ugyanúgy érdekünk, hogy felnőjön egy tényleges, „tréfán kívüli” szociáldemokrata és egy valóságos polgári közép, mely békében képviseli érdekeinket egy olyan világban, ahol minden az egyes ember felől és nem a pártok vagy kormányok felől értelmeződik. Az emberek önfenntartó érdekeit csak mérsékelt, beszélgetésre képes, nyitott pártok képesek képviselni, hiszen az önfenntartó és együttműködő emberek csak ilyeneket hoznak létre.

A demokratikus jövő iránti felelősség

Természetesen mindig az éppen kormánypárton lévőknek van inkább lehetőségük, hogy komoly lépéseket tegyenek az emberi „közös nevezőre”, tehát a konszenzusra épülő demokratikus együttélési forma kialakítására. Ezt eddig minden a „rendszer-váltás” óta kormányon lévő párt, más-más okból, de elmulasztotta.

De felvették-e programjukba a demokrácia megértését, megértetését, tehát személyes megalapozását az új kormánypártok? A vezető politikusok is feltehetnék a kérdést, „Merre Magyarország?”, „Merre magyarországi demokrácia?”. Ha tényleg komolyan gondolják az előbbi négy évben oly sokat hiányolt „demokráciát”, akkor most lehetőségük van a demokrácia újrafogalmazására, az egyének felől való értelmezésére, ennek megértetésére az emberekkel, és az egész jogi lehorgonyzására. Megmutathatnák, hogy komolyan elkötelezettek a demokrácia mellett, és leraknák egy olyan jogrendszer és közgondolkodás alapját, amely legtöbbünk egyetértésére számíthat.

Úgy látszik azonban, hogy ehelyett, ha csökkenő lendülettel is, de a kormánypártok és támogatóik részéről még mindig Orbán Viktor lejáratása folyik. Tényleg a négy évig miniszterelnök Orbán Viktor és a Fidesz lenne a felelős, hogy majd hatvan évvel a világháború vége után még mindig nincs rendes, társadalmi dialógusra épülő demokrácia az országban? Vajon az árkokért egy olyan fiatalember lenne a felelős, aki két évtizeddel a második világháború és majd egy évtizeddel az ötvenhatos forradalom után született? Aki ezt állítja, az talán jókedvű viccelődő, ám nagyon messze van a demokráciának még az elgondolásától is, fantáziaszegénységről, a történelmi perspektíva és felelősség hiányáról tesz tanúbizonyságot.

Miért nem inkább arról beszélünk, hogy milyen demokrácia az, amelyben átu gorhatatlannak tűnő árkok hasítják ketté a társadalmat? Miféle demokrácia az, ahol a társadalmi beszélgetés helyett mélyből jövő gyűlölködés folyhat, ahol mértékadónak hitt napi- és hetilapok sem tartják tiszteletben a vélemények pluralitását?

Hol van az új kormány, hol annak emberei, értelmiségije, hol távlatos gondolataik? Hol az új, javasolt és közösen megvalósítható demokrácia, amelyet mindenki ért és támogat? Hol vannak az eszmék, a viták? Hol az erőfeszítés, hogy a politikai tettek önmagukról bizonyítsák: az egyes emberekről, rólunk és nekünk szólnak, mert belőlünk (demos), a mi igényeinkből indulnak ki? Hol a törekvés, hogy olyan alkotmány jöjjön létre, amely párt- és érdekesemleges és csak a népet (demos) képviseli és fejezi ki?

A felülről való pénzdobálás nem ez a demokrácia, hanem ennek az ellenkezője! Demokráciában nincs fölül és alul, és a pénz nem a kormányoknál, hanem az embereknel van, akik maguk küldik és hívják vissza a kormányaikat.

Sajnálattal kell megállapítani, hogy fél év kormányzás után minden jel arra vall, Magyarországon a kormánypárti politika „előgondolkodói” és „előbeszélői” közt kevesen vannak, akik felvilágosultan demokráciát akarnának és kellő felelősséggel bírnának az ország és a benne lakó emberek hosszú távú politikai jövője iránt. Ez a magatartás ugyanúgy nem méltó országunk legjobb közgondolkodóihoz, mint ahogy nem méltó egy demokráciát létrehozni kívánó kor elvárható morális emelkedettségéhez sem.

Nem jött el végre az idő, hogy inkább azon vitatkozzunk, miért is nincs itt valódi, az egyes emberből kiinduló, és ezért „bensővé tehető”, személyes demokrácia? Nem inkább a stabil demokrácia modelljein kellene gondolkodnunk lejáratások, pénzdobálások, sietős törvények sietős meghozatala helyett? Hol vannak itt a demokráciát alkotó demokraták?

Új vagy megújított eszmék kellenek, nyilvános viták; a működő, mert minden ember által magáénak érzett demokráciát sem az Európai Unió, sem valamelyik párt önmagában nem fogja elhozni nekünk, ezt csak mi alkothatjuk meg magunknak, egyenként, önmagunkból kiindulva – egymással beszélgetve.

Hol van az megírva, hogy mi itt Magyarországon nem tudunk majd egykor demokráciánkra és kivívott szabadságunkra ugyanúgy büszkén tekinteni, mint ahogy az amerikaiak tekintenek hasonló nevű vívmányaikra? Hol van az megírva, hogy mi nem tudjuk itt, ha már ide születtünk, egy boldog ország képét fölvázolni és lehetőségét megteremteni?

Magyarországon mindmáig nem sikerült olyan demokráciát kialakítani, amelyet az emberek nagy része sajátjának tartana. Négyévenként hol az ország egyik felének, hol a másiknak van itt a demokrácia. Egy ország tényleges demokratikus politikai berendezkedéséről viszont akkor beszélhetünk, ha ezt mindig mindenki magáénak érzi. Ilyent csak akkor tudunk kialakítani, ha a demokrácia morális, politikai és jogi értelmezése az egyes, pártpolitikától független, önfenntartó emberből indul ki. Abból az emberből, aki mi magunk vagyunk, politikai nézetektől függetlenül. Ez a demokrácia az egyének mindennapi életének meghosszabbítása. Elvileg mindenkiből „fakad”, és ténylegesen mindenkire kiterjed. Az ilyen demokrácia létrehozása képzelőerőt igényel, és szerencsések azok a nemzetek, melyek politikai vezetői formális értelemben ki tudták alakítani az ilyen demokráciát. Fölmerülhet a kérdés, hogy van-e ma Magyarországon olyan intellektuális felkészültség, képzelőerő, a „nagypolitikáig” elható akaraterő és beállítódás, amely személyes és valódi demokrácia kialakítására törekszik.

Miután napjaink vezető politikusai közül senki nem lépett föl azzal, hogy van elképzelése, miként is kellene itt a tényleges, mindenkinek tetsző demokráciát létrehozni, érdemes lenne a kérdést a társadalmi nyilvánosság előtt megvitatni. Beszélgethetnénk ennek szükségességéről, törekedhetnénk olyan alkotmány, törvényhozás és politikai végrehajtó hatalom elgondolására, majd kialakítására, amely az egyén demokratikus felvilágosodásának elősegítését ugyanúgy elsőrendű feladatának tartja, mint ön maga legitimációjának az egyénből való levezetését. Felmerülhetne az a kérdés is, milyen emberek tarthatók „érettnek” a demokráciához, és milyen demokrácia kell az emberekhez, akik nem politizálni, hanem a legtagabb értelemben jól élni szeretnének.

A demokrácia alapításához és fenntartásához képzeletben gazdag és bátor személyek kellenek, a demokrácia az erős, gondolkodó, magukat megalkotni képes individuumok társadalma. A demokrácia csak az egyénekre építhet, ez legnagyobb és kikezdetetlen értéke. Csak az egyéneknek van akaratuk, értékrendjük és moráljuk. Ingatag egy társadalom vagy politikai berendezkedés, amely nem minden egyes emberre épít, mert bensőleg nem tartja fenn az individuumok akarata és moralitása. Miután pedig a moralitás létfeltétele a szabadság, minden demokrácia alapja csak a személyes szabadság lehet. Ezért oly nagy érték a szabadság a modern kor klasszikus demokráciájában, az Amerikai Egyesült Államokban.

* *Magyar Hírlap*, 2003. február 4. 11.

Mindebből adódik, hogy a demokrácia valóságos alapítói nem politikusok, hanem maguk az emberek, az individuumok – és nem a megragadhatatlan „nép”, hiszen az ilyen elvont entitásnak sem akarata, sem moralitása nincs. A demokráciát olyan emberek hozzák létre, akik elfogadják a demokráciának az egyénből való közvetlen levezethetőségét, és azt, hogy az egyén mindig előbbvaló az államnál, ha nem is a társadalomnál.

Mi mindannyian, itt élő emberek, a létrehozandó demokrácia erős embereivé, alapító tagjaivá válhatunk, mindannyian lehetünk demokraták. A demokraták elfogadják a demokrácia általános és egyetemes formuláját, az egyénből, ennek szabadságából, felelősségéből és moralitásából való eredeztetését.

Fölmerülhet a kérdés, milyen is legyen ma itt egy demokrata? A demokrata végiggondolná, mi nem tetszett az elmúlt tizenkét évben az ország egyik (vagy másik) felének. Politikai megnyilvánulásaiban soha nem érdekből, hanem mindig az egyes emberből indulna ki, mint létfenntartóból, akinek fő gondja saját és övéi jóléte – a legtágabb értelemben. Ez lenne a közös demokratikus politika alapja. Politikájából elvetne minden szűk csoportérdeket, hiszen az érdekérvényesítő alapelvű politika demokráciaellenes. Elvetné, pontosabban meghaladná a magyar demokrácia eredeti meghasonlottságát, ami Lakitelken még születése előtt alakult ki, elvetné Antall József örökségét, akinek, éppen a hatástörténetből látjuk, elavult politikai és történeti szemlélete volt. Elvetné az eredeti meghasonlást nem gyógyító, hanem elmélyítő titkos paktumot, elvetné a visszahálózatosodást, és újrakezdené a magyar demokrácia immár morális, szabadságra alapozott, nem szűkkeblű felépítését.

A demokrata tehetsége teljes erejével a lehető legnagyobb támogatottságú demokrácia létrehozásán fáradozna. Ha nem ezt tenné, rövidesen oda juthatnánk, mint Oroszország, ahol, mértékadó külföldi lapok tanúsága szerint az egykori KGB-s Putyin idejében a volt szovjet titkosszolgálatok restaurálják hatalmukat. A demokratának minden ember érdekét figyelembe véve fel kellene tartóztatnia az ország láthatatlan újrahálózatosodását. Az eszményi demokrata tulajdonságjegyeiben egyaránt felfedezhetjük például Eörsi István, Kis János Orbán Viktor és Pokorni Zoltán némely morális-politikusi vonását. Mindannyian morális okból utálják a titkos hálózati rendszert, ami a demokrácia halálos veszedelme. Ez morális közös alap, amiben egyetértve el lehetne újra indulni: egy új kerekasztalhoz és egy új kerekasztaltól. Halljátok, eszdeeszesek és fideszesek! Ha többek akarunk lenni, mint nagy gondolkodók és nagy államférfiak; ha demokraták akarunk lenni, akkor képeseknek kell lennünk a „nagy felülemelkedésekre” is. Ha és amíg még nem késő. A szabadságra és morálra alapozott magyar demokráciát újra meg kellene alkotni, mert ez nem történt meg tizenkét éve, és nem történt meg mindmáig.

A valódi történeti hivatása a Magyarországon kormányra került és kerülő erőeknek, hogy minden egyes magyarországi ember formális demokráciáját kigondolja, társadalmi vitákban formálja, megalkossa (*alkotmány*) és érvényre juttassa.

Nehezíti persze a jelenlegi vezető kormánypárt tagjainak helyzetét, hogy – és ezt most, hogy hatalmon vannak, bátran kimondhatjuk (az ellenzékét kritizálni ugyanis soha nem kell nagy bátorság) – egy olyan elődpárt utódpolitikusi, amely negyven éven át buzgón ásta az árkot önmaga és a társadalom közt. Az árok értelmezhetetlen a demokráciában – és viszont, a demokrácia értelmezhetetlen egyszerre az árok

két oldalán, vagy éppen az árokban. Ezért az ország leginkább tréfáskedvű politikusának járó díjat nyugodtan odaítélhetjük annak, aki régi gulágos hozzáállással a Fidesszel akarta betemettetni azt az árkot, amelyet saját pártjának elődje még a legtöbb Fidesz-tag születése előtt évtizedekkel elkezdve ásott azokkal az ásókkal, amelyek valahol még ott rejtőznek pártja raktáraiban. Ha az utódpárt tagjai demokráciaalapító demokratákká kívánnának válni, akkor többek közt nyilvános gesztusokkal árkokat temetnének, és ásókat semmisítenének meg.

Ugyanakkor, a Fidesz vezető tagjai önként és dalolva nehezítették saját helyzetüket, hiszen ők is elfogadhatatlan módon „tréfálkoztak”, fölöslegesen szedve elő ásókat régi dohos raktárakból, amikor, hogy egy példát említsünk, „kitartás” jelszóval üdvözölték támogatóikat. Ha már egyszer fiatalok vagyunk, és mentesek a történelmi bűnöktől, akkor ostobaság a bűnök retorikáját föléleszteni, mert ezzel magunkra vonjuk a bűnösséget és magunk is árokásóvá válunk. Kétségtelen, hogy még nem akadémiai tudomány a politikai-történelmi nyelvészet és retorika, de azt mégis tudhatjuk, hogy mely szavakat nem használhat egy politikus nyilvános fellépéseikor. Ha a Fidesz tagjai az egész országnak kívánnának demokráciát alapítani, akkor egyebek mellett sürgősen el kellene határolódniuk a történelmi bűnök retorikájától.

De félre a tréfát. Minden egyes ember lényéből fakadó szavakat és nem érdekarcok csatakiáltásait szeretnénk hallani. Demokráciát csak a személyes és morális megújulás, újrakezdés alapozhat meg. Az ország vezető politikusaitól teremtő képzelőerőt, a személytől személyig haladó, mindenkihez szóló demokrácia szavait várjuk.

GYÜLEKEZÉSI SZABADSÁG ÉS BIZTONSÁGÉRZET

Kis János a korlátozatlan gyülekezési szabadság mellett száll síkra (*Népszabadság*, 2003. február 12. 12. o.), amihez csak „legvégső esetben szabad hozzányúlni – csak akkor, amikor az elhárítandó veszély rendkívül súlyos és leküzdésére nincsenek a tiltásnál kevésbé súlyos eszközök”. Véleménye szerint egy újnáci szerveződés utcai demonstrációja nem „rendkívül súlyos” esemény, ellene tiltás helyett egyszerűbb eszközökkel, ellentüntetés stb. is lehet védekezni. Amíg egy náci beszéd vagy gyülekezés nem veszélyezteti mások életét és testi épségét, addig biztosítani kell a „náci érzelmű emberek” szólás-, egyesülés- és gyülekezési jogát. Szerintem viszont ilyen embereknek nem szabad ezeket a jogokat biztosítani. Egy náci beszéd eleve és elvileg, tehát mindig, minden körülmények között veszélyezteti mások életét és testi épségét.

Azt hiszem, hozzám hasonlóan vélekedik Zoltai Gusztáv, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének ügyvezető igazgatója is, aki ugyanehhez a témához kijelentette, „Szeretnénk, ha végre a magyar jogalkotók olyan törvényeket hoznának, amelyek lehetővé tennék, hogy ordas eszmék követői – mint például a nácik – nem hirdethetnék nézeteiket” (*Népszabadság*, 2003. február 15. 4). Más szóval, függetlenül attól, hogy konkrétan veszélyeztetni-e mások biztonságát, bizonyos eszmék nyílt színi megjelenítését a jogalkotónak meg kell tiltania. Zoltai Gusztáv, Kis Jánossal ellentétben, előrébb helyezi az ordas eszmék tiltását a gyülekezésre és a szólásra való jog biztosításánál. A következőkben Zoltai Gusztáv álláspontját kívánom támogatni.

Egyetértek természetesen Kis Jánossal abban, hogy a honi köztársaság nagy vívmánya az említett jogok magasba emelése, és hogy ennek érvényesítése az elmúlt évtizedben új szakaszt jelent e vidék történelmében. A demokrácia minden embert tisztel, azért mert embernek született, és mert a demokrácia az egyes emberről szól. Ezt az elgondolást a korábbi évszázadokban inkább csak az amerikai alkotmányozást vagy a nyugati demokráciákat tanulmányozók ismerhették ebben az országban.

Abban viszont nem értek egyet vele – és szerintem ez Zoltai Gusztáv álláspontja is –, hogy az említett jogokat olyan magasra emeljék, hogy fölülről „tekintsenek le” a történelemre, a történelmi tapasztalatra és az emberek biztonságérzetére. Ez ugyanis az elvek vagy jogok diktatúrája lenne, az élő és érző emberekből álló demokrácia fölött. A demokrácia a konkrét, érző, vágyakozó, gondolkodó, félelmekkel viaskodó és reményekből élő emberek világa. Ha nem ez, akkor micsoda?

A történelem egyszer megmutatta, hogy hova vezethetnek az ordas eszmék körüli szerveződések. Hitlert és bandáját azért engedték az első időkben „garázdálkodni”, mert azt hitték, hogy nincs olyan politikai vagy történelmi helyzet, amely

veszélyessé tehetné őket. Németországban éppen a történelemből okulva tiltják és üldözik a neonáci szervezeteket, és nem világos, hogy ezt nálunk miért ne lehetne megtenni. A demokrácia törvénye nem írhatja fölül a benne élő emberek történelmi tapasztalatát, hanem sokkal inkább ebből kell erednie.

Továbbá nem írhatja fölül az emberek biztonságra való jogát sem. A náci szervezetek, jelképek, beszédmód – a tömegbázis nagyságától függetlenül – alkalmasak arra, hogy emberekben rémületet keltsenek. Márpedig a demokráciában senki nem kelthet eszméivel rémületet másokban. Az ordas eszmék képviselését ezért kell tiltania a demokrácia törvényeinek.

Nem tudom, tényszerűen vannak-e ma másféle szélsőségek is Magyarországon, mint a felbukkanó és hivatkozott náci csoportosulások, talán nincsenek, de mi a garancia, hogy holnap újból nem lesznek? Ezért egy elvi eszmefuttatásnak a demokrácia védelmében mindenféle szélsőséget, minden „ordas” eszmét ki kell zárnia. Csak ha így teszünk, vagyunk demokraták, azaz az elvileg minden egyes emberből kiinduló és konkrétan őerte lévő társadalom hívei.

A jogalkotó és a rendőrök azt fogják majd kérdezni, mi alapján tekintsenek valamely csoportosulást szélsőségesnek, mely eszmét tekintsenek „ordasnak”. A helyes válasz, hogy azt kell mérlegelni, melyik jelenthet történeti vagy aktuális érvek szerint veszélyt a szabad emberek szabad társulására, vagyis a demokráciára. Történeti értelemben, minden további megfontolás nélkül, szélsőségesnek és tiltandónak kell tekinteni a kifejezetten „náci” szerveződések és olyanokat, amelyek közvetlenül fenyegetik az emberek biztonságát vagy magát a demokráciát.

A náciakat könnyű felismerni, egyéb szélsőségekre viszont igen nehéz mindaddig megkülönböztető kritériumot mondani, amíg ténylegesen nem lépnek föl és nem fenyegetnek. Nincs a demokrácia fenyegetésének „általános kritériuma”, ezért a jogalkotónak minden esetet konkrétan kell megvizsgálnia. Példaként említhető mindenesetre, hogy egyes elismert demokrácia-teoretikusok szerint a demokráciák védelmére létrehozott titkosszolgálatok maguk is a demokráciák ellenségeinek tekinthetők, amelyeket csak ideiglenesen, történelmi kényszerből és állandó ellenőrzés mellett tűrhetnek meg az ilyen társadalmak. (Pszichológusok ráadásul könnyű átközelítést látnak a „titkos szolga” és a „terrorista” közt, és ezt egyes volt KGB-tisztek „sorselemzésével” támasztják alá.)

Természetesen vannak komoly ellenérvek azon állításommal szemben, hogy az „ordas” eszmék nyílt megjelenését tiltani kell. A legfontosabb talán az, hogy ha megint elkezdnének a tiltások, hol állunk meg? A társadalom egy része ma a neonáciakat, egy másik holnap a neobolsevikokat fogja veszélyesnek tartani, holnapután pedig talán a keresztények vagy a „szocialisták” jelentenek veszélyérzetet a társadalom egyes tagjai számára. Azt hiszem, hogy ma a józan közfelfogás az utóbbiakat nem fogja veszélyesnek nyilvánítani, mert ellentétben a másik kettővel, alapelveik nem egyének, társadalmi csoportok vagy osztályok megsemmisítését tűzik ki célul. Természetesen a veszélyesség meghatározásánál iránytűként szolgálhat a civilizált nemzetek törvényhozásában és hírközlő eszközeiben megjelenő értékítélete is.

Másik ellenérv a tiltással szemben az lehet, hogy ha engedélyezik az „ordas” eszmék szerinti szerveződést, akkor láthatóvá, tehát társadalmilag ellenőrizhetővé válnak az ilyen erők. Ha néhány száz bőrkabátosnak kedve van, hadd tűntessen, ez

nem veszélyezteti a demokrácia és a köztársaság rendjét. Ellenkezőleg, nyilvánvalóvá válik az ilyen mozgalmak anakronisztikussága, és elegendő lesz akkor foglalkozni velük, ha egy véletlen folytán erősödésnek indulnának. De addig inkább maradjanak jól láthatóan a maguk eszkábálta kirakatban. Ha a demokrácia és a köztársaság stabil, akkor az ilyen szerveződések többé nem fognak erőre kapni. Ugyanakkor a neonácik engedélyezett tüntetése ellen szól továbbra is a huszadik századi tapasztalat, és a nagyon konkrét emberek nagyon konkrét félelme tőlük.

Összefoglalva megismétlem, a nácik, a szélsőségek és az „ordas eszmék” kérdésével a jogalkotónak történeti és „demokratikus” okokból nemcsak foglalkoznia kell, hanem az esetleges ilyen szerveződések törvényen kívül kell helyeznie. Teljes gyülekezési szabadság, kivéve a neonácikat és természetesen a kommunistákat. A demokrácia „magasröptű” elvei nem bírálhatják fölülről és nem bírálhatják fölül a benne élő emberek történelmi tapasztalatát és félelmeit. A Kis János által elvárt közmegvetést nem várhatjuk meg, annak kialakulásához sokkal komolyabb és igényesebb oktatásra és nevelésre lenne szükség, mint aminek napjainkban tanúi lehetünk. Ez azonban egy másik történet.

A DEMOKRÁCIA ÉS A POLITIKUS

„Ha a világ rigó lenne...”

Weöres Sándor

Ha én politikus volnék, és a magyar demokrácia alapozó korszakának meghatározó politikusa kívánnék lenni, valódi demokrácia kialakításán fáradoznék. Ennek első lépéseként megpróbálnék az ország valamennyi emberéhez szólni. Ez a kísérlet a demokrácia „munkája” lenne saját gondolkodásomon és nyilvános kommunikáción. A jelenleg vezető pozícióban lévő hivatásos politikusok viszont (a „hivatásos politikus” fogalma egyébként mélységesen demokráciaellenes) sajnálatos módon belenyugodtak abba, hogy kommunikációjukkal osztoznak az országon; fele-fele. Ez minden, csak nem demokratikus politika. Egy demokráciát alapító politikusnak – mint például Hamilton, Madison, Washington vagy Jefferson a kétszáz évvel ezelőtt kialakuló Amerikai Egyesült Államokban – olyan fogalmakat kell találni vagy alkotni, amelyek *minden egyes embert megszólítanak*. A demokrácia az egyes emberből indul ki, és mindenkihez szól, mindenkiért van. A történelem tanúsítja, hogy a demokrácia nagy alapítóit spontán ismeri föl az emberek többsége, melléjük áll, és támogatja a róluk magukról és nekik szóló eszméket. Van ma ilyen politikus Magyarországon?

Ha én politikus lennék, megpróbálnám a bátorság erényét fejleszteni magamban, mert a tényleges demokrácia létrehozásához bátor emberekre van szükség, olyanokra, akik önállóan és nyilvánosan gondolkodva, túl tudnak tekinteni saját egyéni érdekeiken. A német filozófusnak, Kantnak a felvilágosodásról szóló mondását a demokráciára is alkalmazhatjuk, mondván, a demokrácia „az ember kilépése saját, önmagának okozott kiskorúságából. (...) Legyen bátorságod saját eszedet használni.” A demokrácia gondolkodás, bátor észhasználat, folyamatos beszélgetés, a demokráciát olyan emberek képesek megalapítani és fenntartani, akik nem félnek, nem félnek saját eszüket használni, és nem félnek elgondolásaikat nyilvános vitára bocsátani. Történelmi leckéből tudjuk, hogy ha túl sok „meg nem gondolt gondolat” foglalja el az emberek agyát, az nem vezet jóra, demokráciára pedig végképp nem.

A személyes-politikai bátorságnak és okosságnak Magyarországon *most* új kihívással kell szembenéznie: a valódi honi demokrácia megteremtésének feladatával. A megosztott ország új eszmét, új elvet követel, mert alapvető, szakadékos megosztottságban nem létezhet demokrácia.

Az ország megosztottsága

Ha én politikus lennék, elgondolkodnék, hogy bár az árkokat már jóval születésem előtt megásták, nekem sem sikerült betemetésük folyamatát elindítani. Márpedig ez az itteni demokrácia feltétele akkor is, ha nem könnyű a demokráciába minden egyes embertársunkat, az egykori vagy mai árokásokat „belegondolni”, akik – a tréfa nem ismer határokat – saját tetteiket próbálják feledtetni, és politikai-morális számadás helyett másokra, politikai ellenfeleikre mutogatnak. Vagy éppen az itt élő emberek munkaadóikként föllépve az árkokat velük, a demokrácia alanyaival akarják betemettetni.

Ha én politikus lennék, hangsúlyoznám, hogy az 1987-es lakitelki találkozó egy eljövendő lehetséges demokrácia rossz hangleütése volt, mert az emberek egy része úgy érezte, ismét kirekesztették. Rájönnék, hogy szűk gondolkodású emberek szervezkedtek ott, akik nem láttak túl e kis ország határain. Van demokrácia, kell lennie demokráciának ebben az országban Lakitelek minden implikációja nélkül is. Ott ugyanis a nemzet oktatásának általános iskolai szintjét képviselték, és ennél itt jóval több kell, még csak nem is középiskolás fok...

Ha én politikus lennék, megfontolnám, mi vezetett oda döntéseimben, kommunikációmban, hogy az országban élő emberek oly nagy része fogadott el és fogad el ország-vezetőként olyan embereket, akiket pedig nem kívánna szűkebb közösségébe, családjába. Mint Heller Ágnes egy nagyszerű tanulmányában taglalta, a titkos szervezetek, szövetező kis csoportok jelenlegi és volt tagjai, ügynökök, szűk iskolatársi érdekszövetségek és holdudvaraik a demokrácia legnagyobb ellenségei, a társadalom szövedékének megbontói, az árkok valódi ásói.

A megosztottság felszámolására: valódi demokrácia

Ha én politikus lennék, és a honi demokrácia alapítói közé szeretnék tartozni, azonnal hozzálátnék egy olyan nyelv és hangnem kialakításához, amely megszólíthatná (ha még megszólítható) a hazai írás- és nyelvtudó értelmiséget, mert az írás és a nyelv tudása a gondolkodás és kifejezés tudása is egyben, és az ember legnagyobb, őt éppenséggel az állatoktól megkülönböztető képessége éppen az, hogy gondolkodni, tehát beszélni és írni tud. Nem lehet a demokrácia politikáját egy ország egésze előtt folytatni, ha nem nyerjük meg a demokráciának fenntartás nélkül az írás és nyelv birtokosainak legkiválóbbjait, mert akkor nem nyerjük meg együttérzőként és támogatóként a hazai közgondolkodást, közvéleményt, közérzetet sem.

Nem beszélve arról, hogy a saját programunkat sem tudjuk kellő tagoltsággal megalapozni és kifejteni. Egy olyan programot, amely csak az egyes emberből, kivétel nélkül minden egyes Magyarországon élő és itt honos emberből indulhat ki, és őerte lehet. Ilyen ugyanis az egész országot, de talán az egész kontinenst meghatározó demokrácia programja. A demokrácia minden egyes embert véd, és nem egy fajt, egy osztályt vagy a leggazdagabbakat. Éppen ezek kizárólagosításával és a társadalom feletti eluralkodásával szemben védi az egyént. Egy ilyen átfogó prog-

ramot az értelmiség java támogatna, és sikeréhez hozzájárulna. Az ország megosztottsága pedig fölszámolódhatna és fölszámolódna.

Ha én politikus lennék, tudatosítanám, hogy a gondolkodó fők soha nem fogják megengedni, hogy gondolataikat, elköteleződéseiket a politika határozza meg, hogy „bal-jobb” címkékkel besorolják őket. A hazai gondolkodók maguk határozzák meg irányvonalait, és nem a politika, miközben mind, valamennyien ezért az országért kívánnak gondolkodni és tenni. Egy mai írástudó csak demokrata, az egyes emberből kiinduló társadalom híve lehet.

Ha én politikus lennék, óvakodnék a rossz tanácsadóktól, olyanoktól, akik a demokrácia elve mellé bármiféle megvalósítandó ideológiát próbálnának elmémbe ültetni, hogy meglovagolhassák azt. A valódi demokrácia ugyanis ideológiamentes. A „szellemek megkülönböztetése”, ahogy a Biblia mondja, nagy adomány, amit tanulni lehet, még ha Kant ezt csak fenntartásokkal hiszi is el (feltéve, hogy itt az ítélőerőről van szó). E képesség elsajátítása vagy erősítése segíthetne abban is, hogy fölismerjem, mely szellemeket nem szabad semmi áron sem kiengedni a palackból. És természetesen e szellemekkel szóhasználatukat sem.

Ha én politikus lennék, akkor megfontolnám a nagy klasszikus (görög, amerikai, nyugat-európai) demokráciák alapítójának tanácsát, hogy nem a politikai jobb vagy bal a fontos, hanem az emberek, akik itt akarnak elviselhetőbb életkörülményeket. A politikát kell az emberek és nem az embereket a politika felől meghatározni. Az embereket itt már tizenkét éve készíteni kellene a demokráciára, de ez átfogó mértékben mindeddig nem történt meg, és ebben sokkal vétkesebb Antall József, mint utóda, akinek fogalma sem lehetett arról, hogy mire kellene itt bárkit is előkészíteni (Antallnak volt fogalma, de az már túlhaladott volt). Arra kellett volna törekedni, hogy a nemzet a tényleges demokráciában találja meg önmagát. Nem kellene újabb tizennégy szabad esztendőt elherdálni.

A demokrácia pártja mint lehetőség a demokrácia elsajátítására és közvetítésére

Ha én politikus lennék, hangsúlyoznám, hogy mindannyian a demokrácia *pártján* vagyunk, tehát egy *pártban*, mert ebben az országban sokkal több az, ami összeköt, mint ami elválaszt bennünket. Egy ilyen párt, a demokrácia alapító pártja, melynek minden itt élő ember tagja lehetne, nem jobb- vagy baloldali lenne, hanem „átfogó”, *befogadó*.

Ha én politikus lennék, akkor a demokrácia pártjába való belépésre föl sem kellene szólítanom, mert valószínűleg a legtöbben a demokrácia pártján vannak. Megszűnne a pártok és a politikusok uralma, ami inkább oligarchiák uralmára, semmint demokráciára hasonlít. Hangsúlyoznám, hogy a politikusoknak, történészeknek, filozófusoknak és mindenkinek, aki közszerepet kíván vállalni az országban élő emberek előtt, jól hallhatóan be kellene vallaniuk a háború utáni negyven évet, majd Lakitelket, aztán a háború előtti negyven évet, majd az elmúlt majd másfél évtizedet. A létrejövő mindannyiunk pártját pedig elsősorban demokratának nevezném, minden egyéb címke mellőzésével. Főként kerülném a „jobboldali” vagy „baloldali” címkét.

Ha én politikus lennék, a különféle pártokba sodródott vagy azokon kívül rekedt embereket meghívnám a szabad és nyílt, felszabadító beszélgetésre: az eljövendő honi demokrácia közös nagy diskurzusába. Egy demokrácia csak a szabadságra épülhet, ami a moralitás és a morálra épülő demokrácia feltétele. A szabadság és a morál mindenkire vonatkozik, nincs „csoportszabadság” és nincs „csoportmorál”. A demokrácia pártjának csak akkor van értelme, ha az a demokrácia mindannyiunknak szóló iskolája.

Ha én politikus lennék, ácsolnék egy nagy kerek asztalt, és tárgyalási meghívókat küldenék, most már szerte a városban és az országban, mindenkinek, a „mindenki” képviselőinek, nem csak az önjelölt tárgyalóknak. Ha én politikus lennék, elhinném, hogy ez az új, demokráciára alapozott nemzet érdeke, és belátnám, hogy az itt fölsoroltak alig-alig változtatnának azokon az értékeken, amelyeket a legtöbb ember ebben az országban képvisel. Csak a képviselőlet módja változna – mindannyiunk és a demokrácia javára. Ha nem lesz új kerek asztal, nem lesz itt soha demokrácia sem.

Új, demokratikus nemzetfogalom felé

Ha én politikus lennék, a hagyományos, kissé „harcias” magyar nemzetfogalom helyett egy új, békés, befogadó fogalmat javasolnék, melybe mindenkit beleértene, aki magyarul beszél, vagy aki nem tud magyarul, de egyszerűen ide akar tartozni. Csak ez lehet a nemzethez tartozás kritériuma, ahogy nálunk fejlettebb és boldogabb országokban már régóta így van. (De ezzel mint politikus a továbbiakban nem is foglalkoznék.) Ez, mint minden életképes nemzetfogalom, megalkotott, tehát alkotmányos, konstitucionális nemzetfogalom lenne.

Ha én politikus lennék, a nemzet fogalmát a demokrácia felől értelmezném. Ez könnyen érthető, ha nem is túlságosan egyszerűen elsajátítható fogalom. A modern demokrácia és a modern nemzet befogadó, és csak a befogadás eszméjére (ami egykor, időrendben sorolva, a zsidóság, a kereszténység és Szent István alapelve is volt, vagy akár az amerikai és az európai demokrácia alapító elve) alapíthatjuk a demokratikus jövőt. Ahogy Európa is erre építi új korszakát – bennünket is befogad.

Végül pedig ha én politikus lennék, egy új, huszonegyedik századi nemzetfogalom hazai átvételét és alkalmazását tartanám szükségesnek. Ez tágabb, differenciáltabb és inkább emberi lenne, mint a tizenkilencedik századi fogalom, melyet ma mindenki használ, és meglovagol. A huszadik századi események után a tizenkilencedik századi fogalmat ugyanúgy nem szabadna a kortárs *politikában* érvényes fogalomként használni, mint a „szocializmus”, a „náciizmus”, az „élettér”, a „kítartás”, a „keresztény”, a „zsidó”, az „idegenszívű”, a „baloldali” vagy a „jobboldali” fogalmát sem. E fogalmak egy részéhez vér tapad, más része értelmét veszítette, vagy inkább személyes semmint politikai értéket hordoznak.

Van, kidolgozható olyan nemzetfogalom, amelyhez több mint kilencmillió kilencszázezer ember teljes megalégedéssel csatlakozhatna; ez az európai nemzetfogalom magyar változata lehetne. Minden egyes itt élő emberről és emberhez szólna. Képzelőerő, felelősségtudat és bátorság kell ehhez. Ha én politikus lennék, erre törekednék.

EURÓPAI AZONOSSÁGTUDAT

VITA HABERMASZAL*

Jürgen Habermas és Jacques Derrida nagy port felvert írásukban (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2003. május 31., magyarul *ÉS* 2003. június 13.) érintik az európai politikai identitás kérdését, mely az utóbbi évek egyik legjelentősebb politika-filozófiai témája. Habermas tézise szerint Európa akkor lesz politikai entitásként életképes, ha polgárai közös politikai azonosságtudatot és nyilvánosságot hoznak létre. Miután ez a kontinens jövője szempontjából alapvető, érdemes megnéznünk, milyen értékekre hivatkozik a német filozófus, amikor Európának a moralitás felől meghatározott, demokráciát létrehozó és fenntartó individuumát kívánja ideális formájában leírni. A közös politikai Európa polgárainak az alapelvekben egyet kell érteniük – különben nem lesz életképes Unió. Nem közömbös hát, hogy mely értékekben tudnak a kontinens polgárai származástól és helyi kultúrától függetlenül, fenntartás nélkül és jó szívvel megegyezni.

Az európai politikai polgár kialakulását leginkább persze egy jól megírt alkotmány segíthetné elő. Az európai megegyezés 2003 nyarán nyilvánosságra hozott tervezete azonban, eléggé nem sajnálható módon, nem a moralitás és a demokrácia alanya, az individuum felől és hangján szól (ahogy ezt például az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya teszi), hanem valahonnan „felülről”, az Alkotmány, illetve az Unió felől és hangján. E stiláris hiányossággal veszélyezteti, hogy nem válik egy európai politikai azonosságtudat megalapozójává, és nem lesz képes azon politikai érzület kialakulásához hozzájárulni, amelyet Habermas az amerikai és a német szövetségi alkotmánnyal kapcsolatban „konstitucionális patriotizmusnak” nevez.

Nézzünk közelebről néhányat a Habermas által mindannyiunk számára javasolt európai értékek közül. Szerinte politikai azonosság csak politikai közösségben lehetséges, a közösség feltétele pedig a folyamatos kommunikáció. E közösségek jelenleg csak a nemzetállamok szintjén működnek, ezt azonban ki kell terjeszteni, európai nyilvánosságot kell létrehozni. Ennek az európai nyilvánosságnak természetesen nem valamelyik nemzet vagy népcsoport adná a vezérlő értékrendjét, hanem azok az univerzális eszmék, amelyeket az Európai Alkotmány a görög filozófiai, a zsidó-keresztény vallási hagyomány és az európai felvilágosodás nyomán mint legfontosabbakat leszögez. Amikor Derrida és Habermas azt állítják, hogy a „különböző népcsoportoknak mintegy »ki kell tágitaniuk« nemzeti azonosságtudatuk körét, európai dimenziót adva annak”, akkor a nemzetek fölötti közös európai eszmék lebegnek előttük.

* *Magyar Hírlap*, 2003. december 20. 18. A szöveg hosszabb változata elhangzott a brémai egyetemen, 2003. december 6.-án.

Leírván azt, hogy milyennek látják a mai európai polgár jegyeit, nem értékelnek, holott vázlatuk bennfoglaltan tartalmazza azokat az elemeket is, amelyek egy jövőbeli közös tudat és cselekvés akadályaként jelenhetnek meg. Hangsúlyozzák, hogy az európaiak „viszonylag nagy bizalommal vannak az állam szervezeti és irányítási tevékenysége iránt, míg a piac hatékonyságával szemben skeptikusak. (...) Hajlamosak előnyben részesíteni a biztonság állami garanciáit”. Itt a gazdaságfilozófus Habermas figyelmen kívül hagyja, hogy a piac elvileg a szabad individuumok gazdasági tevékenységének eredője, és mint ilyen, ha nem is teljesen korlátozás nélküli a demokráciában, de végső soron minden demokrácia velejárója és feltétele. Az állam pedig pusztán akkor demokratikus, ha valóban az emberek, a nép „tétélezi” azt, ha a nép akarátának kifejeződése, és ha működése, struktúrája a nép által folyamatosan ellenőrizhető és módosítható. Nem véletlen, hogy az életképes és stabil hagyományos demokráciákban, az Egyesült Államok mellett Svájcban az emberek bizalmatlanok az állammal szemben, ellenőrzési lehetőségek garmadával rendelkeznek, és csak annyi államot illetve „fővárosi” politikát engednek meg, amennyi feltétlenül szükséges a közös élethez. Inkább magukban bíznak, mint egy áttekinthetetlen államapparátusban. Európa demokratikus jövőjének egyáltalán nem tenne jót a minimálisan szükséges államnál nagyobb államba vetett bizalom.

Európa politikai arculatának gyökereit Habermas a felvilágosodásban és a francia forradalomban keresi. Míg a felvilágosodás dialektikája mára közhellyé vált, a francia forradalom megítélése korántsem olyan egyértelmű, mint ahogy azt Habermas az európai identitás megalapozójaként látni szeretné. A francia forradalomra normatív hivatkozva figyelmen kívül hagyja, hogy az a központosított állami-zsarnoki struktúrákat nem számolta föl gyökeresen, pusztán lefejezte, számos ponton módosította, és új fejjel látta el azokat. Senki nem mondta ki találobban Robespierre-nél a francia forradalom paradoxonját, aki a szabadság rabszolgájaként értelmezte saját magát, miközben emberek ezreit küldte a halálba. A szabadság rabszolgájának lenni, és a szabadságért másokat halálba küldeni: ez az európai tradíció legrosszabb hagyománya, amit nem kellene folytatni.

Felülről nem lehet demokráciát létrehozni, Párizsból vagy Brüsszelből nem lehet hatalmas országokban demokráciát teremteni. Amikor Franciaországban a régiók felértékeléséről beszélnek (vö. *Le Monde*, 2002. október 5. *La France girondine*), akkor éppen a francia forradalom demokratikus hiányosságait próbálják orvosolni, melyekkel együtt jár az elfelejtett, pontosabban „elfelejtetett” regionális nyelvek felfedezése is.

Habermas szerint „a francia forradalom kisugárzása nyomán a politika egész Európában mindkét funkcióját tekintve – mint a szabadság garanciájának közvetítő közege, és mint szervező erő – pozitív szerepet kapott”. A német filozófus bölcsen elkerüli a példákat, hiszen az állam mint a szabadság garanciája csak a legritkábban működött; szociológiai közhely, hogy az állam mint apparátus és mint hierarchizált íróasztalok tömege, saját hatalmának, az íróasztalok számának növelésére törekszik, miközben elképesztően pazarolja a polgárok, az adófizetők pénzét. A kontinentális Európában az utolsó kétszáz év nagy tragédiái nem választhatók el attól a ténytől, hogy nem az angol forradalom, továbbá az amerikai függetlenségi nyilatko-

zat és alkotmány, a svájci vagy németalföldi demokratikus fejlődés, hanem a francia forradalom szolgált példaképül.

Habermas figyelmen kívül hagyja, hogy az európai bürokratikus államiság tette csak lehetővé azt, amit minden épeszű ember elvet, nevezetesen a holokausztot és a gulágot. Az Amerikai Egyesült Államokban elképzelhetetlen lenne a saját polgárok pusztítását megszervező állami apparátus, mivel ott az európainál viszonylag jóval gyengébb államot a polgárok folyamatosan ellenőriznek. Amikor azt mondja, a „mai Európa alapélményei a huszadik századi totalitárius rendszerei és a holokauszt, az európai zsidók megsemmisítése, amiben a náci rendszer a megszállt országok társadalmait is bűnrészessé tette”, akkor nem veszi észre, hogy a „totalitárius rendszerek” úgy is értelmezhetők, mint a funkcionalitásában teljesen elgépiesített és demoralizált „modern bürokratikus államok”, melyek születésénél a francia forradalom nem éppen vértelen története bábáskodott.

Amikor Habermas arról beszél, hogy Európa elpusztult és megalázott birodalmi nemzetek romjaiból építkezik, ahol az európai önkritika világméretű kanti belpolitikához vezethet, akkor e romokhoz hozzá kellene sorolnia a „modern bürokratikus államot” is. A romokból való újjáépítés felszólításának nem az államokra, hanem az emberek moráljára és politikai kultúrájára kellene vonatkoznia. A megújuló európai emberiség önmagát építse újjá, és ebből vezesse le államát, és álljon ellen annak, hogy birodalmi hangú, felülről lefelé szerveződő „modern bürokratikus európai államot” építsenek a feje fölé, és azt nevezzék európai demokráciának. Az ilyen szervezés már több katasztrófához vezetett. Hegel Amerikát „állam nélküli polgári társadalomnak” nevezte: Európa viszont mindig közelebb volt ahhoz, hogy polgári társadalmak nélküli államok konglomerátumának tekintsük.

Az európai demokrácia akkor fog elkezdődni, ha az európai állam célja annak elősegítése lesz, hogy az ott élő emberek morálisan, legjobb tradícióiknak megfelelően magukra találjanak. Ez polgári társaságok, társadalmak alapításában nyilvánulna meg, melyeket az eszményi európai egyénből, a kultúrájában görög-zsidó-keresztény-magyar/ész/basz/ész/svéd/... származású, „filozofikus” és „etikus” individuumból (szemben a szűken és egydimenziósan értelmezett „nemzeti” egyénnel) vezetnék le, így jutva el új alkotmányukhoz és új Európájukhoz.

ETIKA ÉS POLITIKA*

*Remota iustitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia?
Igazságosság nélkül mi mások az államok, mint
hatalmas rablóbandák?*

Augustinus

Széles körben elterjedt a tévhit, hogy „etika” és „politika” összehétközhetetlenek, hiszen az etika csak személyes életünkre vonatkozik, a politika pedig nem juttatja eszünkbe a morált. Ez a demokráciát alapjaiban fenyegető álláspont inkább a tapasztalatból, semmint komoly megfontolásokból és nyílt közéleti vitákból ered. Egy ilyen nézet azért is veszélyes egy szabad és nyílt társadalomra, mert megfigyelésből elvi következtetést von le, és a tudományfilozófiából tudjuk, hogy az elvi leírások a „gyakorlatot” szabályozzák, tehát normatívak is. Persze, ha a mai politikai élet némely szereplőjének kijelentéseit, viselkedését és cselekedeteit figyeljük, valóban nehezünkre esik e két fogalom rokonságát és egymásrataltságát fölismernünk. Tovább rontja az etika és politika viszonyáról szóló, a nyugati demokráciákban megszokott nyílt viták esélyét, hogy országunkban az ottanitól jócskán eltérő fogalmak értelmezése és használata. Ráadásul, szemben a nyugati szokásokkal, nálunk még mindig költők, írók és politikusok tartják magukat illetékesnek, hogy ezekről az összefüggésekről beszéljenek. Itt az ideje ezen változtatni.

Amikor tapasztalatainkra támaszkodva az etikát és a politikát elkülönítjük egymástól, akkor önkényesen leszakítjuk magunkat az európai gondolkodás jó két és fél ezer éves történetének éppen azon vonulatáról, amely a két fogalmat összekapcsolva a mai demokráciákhoz vezetett bennünket. Arisztotelész, az etikát „államtudományként” fölfogó görög filozófus szerint a gyakorlati „végcél az egyén és a városállam számára ugyanaz”, nevezetesen a tág értelemben vett jó-lét. Számára a politika a közösséget és államot alkotó és azt magáénak valló, szabad és felelősséget vállaló polgár életformája, mely a társadalom valamennyi ügyét magában foglalja. A politika célja a jólét mellett a helyes cselekvés és a lehető legjobb alkotmány.

A mai tévhitnek eredője az újkor kezdete óta kialakuló irányzat, mely Machiavellitől Marxig és követőikig, önálló területekként fogja föl az etikát és a politikát. Machiavelli élesen elkülöníti e két fogalmat, mondván, az államvezető legyen az erény megtestesülése, de a politikai cselekvés sikeressége érdekében a morált hagyja figyelmen kívül. A közéletben az etika helyére valamiféle „polgári humanizmust” helyettesít, de kiemeli, a politikai szervezetek olyan önálló létezők, melyek a morálistól eltérő törvényeknek engedelmességeknek. Hobbes a politikával foglalkozó tudomány egyéb diszciplínáktól való függetlenségét hangsúlyozza és a kiszámítható

* Magyar Nemzet, 2004. január 6. 7.

állami jogrendszer elválasztja a politikusok egyéni céljaitól. Ennek hatására egészen Max Weberig a politika a jogtól is elválk, és egyre inkább a hatalomért folyó egyéni harc, a hatalomgyakorlás technikája lesz.

A modern demokráciák azonban nem ezt, hanem Arisztotelészt követik, amikor a morált az ember intézményes jegyekkel is rendelkező gyakorlati életének értékelésére használják. A demokrácia politikája egyenlő egyének, „polgárok” közösségi életének, akaratképzésének, akaratértvényesítésének és cselekvésének a kifejeződése, és mint ilyen közvetlenül kötött a „mi a jó?” etikai kérdéséhez. Mi másról szól az elvi és a napi politika, mint normákról, arról, hogy mit tegyünk, milyen célokat kövessünk? Az értékelés, a döntés, az akarat, a cselekvés célokra irányul, és ezeket jóként vagy rosszként határozzuk meg. Megfelelő lehet egy döntés és cselekvés gazdasági, kulturális, pártpolitikai szempontból is, de csak akkor szolgálja az egész társadalom érdekét, ha egyetemesen, pártállástól függetlenül jó, vagyis morális és igazságos. Ha egy demokráciában a végső, tovább nem megkérdőjelezett normák nem ilyenek, akkor már nem a demokráciát, hanem egyes nagyvállalatokat, egyes csoportokat vagy egyéneket szolgálnak. Az ilyen politikát az igazságosság nevében és a demokrácia védelmében vissza kell utasítani.

A politika és morál összekapcsolásának ellenzői a tényleges helyzet megfigyelése mellett arra is gyakran hivatkoznak, hogy a demokráciában az állam ne lépjen föl erkölcsösösként, hagyja polgárait szabadon eldönteni. Aki így érvel, félreérti a demokratikus politika és etika kapcsolatát. Ugyanis egyáltalán nem arról van szó, hogy az állam morális magatartást követelne az emberektől. A demokráciában az egyén szabadságát az államnak garantálnia kell, miközben morális döntéseihez semmi köze. Régi közhely, hogy csak a moralitásnak megfelelő külső viselkedés, tehát a „legalitás”, a törvényesség, de nem a személyes moralitás figyelhető meg, kényszeríthető ki és ellenőrizhető. Dewey, az amerikai pragmatikus filozófus morálishan értelmezhető mondása, hogy ha gondoskodunk a demokráciáról, az emberek is gondoskodni fognak magukról. Ha a törvények és a jogrendszer demokratikus, egyetlen állampolgárnak sem kell erkölcsösnek lennie, habár az igazságosságon alapuló törvényt betartja. A nyilvánosságra tartozó ügyeiben a jog érvényes törvényeinek, az igazságosság és a moralitás külső formájának megfelelően cselekszik akkor is, ha maga mit sem törődik mindezzel.

Éppen ezért a jogalkotás, a bírói jogalkalmazás és a politikai végrehajtás során nem lehet eltekinteni a normák – mi a jó, igazságos, helyes, és mi nem az – nyílt, az egész társadalom számára hallható, azt bevonó megvitatásától és a közösen elfogadott normák követésétől, attól, amit Kant az ész nyilvános használatának nevez. Az etikai elveknek a törvényhozásban, a bírói gyakorlatban és a kormányzásban kell érvényesülniük, és nem az állampolgárok morális ellenőrzésében. Ha az emberek a hatalmi ágak döntéseiben nem érzik, hogy a törvény mindenkivel egyenlően bánt, mindenkire egyenlő módon érvényes, vagyis *igazságos*, és nem egyes csoportoknak kedvez akár a megfogalmazás, akár a végrehajtás, akár a tűrés szintjén, akkor nem fogják elhinni, hogy demokráciában élnek, és nem is fogják az adott politikai rendszert támogatni, ami ennél fogva nem is lesz tényleges demokrácia. (A tényleges demokrácia, vagyis a társadalmi igazságosság és az ezzel együtt járó politikai tudatosság gyakorlati fokmérője a különböző országokban a mindkét oldali adózási

morál, vagyis egyrészt az adókulcsok mértéke karöltve az adófizetők pénzének elköltési módjával, másrészt az adófizetés becsületessége.)

A morális normák a közhatalom hármasság gyakorlatában az igazságosság elveiként jelennek meg. A politikusok a demokráciában nem lehetnek szofisták, akik saját vagy csoportjuk érdekei szolgálatában akár a közérdek és igazságosság ellenében is érvelnek. Ez egy szűk csoport érdekképviselője lenne, amit régen „timokráciának”, a nagyravágók és nagyotmondók, a „karrierpolitikusok” uralmának neveztek. Éppen ezért a demokráciában azok a pártok (és melyik párt nem ilyen?), melyek mindig egy-egy csoport vélt érdekeit képviselik, nem lehetnek a demokrácia garanciái, hanem annak inkább akadályai. Ma még kevesen látják, hogy a modern demokráciák talán legnagyobb akadályai a pártrendszer, ahol becsvágyó pártkatonák képtelenek az egész társadalom javát saját egyéni és pártérdekeik elé helyezni. A demokrácia politikusát, a demokratikus politikust kizárólag az igazságosság elvei vezérelhetik.

Az igazságosság mint a politika morális elve a demokrácia feltétele. Egy állam akkor igazságos, ha érvényesül az általános és közérdek, és megakadályozza, hogy a közjával szemben a személyes érdekek irányítsák a vezető politikusokat. A sokat hangoztatott „jogállamiság” nem elegendő, hiszen jogrendszere az önkényuralmaknak is van: ha egy jog elve nem az igazságosság, akkor pusztán erőszakká válhat, az állam pedig erőszakos „rablóbandává”. A tételt, hogy „nincs demokrácia morál nélkül”, ma már egyetlen gondolkodó sem kérdőjelezi meg.

VÉDŐBESZÉD EGY KÉPZELETGAZDAG DEMOKRÁCIÁÉRT

NOVEMBER VÉGÉN AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK
MINDEN ÉVBEN ÖNMAGÁT ÜNNEPLI

Richard Rorty (1931–2007), a kaliforniai Stanford egyetem professzora a demokrácia egyik legfontosabb elemének a képzeletgazdag és bátor társadalmi vitákat tartja. Szerinte maga az Amerikai Egyesült Államok is ilyen diszkussziók eredménye, és ezek feltétele, a szabad és nyílt beszéd tette nagygyá, nagylelkűvé és a leginkább befogadó társadalommá (*most inclusive society*).

Jacques Derrida (1930–2004) hangsúlyozta, mintegy Rortyra rímelve, hogy az Egyesült Államok olyan ország, amely a világon mindenütt megmozgatta az emberek képzelőerejét, és ebbe az országba mindig sokkal többen akartak bevándorolni, mint onnan kivándorolni. Sajátos, ez így volt akkor is, amikor az Egyesült Államok országgént és az egyes emberek szintjén nem volt olyan gazdag, mint napjainkban. Feltehetjük a kérdést, milyen tanulságot jelenthet nekünk a modern történelem e valószínűtlenül sikeres országának képzeletgazdagsága és nyitottsága?

Az indokokat keresve sokan a jólétre hivatkoznak, elfelejtve, hogy a gazdagság nem az égből pottyant, és az inkább egyik, de nem kizárólagos kísérőjelensége az ott élő emberek beállítódásának, kultúrájának és életmódjának. A vonzerő szorosan összefügg a legöregebb modern demokrácia nyitott és befogadó társadalomként való megalkotásával.

A modern demokrácia elvét, mint befogadást, az Amerikai Egyesült Államokban fogalmazták meg, a tizenharmadik századi alapító iratban és a korabeli vitákban. Az egyébként jólétben élő és hatalmas műveltséggel rendelkező politikai alapítók a történelemben példátlan erkölcsi felelősségvállalás jellemezte. Tudatában voltak, hogy nagy lehetőségekkel rendelkező országot alapítanak, mintegy „zöldmezős beruházásként”, és ha nem megfelelő elvekre építik és nem szerencsés politikai struktúrákkal ruházzák föl az országot, akkor rossz jövő vár nemcsak országukra, de az egész emberiségre is. Megfogalmazták, hogy soha előttük, és talán soha utánuk nem fognak országot úgy megalkotni, hogy azt a történelem legjobb hagyományaira és foglaltatjaira alapozhatják.

Az amerikai alkotmány a megvalósítandó legnemesebb eszmények felsorolásával kezdődik, mint Tökéletesség, Igazságosság, Béke, Jólét, Szabadság. A megvalósítás egyedüli lehetősége és legjobb eszköze, egy jól megalkotott, mindenek előtt és fölött garantált és biztosítottan fennmaradó demokrácia. A demokrácia az egyetlen olyan politikai forma, melynek legfőbb elve a teljes és megalkuvás nélküli társadalmi igazságosság.

Az alapítételek értékekről szóltak, melyeket antik görög gondolkodók fogalmaztak meg először, és amelyek az emberiség közös kincsévé váltak. Politikai értelemben ezek az értékek alkotják a demokrácia polgárait. Mint az alapítók állították, ha

az eszmék minden ember történelmi tulajdonai, akkor nincs joguk az országot a benne élők számára kisajátítani. A demokrácia elveivel létrehozott első modernkori ország mindenkié tehát, nem csak az amerikaiaké, ez a demokrácia garanciája és lehetősége egy újonnan megalkotandó világban. *Ahol demokrácia van, ott befogadás van*, nem csak a saját népé, hanem minden egyes emberé. Ebből ered az átfogó menedékjog, melyet a demokráciák azoknak garantálnak, akik a demokrácián kívülről érkeznek. *Ezzel ellentétes diszkusszió és vélemény terjesztése vagy elterjedése mélységesen veszélyes a modern demokráciára*, hiszen bensőleg rombolja azt, ami elvileg minden egyes tagjának szabad moralitására és nagylelkűségére, mint lehetőségre, mint a jogalkotás alapjára épít.

Dewey (1859–1952), a pragmatizmus klasszikus filozófusa azt állítja, a modern demokratikus gondolkodás kiemelkedő feladata az amerikai alkotmány elemzése és érvényesítése. Legnagyobb követője, Rorty szerint arra kell törekednünk, hogy „egyre több emberi lényt fogadjunk be közösségünkbe... a vendégszeretet az egyik olyan erény, amelyre a *mi* közösségünk a legbüszkébb. Ha azt mondjuk, az emberi jogok tisztelete követelte meg, hogy megmentünk a zsidókat a náciaktól, vagy a bosnyák muzulmánokat a szerbektől, akkor csak azt mondjuk, hogy a beavatkozás elmaradása kellemetlen helyzetbe hozna *minket* önmagunk előtt, ugyanúgy, mint ahogy nem tudnánk tovább enni, ha tudomásunkra jutna, hogy gyermekeink vagy szomszédaink éheznek, miközben a *mi* asztalunk megterítve áll.” *A demokratikus gondolkodás imperatívusza, hogy a fenyegetetteket minden moralizálás előtt be kell fogadni*. A képzeletgazdag morális cselekvés megelőzi a demokrácia teóriáját. Rorty kérdése magában hordozza a választ, „Jobbak-e a befogadó társadalmak a kizáró társadalmaknál?”.

Az európai kontinensen még kevésbé látszik, és kevesen hiszik el, hogy az alkotmányos demokrácia lehetővé teszi és feltételezi a morális haladást anélkül, hogy az egyes embertől közvetlenül „jóságot” vagy „moralitást” követelne. Rorty kiemeli, „a morális haladást meggyorsíthatnánk, ha inkább arra a képességünkre összpontosítanánk, amely lényegtelennek mutatja azokat a kis dolgokat, amelyek elválasztanak bennünket... további kis dolgokkal való összehasonlítás segítségével”. A hétköznapi élet apróságairól van szó, ahol minden embert *eleve* elfogadunk, és ahelyett, hogy bármire is kényszeríteni próbálnánk, saját egyediségében tiszteljük – mindaddig, amíg nem fenyeget másokat.

Rorty szerint a demokrácia affektív, érzelmi és nem annyira vagy nem kizárólagosan az észre épül. A moralitás „az érzelmek kérdése”. Radikalizálva, a demokrácia nem az alapító nagy eszmék szolgái megvalósítása vagy megközelítése, hanem a képzelőerő és a nagylelkűség felszabadult növekedése. A kulturális és társadalmi fejlődés e vívmánya a múltnál gazdagabb jövőt csak a képzelőerő szabad működtetésével hordoz és hoz el számunkra.

A demokrata és a hagyományos gondolkodás közti különbség, mint Rorty mondja, „a bezáródás és a nyitottság közti különbség – a változatlanlanság biztonsága, illetve az önmagát a megjósolhatatlan változás folyamatába belevető én... közti különbség. A jövőnek ez az apoteózisa, a készség, hogy a bizonyosságot a képzelőerővel, a büszkeséget a kíváncsisággal helyettesítsük, eltörli az elmélkedés és a cselekvés...

megkülönböztetését. Dewey szerint ez a megkülönböztetés az a nagy lidércnyomás, amelytől a nyugati intellektuális életnek meg kell szabadulnia... az emberlét új lehetőségeinek feltalálásával kapcsolatos remény fontosabb, mint a stabilitás, a biztonság és a rend szükséglete.” E gondolkodásmódot és történelmi sikerét ünnepli az Amerikai Egyesült Államok minden polgára november végén, a történelmi „hálaadás” (*thanksgiving*) ünnepén. Ennek a gondolkodásmódnak az elsajátítása Európában, és talán Magyarországon is – előttünk álló lehetőség.

QUO VADIS, EU?

AZ EURÓPAI ALKOTMÁNYTERVEZET A DEMOKRÁCIA FÉLREÉRTÉSE*

A kétszáz oldalas európai alkotmánytervezet terjedelmében csak az állattartás részleteit is szabályozó indiaival vetekedhet, miközben az amerikai alkotmány tizenöt oldalas. Egy demokráciát létrehozó alapiratnak azokat az elveket kell néhány oldalon tartalmaznia, amelyekkel az egész társadalom egyetért. Az útdó vagy a foglalkoztatás kérdései nem idetartoznak.

A tervezetben a *polgárokéval szemben a nemzetek Európája* kerül ki győztesen. Pedig nemzetállamok cselekvő alanyként ugyanúgy képtelenek demokráciát létrehozni, mint „hivatásos” politikusok: saját érdekeiket „érvényesítik”, nem tudván azon „egyetemes” elveknek megfelelő struktúrát létrehozni, amelyek egy modern demokrácia alapjait képezhetik. Dewey óta tudjuk, hogy a demokrácia a morálra és a szabadságra épül. Szabad és morális viszont csak személy lehet és nem nagyobb közösségek. „Nemzetek” pedig végképp nem.

A tervezet első olvasásakor szembetűnik, hogy (1) a végrehajtó hatalom működésképtelenségre ítélt, hogy (2) az európai demokrácia nem az egyénből indul ki, és (3) nem jelennek meg a kontinens demokratikus politikai felépítésének keretei.

A végrehajtó hatalomnak átláthatónak kell lennie

A történelem egyik legbonyolultabb adminisztrációs szerkezete van kialakulóban, mely nem lehet hatékony. Távolról sem nyilvánvaló, ki, mikor, miben dönthet, ki, mikor, kit ellenőrizhet. Az egyes ember, a nép (*demos*) tagja hol, mikor ellenőrizheti a végrehajtókat, hol léphet föl kezdeményezésekkel? Egy ilyen szerkezet nem a polgárok szabadságának támasza, hanem a bürokraták tenyészete. Az európai polgár nagykörűvé válása helyett politikusok és nemzetállamok torzsalkodása elé nézünk.

* *Magyar Hírlap*, 2004. június 16. E szöveg hosszabb változata megjelent: Felülről irányított demokrácia. – Az európai alkotmánytervezet, mint a demokrácia félreértése. *Magyar Tudomány*, 2004/5., 610–618. Egy további változat megjelent a *Magyar Narancs*ban, Földről érkező demokrácia? Az európai alkotmányról. *Magyar Narancs*, 2004. június 17. 42–43. Az írást lásd alább. A teljes szöveg megjelent: Boros János, *A demokrácia antropológiája*, Pécs, Jelenkor, 2009, 105–120.

A demokráciát az egyének hozzák létre

Az amerikai alkotmány preambuluma szerint „Mi, az Egyesült Államok népe” annak érdekében, hogy ez és ez történjen, létrehozuk az alkotmányt. Az európai alkotmánytervezet ezzel szemben Thuküdidész (II, 37) Periklész propagandabeszédéből vett idézetével kezdődik: „Alkotmányunkat... demokráciának nevezzük, mivel a hatalmat nem egy kisebbség, hanem a többség birtokolja.” Periklész a háború áldozataira emlékezik, míg Thuküdidész az athéni állapotokról realista módon szól, tudván, kinek a kezében van a hatalom. *Quo vadis, EU?* – teszi hozzá mindehhez a *Zeit* újságírója. (Vö. *Zeit*, 2004. április 29. 2.) Az alkotmánytervezet így folytatódik: „Tudatában annak, hogy Európa a civilizáció bölcsője...” Túl az arrogancián a legfőbb kivetnivaló az, hogy az első megszólalás alanya nem az európai „nép” vagy a polgár, hanem egy meghatározatlan beszélő, aki a magas kultúrára hivatkozik. Ez a meghatározatlan valaki tudatában van Európa civilizációs elsőségének, és hálás az Európai Konvent tagjainak, hogy előkészítették az alkotmányt a kontinens polgárai és államai számára.

A továbbiakban azt olvashatjuk, hogy az európai államok polgárai akaratának megfelelően az alkotmány létrehozza az Európai Uniót. Nem Európa népei a cselekvők, nem ők hozzák létre az alkotmányt és ezen keresztül saját politikai együttélési formájukat, hanem az alkotmány a cselekvő, mely figyelembe véve az európai polgárok akaratát, létrehozza az Uniót. A megismerésített alkotmány kegyeskedik figyelembe venni a nép akaratát, és létrehoz egy államot. Ezzel szemben a „mi, Európa népe” kifejezés által az európai demokrácia mintegy önmagát hozná létre.

A *Neue Zürcher Zeitung* szerint „a Konvent a közvetlen demokráciát sehol nem alkalmazza, mint az ellenőrzés eszközt” (Online, 2003. június 1.). Márpedig, ha a népnek nincs eszköze a hatalomgyakorlás ellenőrzésére, akkor a politikai forma nehezen igazolható demokráciaként. „Hogy az EU-Konvent nem sokra tartja a közvetlen demokráciát, már abban megmutatkozik, hogy inkább az államokat, mint a népeket veszik figyelembe... sok minden utal arra, hogy a Konvent nem abból a kérdésből indult ki, hogy miként lehetne az állam hatalmát hatékonyan korlátozni, melyek lennének azok a játékszabályok, amelyeket egy felelősségteljes polgárokból álló társadalom számára föl kellene állítani, és hogyan kell eljárni, ha a polgárokat komolyan vesszük.” Ha a polgárokat nem vesszük komolyan, ők sem fogják a demokráciát komolyan venni – és nem lesz valódi demokrácia. Régi fölismerés, ha egy közösségi alakulat nem az egyes emberekből, azok személyes egyetértéséből és belátásából indul ki, és arra támaszkodik, hosszú távon sem stabil, sem cselekvőképes nem lesz.

Egy demokratikus alkotmány a felszabadulás folyamata

Az alkotmányba nincsenek beépítve azok a mechanizmusok, amelyek elősegítenék a demokrácia széles körű megértését és elsajátítását. Az eszméket „mi, a nép”, „mi, az emberek így akarjuk” formában kell megfogalmazni, mert egyébként a megfo-

galmazók a nép számára mindig „azok” maradnak, „ott szemben”, a lövészárkokon túl, a bürokraták, az adószedő és a beszédett pénzt elköltő hivatalnokok, a hatalom elidegenedett birtokosai, a felsőbbbségek.

Ez az alkotmánytervezet nem mindannyiunk közös tanulási folyamatát, Európa közös polgári fejlődését vetíti előre. Ebből az alkotmányból nem fognak demokráciát tanulni Európa népei. Fölülről irányított politikai marionettszínház képe sejlik föl, és nem szabad polgárok piactere. Nem annak a demokratikus politikai Európának a kezdeteinél állunk, amit az európai civilizáció és „szellem” már elvben megkonstruált, Amerikában megvalósított és önmagától jogosan elvárhatna.

FÖLÜLRŐL ÉRKEZŐ DEMOKRÁCIA?

AZ EURÓPAI ALKOTMÁNYTERVEZETRŐL*

Európa lakóinak többsége feltehetően örömmel konstatálja, hogy a kontinensnek rövidesen alkotmánya lesz, amely a közös politikai életet szabályozza, és egyszerűen az európai szövetségi államhoz is elvezet. Jólal kevesebben vannak azonban, akik örömeiket éber figyelemmel párosítják, és fölteszik a kérdést, vajon ilyen alkotmányt akarunk-e. A válasz e kérdésre háromféle lehet. Ilyent akarunk, ez a legjobb verzió. Egy másik, történelmi szemlélettel és „realitásérzéssel” megáldott válaszoló szerint nem ilyen akarunk, de ha ez a Konvent munkájának eredménye, elégedjünk meg ennyivel. Történelmi tényezők határozzák meg helyzetünket, alkotmányunk nem lehet „zöld mezős beruházás”, mint az amerikaiaké volt jó kétszáz évvel ezelőtt. Egy harmadik válaszoló viszont azt állítja, hogy legalább a tudósok, a gondolkodók, ha nem is a gyakorlati politikusok tervezőasztalán, meg kellene alkotnunk egy olyan ideálisnak tűnő alkotmányt, amely a háttérből vezérelheti a „kontinensegyesítő” politikai cselekedeteket. Vítán felül áll, hogy Európa békéje és virágzása érdekében szükség van alkotmányra és előbb-utóbb európai föderális államra, és nem hiábavaló az alkotmánytervezet elvi bírálata és egy új európai alkotmány elveinek fölvezetése.

*

A kétszáz oldalas európai alkotmánytervezet terjedelmében csak az állattartás részleteit is szabályozó indiaival vetekedhet. Ezzel szemben az amerikai alkotmány tizenöt oldalas. Az európai tervezet gyakorlati és könnyen érthető útmutató helyett inkább történészek olvasmánya, hiszen az európai egységesülő folyamat fő állomásai és szerződésai rejtve ott sorakoznak a szövegben. Egy demokráciát létrehozó alapirratnak csak azokat az alapelveket kell néhány oldalon tartalmaznia, amelyekkel az egész társadalom egyetért. Az útdő vagy a foglalkoztatás kérdései nem tartoznak ide.

Az alkotmányba felvett elvek a napi politikában nem vitathatók, ezeket a politikától, sőt magától a demokráciától is védeni kell. Egy alkotmány akkor életképes, ha rövid, a lényegre szorítkozik, könnyen érthető, és a napi politika szintjén nem vitatható.

A tervezetben a *polgárok Európájával szemben a nemzetek Európája* kerül ki győztesen. Nemzetállamok mint cselekvő alanyok ugyanúgy képtelenek demokráciát létrehozni, mint „professzionális” politikusok: csak a saját érdekeiket „érvényesítik”, nem tudván pillanatnyi ön- vagy frakcióérdekekön föllemelkedve azon „egyetemes” elveknek megfelelő struktúrákat létrehozni, amelyek egy demokrácia

* *Magyar Narancs*, 2004. június 17. 42–43.

alapjait képezhetik. Európa csak akkor válhatna az európaiak szabad, demokratikus hazájává, ha nem az utolsó néhány száz évben kialakult „nacionalizmusokra” és nemzetekre (*nation*) építene, hanem az egyes európai emberre. Dewey óta tudjuk, hogy a demokrácia morális fogalom, a moralitás feltétele pedig a szabadság. Szabad és morális viszont csak személy lehet, és nem nagyobb közösségek. „Nemzetek” pedig végképp nem.

Ezért például alapvető szemléletváltás helyett tüneti kezelést követeltek azok, akik föl akarták vetetni az alkotmányba a kisebbségek védelmét. Egy demokratikusan meghatározott és az egyes emberből kiinduló európai demokráciában nem lennének kisebbségek: ha alkotmányos, tehát politikai értelemben mindannyian elsősorban európai polgárok vagyunk, akkor a „nemzeti” hovatartozás nem politikai, hanem kulturális kérdéssé válik, ami tartalmi értelemben nem lehet tárgya egy formális politikai alkotmánynak.

A modernkori demokrácia kétszáz éve tartó alkotmányos fejlődése során nyilvánvalóvá vált, hogy a demokrácia nemcsak a többség társadalma, hanem minden egyes emberé is. Miután a demokrácia maga mögött hagyta a klasszikus politikai arisztokráciát, amely uralkodó minoritásként már nem fenyegetett, fölismerék, hogy a demokrácia úgy a többség akarata, hogy minden, az egész társadalom létét nem fenyegető kisebbséget és minden sajátos egyedet jogi értelemben különös gonddal védelmezni kell. A modern demokrácia formális, és minden azt nem veszélyeztető, az emberi szabadság tagolódásaként megjelenő kulturális vagy vallási megnyilvánulás, mint magának a demokráciának létfeltétele, jogosult a létezésre és a kibontakozásra. A demokrácia csak az egyes emberek felől, minden egyes, szabad, tehát a moralitás lehetőségével rendelkező ember felől értelmezhető, aki a másik emberrel közösen jobb létre törekszik. A demokráciában minden egyes kultúra, minden nyelv biztonságban érzi magát, és védendő mindaddig, amíg nem törekszik kisebbségként egyeduradalomra. Mindez igen visszafogott formulát kap azzal a mondattal, hogy az „Uniónak tiszteletben kell tartania gazdag kulturális és nyelvi sokféleségét, és biztosítania kell, hogy Európa kulturális öröksége megőrződik és megerősödik.”

A tervezet első olvasásakor szembetűnik, hogy (1) a végrehajtó hatalom működésképtelenségre vezető szerkezetet kapott, hogy (2) a közös európai demokráciát nem sikerült az egyes európai polgárból levezetni és rá alapozni, és hogy (3) nem jelennek meg azok a keretfeltételek, amelyek elősegítenék a kontinens demokratikus, az egyén, az egyes ember felől történő értelmezését és felépítését.

A végrehajtó hatalomnak mindenki által átláthatónak és ellenőrizhetőnek kell lennie

Az Európai Parlament és a Bíróság egyszerű meghatározása mellett a végrehajtó hatalom három szervezet között oszlik meg, az Európa Tanács, a Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság közt. Az Európa Tanács a miniszterelnökök és államfők tanácsa, a miniszterek tanácsában a nemzetállamok szakminiszterei foglalnak helyet, míg az Európai Bizottság afféle európai kormány. A Tanács két és fél évre

választja elnökét, aki egyben az Unió képviselője is. Az ő telefonszámát kellene az amerikai elnöknek tárcsáznia, ha Európával kívánna beszélni. A miniszterek tanácsa a nemzetállamok szakminisztereiből áll. Az Európai Bizottság, valamiféle kormány, a közös európai ügyeket intézné. A Bizottság és annak elnöke a parlamentnek felel. Az öt évig hivatalban lévő elnököt a Tanács javaslatára a parlament választja. – Hányadik elolvasásra lehet ezt megjegyezni, nem beszélve arról, hogy polgárként „működtetni”? A végrehajtó hatalom átláthatatlansága súlyos vécék a demokrácia egyszerűség- és ellenőrizhetőségével szemben.

A nemzetállamok és politikusaik önzése és rövidlátása miatt a történelem egyik legbonyolultabb adminisztrációs szerkezete van kialakulóban, mely nem lehet hatékony. Ki, mikor, miben dönthet, ki, mikor, kit ellenőrizhet? Az egyes ember, a nép (*demos*) tagja hol, mikor ellenőrizheti a végrehajtókat, hol léphet föl iniciatívákkal? Egy ilyen szerkezet nem a polgárok szabadságának támasza, hanem a bürokraták tenyésztője. Az európai polgár nagykorúvá válása és ennek elősegítése helyett politikusok és nemzetállamok torzalkodásait látjuk és fogjuk látni. Ahelyett, hogy az alkotmány kijelölné a tág színpadot és játékeret, melyen a szerepeket és játékokat majd nekünk, polgároknak kell szabadon, egymással folyamatosan egyeztetve és egyezkedve kitalálni, központilag megírják a főbb jeleneteket, melyeknek akarva-akaratlanul részesei leszünk; legyen ez folyószabályozás, útvonalak építése, útdíjak, szociális biztonság, egyéb infrastruktúra vagy háló. Kant szavai rajta lesznek a világhálón, de ki fogja még értelmezni és gyakorlattá tenni: „Legyen bátorságod, saját értelmeket használni”?

A demokráciát az egyének hozzák létre

Az amerikai alkotmány preambuluma így kezdődik: „Mi, az Egyesült Államok népe” annak érdekében, hogy ez és ez történjen, létrehozzuk az alkotmányt. Az európai alkotmánytervezet ezzel szemben Thuküdidész- idézettel (II, 37) kezdődik: „Alkotmányunkat... demokráciának nevezzük, mivel a hatalmat nem egy kisebbség, hanem a többség birtokolja.” Valójában az antik történetíró az athéni politikust, Periklész-t idézte itt. Ő pedig egy propagandisztikus beszédben szólt így, háborús áldozatokra emlékezve. Thuküdidész az athéni állapotokról sokkal „realistább módon” nyilatkozik: „A hatalom valójában a vezető kezében volt.” *Quo vadis, EU?* – teszi hozzá a *Zeit* újságírója. (Vö. *Zeit*, 2004. április 29., 2.) Az alkotmánytervezet így folytatódik: „Tudatában annak, hogy Európa a civilizáció bölcsője...” Túl az arrogancián a legfőbb kivetnivaló az, hogy az első megszólalás alanya nem az európai „nép” vagy az egyes európai polgár, hanem egy meghatározatlan beszélő, aki a magas kultúrára hivatkozik. Ez a meghatározatlan valaki tudatában van Európa civilizációs elsőségének, és hálás az Európai Konvent tagjainak, akik előkészítették ezt az alkotmányt a kontinens polgárai és államai számára.

A továbbiakban azt olvashatjuk, hogy az európai államok polgárai akaratának megfelelően az alkotmány létrehozza az Európai Uniót. Nem Európa népei a cselekvők, nem ők hozzák létre az alkotmányt és ezen keresztül saját politikai együttélési formájukat, hanem az alkotmány a cselekvő, mely figyelembe véve az európai

polgárok akaratát, létrehozza az Uniót. A megszemélyesített alkotmány kegyeskedik figyelembe venni a nép akaratát, és létrehoz egy államot. Mindez szóhasználatában, gondolatvezetésében, stílusában erősen emlékeztet a fölülről létrehozott és irányított „demokráciákra”, egy arisztokrácia, egy kisebbség uralmának manifesztációjára.

Az Alkotmány létrehozta az Uniót, és ettől fogva a szöveg további részében az Unió lesz a cselekvés alanya, miután a méltóságra, szabadságra, demokráciára, egyenlőségre, a jogra és az emberi jogokra alapozták. A helyes és demokratikus szóhasználat az lenne, hogy Európa népe, népei vagy polgárai a cselekvés alanyai, ők hozzák létre az Uniót az Alkotmány segítségével, és e létrehozás aktusa maga a demokrácia, melyet minden körülmények közt védeni kell, mint legfőbb értéket, tekintve hogy Európában Európa népe a legfőbb érték. A „mi, Európa népe” kifejezésben a demokrácia fogalma mintegy önmagát hozná létre, és ez az öntételező demokrácia foglalná magában a méltóság, a szabadság, az egyenlőség, a jog és az emberi jogok fogalmait.

Az I-2 cikkben már az Unió és nem az Unió *népeinek* értékeiről van szó, az I-3 cikkben pedig az Unió és nem polgárai válnak cselekvővé: „Az Unió célja, hogy biztosítsa a békét, saját értékeit és népei jólétét.” Továbbá az Unió biztosítja polgárainak a szabadságot, a biztonságot és az igazságosságot belső határok nélkül, és a közös piacot, ahol a verseny szabad és zavartalan. Az „értékek” felülről lefelé osztása (ahelyett, hogy azok az egyénektől indulnának) elzárja az utat attól, hogy Európa népei, az egyes emberek, sajátjuknak, saját maguk által *megalkotottnak* és tételezettnek tudják tartani ezt az alkotmányt és szabadságukban maguk is gondolkodókká és cselekvőkké váljanak. A francia filozófus Jacques Derrida és német kollégája Jürgen Habermas jól látják ezt a problémát, amikor hangsúlyozzák, „Egy jövőbemutató politikának, amelyiket a kereskedelem előtti akadályok elhárítása mellett a közös akarat is érdekli, figyelnie kell az állampolgárok gondolkodására és érzelmeire” (*Élet és Irodalom*, 2003. június 13. 13). Ha nem figyel, akkor nem is az állampolgárok közös akarataként érvényesülő életképes demokráciáról lesz szó.

A demokrácia működésére érzékeny Svájcban megjelenő világlap, a *Neue Zürcher Zeitung* szerint „a Konvent a közvetlen demokráciát sehol nem alkalmazza, mint az ellenőrzés eszközt” (Online, 2003. június 1.). Márpedig, ha a népnek nincs eszköze a hatalomgyakorlás ellenőrzésére, akkor az a politikai forma nehezen igazolható demokráciaként. Az alkotmánytervezet inkább veszi figyelembe az államokat, mint a népet. Az idézett lapban tovább olvashatjuk, hogy „az EU-Konvent nem sokra tartja a közvetlen demokráciát, már abban megmutatkozik, hogy inkább az államokat, mint a népeket veszik figyelembe... sok minden utal arra, hogy a Konvent nem abból a kérdésből indult ki, hogy miként lehetne az állam hatalmát hatékonyan korlátozni, melyek lennének azok a játékszabályok, amelyeket egy felelősségteljes polgárokból álló társadalom számára föl kellene állítani, és hogyan kell eljárni, ha a polgárokat komolyan vesszük.” Ha a polgárokat nem vesszük komolyan, ők sem fogják a demokráciát komolyan venni, vagyis nem lesz demokrácia. Régi fölismerés, ha egy közösségi alakulat, legyen az állam vagy más, amely nem az egyes emberekből, azok személyes egyetértéséből és belátásából indul ki, és nem arra támaszkodik, hosszú távon sem stabil, sem cselekvőképes nem lesz.

A demokratikus alkotmány a politikai nagykorúvá válás és felszabadulás folyamata

Mindezzel együtt jár, hogy az alkotmányba nincsenek beépítve azok a mechanizmusok, amelyek elősegítenék a demokrácia mind szélesebb körű megértését és elsajátítását. Ha az alkotmány nem ezekkel a szavakkal kezdődik, hogy „Mi, Európa népe...”, akkor az emberek nem is fogják soha azt hallani, majd azt gondolni, hogy ez az ő alkotmányuk, ez belőlük indul ki, ezt ők mondják, és róluk szól. A legnagyobb eszmék megfogalmazása nem elég, ezt számtalanszor megtették könyvekben. Az eszméket „mi, a nép”, „mi, az emberek így akarjuk” formában kell megfogalmazni, mert egyébként a megfogalmazók a nép számára mindig „azok” maradnak, „ott szemben”, a lövészárkokon túl, a bürokraták, az adószedő és a beszedett pénzt elköltő hivatalnokok, a hatalom elidegenedett birtokosai, a felsőbb-ségek.

A vezető európai politikusok nem akarják, hogy az alkotmány a népből, az egyes emberből kiindulva a demokrácia tanítója és elsajátíttatója legyen. Ez nem mindannyiunk közös tanulási folyamatát, Európa polgári fejlődését vetíti előre. Fölről irányított politikai marionettszínház képe sejlik föl, és nem szabad polgárok piactere. Ebből az alkotmányból nem fognak demokráciát tanulni Európa polgárai. Nem annak a demokratikus Európának a kezdeteinél állunk, amit az európai civilizáció és „szellem” már elvben megkonstruált, és Amerikában megvalósított.

A TÍZDOLLÁROS ARCA

KÉTSZÁZÖTVEN ÉVE SZÜLETETT ALEXANDER HAMILTON*

Kétszázötven éve, 1757. január 11-én született a modern demokratikus világrend egyik nagy megálmodója és meghatározó alkotója, Alexander Hamilton. Százmilliók fogják naponta kezükben a tízdollárost, melyet képmása díszít, de kevesen tudják, hogy ez a szerény körülmények között fölnőtt bevándorló egyik elindítója volt annak a folyamatnak, amely a ma ismert „nyugati világrendhez” vezetett. Hamilton a brit karib-tengeri szigeten, Nevisben született francia hugenotta anya és skót kereskedő apa gyermekeként. Szüleit korán elveszítette, de a tehetségével kitűnt fiút gazdag támogatók a kontinensre küldték orvostudományt tanulni. A politika azonban hamar elsodorta. A függetlenségi mozgalom hevében, 1773-ban a híres bostoni teadélutánon, kereskedők a brit adók ellen tiltakozva teabálákat dobtak a tengerbe, hangoztatva, hogy „nem adózunk, ha nincs parlamenti képviselőnk” (*no taxation without representation*). Hamilton maga is az amerikai nemzeti ügy híve lett, 1774 nyarán, tizenhét évesen, egy tüntetésen elhangzott spontán beszédével alapozta meg hírnevét. A gyarmatoknak össze kell fogniuk, és a brit áruk bojkottálásával Észak-Amerika szabadságát ki kell küzdeni. Rövid időn belül a hadseregben találta magát, George Washington főparancsnok szárnysegédjeként, aki mellett a függetlenségi háború folyamán a legnagyobb nehézségek és válságok közepette is végig kitartott.

A függetlenség kivívása után az észak-amerikai államok közt újra viszályok törtek ki, és nyilvánvalóvá vált, hogy egy erős és virágzó kontinens víziója megköveteli az erős központi kormányzatot. A Philadelphiában, 1787-ben összeült alkotmányozó nemzetgyűlés négy hónap alatt megalkotta az amerikai alkotmányt, melyet később társadalomtudósok a „világ nyolcadik csodájaként” emlegettek, és melyet az akkor francia követ, Jefferson szavaival „fêlistenek” hoztak létre. A gyűlésben Hamilton New York államot képviselte. Az alapítók – „alkotmányozó atyák”, akiknek átlagéletkora negyvenkét év volt, és magas történelmi, politikai és filozófiai műveltséggel rendelkeztek – egyetértettek, hogy a kormány hatalma az emberek egyetértéséből ered, de a társadalmat védeni kell a többség zsarnokságától. Hamilton hangsúlyozta, „adjatok minden hatalmat a sokaságnak, és elnyomják a keveseket. Adjatok minden hatalmat a keveseknek, és elnyomják a sokaságot”. A kiutat a dilemmából az erős végrehajtó hatalomban és a hatalmi ágak hármas fölosztásában, továbbá ezek szigorú kölcsönös ellenőrzésében találta meg. Beépített fékekkel és egyensúlyokkal akadályozható meg, hogy bármely társadalmi csoport magához ragadja az egész fölötti uralmat. A központi hatalom szükséges, de minden politikai

* *Élet és Irodalom*, 2007. január 19. 10.

hatalommal könnyen visszaélnek. A legjobb ember is önző természetében, és nem hihető, hogy kormányt lehetne alapítani az emberek jóindulatára.

Megalkotása után az alkotmányt meg kellett szavaztatni az államokkal, és különös jelentőségű volt a bizonytalankodó New York állam meggyőzése. Hamilton szerint hetente négyszer megjelenő „föderalista” cikkekkel „szőnyegbombázni” kell a polgárok tudatát, hogy elfogadják az alkotmányt. Az amerikai világtörténelmi küldetéstudat egyik alapítójaként, azt írja első föderalista cikkében (1787. október 27.), „az Amerikai Egyesült Államok új alkotmánya... fontossága önmagáért beszél; nem kevesebb függ tőle, mint... egy olyan birodalom sorsa, amely sok szempontból a legfontosabb a világon. Gyakran hangzott el a megjegyzés, hogy magatartása és példája révén alighanem ennek a népnek jutott osztályrészül annak a fontos kérdésnek az eldöntése: vajon az emberi társadalom képes-e a gondolkodás és választás alapján jó kormányzatot létrehozni, vagy pedig örökre arra van ítélve, hogy politikai berendezkedése a véletlentől és az erőszaktól függjön. (...) ha rosszul döntünk, akkor döntésünket joggal tekintenék az emberiség egyetemes balszerencséjének.” Hamilton több nézetét komoly kritika érte, sokan nehezen értették meg, hogy miért kellene hadsereget békeidőben fenntartani, és mi értelme van a szabályozott időközönkénti adóbefizetésnek.

Hamilton 1789-ben, az első amerikai elnök, George Washington pénzügyminisztere lett, fő célja az erőteljesen fejlődő, ipari termelésre és kereskedelemre alapozott gazdagságú, városi kultúrájú Amerika megteremtése volt. Álláspontja nem volt magától értetődő, politikai ellenlábasa, Jefferson, inkább agrárgazdaságra épített Amerikát akart megvalósítani. Keresztülvitte, hogy a központi kormányzat adót szedhetett, és ezzel megteremtette a belföldön és nemzetközi szinten erős cselekvőképességű állam alapját. Létrehozta az amerikai központi bankot, továbbá támogatta a tőzsde és a nemzetközi kereskedelem fejlődését. A pénzügyek megszervezésével, az egységes amerikai papírpénz létrehozásával megteremtette a pénzügyi világhatalom alapjait. A korszak egyik kutatója szerint „a legnagyobb szervező zseni Amerikában, és minden idők egyik legnagyobb szervezője”. Talleyrand a korszak Napóleonnál is nagyobb alakjának tartotta, és mikor az 1800-ban hivatalba lépő kormány elnöke, Jefferson, Hamilton riválisa, új pénzügyminiszterével, a svájci származású Gallatinnal felülvizsgáltatta a minisztérium működését és szervezetét, ezt a jelentést kapta: „A legtokélatebb rendszert találtam, amelyet valaha feltaláltak. Hamilton nem követett el hibát, nem hagyott hátra tisztátalanságokat. Minden, amit tett, helyes volt.”

Jefferson alelnökével, Aaron Burral folytatott párbajban fiatalon, 1804-ben, negyvenhét éves korában hunyt el. Hamilton alapvető szerepet játszott Amerika, a gazdasági világhatalom és a demokrácia világhatalma megteremtésében. Egy méltatója szerint nincs nagy köztéri szobra Washingtonban, de a tízdolláros mellett az egész washingtoni intézményrendszer mindmáig magán hordozza a keze nyomát, és így joggal mondható, hogy a legrégebb és legbefolyásosabb modern demokrácia adminisztrációs szervezete Hamilton eszmeiségének képmása. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az európai demokrácia Amerika nélkül, Amerika pedig Hamilton nélkül ma egészen másképp nézne ki.

ALKOTMÁNYOZÁS – TELJES ERŐBEDOBÁSSAL

CSAK A KÉSŐBB SZÜLETETTEK, NEM A VOLT SZOLGÁK
ALKOTHATJÁK MEG A SZABADSÁG FÖLDJÉT*

Százsázalékos teljesítményre és az ország százsázalékos megnyerésére lenne most szükség. Ahogy mondani szokták, száz százalékkal jobb országot szeretnénk itt a legtöbben, mint amit elődeinktől kaptunk, és amilyen most van. Az itt élő emberek százsázalékos támogatásával. Lehetséges ez a jelenlegi hazai viszonyok közt – kompromisszumok nélkül? Csak ez értelmes alternatíva, ha békét, nyugalmat, egységet és eljövendő prosperitást szeretnénk. Történelmi lehetőségről is beszélhetnénk, ha még tudnánk ennek a szónak klasszikus értelmezést adni.

Az idő most van itt a most élők számára. Ami régen, akár tegnap volt, nincs már uralmunk alatt, habár befolyásolja jelenünket. Tőlünk magunktól függ, hogy a múlt összefüggései mennyiben határoznak meg bennünket, és hogy milyen jövőt kívánunk kialakítani magunknak és a későbbi nemzedékeknek. Szívesen hivatkoznánk a történelem meghatározó hagyományaira, de ez inkább a kiskorúság, kiskorúsítás vagy a restség jele. Miért is kellene a régieknek fölöttünk uralkodniuk? Márpedig a kritikátlan hagyománytisztelet éppen ez. Elődeink demokraták voltak? Ha nem voltak, nem lehettek azok – akkor miben is hallgassuk meg a tradíció szavát? Nyilvánvalóan kritikusan kell válogatnunk. Magyarországnak nincs valódi demokratikus múltja, mi viszont demokráciát akarunk, újat, modernet, a saját és utódaink jobb világát. Az újkort éppen az jellemzi, hogy nem engedi magát a múlt által döntően meghatározni: maga dönt, és alakítja életét. Csak saját magunkban bízhatunk. A kérdés, hogy mire van itt az idő, és mire használjuk a most adódott lehetőséget – ami évtizedekre, vagy ha jól döntünk, akár évszázadokra is meghatározhatja Magyarországot és tágabb környezete sorsát.

Köszönjük szépen, két ország helyett egy is elegendő

Ha egy idegen bolygó lakója földre szállna, meglepődve tapasztalhatná, hogy politikai értelemben két ország van itt. A kérdés az, hogy kívánunk-e továbbra is kettő Magyarországot. Kívánnak-e az itt élők továbbra is két külön, egymással ellenséges viszonyban álló országban élni: a sajátjukéban és valaki másében. Természetesen szabadok vagyunk, akarhatunk akár ilyent is, ám ez az ország késleltetett és elhúzódozó modernizálódását továbbra is az agónia állapotában tartaná. Az ellenség

* *Magyar Nemzet*, 2010. május 21. 6. Ez a szöveg a megjelent írás hosszabb változata.

országában senki nem szeret élni. Ha jelentős megválasztott politikai erő kizárólag saját konkrét érdekei szerint kívánná az országot egységesíteni, maradnának a megosztott viszonyok, az egyik rész tagjai nem éreznék jól vagy otthon magukat az országban, továbbra is fenyegetettnak éreznék magukat. Pedig ők is itthon vannak. Ráadásul, ha a politikai mérleg nyelve ismét billenne, újra megkezdődne egy más irányú átalakítás, rendszer-visszaváltás, megint mások lennének otthon és mások itthon. Amit az egyik fél felépítene, a másik ismét lerombolná.

Feladat nagyformátumú politikusnak és politikai erőnek

Igazi nagyformátumú politikus és politikai erő saját országa egészének érdekét próbálja érvényesíteni. Ez pedig minden egyes itt élő jó léte és jó közérzete. Ha történelmi lehetőséget kap, olyan országot alakít ki, amelyben mindenki jól érezheti magát, és személyiségét szabadon kibontakoztathatja. Minden egyes itt élő embernek lehetőséget biztosítana, hogy ténylegesen a demokrácia alkotó polgárává válhasson. Egy ilyen országban mindenki szívesen élne. Az egyes ember támogatja a helyet, ahol (nem csak materiális értelemben) jól érezheti magát, ezért ilyenné kell tenni Magyarországot – és ez egyben az ország újraegyesítését vagy eredeti és első egyesítését is jelenthetné. Az egyénekre alapozott demokrácia lenne ez, amelyben és amelytől senkinek nem kellene félnie, és a félelmet sem kellene félténie.

Az egyetlen Magyarország csak olyan lehetne, amelyet az alapelvekben minden itt élő támogatni tud. A modern demokrácia, ahogy azt az Egyesült Államokban és a legtöbb nyugat-európai országban feltalálták és megvalósították, alapelveiben nem csoportokra, hanem az egyénre épül. A francia alkotmányos jogrend például nem ismer el semmilyen közvetítőt, azaz csoportot az állam és az egyén közt. Az első modern (az amerikai) demokrácia megalapítói pedig a politikai csoportosulásokat és pártokat a politikai együttélésben szükséges technikai rossznak tartották, melyeknek alapvetően nem szabad meghatározniuk a polgárok nyilvános viselkedését és vitáit, az ország politikai alapértékeit és berendezkedését. A demokráciát az egyének határozzák meg és nem fordítva, a demokráciát minden egyes emberre kell alapítani és építeni – mert minden egyes ember alapítója is. Vajon mi lehet ennek hátterében?

Az egyénre alapozott demokrácia

A demokráciát politikai értelemben alapelvekre kell építeni. Ezek csak akkor lesznek egy ország szintjén működőképesek, ha minden egyes ember sajátjának érzi azt. Ehhez az alapelveknek az egyének jól belátható saját érdeklődését és érdekét kell szolgálniuk, hiszen akkor az egyén támogatni fogja azokat, és kialakulhat az elgondolható legstabilabb politikai képződmény. Mivel azonban a konkrét egyéni érdek(lődés)ek nem mindig és nem közvetlenül beláthatóan esnek egybe mások egyéni érdek(lődés)jeivel, ezeket az elveket úgy kell megfogalmazni, hogy mindenki számára érthetőek legyenek, és magáénak elismerve úgy érezze, „igen, ezt én is

mondhattam volna”, igen, ezt akarom én is, igen, ez mindannyiunk érdek(lődés)ét szolgálja.

Mindenki szeretné, ha tisztelnék, ha elismernék egyéni szabadságát, méltóságát, a saját élet önálló meghatározásának jogát, ha mindenki egyenlő lenne a törvény előtt, ha a törvényi igazságosság elvei, az erőfeszítések és a részesedések elosztásai hatékonyan működtetnék (vagyis nem lehetnének potyautasok). Olyan alaptörvényt kell támogatnia, amely mindenkinek ugyanazt nyújtja, és amely alapján számonkérhetőek lennének a közösségi javakból kihasított egyéni privilegizált haszonélvezések. Az alapértékeket ismerjük, az utolsó nagy politikai fogalmi forradalmak lezajlottak, a kérdés az érvényesítésük lehetősége és mikéntje.

A demokrácia nem rendszer

Magyarország *most*, a rendszerváltásnak nevezett fordulat után húsz évvel kerül abba a helyzetbe, hogy ténylegesen váltson: ne rendszert, hanem életmódot, mentalitást – hogy átalakítsa politikai alapjait, vagyis új alkotmányt hozzon létre. (Lásd erről írásomat ebben a lapban, „A Fidesz és Magyarország politikai sorsáról” 2002. március 23., 6.) Nem rendszert kell váltani, hanem a rendszert eltörölni. Ha itt eddig társadalmi rendszer volt, akkor az nem volt demokrácia. A demokrácia ugyanis nem társadalmi, de még csak nem is politikai rendszer. A szocializmus és a fasiszmus rendszerek voltak, mert az emberek hétköznapi életét akarták meghatározni: a demokrácia ilyent nem tesz, nem társadalmi-politikai rendszert teremt, hanem biztosítja mindenki szabadságát – és elvárja társadalmi felelősségét és részvételét a közös ügyekben. A demokrácia működésmódjának egyik manifesztációja a folyamatosan alakuló jogrendszer – illetve az igazságosságon alapuló folyton megújuló jogrendszer hozza létre a demokráciát, és teszi ez utóbbi számára biztonságossá a világot. Rendszer a jogban van, nem a társadalomban és a politikában. A társadalom (ami a nagy francia szociológus, Bruno Latour szerint nem is létezik) soha nem lehet rendszer, mert a rendszer mindig szolgáltatást, hierarchiát, a többségnek való kiszolgáltatottságot jelent. Ilyen nincs a demokráciában.

A vándorlásnak vége lehetne, ha megalkotnánk az országot

A Biblia negyven éven keresztül vándoroltatta a szabadság felé vándorló népet. Majd kétnemzedéknyi idő, minden szolgának meg kellett hallnia, mindenkinek a régi világból: csak a szabadságban születettek, a biológiai leszármazottak, de nem a valaha volt szolgák láthatják meg a szabadság földjét. Nálunk most másodszor került az a meghatározó nemzedék politikai vezető szerepbe, amelynek alapító tagjai éppen elhagyták a gyermekkort a szolgaság földjének elhagyásakor, akik a szabadságban, a sivatagi vándorlás idején nőttek föl. Végre meghaladhatják a szolgaság utódpartját, melynek számos tagja még szögesdróttal vette körül az országot, a határon menekülőket géppisztolyos sortűzzel fogadva. Ők, a szolgaság neveltjei,

nyilván alkalmatlanok a demokrácia létrehozására, nemcsak látták a szolgásgát, nemcsak készséges szolgák voltak, de maguk tartották fenn önként a rendszert, egyénileg hasznot húzva belőle. Nem bizonyították ismét, legutóbbi és talán utolsó regnálásuk idején, hogy milyen szívesen lövet(né)nek még mindig a tömegbe? Politikai értelemben meg kell halniuk, csak ha elporladtak a politika sivatagában, láthatjuk meg mi, utánuk jövők, de nem utódaik, a szabadság új földjét. Az új politikai erőnek a szabadság olyan országát kell megalkotnia, azaz alkotmányoznia, amely minden egyes embernek szabadságot, felelősségvállalási lehetőséget és morálra alapozott igazságosságot nyújt: azoknak is, akik ezt nem tudták, mert történeti eredetüknél fogva képtelenek voltak ezt nyújtani az országnak. Kéretik végre egyetlen országot, demokráciát alapítani.

Tévedne egy új országvezető, ha azt hinné, hogy nem ez, nem egy új ország-alkotás, nem a demokrácia első, kerekasztalmentes, széles beszélgetésre alapozott, tényleges demokratikus felhatalmazású alkotmányozása lenne az első feladat.

COHN-BENDIT, A BRÜSSZELI ZÖLDEK BÜSZKESÉGE

A KÉPVISELŐ PEDOFIL HAJLAMAIT TÁRGYALJA
A SPIEGEL ÉS A FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG*

Daniel Cohn-Benditet, az Európai Parlament liberális frakciója zöldpárti képviselőjét 2013-ban Theodor Heuss-díjjal tüntették ki. A díj átadását hatalmas tiltakozás kísérte, a kormányzó CDU és FDP nem képviseltette magát az ünnepségen, Baden-Württemberg zöldpárti miniszterelnöke is távol maradt, amire Cohn-Bendit így reagált: „Ilyen az élet. Néha bizonyos dolgok még negyven év után is botránnyá válnak.” Mik is ezek a „bizonyos dolgok”, amelyekről visszahőkölt a német közvélemény?

Cohn-Bendit saját korábbi nyilatkozatai alapján pedofiliával vádolják. Miként a szervezett tömeggyilkosság, a pedofília gyakorlása is az emberiség, az emberség és az emberiesség ellen elkövetett bűntett. Ha törvényhozó fórumok még nem nyilvánították annak, itt az ideje ezt megtenni. Az ilyen bűntetteket megalkuvás nélkül tiltani kell, elkövetőit pedig fel kell kutatni, és a legszigorúbb büntetéssel kell sújítani. A kialakulatlan, önmagukat megvédeni nem tudó kis emberi lényeket a történelem folyamán mindig a felnőttek óvták meg attól, hogy visszaélések áldozatává lehessenek. Milyen társadalom az, amelyik nem képes a gyermekeket kompromisszumok nélkül megvédeni, vagy akár csak politikai diszkusziókat is megenged a pedofília törvényi eltűrhetőségéről?

Cohn-Bendit egész életében védő, „óvó” tevékenységet folytatott. Nem csak a demokráciát kívánja óvni a magyarországi fejleményektől, és nem csak a magyarországi demokráciát kívánja megóvni a szabályosan megválasztott magyarországi parlamenttől, hanem a német sajtó szerint óvóbácsiként a maga módján gyermekek óvásával is foglalkozott. A hevesen gesztikuláló felemelt mutatójújáról, kieresztett hangjáról ismertté vált képviselővel most az egész német közvélemény, párthovatartozástól függetlenül szembefordult. Az ilyen beállítottságú óvó bácsiktól féltenünk és védenünk kell gyermekeinket és a jövő társadalmát.

A *Spiegel* hetilap „Ök mindannyian meschugge” című írásában idézi Cohn-Bendit saját korábbi frankfurti óvóbácsi-tevékenységéről szóló nyilatkozatát: „A gyermekekkel állandóan erotikus módon flörtöltem. Többször előfordult, hogy néhány gyermek kinyitotta a nadrágom nyílását, és elkezdtek simogatni (...) fantasztikus, amikor egy kis ötéves kislány elkezd az embert levetkőztetni. Fantasztikus, mert játék, örülten erotikus játék.” A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* is idézi az európai demokratát, „valóságosan éreztem, ahogy a kis leánykák már ötéves korukban tud-

* *Magyar Nemzet*, 2013. május 29. 6.

ták, hogyan izgassanak föl. (...) De ha nagyon akarták, én is megsimogattam őket.” Különös óvodai módszerek, az óvás, a védés, az oltalmazás egyéni felfogása.

A *Spiegel* szerint pszichoanalitikusok megszállottságról beszélnének ilyen esetben, ám Cohn-Bendit szerint megszállott polgárságellenességről volt szó. „Ízléstelen, buta, provokáció” volt, állítja ma. Számtalan perverzió emlegetésével lehet valaki polgárpukkasztó, de miért éppen öt éves gyermekekkel létesített szexuális kapcsolatról kell ehhez nyilvánosan képzelegni?

Cohn-Bendit elismeri, arra törekedett, hogy a kicsik saját szexualitásuk felfedezésekor minden repressziótól szabadok legyenek. E kifejezéssel talán Herbert Marcuse „represszív deszublimáció” fogalmára utal, habár a neves frankfurti filozófus nem írt Cohn-Bendit praxisát megalapozó gyakorlati útmutatót, és semmi jel nem mutat arra, hogy az Amerikába emigrált gondolkodó *Az egydimenziós ember* című könyvének műfaja „óvodapedagógia” lenne. A zöld képviselő, mint mondja, választ akart kapni a kérdésre, „Hogyan viselkedjünk mi felnőttek, amikor a gyermekek szexuális kívánságokat fogalmaznak meg?” – „Tehát mégiscsak valós mag van itt”, érsködnek a *Spiegel* riporterei, és Cohn-Bendit elismeri, igen, valós itt a mag.

Ugyanakkor megnyugattja a *Spiegel* olvasóit, bármi hasonlóról a nyilvánosság tudomást szerzett volna – a gyermekek elmesélték volna szüleiknek, milyen furcsa és vidám vagy éppen nem vidám kalandokban volt napközben részük. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* emlékezteti a feledni látszó Cohn-Bendit, hogy a megtalált dokumentumok szerint bizony a gyermekek meséltek otthon, és ő maga is elmondja könyvében, a szülők ki akarták zárni az óvodából, ám „szerencsére, közvetlen szerződésemm volt a szülői egyesülettel – egyébként eltávolítottak volna”. De miért is volt óvóbácsi? – kérdezi a *Spiegel*. Cohn-Bendit válasza, „Akkoriban nem volt mit tennem. Nem akartam hivatásos forradalmár lenni, az egyetemi tanulmányaimat pedig abbahagytam. Bár még be voltam iratkozva az egyetemre, de csak az árvasági támogatás miatt, amit 27 éves koromig kaphattam.” Az óvóbácsi munka tűnt akkor számára az életvitel legjobb megszervezésének, mely során, mint állítja, „a gyermekek erejét és akarát csodáltam”.

A német zöldek éppen Cohn-Bendit esetére tekintettel fel akarják tární pártjuk korai történetét, habár a *Spiegel* állítja, „a nyolcvanas évek közepén a zöld párt időnként szinte a pedofil-mozgalom parlamenti karjaként cselekedett”. A vörösnek is nevezett Danny szerint sok érdekeset fognak találni, az alapítók közt gyakori volt a fiatalokúakkal létesített nemi kapcsolat.

Ahogy a *Die Zeit*-ből megtudhatjuk, a németországi zöld párt észak-Rajna-vesztfáliai (NRW) csoportja elsősorban a „Melegek és Pedofilok” SchuP (Schwule und Pädofile) frakciója sürgetésére 1985-ben a gyermekekkel való erőszakmentes szexuális kontaktus büntetlenségét követelte: „A melegmozgalom szélárnyékában a pedofilok háromórás vita után elérték, hogy választási programjukban az NRW-zöldek az egész szexuális büntető törvény eltörlését követeljék.” A párt bázisának becsületére legyen mondvá, hogy a közvélemény tiltakozása támogatásával, a kerületi pártszervezetek és a feministák elérték az előterjesztés visszavonását.

A *Spiegel* szerint ezek után talán éppen nem a zöldeknek kellett volna a katolikus egyházban feltárt visszaélések ügyében a leghangosabban kiabálni. Cohn-Bendit önkritikát gyakorol, „általában ajánlatosnak tartom, ha újradimenzionálnánk fel-

háborodási képességünket. Ez biztos jót tenne sok esetben a politikának. Ezzel kifejezetten nem a gyermekeken elkövetett erőszak eseteinek feldolgozását értem.” Ám úgy tűnik, Danny saját esetére vonatkoztatva nem támogatja a feldolgozást. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung*tól megtudhatjuk, nem érdekelt abban, hogy átláthatóvá tegyék pedofil kijelentéseit; a Heinrich Böll Alapítványánál letétbe helyezett ezzel is kapcsolatos levelezését és iratait az archívum vezetője szerint 2031-ig titkosította. Cohn-Bendit tagadja az archívum vezetőjének állítását. A németországi zöld párt archívumában negyven akta található „gyermekek megerőszkolása” címszóval, csak két akta titkosított, az egyik Cohn-Bendité.

Az eseteket, ha évtizedekkel ezelőtt történtek is, fel kell dolgozni. Immanuel Kant szerint a morál, a megengedhető és a nem megengedhető, az igazságosság és az igazságtalanság esetében nincs időtényező. John Rawls szerint pedig az igazságosság törvényei nem tűnnek megalkuvást, hiszen „az igazságosság alapján rendelkezik minden egyes személy azzal a sérthetlenséggel, aminél még a társadalom egészének jóléte sem lehet fontosabb”. Hát még egy polgárpukkasztó pedofil kéjként értelmezett jóléte! Mi van a gyermekek, e kialakuló személyek sérthetlenségével? Jólétükről ilyen körülmények közt már nem is beszélve. Nem ők, a védtelenek, a kiforratlanok a leginkább, a mindenáron védendők, nem nekik van leginkább szükségük az igazságosságra épített demokrácia garanciáira?

Cohn-Bendit a híres, mintaszerűnek vélt liberális nevelést adó Odenwald Gimnázium (Odenwaldschule) bentlakásos diákja volt. Az intézet mára a gyermekekkel való szexuális visszaélés szimbólumává vált. Csak az egykori (a frankfurti lap jelzőjét használva) „pedoszexuális” igazgatónak, Gerold Beckernek és körének több mint száz diák esett áldozatául. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* szerint az áldozatok szervezetének vezetője, Adrian Koerfer ma is keserűen említi, hogy Cohn-Bendit soha nem emelte fel szavát az iskola szexuális erőszakáldozatainak érdekében – az iskola egykori diákjai nem is hisznek neki. Azt sem hiszik, hogy fikció lenne gyermeksimogatása, ahogy ma védekezik. Amikor a tanárok egy része fellázadt a pederasztia vezetőség ellen, írja a frankfurti lap, Gerold Becker a zöld politikust hívta segítségül. „Daniel Cohn-Bendit ahogy a szemtanúk beszámolnak, egy kis női háremmel érkezett az iskolába. A fiatalok szexualitásáról beszélt, amelybe a felnőtteknek nem szabad beavatkozniuk. A Becker-hívek ünnepeltek.” A pedagógiai vitát kezdeményező tanárok pellengetésre kerültek. Az áldozatok szervezete szerint – írja tovább a *Frankfurter Allgemeine* – „ez a gyakorlat nagyon megfelelt az akkori zöld szellemiségnek”.

A *Zeit* egykori főszerkesztője Roger de Weck a *Spiegel* szerint egy régi zsidó mondással vette Cohn-Benditét védelmébe: „Mindegy, hogy mi volt – ember.” Mőzes éppen az ilyen kijelentések és az ilyen viselkedés kiigazítására hozta örök érvényű, múlt és jövő megítélését is biztosító tízparancsolatát, mely összhangban van Kant azon állításával, hogy a morálnak nincs időtényezője – vagyis az ember ellen elkövetett bűnök soha nem évülnek el. Nem mindegy, hogy mi volt, mert ami volt, az tesz azzá, ami ma vagyunk – és egyáltalán nem mindegy, hogy mi lesz és a jövőben mivé válunk. És mivé válhatnak gyermekeink.

ALKOHOL, NOBEL-DÍJ ÉS AZ ÖT ODAÉGETETT FASÍROZOTT

KARAKTERKÉPEK MARTIN SCHULZRÓL, AZ EURÓPAI PARLAMENT
BALOLDALI ELNÖKÉRŐL EGY A *SPIEGEL*BEN KÖZÖLT CIKK NYOMÁN*

„1980. június 26-án Martin Schulz éjszaka négy órakor íróasztalánál ül lakásában Würselenben, és arra gondol, öngyilkos lesz.” A falu egyetlen rendőrének gyermeke, szolgálati lakásban nőtt föl, máig „kis proletárnak” nevezi magát, ezen az estén „holtrészegen jött haza, majd további fél üveg Martinit döntött magába. 24 éves, munka, barátnő, életkedv nélkül, tartozásai vannak, és alkoholistá.” Ezekkel a szavakkal kezdődik az írásait rendre körültekintő kutatásokkal megalapozó német *Spiegel* hetilap írása Martin Schulzról, az Európai Parlament szociáldemokrata elnökéről. Aztán így folytatja: „32 évvel később, 2012. január 17-én Martin Schulz az Európai Parlament szónoki emelvényén áll Strasbourgban.” Ekkor választották a parlament elnökévé. A *Spiegel* szerint „az EU-Parlament Európa szürke egerének hat az olyan többi szintelen intézmény mellett, mint az Állam- és Kormányfők Tanácsa és a Bizottság. „Schulz végre méltóságot akar a parlamentnek kölcsönözni, öntudatot és hatalmat.”

Vajon milyen ember a hétköznapiakban a parlament elnöke, aki erőtlen intézményét olyan országokon végzett demokráciakövetelő erőgyakorlatokkal és tornamutatványokkal próbálja izmosítani, mint éppen hazánk – vagy akár Angela Merkel? A következőkben a *Spiegel* néhány állítását idézzük, amely a politikus hozzájárulásával egy éven keresztül kísérte és figyelte tevékenységét. Egy müncheni vendéglőben adja beleegyvezését, ahol mint bárhol Németországban, nyugodtan mozoghat: bár tizennyolc éve parlamenti tag, az emberek nem ismerik föl. Egyetlen kikötése, hogy vérmérsékletéből adódó kiszólásait („marha”, „buta liba” és hasonló) az újság nem idézi. Mindjárt egy első beszélgetés a német újságírókkal. Mit szeretne elérni? Hüvelykujj. Résztt fog venni a Tanács ülésein, és mindent elkövet az euró megmentéséért. Mutatóujj. A parlamentnek jelen kell lennie az euró megmentésének minden bizottságában. Középső ujj. A miniszterelnököknek gyakrabban kell Strasbourgba jönniük, és ott tetteikről számot adni. Gyűrűs ujj. „Ötszázmillió embert képviselünk, de annyira figyelnek ránk, mint a pöcökhegy kerületi önkormányzat üléseire.” Négy ujj áll a levegőben. „A hatalmasok féljenek a parlamenti-től”, mondja az elnök, maga is erőt kíván gyűjteni saját szavaiból, majd hozzáteszi, valamennyi sejtje a hatalmat kívánja. Egy év elteltével a mérleg. Hüvelyk célját nem érte el. Mutatónak vannak némi eredményei. Középső és gyűrűs eredménytelen és esélytelen.

* *Magyar Nemzet*, 2013. április 9. 6.

<http://mno.hu/belfold/alkohol-nobel-dij-es-az-ot-odaeketett-fasirozott-1151615>

Amikor a miniszterelnökök találkoznak, a parlament elnöke üdvözölheti őket, majd el kell hagynia a termet, a valódi hatalmasok maguk közt maradnak. Schulz önbizalommal meséli, elődeinél hosszabb üdvözlőbeszédeket mondhat, kérdések is vannak, „megmérték és súlyosnak találtak”, állítja. Az Európai Parlament érettségivel nem rendelkező elnöke (a tizenegyedik osztály után elbocsátották az iskolából, mert kétszer megbukott) hosszú ideig alárendeltnek érezte magát, mára azonban kisebbségi érzését a büszkeség váltotta föl; vitte valamire. Mégpedig iskolai végzettség nélkül, és az után, hogy első élettársa elhagyta, mert szünet nélkül részeg volt. Ma pedig... de nézzünk néhány további epizódot a *Spiegel* segítségével.

Angela Merkel környezete hallatára mindennap csepüli, habár naponta felhívja. Büszke, hogy megkapta a kancellártól annak mobilszámát. „A többiek is tudják, hogy megvan a száma nekem.” Ez segít. Egy professzor a választási körzetében, Aachenben könyvet ír *Az európai gondolkodás klasszikusai* címmel. Írna-e a könyvbe egy tanulmányt Schulz „Európa hangadóiról”? „Én is benne vagyok?”, kérdezi.

Az EU a jövő válságait elkerülendő négy személyből álló csoportot hozott létre, hogy koncepciót dolgozzon ki, tagjai a Tanács, a Bizottság, a Központi Bank és az Euro-Csoport elnöke. A parlament eszükbe sem jutott. „Már megint kihagytak, panaszkolj Schulz. Szerintem megint Merkel van a dolog mögött.” Két évtized alatt Schulz a szocialista mozgalomban rengeteg kapcsolatot épített. „Ha sokáig jelen vagy Európában, minden disznót megismersz”, mondja a *Spiegel* riporterének. Ennek ellenére, a kormányfők tárgyalásakor rendre kiküldik az ülésekről, amit elfogadhatatlannak tart, mert az európai vezetők tekintélyuralmat gyakorolnak, ami nem engedhető meg a demokráciában. Ha ez így folytatódik, legközelebb nem megy ki a tanácskozásról, amikor szokás szerint kiküldik. „Ha kirugnak, leülök az ajtó elé, táblát akasztok a nyakamba, melyre fölírom: »Ez Angela Merkel demokráciaértelmezése!«” A kormányfők? Megbízhatatlanok. „A 27 ország közül valamelyikben mindig választási kampány van, az ottani miniszterelnök azt hiszi, hogy bármilyen szart beadhat.” (Schulz eredeti hangja.) A kormányfők mind csak a saját országukra gondolnak. Schulznak azonban megvan a receptje. „Csak egyetlen megoldás van: Hatalomra kell jutnom. Minden hatalmat Nekem!” Le kell törni a miniszterelnökök hatalmát, akikről úgy beszél, „mintha gyártulajdonosok lennének, akik elnyomják munkásaikat”.

Van Rompuy és Barroso mellett ülhet az EU-nak adott Nobel-békedíj átadásakor. Megegyeznek, ketten beszélnek, az érmet Schulz kapja. „Ugyan, beszédek senkit nem érdekelnek, de a képek az éremmel bejárják a világot!” Kabinetfőnöke átadja neki az ünnepség ülésrendjét. „Hahó, megcsíptük! Én vagyok az egyes szám!” Az átadás után hárman ülnek a CNN stúdiójában, a riporter megpróbálja elmagyarázni, hogy miért ennyien, de látszik, igazán ő sem érti. Miért van az EU központja Brüsszelben, és a parlament Strasbourgban? Schulz van Rompuyra mutat, aki válaszként nagy kört ír le kezével. A távolság évente az Uniónak 200 millió dollárba kerül. „Ennek semmi értelme. Miért csinálják ezt?”, kérdezi a riporter. Este sms a feleségtől: „Úgy izgultam miattad, hogy öt fasírozottat odaégettem.”

A *Spiegel* igazságos az elnökkel: leírja, hogy több hónapos kórházi elvonókúrát vállalt, igyekezett önmagát megismerni és fölépíteni. Rájött, hogy hajlamos önmaga túlértékelésére, túl magas célokat jelöl ki, mindig a nagyokkal szeretett volna együtt játszani, holott ehhez hiányoztak a képességei. „Meg kellett tanulnom a szerénységet”, állítja ma. Első barátnője, aki az állandó alkoholkóma miatt hagyta el, ma büszke rá, mondja neki, amikor egy hamburgi díjátadás végén odamegy hozzá gratulálni. Schulz is büszke önmagára. De kire lehet büszke Európa? És az európai Magyarország?

A SZABADSÁG ÁRA

TRANSZATLANTI SZERZŐDÉS ÉS INDIVIDUÁLIS SZABADSÁG*

A kommunikáció és a közlekedés gyorsulásával és széles körű elérhetőségével nemcsak Európa régiói, de a kontinensek is közelebb kerülnek egymáshoz. Civilizációs rokonságuk következtében az elkövetkező évtizedek az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok különösen gyors közeledését, kulturális és gazdasági összefonódását fogják hozni. Összenő, ami összetartozik. Észak-Amerika bár viszonylag önállóan fejlődik néhány évszázada, alapvetően az európai értékekből táplálkozik, születésénél ezek bábáskodtak, fejlődését ezek határozták meg. Nem mindegy azonban, hogy az egységesülés milyen szerződések, jogi feltételek mellett történik. Ha civilizációnk további virágzása, a demokrácia elmélyülése, az egyes emberek önálló és autonóm jóléte és jólléte, a társadalmi igazságosság szélesedése lesz a nyugati világ egymásra és önmagára találásának eredménye, akkor ezt a folyamatot a keresztény kultúra örököseinek, a demokratáknak támogatniuk kell. Az elkerülhetetlennek tűnő folyamatok menedzselése során azonban nem várt vagy közvetlenül előre nem látható veszélyek is leselkedhetnek, melyekre oda kell figyelni, amíg nem késő.

Az Európai Unió és az Egyesült Államok közt tervezett és tárgyalás alatt álló szabadkereskedelmi megállapodás veszélyeztetheti a demokráciát és a jogállamot, és ezért jelenleg vázolt formájában nem elfogadható. Erre a következtetésre jut Jens Jessen, a *Zeit* véleményformáló újságírója. Szerinte régen történt meg, hogy ilyen mértékben félrevezették volna, vagy félrevezetődött volna az európai közvélemény. A félrevezetésnek nyilván nincs alanya, nincs, aki félrevezet, hacsak nem az, amire bízton számíthatunk, ahol emberek szerződéseket írnak, a rövidlátás és a mohóság. A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Megállapodás (*Transatlantic Trade and Investment Partnership* – TTIP) jelenlegi formájában a demokratikus önmeghatározás diktatorikus korlátozását jelentené, állapítja meg azon újság zsunalisztája, amely számtalanszor megtámadta Orbán Viktort és kormányát, aki hasonló érvekkel védi országunkat a brüsszeli autokratáktól. A szerződésben nem a drótkerítések vagy válaszfalak lebontásáról van szó, nem az utazás vagy a kereskedelem élénkítéséről, hanem az egyes államokon belüli határok, szabályozások, meg egyezések megkérdőjelezéséről, melyeken a kívülről érkező beruházó átgázolhat, ha megnehezítenék üzletmenetét. Vagyis a demokratikus törvényhozás és törvényrendszer pénzügyi alapú belső lerombolásának küszöbén állhatunk.

* Magyar Nemzet, 2014. június 23. 8. *Transzatlanti szerződés és individuális szabadság. A nemzetközi tőke akar nyerni a demokráciákkal szemben* címen jelent meg.

A kultúrpolitika különösen is érzékeny terület ebben a vonatkozásban. Képzeljünk el egy amerikai filmproducert, aki szembe találja magát a szubvencionált francia vagy német filmiparral. A TTIP-re hivatkozva követelheti, hogy ő is ugyanazokat a támogatásokat kapja, avagy egyáltalán ne legyen támogatás. Ezzel viszont ellehetetlenülne a nemzetállamok törekvése, hogy a hollywoodi filmes hamburgeriparral szemben önálló ízeket, sajátos jelleget mutassanak föl. Az európai filmgyártás és -forgalmazás úgy enyészne el, hogy soha egyetlen nézőt sem vett el az amerikai forgalmazóktól.

Természetesen fölvethető a kérdés, hogy a kis nemzeteknek szükségük van-e saját filmiparra, mely az összes befizetett adó, a befizetők életszínvonala és érdeklődése mértékéhez képest rendkívül költséges, vagyis amely olyan filmeket hoz létre, melyre a francia vígjátékok kivételével sem a honi, sem az európai adófizető közönség nem kíváncsi. Ehhez hasonló a kérdés, hogy lehetséges-e egyes nemzetekre épített demokrácia, avagy demokrácia-e a nemzeti demokrácia. De itt nem ezek a jobbra még megválaszolatlan kérdések érdekelnek bennünket. Jelenleg örülhetünk, hogy Európában deklaráltan demokratikus, működésükben többé-kevésbé demokratikus országok működnek. Itt viszont arról van szó, hogy európai demokratikus eljárásban megválasztott parlamentek határozták el, hogy saját országuk filmiparát támogatják. Ha az ott élő emberek ezt nem akarnák, akkor egyszerűen a saját parlamentjük képviselőire gyakorolnának nyomást, vagy másokat választanának meg. Európában persze minél inkább keletre haladunk, annál kevésbé van az ott élőknek individuális és felelős polgári öntudatra épülő nyomásgyakorló ereje, és annál inkább nő a politikai oligarchák és maffiaszerű politikainak nevezett szerveződések hatalma. A demokráciával való visszaélés itt abban nyilvánul meg, hogy nemzetközi egyezmény húzna át és érvénytelenítene demokratikus eljárással hozott törvényeket. A filmekhez hasonló történhetne a városi színházakkal, melyekkel szemben amerikai vándormusicales verhetnének sátort, és követelhetnék ugyanazt a támogatást, mint amit a helyi színházak kapnak. Ha a színházat teljes egészében az állam finanszírozza, akkor az amerikai musical is igényt tarthatna a teljes apánázásra. Egyetlen operaház, állami színház nem lenne életképes, hiszen vagy minden társulatot támogatni kellene, vagy egyet sem.

Ebbe a helyzetbe kerülhetne a támogatott könyvkiadás, a folyóiratok, a szimfonikus zenekarok, az állami rádió- és televízióállomások. Európában megszűnne a kultúrpolitika. Ismét csak nem az a kérdés, hogy demokratikus lehet-e egy nemzeti kultúrpolitika, és kell-e például senki által nem olvasott folyóiratokat támogatni, hanem pusztán az, hogy az eddigi demokratikus fejlődés kérdőjeleződik meg és foszlik semmivé ebben a folyamatban.

Hasonlóan fenyegetettek lennének az egyetemek is. Felvetődött, hogy az állam nem finanszírozhatná egyetemeit, mert így a magánegyetemekkel szemben előnyt élveznének. Az állami egyetemeken is ugyanazokat a tandíjakat kellene szedni, mint az amerikai egyetemeken. Az európai egyetemeknek – mint például a Sorbonne, a Heidelbergi vagy a Göttingeni Egyetem, a magyarországi nagy egyetemek – a Harvard vagy a Princeton internetes kurzusaival kellene versengeniük.

A befektetés „sátáni” védelme

A kultúra azonban csak egy terület. A TTIP szinte minden védőszabályt megtámad, amit a belföldi gazdaság, a saját népesség védelmében állítottak fel. A külső befektetőktől senki és semmi, egyetlen törvényhozás, egyetlen közösség sem lenne védett. Jessen hangsúlyozza, a szerződés az Egyesült Államok számára sem lenne egyértelműen előnyös, az amerikai kongresszust a gazdasági cselekvők ugyanúgy megkerülhetnék, mint az európai parlamenteket. Nem az Egyesült Államok akar itt nyerni Európával szemben, hanem a nemzetközi tőke a demokráciákkal szemben, hangsúlyozza a *Zeit*.

Az újság szerint „sátáni” előírásokat is terveznek, a már elindított befektetések védelmét későbbi szabályozásokkal szemben. Ha egy nemzeti parlament például új minimálbért vagy környezetvédelmi járulékot határozna meg, és ez a befektető bevételeit csökkentené, azt az adott államnak a befektető felé meg kellene térítenie. Ha egy bányavállalat fúrásai során váratlanul az ivóvízkészletet fenyegetné, ezek védelme igen sokba kerülhetne az adófizetőknek. Ha az általános bérszínvonal időközben emelkedik, az ebből adódó veszteséget is az államnak kellene megfizetni. A liberális piacok hívei által gyakran emlegetett vállalkozói bátorság ily módon kockázatmentessé válhatna, és mindent a társadalom tagjai fizetnének, mint ahogy ez a bankkrízis idején Amerikában és számos európai országban történt.

A szerző egyedüli reménye, hogy Európa polgárainak demokratikus öntudata nem fogja hagyni, hogy a szerződés jelenlegi formája megvalósuljon. Fő érve, hogy a szabadságnak ára van. Túláságosan is sokáig hitték Nyugat-Európában, hogy szabadság és jólét szorosan összekapcsolódnak, holott időnként el kell fogadni, hogy amennyiben nagyobb jólét kisebb szabadsághoz vezet, akkor saját érdekünkben anyagi igényeinket kellene visszafogni. Kétségtelen, a nyugatiak számára nehezen érthető Kelet-Európában még nem jutottak az emberek arra a színvonalra, hogy a társadalmi szintű gazdagságot tudják a szabadság mértékének változásaival együtt mérlegelni. Ezen a tájon marad a remény, hogy az erős európai országok polgárai megvédik szabadságukat, és ebből valami nekünk is jut. Franciaország és Németország többször mutatott is már erre példát Brüsszellel vagy a nagy pénzügyi értékelőkkel szemben, és nem zavarta őket semmiféle külső kritika. Remélhető, hogy az Egyesült Államok polgáraival közösen fognak védekezni, akik országukat több mint kétszáz évvel ezelőtt a szabadságra épült és attól függő állampolgári felelősségvállalásra építették. Az amerikai individuális szabad és felelős polgári öntudat nem lehet ellensége Európa népeinek és az ott élő embereknek, hanem közös történeti hagyományok folyamányaként és folytatásaként inkább reménye kell, hogy legyen.

LEHETŐSÉGEK VAGY KORLÁTOK?

ÉRVEK A TRANSZATLANTI KERESKEDELMI ÉS BERUHÁZÁSI PARTNERSÉG MELLETT*

A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP) heves kritikákat vált ki nemcsak Németországban, de Franciaországban, Spanyolországban és számos európai országban is. Néhány fő kritikai pontot ismertettünk, ám keveset beszélünk az előnyeiről (lásd *Magyar Nemzet*, 2014. június 23. 8.). Az Európai Unió és az Egyesült Államok közti kereskedelmi útvonal a legforgalmasabb a világon. Észszerűnek tűnik az érv, hogy ezt a kereskedelmet a lehetőségekhez képest a legészszerűbb módon kell szabaddá tenni úgy, hogy minden amerikai és európai polgárnak javára váljon. A korlátok körültekintő és széles körű megegyezésen alapuló leépítése jelentős gazdasági előnyt jelenthet mindenki számára.

Egy az Európai Unió számára Londonban készített, politikailag függetlennek nevezett összefoglaló szerint egy jó szerződés sok milliárd euró megtakarítás mellett több százezer új állást is létrehozna mindkét kontinensen. Minden európai háztartás évi 545 eurót nyerne (mai árfolyamon 170 ezer forintot), az európai gazdaság évi 120 milliárd euró többletkezletre jutna. Átfogó 0,5%-os gazdasági növekedés következne be mintegy automatikusan, politikai viták, állami kiadások vagy kölcsönök nélkül. A növekedés nem a világ többi részének rovására történne. A világ többi részén összességében évi 100 milliárd euró többlet alakulna ki. Az EU exportja az USA-ba 28%-kal növekedne.

A TTIP tárgyalások európai vezetője, Karel de Gucht a Barroso által vezetett bizottság kereskedelmi biztosa. A flamand-belga liberális demokrata politikust, szabadkőműves páholy tagját Kongóban rasszizmussal, Európában antiszemitizmussal vádolták, ám ő nem változtatott nyilvánosan hangoztatott véleményén. A belga VRT rádióállomásnak adott interjúbán szkepszisének adott hangot a palesztinai békefolyamatok és a 2010 szeptemberében Washingtonban folytatott tárgyalások kapcsán. Azt állította, nem szabad lebecsülni az amerikai törvényhozásban a zsidó lobbist, mely a legjobban szervezett nyomásgyakorló társaság, és teljesen mindegy, hogy a republikánusok vagy a demokraták vannak többségben. A zsidók véleményét Izraelen kívül is figyelembe kell venni. Szerinte a legtöbb zsidó azt hiszi, hogy igaza van, és hithez nehéz érvekkel hozzászólni. Nem számít, hogy vallásos vagy hitetlen zsidókról van szó. A nem hívő zsidók is meg vannak győződve, hogy igazuk van. Ezért még a mérsékelttel is nehéz racionális megbeszélést folytatni arról, hogy mi történik a Közel-Keleten. Az Európai Zsidó Kongresszus de Gucht kijelentéseit antiszemitáknak nevezte, és bocsánatkérést követelt. A belga politikus viszont azt válaszolta, hogy személyes véleményét fejezte ki, és sajnálja, ha félreértették,

* *Magyar Nemzet*, 2014. július 3. 8.

miközben kijelentette, elutasítja az antiszemitizmust. A Simon Wiesenthal Központ kijelentéseit fölvetve 2010-ben a tíz legnagyobb zsidógyalázás listájára.

De Gucht válaszolt a német újságíró, Jens Jessen felvetésére, hogy a készülő kereskedelmi megállapodás a sától van, aláassa a nemzetállamok kulturális és gazdasági függetlenségét. Szerinte az audiovizuális szolgáltatások, a film és a televízió nem tárgya a megállapodásnak, az európai szerződések pedig kifejezetten előírják a tagállamoknak, hogy védjék és támogassák a kulturális sokféleséget. Ez bennfoglalja az európai filmgyártás támogatását, az állami rádióadók, az oktatás önálló fenntartását. Mindezt soha nem kérdőjelezték meg, és a szerződés sem fog ezekre negatív kihatni. Hivatkozik saját hazájára, Belgiumra, amelynek filmgyártása szubvencionált, és továbbra is az marad. Kiemeli, hogy a Dardenne testvérek filmjei sem léteznének a nemzeti filmgyártás támogatása nélkül.

De Gucht szembeszáll azzal az állítással is, hogy a szerződés aláásná a demokratikus folyamatokat, mivel kiszolgáltatná azokat a nemzetközi tőke szabadságának. A legtöbb európai ország beruházásvédelmi megállapodásokat kötött, Németország például 130-at, melyek célja, hogy védjen a diszkriminációtól és az állami önkénytől. Mindeközben a befektetők jogait is szűkre szabják, hasonlóan a német alap-törvényhez. Egyetlen német megállapodás sem tartalmaz védelmet arra az esetre, ha törvényváltozás miatt a beruházó nyeresége csökkenne. Példaként említi, hogy Lengyelország az 1990-es években számos beruházásvédelmi megállapodást kötött az Egyesült Államokkal. Később, az európai jogharmonizáció során komolyan szigorodtak a lengyelországi törvények, de ez nem vezetett amerikai cégek bírósági panaszáradatához. Senki nem vonta kétségbe a lengyel kormány jogát, hogy a kulturális és az oktatási területet támogassa.

A Lisszaboni Szerződés szerint a beruházási politika az Európai Unió hatáskörébe tartozik, és a bizottság célja nem az, hogy a vállalatoknak külön jogot biztosítson, hanem a már eddig is meglévő jogi rendszert működőképesebbé tegye. Az egyezmény célja, hogy növekedjen a kereskedelem, és európai oldalról nézve növekedjen a közepes és kisvállalatok lehetősége, hogy termékeiket az amerikai piacon bevezessék. Ehhez tartozik, hogy a szerződés megkötése után európai cégek is hozzájuthatnak amerikai állami megbízásokhoz. Ezzel együtt leépítenék a transzatlanti bürokráciát, a szükségtelen kettős követeléseket, a vizsgálati előírásokat és adminisztratív akadályokat. A szerződés hozzásegíthetne, hogy az európai értékek szabályozóként megjelenjenek az Európán kívüli kereskedelemben is.

A TTIP az előkészítés szakaszában van, a tárgyalások hatodik szakasza július 14-én kezdődik Brüsszelben. A bizalmatlanság egyik oka, hogy az egyeztetések zárt ajtók mögött zajlanak, a szövegtervezetek nyilvánosan nem ismertek. Amíg ezeket a publikum nem láthatja, és nem szólhat hozzájuk, megmaradnak a fenntartások. De Gucht szerint a tárgyalások egy későbbi fázisában a szövegtervezet nyilvános és vitatható lesz, aláírás előtt pedig az európai parlament és a tagállamok is hozzászólhatnak. A még nem kialakult európai szintű demokrácia újabb próbatétele előtt állunk.

EGY NEVES ÚJSÁG ELTÉVELYEDÉSE

HONNAN EZ A DEMOKRATIKUS JÁTÉKSZABÁLYOKAT MEGKÉRDŐJELEZŐ NAGYKÉPŰSÉG?

Az Amerikai Egyesült Államok a modern kor első demokráciája, alkotmányát a világ nyolcadik csodájának is mondják. A *Washington Post* (Washingtoni Posta) közel másfél százados története során a demokrácia egyik világszerte becsült öröként vált ismertté. Mindezek tudatában meglepetéssel olvashatjuk az alábbi sorokat.

„Az EU vezetőknek gyorsan ki kellene ábrándítaniuk Orbán urat elmés ötletéből. Az uniónak – amely Magyarországnak 20 milliárd dollár segílyt ígért a következő hét évben – világossá kellene tennie, hogy a tagországok nem arathatják le a tagsággal járó előnyöket, miközben megszegnek olyan szerződésben vállalt elkötelezettségeket, mint a kifejezés szabadsága és a törvény uralma. Az Egyesült Államoknak is le kellene fokoznia Orbán úr kormányával a kapcsolatait. Orbán úr kizárta magát a demokratikus Nyugatból; és kormányát ennek megfelelően kellene kezelni” (*The Washington Post* szerkesztőségi cikke, 2014. augusztus 16.).**

A demokrácia megcsúfolása

Hagyjuk az írás sajátosan fenyegetőző és követelőző hangnemét, amely ettől az újságtól szokatlan, mint ahogy az is, hogy közvetlenül szankciókra tesz javaslatot nemcsak a hazai, de az európai politikusoknak is. Honnan ez az arrogancia, ki hatalmazott föl egy demokratikusan meg nem választott újságot arra, hogy megkérdőjelezze egy ország demokratikusan megválasztott miniszterelnökének jogát, hogy szabadon véleményt formáljon? Rá nem érvényes a kifejezés szabadsága? Honnan ez a demokratikus játékszabályokat megkérdőjelező nagyképűség, mellyel azt állítja, egy demokratikusan megválasztott és leváltható miniszterelnök kizárta magát a demokráciából? A demokratikus politikai folyamatok nem így zajlanak, ebben a stílusban hordószónokok szoktak megkérdőjelezni törvényes politikai folyamatokat. Ez diktáló és diktatorikus hangnem, a szabad vélemény nyilvánításának megcsúfolása, a demokratikus legitimáció megkérdőjelezése. „Valami bűzlik

* *Magyar Nemzet*, 2014. augusztus 26. 8. Az itt megjelenő írás rövidítve jelent meg.

** *The Washington Post*, Editorial, August 16, 2014. E.U. leaders should move quickly to disabuse Mr. Orbán of that conceit. The union, which has promised Hungary \$20 billion in aid over the next seven years, must make clear that member nations cannot reap the benefits of membership while violating their treaty commitments to freedom of expression and the rule of law. The United States, too, should downgrade relations with Mr. Orbán's government. Mr. Orbán has excluded himself from the democratic West; he and his government should be treated accordingly.

Dániában”, akarom mondani, Amerikában. Vagy csak a Magyarország Nyugat felé irányuló kommunikációban?

Az újság által említett „elmés” ötlet, mondanunk sem kell, az „illiberális” demokrácia. Ám a nyugati értelmezők nem veszik észre az iróniát Orbán Viktor szavaiban, hiszen ugyanúgy nem létezik illiberális, mint ahogy liberális demokrácia sem. Tehát Orbán a magukat „liberálisoknak” nevezőket megrtérítve, a „liberális demokrácia” értelmetlen kifejezésével szembeállít egy másikat. Egyszerű szójáték, semmi több. Vagy mégis több?

Miért nincs liberális demokrácia?

Mielőtt a kérdést megválaszolnánk, röviden nézzük meg, miért nincs olyan, hogy liberális demokrácia. A demokrácia a „nép” uralma, ám nem az arctalan tömegé (*populus* – ez utóbbi társadalma a „köztársaság”), hanem azé a népé (*demos*), mely személyekből, individuumokból áll. Csak egyének lehetnek saját tetteikért felelősek, csak ők alakíthatnak és tarthatnak fenn igazságosságra alapozott és azon alapuló, önkéntes, minden embert törvény előtt egyenlőként kezelő politikai közösséget. Az egyének csak akkor lehetnek felelősek cselekedeteikért, és akkor tudnak maguk dönteni jó és rossz tettek közt, ha szabadok. Ha nem más mondja meg vagy írja elő, hogy mit tegyenek, hanem saját szabadságukban választhatnak. Csak ilyen szabad (latinul *liber*) lényekre alapozott társadalom tekinthető demokráciának. A demokrácia alapelvéből következik a szabad véleménynyilvánítás szabadsága, ugyanis az elválaszthatatlanul összefügg a gondolat, a morális döntés szabadságával és az ember egyéni felelősségével. A demokrácia fogalmában már benne van, hogy szabadságra alapozott, és főleg a szót jelzőként elé tenni. Nincs ugyanis másfajta demokrácia. Amikor valamilyen jelzőt tettek elé, „népi”, „szocialista”, „nemzeti”, akkor korlátozták, vagyis megszüntették azt. Minden jelző, ami a demokráciában rejlő egyéni szabad felelősséget és döntésképességet korlátozza, lényegi magjában számolja föl a demokráciát, mint ahogy ezt a történelemben elégszer láttuk. Bármilyen jelző megszünteti a demokráciát, mert megszünteti alapját, az egyén feltétlen szabadságát és felelősségét.

Amikor tehát „liberális demokráciát” mondunk, az annyi, mintha „három szöggel rendelkező háromszöget” mondanánk. Főleg és ostoba szőzaporítás. Orbán Viktor nem mondott mást, mint hogy nem „nem háromszögű háromszöget” akar. Ezen azt is értheti, hogy a háromszögről úgy szeretne beszélni, hogy nem teszi kényszeresen elé, hogy háromszögű. A kifejezést így leírva egyféleképpen, ki-mondva viszont kétféleképpen lehet érteni. Leírva egyértelműen tréfáról van szó, ironikus fricska azoknak, akik folyton „háromszögű háromszögről” beszélnek. Nem állítható, hogy a háromszög nem háromszögű, mint ahogy értelemmel bíró embernek azt is felesleges állítani, hogy háromszögű. Leírni azonban úgy is lehet, hogy „nem-háromszögű-háromszög”. Ekkor egy logikailag lehetetlent, azaz nem létezőt állítunk, vagyis tulajdonképpen nem is tudjuk állítani. A nem-háromszögű-háromszög nem létezik, ennél fogva nemlétével tele van a világ ugyanúgy, ahogy a világ egyébként tele van nem-elefántokkal is. A nem-elefántokhoz ha-

sonlóan nem-liberális-demokráciákkal is tele van a világ, mint ahogy szemantikai és stílári (szószaporítás) szempontból liberális-demokráciákkal is. Abszurdra abszurdot.

Akkor hát miért őrlöngenek?

Mindezenban nem teszi értelmezhetővé néhány nyugat-európai és észak-amerikai újság őrlöngését. Tegyük hozzá, sem Amerikában, sem Európában nem sokakat érdekelnek a Magyarországról érkező hírek, olyan országról van szó, melynek éves gazdasági teljesítménye egy közepes nagyságú észak-amerikai városával vetekedhet. A magyar miniszterelnök szavai talán ha annyira érdeklük az amerikaiakat vagy az európaiakat, mint amennyire a magyarországiakat érdeklük például Türkmenisztán vagy Tadzsikisztán miniszterelnökének szavai. (Egyszer egy amerikai szállodába bejelentkezve kérdésre, honnan jövök, azt válaszoltam, „Hungary”, mire a recepciós lány: oké, melyik állam? Mármost melyik amerikai államban van ez a Hungary. Mondtam neki, ez egy európai ország. Nagy szemekkel rám tekintve megvonta a vállát.)

Ingerküszöbüket sem érték volna el Orbán Viktor szavai, ha nem fordítják le sebtében szavait, és kiemelésekkel nem juttatták volna el megfelelő orgánumokhoz azzal a kommentárral, hogy itt valaki véget akar vetni a demokráciának. Ami nyilvánvaló butaság. Ha valaki butaságot állít, miközben okosságot, műveltséget feltételezhetünk róla, akkor inkább nem éppen hízelgő morális jelzőket kellene rá aggatnunk. A demokráciát nem lehet megdönteni – ezt már John Dewey felismerte, és Orbán Viktor is tudja. 2002-ben leköszönt, mert demokratikusan leváltották, és ha újra nem választják meg, újra le fog köszönni. De egyelőre nagy többséggel őt választották meg miniszterelnöknek. Ha támadják, az őt megválasztókat is támadják. A magyar miniszterelnök számtalanszor megerősítette, hogy a demokrácia híve (de nem a liberálisé, hanem a jelzőnélkülié), és az ország fejlődésének lehetőségét az Európai Unióban belül látja.

Demokráciát az országok között is!

Itt jutunk el a további kérdéshez, amit itt nem tudunk részletesen tárgyalni, és amit az Egyesült Államokban és Európában is komolyan meg kellene fontolni. A demokratikusan megválasztott és szabályosan, négyévenként újraválasztható vagy leváltható kormánnyal rendelkező országok milyen alanyok és minek az alanyai a nemzetközi politikai porondon? Ahogy egy demokratikus berendezkedésű országban minden egyes választópolgár egyenlő értékű alany, ahogy föderális államokban (pl. Svájc) a kantonok (tagállamok, megyék stb.) alanyi egyenlő értékűségét a választópolgárok egyenlő értékűségéből vezetik le, úgy a demokratikus országok kormányait olyan mértékben kell tisztelni és egyenértékűként elismerni, ahogy a demokráciában az egyes emberrel is teszik. A demokráciában egyetlen ember végtelen érték, még az egész közösség sem értékeesebb nála, de minden egyes tagja

a közösségnek egyenként hasonlóan végtelen érték. Tiszteletben kell tartani, mert megismételhetetlen, és mert ő tartja fenn a demokráciát, a történelmi „fejlődés” e valódi csodáját.

A demokratikusan megválasztott egyes kormányok hasonlóan végtelen értéket hordoznak – az egyes ember értékét, a többi hasonló értéket hordozó kormány közt és mellett. Az országok demokráciájának kidolgozása mind az Európai Unióban, mind az úgynevezett euro-atlanti kapcsolatokban még várat magára. Ha komolyan vesszük a demokráciát, akkor meg kell valósítani a demokratikus országok vagy a demokratikusan választott kormányok demokráciáját is. Egy ilyen demokráciában (pl. az EU-ban) ugyanolyan szavazattal és súllyal kell, hogy rendelkezzen például Észtország vagy Bulgária, mint Németország vagy Franciaország. A gazdasági erő ugyanúgy nem játszhat szerepet a politikai döntéshozatalban, ahogy a választásoknál sem számít, hogy a szavazatot szegény vagy gazdag ember adta-e le. (Lehet, hogy a svájci kantonok demokráciája procedurális példaként szolgálhat, mely a nemzeti tanács és a rendi tanács egymást kiegyensúlyozó törvényhozásán alapul.) Ha komolyan vennénk az országok közti demokráciát, akkor nem kellene nagyobb politikai súlyt tulajdonítanunk egy-egy amerikai újság cikkének, mint amennyit az amerikaiak tulajdonítanak egy Magyarországon róluk megjelent cikknek. Amíg Amerikának nagyobb súlya van a Nyugaton belüli nemzetközi politikában, mint Lettországnak, addig a nemzetközi politika még nem a demokrácia politikája, hanem a porosz hadtudós Clausewitz állítását megfordítva, a háború folytatása más eszközökkel. Valódi demokráciák közt pedig lehetetlen a háború.

Mi lenne a teendő?

Ezzel visszajutottunk a fordítás kérdéséhez, és annak a korábbi kérdésünknek a megválaszolásához, hogy itt mégis többről lenne szó, mint ironikus szójátékról. A fordításnak külön elmélete van, egész biztos, hogy bizonyos szavakat nem lehet a szótár segítségével maradéktalanul visszaadni. Ha egy angol liberális tudna magyarul, hamar rájönne, hogy a magyar „liberális” szónak nem az angol „liberal” kifejezés a fordítása. Ha egy magyar miniszterelnök „liberalist” mond, ahhoz a szó itteni jelentését is érteni kell, és a fordításban közvetíteni kellene.

Hadd ne tételezzük föl, hogy a vajt fülű és éles nyelvű magyarul nem tudó urak, valamint figyelmes tolmácsaik nem vették volna észre ezt a fordítási buktatót, valamint a főntebb elemzett szójáték lehetőségét, ha akarták volna. Antall József első sajtóértekezletén a *Spiegel* tudósítója azon csodálkozott, hogy a miniszterelnök felszólította az újságírókat, mielőtt kérdeznék, ismerjék meg a magyar történelmet. Ez akkor meglepetést és megütközést keltett. Jelen esetben csak az elmúlt negyedszázadot kellene ismerni. Amit nem akarnak észrevenni, és amit nem is tolmácsoltak az óceán túlpartjára, hogy az itt liberálisnak nevezett politikát ma nagyrészt az egykori pártállam holdudvarából kikerülők támogatják. Ha a rendszerváltás előtt ellenzékiek is voltak, vagy ők, vagy a szüleik, családtagjaik, barátai tagjai voltak a Pártnak. Ez sorskérdés, szocializáció, nem jellemhiba. Mint ahogy az sem, hogy retorikájukkal, beszédmódjukkal ha szembe is fordultak azzal, mégiscsak hordoz-

zák azt a múltat, amelyet a demokráciában magunk mögött kell hagynunk. Rokonai, barátaik révén az előző rendszerben is ritkán voltak hátrányos helyzetben (a legnagyobb „ellenzékiek” ellenzékiiségüket jól dokumentálták a nyugati médiában, majd hosszabb nyugati tartózkodásra jogosító útlevelet kaptak), és a demokráciában sem akartak hátrányos helyzetbe kerülni. Sőt. A demokráciában azonban éppen ez a „sőt” nem érvényesülhet. Ironikus helyett tehát értelmezhetők úgy is Orbán Viktor szavai, hogy nem akarunk olyan demokráciát, ahol a „sőt” csoportok továbbra is elmagyarázzák nekünk, hogy mi a demokrácia, és továbbra is pozíciókat foglaljanak el. A rendszerváltás előtt valamilyen módon (hatalomban vagy ellenzékben) pozicionáltak továbbra is pozícióban szeretnének maradni. Ha nincsenek hatalomban (és a húsosfazékoknál), visszanyúlnak a bolsevik módszerhez: bár kevesebben vagyunk, azt mondjuk, mi vagyunk a többségiek, és a hatalomért félredobjuk a demokráciát és a jogállamot (egykor az Aurorával, most a *Post*nak és a többinek a gerjesztésével). Az „illiberális” így is érthető: nem maradhattok privilegizált helyzetben. Persze, a legtöbb helyen az országban még ott vannak. Meg kellene tanulnunk a demokráciát, a *Post* a demokrácia lebontása helyett ebben segíthetne: mindannyian egyenlő jogú tagjai vagyunk a demokratikus politikai közösségnek.

A magyar faluban, vidéki városban élő honpolgár sem részese az országos hatalomnak, mégsem rohángál demokráciapusztító módon a nyugati sajtóhoz. Mindannyian egyenértékűek vagyunk, a demokrácia nevében kikérhetjük magunknak a csúf nyugati panaszkodást.

Ha lemondanánk átmentett privilégiumainkról, és arról, hogy külföldieket hordószónoki, kibic szerepbe navigáljunk félretájékoztatásokkal, és inkább jelző nélküli demokrácia létrehozásán fáradoznánk, akkor nem lenne többé sem liberális, sem illiberális. Mert demokrácia csak egy van.

A DEMOKRATIKUS MORÁL DILEMMÁI

BARACK OBAMA: EMBEREKET KÍNOZTUNK.
BŰNÖZŐ-E EGY ÁLLAM, HA AZ ELLENE IRÁNYULÓ BŰNÖZÉS
ELLEN VÉDEKEZVE MAGA IS BŰNT KÖVET EL?*

Az amerikai hírügynökségek és lapok augusztus elsejei híradásukban Barack Obama amerikai elnök megdöbbentő beismerő szavait röpítették világgá: *We tortured some folks*. Embereket kínoztunk. A szövegösszefüggés ez volt: „Szeptember 11-e közvetlen következményeként néhány rossz dolgot tettünk. Sok helyes dolgot tettünk, de embereket kínoztunk. Olyan dolgokat tettünk, melyek szemben álltak értékeinkkel.” Számos értelmező dicsérte az elnököt ezért a beismerésért, mivel szakított a „kitágított vallatási módszerek” fogalmával, és szembe mert nézni a közelmúlt árnyával. De az elnök nem utalt arra, hogy az értékek valójában a cselekedetekben állnak fenn, és sehol másutt. Tetteik más, „értékes” cselekedetekkel vagy azok lehetőségével és végrehajtásukkal álltak szemben, valójában rossz értékek valósultak meg általuk, az amerikai állam bűnt követett el. Márpedig semmi nem pusztítja jobban a demokráciát, a társadalom szövetét és az eljövendő jobb emberi közösségekbe vetett reményt és hitet, mint a bűnelkövető állam. De kérdés, lehet-e bűnös egy demokratikus állam vagy vezetése, ha törvényes felhatalmazással önmagát védi?

A morális kérdés, szabad-e ölni vagy kínozni, ha ezzel további gyilkosságokat és kínzásokat akadályozunk meg azok részéről, akik már tömegesen öltek és kínozták közösségünket. Bűnöző-e egy állam, ha az ellene irányuló bűnözés ellen védekezve maga is bűnt követ el. Egy állam önvédelemből való katonai védekezését nem tekintik bűnnek. Hogyan értékelhető az, ha egy állam embereket kínzásnak vet alá?

Obama beismerése hatalmas tett. A bűnök vagy hibák beismerésének sajátja, hogy rövidebb vagy hosszabb idővel az elkövetés után történik. Személyek esetében akkor van igazi értéke, ha maga az elkövető vallja be tetteit, politikában azonban ez szinte soha nem következik be. A bűnök általában, a politikai bűnök pedig sajátságosan jóvátehetetlenek, hiszen a valódi jóvátétel az lenne, ha el sem követték volna, ugyanis nem lehet visszamenni az elkövetés pillanatába, és ott, akkor hatástalanítani, megszüntetni azokat. A nemzetiszocializmus vagy a kommunista szocializmus bűnei ugyan bevallhatók lennének, de az általuk elkövetett pusztítás nem tehető meg nem történtté, nemzedékeken átnyúló hatásai, az úgynevezett transzgenerációs traumák nem gyógyíthatók néhány évtized alatt. Ily módon a bűn bevallásának gyakorlati szerepe inkább az, hogy az elkövető vagy utóda szembenéz tetteivel, megpróbálja tetteinek rossz következményeit hatástalanítani, és fogadalmat tesz hasonló tettek kerülésére. A bűnbánat tehát új tettek forrása kell, hogy legyen. Államok, és sajátságosan az Egyesült Államok esetében pedig e beismerésnek többek közt segítenie kellene abban, hogy csökkenjen az amerikai politikusok arroganciája és magasabb-

* *Magyar Nemzet*, 2014. augusztus 30. 8.

rendüsheet sugárzó beállítódása a nemzetközi politikában. Legnagyobb újságjaikról nem is beszélve. Vajon elhangzik-e majd egyszer a tengerentúlról, hogy „demokratikusan megválasztott politikusokat – vagy demokratikus országokat – kínoztunk”?

De mi van akkor, ha egy bűnnek nevezhető tett egy még sokkal nagyobb és saját közösségünk szenvedését előidéző tettet szándékozik megakadályozni? És mi van akkor, ha az elnök beismerő, öntisztító és lelkiismeret nyugtató, értékekre hivatkozó demokráciavédő gesztusával a demokrácia alapértékeit erősíti meg, miközben annak ellenségei új erőre kapnak, és távol áll tőlük, hogy korábbi terrorista gyakorlatuktól eltérjenek? Vagyis továbbra is a demokrácia léteire törjenek. Már Abraham Lincoln dilemmája is az volt, védhető-e amorális eszközökkel a morálra alapozott demokrácia. Vajon a mindenek fölött álló demokrácia mindenek fölötti védelme, mint a benne élő szabad individuumok védelme a törvényhozást éppen azért jogosítja föl egyébként amorálisnak tekinthető tettek törvényessé tételére, mert a létező legnagyobb értéket (demokrácia, szabad és felelős individuum) védi megalkuvás nélkül?

Az amerikai politika sikeresen exportálta Európába és főleg a háború utáni Németországba a modern demokrácia náluk először létrehozott szerkezetét és gyakorlatát, melynek eszméi eredetileg az öreg kontinensről származtak. Németország igazi példaszerű tanulóinak bizonyult a demokrácia tantárgyban. Az amerikaiak a második világháború végéig és még utána egy szűk évtizedig sikeresen őrizték meg a nemzetközi politikában ártatlanságukat, morális demokráciájuk eszméjét. Számos helyen szolgáltak az európai kontinensen kívül is példaként, ám a demokrácia terjesztési kísérlete később kudarcnak bizonyult a Közel-Keleten. Jelenleg ráadásul a kelet-európai átalakulások megértésében is komoly fogalmi és történeti nehézségek vannak. Az ellenük intézett támadások pedig új, megoldhatatlannak tűnő dilemmák elé állítják őket és mindenkit, aki a demokrácia vagy ami ugyanaz, a keresztény eredetű egyetemes morál fogalmai szerint gondolkodik és próbál cselekedni.

Miben is állt a kínzás, amit beismert az elnök? Juli Zeh német író nő az amerikai igazságügy- minisztérium (*Justice Department*) memorandumait idézi, mely szerint például 180 óra alvásmegtagadásban, bilincsből állva. Továbbá olyan tételek szerepelnek még, mint sötétzárkában eltöltött idő napi 18 órában. A fogoly testének felgyorsítása, majd rugalmas falnak csapása. Órákon keresztül lebilincselten tartva a test számára kényelmetlen helyzetben. Archa csapások. Ivóvízzel leöntés, orvos jelenlétében, 20 percig 5 fokos vízzel, vagy 40 percig 10 fokossal, vagy 60 percig 15 fokossal. *Waterboarding*, azaz tetetett vízbe fojtás, kétszer két órán keresztül naponta, öt napon keresztül hetente.

Mint az író nő megjegyzi, az interneten olvashatóan, a legszebb jogászai és bürokratanyelven írták le, hogy miként kell a kínzásokat végezni. A módszerekről tudtak és egyetértettek többek közt a korábbi külügyminiszter, Condoleezza Rice, a védelmi miniszter, Rumsfeld, az alelnök, Cheney és az igazságügy-miniszter, Ashcroft. Senkit nem zavart, hogy például a *waterboarding*-ot az amerikaiak a második világháború után háborús bűnnek nyilvánították, és elkövetőit üldözték. Az említettek közül senkit nem vontak felelősségre, senki nem kért bocsánatot, senki nem mondott le hivataláról. A mondat, hogy „embereket kínoztunk”, elismerést vált ki, legalább valaki kimondta, de semmi következménye nincs. A kérdés megkerülhe-

tetlen, hova vezet, ha az emberi méltóságra és az emberi személy érinthetetlenségére, tiszteletére épített demokráciában többé nem tartják feltétlenül tiszteletben ezt az alapelvet? Ez az elv vagy mindig és mindenkre érvényes és sérthetetlen, vagy nem áll többé fenn. Állítja az író. De mi van, ha a demokráciát, ha az egyént pusztá fizikai létében fenyegetik?

Az elnök szavai után a *Spiegel* interjút készített a CIA akkori főjogászával, John Rizzóval, aki rémülettel állapította meg, hogy az elnök kíméletlen tömeggyilkosokat nevez embereknek. 2001. szeptember 11. után a Fehér Ház felhatalmazta a CIA-t, hogy „megtegyen mindent, ami szükséges”. Rizzo kiemeli, az elnök és az amerikai emberek első számú kívánsága volt, hogy az országot minden eszközzel védjék meg további támadásoktól. A vezetők a CIA történetében először elhatározták, hogy a kémszervezet magas rangú al-Káida funkcionáriusokat fogságba ejt, és kihallgat. Rizzo elmeséli, hogy 2002 elején elfogtak egy vezetőt, olyan időszakban, amikor meg voltak győződve, hogy további terrortámadásokat készítenek elő. A kémszervezet főjogászához folyamodott vallatási módszerek engedélyezéséért, aki végiggondolta, hogy az al-Káida vezér talán tud az újabb támadásokról, és ha nem vallatják, azok megakadályozhatatlanok lesznek, és sok ezer amerikai eshet ismét áldozatul. Megkérdezte az igazságügyi minisztériumtól, hogy a tervezett kihallgatási módszerek kínzásnak minősülnek-e. Ha annak minősítették volna, nem engedélyezte volna ezeket. Később sokat kritizálták e módszereket, de akkor mindez titokban maradt. Mindenesetre nem volt több nagy terrortámadás, és utólag nehéz eldönteni, hogy ebben a vallatási metódusoknak is szerepük volt-e. A főjogász így utólag is helyesnek tartja, hogy a minisztériummal való egyeztetés után engedélyezte az eljárásokat.

A *Spiegel* kérdésére, hogy egy demokratikus jogállam mehet-e még messzebbre, mint azt a CIA tette, Rizzo azt válaszolja, ezt a kérdést még soha nem tették föl neki. Az akkori légkörben azonban szükség esetén még agresszívebben is eljártak volna. Továbbra is érvényben van egyébként George W. Bush rendelete, mely engedélyezi a terroristagyanús személyek célzott megölését. Ez a *Spiegel* szerint a CIA leg-agresszívebb és leginkább offenzív utasítása, melyet máig nem vontak vissza. De vajon megszűnt-e a demokrácia fenyegetettsége? Ahogy Richard Rorty mondta, a demokrácia kicsiny sziget az emberi történelem hatalmas folyamában. Nekünk benne élőknek a legnagyobb érték, ezért minden erőfeszítésünkkel meg kell védenünk.

Védekezhetünk, védhetjük a demokráciát, önmagunkat, családjunkat, közösségünket terrorista gyilkosokkal szemben? Ha igen, milyen lehet a hatékony védekezés, mely a terroristákat kitermelő közösségek tagjait is meggyőzi a demokrácia előbbvalóságáról minden más társadalmi képződményhez képest? Ez az a kérdés, amelyre a minden egyes embert és társadalmat meghívó, inkluzív, keresztény, azaz univerzális alapú demokráciáknak meg kell találniuk a választ.

A FEKETÉKET LELÖVIK, UGYE?

HÉTKÖZNAPI RASSZIZMUS MÉLYAMERIKÁBAN?*

„2013. szeptember 14-én egy fehér rendőr tíz lövéssel agyonlőtt egy 24 éves fegyvertelen feketét, Charlotte-ban (Észak-Karolina). Tudta ezt Ön? Mert én nem” – kezdi cikkét a német *Zeit*, majd tovább kérdez, vajon miért ismerjük részletesen a tizennyolc éves Michael Brown történetét, akit egy fehér rendőr néhány hete hat lövéssel lőtt le a Missouri állambeli Fergusonban, de a charlotte-i Jonathan Ferrell esetét nem. Ferrell éjjel fél háromkor egy lakóház ajtaján kopogott, a megijedt lakó hívta a rendőrséget. A fekete segítséget akart kérni egy autóbaleset után. A háromfős rendőrcsapat megérkezésekor Ferrell feléjük ment, mire az egyik rendőr tizenkét lövést adott le rá. Charlotte nyugodt maradt, Fergusontól eltérően nem törtek ki az amerikai múlt nem igazán dicső napjaira emlékeztető zavargások.

A szerző válasza, hogy Charlotte a másik Amerika, jól megy az embereknek, a széles fekete középosztály tagjaival ügyvédi irodákban, televízióállomásokban, egyetemeken találkozhatunk, a város New York után Amerika legnagyobb bankközpontja, a tíz leggyorsabban fejlődő város közé tartozik. Ha pedig széles réteg nem érzi, hogy a rendőri erőszak olyasmi megnyilvánulása, amit már ő is tapasztalt, akkor inkább nem megy az utcára. Fergusonban ellenben rossz a helyzet. St. Louis elővárosa, mely a Mississippi folyó egykori nagy iparvárosai közé tartozik, korábban fehér település volt, a feketék csak az elmúlt másfél évtizedben költöztek oda, mára a lakosság kétharmadát teszik ki. A polgármester, a rendőrség 95 százaléka, az oktatási hivatal azonban továbbra is fehér.

Az elmúlt évben Fergusonban feketéket érintette a közlekedési ellenőrzések 86 százaléka, a házkutatások 92 százaléka, a letartóztatások 93 százaléka. A rendőrség a fekete lakosság 22 százalékánál talált tiltott anyagokat – az ellenőrzött fehérek 34 százalékánál. Két fekete Fergusonban azt állítja a *Spiegel* riporterének, akár ők is lehettek volna az áldozatok, hiszen naponta kitettek a „WWB” (Walking While Black – Sétálni Merészelt Fekete) eljárásnak. Michael Brown sétálni merészelt, nem volt nála se drog, se fegyver. A riporternek beszállnak a feketék autójába, alig mennek két utcát, rendőrautót látnak, a vezető automatikusan lassít, megáll, pedig minden rendben van. Sehol nincs ilyen szabályzat, de a rendőrök fejében úgy tűnik, minden fekete gyanús. A feketét apja arra tanította, ha rendőrrel találkozol, tégy úgy, mintha nem is léteznél. Egyikük elmeséli, egy fehér hölgy parkjának fűvét lenyírta, előzetesen hetvenöt dollárban állapodtak meg, ám a munka végeztével a férj csak huszonöt dollárt adott, mondván ennyi is elég. A fekete életében először rendőrt hívott, akinek első kérdése a férjhez, lopott-e a fekete – holott ő hívta az egyenruhást.

* *Magyar Nemzet*, 2014. szeptember 8.

A rend őre úgy vélte, az ember annyit fizet, amennyit akar, és a legjobb, ha a fekete gyorsan eltűnik.

Egyiküknek fehér barátnője van, és mikor a rendőr megállította őket, megkérdezte a lánytól, mit keresel itt az autóban. A partnere vagyok, válaszolt a lány, mire a rendőr: „nem kellene vele járnod”. A fekete szerint a fehér rendőrök állatként kezelik őket. Többségben vannak, miért nem próbálnak ők polgármestert állítani? A *Spiegel* szerint talán azért, mert ha valaki másodosztályú polgárlét tudatával nő föl, nem bízik abban, hogy a város első polgára lehet. Az egyik fekete saját nagymamája szavait idézi: „A fehérek ide szállítottak bennünket, hogy takarítsunk utánuk. Ma ezt nem merik nyíltan kimondani. De még mindig így gondolkodnak.” A fehérek városuk hírneve védelmében ellenmozgalmat indítottak. Egy hölgy azt mondja a német újságíróknak: „A feketék olyanok, mint a csótányok. Csak éjjel jönnek ki lyukaikból.” Az egykori fehér polgármester szerint Fergusonban nincs mi ellen tiltakozni. A városban azért van csak 3 fekete rendőr az 53 közt, mert a feketék nem jelentkeznek, vagy nem tudják megoldani a rendőrkola felvételi tesztjét. Autóikat azért állítják meg, mert lejárt rendszámmal furikáznak. Mutasson egyetlen dokumentumot, melyben a rendőrség rasszizmusa nyilvánvaló, szólítja föl a németet az egykori városvezető. Sok bizonyíték van, csak nincsenek róla papírok, állítják a zsurnaliszták.

Az 52 éves fekete, Henry Davis meséli, hogy a rendőrség megállította egy éjszaka, és egy állítólagos parancs alapján letartóztatták. Egy hivatalnok jelezte, hogy tévedésről van szó, az a Davis, aki ellen az elfogatóparancs szól, máshogy néz ki, magasabb, és eltérő a második neve. Ennek ellenére zárkába tették, földre szorították, fejét és hátát ütötték, kézbilincsenél fogva felemelték, és egy rendőr fejbe rúgta. A kórházban az orvosokat utasították, hogy ne készítsenek fótót a sebekről. A vizsgálati jelentést az erőszakot elkövető rendőrök írták meg. Nem csoda, hogy a polgármester soha nem hallott erről az esetről. A rendőri jelentés szerint Davis a falnak esett. Néhány hét múlva bűntétést hozott a postás: Szolgálati egyenruhák szándékos összevérzése, 3000 dollár.

Michael Brown temetésén a tiszteletes megkérdezte, kinek van rokona börtönben, a jelenlévők fele jelentkezett. A fekete meggyilkolását egy igazságtalan rendszer megnyilvánulásának érzik, az utcára vonulnak, újságírók jönnek a világ minden részéről. A rendőrség számos újságírót letartóztat, köztük három németet. Ellenőrzik, mely képek kerülhetnek nyilvánosságra. A rendőrség szerint az alacsony jövedelem alacsony képzettségre, gyenge jövedelemre és magas, elsősorban kábítószerrel összefüggő bűnözési arányra utal. A hatóság katonaihoz hasonló járművekkel vonul föl, löfegyvereik is a hadseregére emlékeztetnek, melyek 500 méterre is találatbiztosak. Ha a rendőrség mint hadsereg vonul föl, akkor ne csodálkozzanak, ha a polgárok szabadságharcosoknak érzik magukat, állítja a *Zeit* riportere. A demokráciában a szabadságharc helye a bíróság. A Ferrellt lelövő rendőrt bíróság elé állították. Itt az ideje, hogy Amerika ne csak fölfelé, de saját mélyeibe is tekintsen, fejeződik be a *Zeit* cikke. És más országok alultájékozottságon és értetlenségen alapuló bírálata helyett ön-maga demokratikus alkotmányához fordulhatna, ezen mérve minden egyes gyakorlatát.

Mutasson példát Amerika, saját hatalmas problémáinak megoldásában! Ha az övékéhez hasonlítható viszonylagos méretű pénzügyi forrásokhoz jutunk iskolázásra, intézményfejlesztésre – szívesen tanulnánk tőlük is saját nehézségeink legyűrésében.

IZRAELI VAGY ZSIDÓ?

A ZEIT KÉRDÉSE, LEHET EGY ORSZÁG EGYSZERRE ZSIDÓ ÉS DEMOKRATIKUS?

„A nemzetállam életképtelensége a modern világban régóta bebizonyosodott és minél tovább ragaszkodunk hozzá, annál rosszabbak és kegyetlenebbek lesznek a torzulások”, állítja Hannah Arendt, a New York-i *New School for Social Research* egykori professzora. A huszadik század nemzetállami torzsalkodásai és háborús szörnyűségei után fogalmazódott meg, hogy az egy népre vagy etnikumra alapított államok fölött eljárt az idő. El kellett, hogy járjon fölöttük, történeti és morális szempontból egyaránt, hiszen még egy világméretű nemzeti-faji háború nem engedhető meg, aminek a nemzetállami kizárólagosságra épített identitás a motiválója. Felismerték, az európai emberiségnek új politikai struktúrákban kellene élnie, és ez nyilvánvalóan nem lehetett más, mint a demokrácia. De ebben fennmaradnak-e az egyes népek vagy etnikumok? A zsidóságnak például azzal az ellentmondással kell szembenéznie, hogy az egyik legrégebb élő és folytonos kultúra tulajdonosa, történetileg az egyik leginkább tagolt identitás birtokosa, ugyanakkor az egyik legújabb modern államot kell megszerveznie és fenntartania. Egyszerre kell azokat az egyetemes elveket tiszteletben tartania, melyek megalkotásához maga alapvetően hozzájárult, és annak a kényszernek megfelelni, hogy saját népét és kultúráját megőrizze.

Filozófusok és teológusok előtt régóta nyilvánvaló, hogy a gondolkodástörténet, a zsidóság és a kereszténység eszmeisége legnagyobb vívmányaként felfogható demokrácia a maga teljességében nem valósítható meg nemzetállami keretek közt. A demokrácia alapelve ugyanis univerzális, egész szerinti (kat'holon), mindenkire érvényes és minden embert meghív polgárságára (kózmopolita). Az egyetemes morálra (Mózes tízparancsolatára, az evangéliumokra, a kategorikus imperatívuszra, és az etika fejlődéstörténetére) alapozott demokrácia nem ismerhet semmiféle külső korlátozó elvet. A demokrácia, mint az evangélium és mint a morális törvények, mindenkit meghív és befogad, senkit nem rekeszt ki. Ezért mondják, hogy a demokrácia a leginkább befogadó társadalom. Lényegétől teljesen idegen a háború, hiszen az éppen a befogadás, az egyetemesség ellentéte, a kizárás, a másikat kitaszító rideg és pusztító identitás következménye.

A New York-i *New School for Social Research* jelenlegi tanára, Omri Boehm a demokrácia és identitás kérdését egy Izraelben fellángolt vita kapcsán mutatja be a *Zeit*-ben megjelent izgalmas írásában, melynek gondolatmenetét követni fogom. 2013 októberében az Izraeli Legfelsőbb Bíróság visszautasította, hogy az „izraeli” jelzőt jogerősen hivatalos megjelölésként használni lehetne. A bírók azzal érveltek, hogy a kérvényezők nem igazolták kellőképpen az „izraeli nemzet” létezését, ezért az izraeli többségi lakosság hivatalos megjelölése „zsidó” marad. Az arab állam-

polgárokat az „arab” jelző illeti. A döntés kifejezi az Izraelben uralkodó véleményt, az ország zsidó és maradjon is az. „Lehet egy ország egyszerre zsidó és demokratikus?”, kérdezi a fiatal filozófus.

Az elterjedt nézetet Moshe Halbertal izraeli filozófus fejezte ki a *Ha'aretz* újságban, ahol egyszerűen lesöpörte a kérdést, mondván, nem létezik a „nagy kérdés”, „egy állam egyszerre zsidó és liberális demokrácia tud-e lenni”. Szerinte az intellektuálisan igazán komoly kérdés, hogy „milyen zsidó államot akarunk (Izraelben)”. A cikk egy másik befolyásos izraeli filozófussal, Avishai Margalitkal közösen a *Social Research*-ben „Liberalizmus és a kultúrához való jog” címen megjelent tanulmányon alapul. A probléma azért vált ismét aktuálissá, mert Izraelt országos nagyságú botrány rázta meg, melyet egy zsidó nő és egy arab férfi augusztus 17-én Jaffában kötött házassága váltott ki.

Halbertal szerint ha a „zsidó” jelzőnek vallási vagy nacionalista értelmet adunk, akkor lehet úgy érvelni, hogy nem lehetséges a zsidó és demokratikus melléknevek összekapcsolása. A kérdés Boehm szerint, hogy lehet-e a „zsidó” és a demokrata (liberális demokratát ír, mely kifejezés szerintem értelmetlen) kifejezésnek olyan jelentést adni, amely a kettőt összeférhetővé teszi. Halbertal szerint a „zsidó” szót meg lehet határozni pluralista kulturális azonosságként is, habár ezzel nem oldja meg a problémát, hogy miként lehet valami egyszerre azonosság, azaz „egység”, és „pluralista”, azaz „sokaság” is. Halbertal hisz a „kultúrához való jogban”, és mivel a kultúra mindig közösségi, nagyobb csoport tulajdona, így számára a „demokratikus liberalizmus” nem követeli meg az államtól a kulturális semlegességet, amiből következik, hogy nem lehet ellentét az egyszerre zsidó és demokratikus állam fogalmában.

Halbertal a kulturális azonosságot csoportazonosságként határozza meg, amelyre a csoport demokráciáját építi. Nem veszi figyelembe, hogy csoportra nem lehet demokráciát építeni, mivel a demokrácia a morálra épül, és morális csak individuum lehet. A csoportra (nép, nemzet, faj, osztály) épített demokrácia exkluzivista, partikuláris, a csoporthoz nem tartozókat kiszorítja vagy kizárja (üldözés, elüldözés, áttelepítés, másodrendű állampolgár, fizikai megsemmisítés).

Halbertal és Margalit a *Social Research* folyóiratban azt írják, „Emberi lényeknek joguk van a kultúrára – nem akármelyikre, hanem a sajátjukéra”. Azzal érvelnek, hogy az embert kultúrája alkotja, így joga van azt védeni, megőrizni és továbbadni. Ebből következik, értelmezi Boehm, hogy az államnak, a „szuverénnek” kötelessége, hogy a kultúrát ne csak kozmopolita szempontból védje, a demokráciákra jellemző kulturális semlegességet elvesse, és saját polgárai mindenkorai kultúráját aktívan védje. A szerzőpár szerint „A kultúrára való jog liberális államban megengedi az államnak, hogy csak a többség vezető kultúrájával szemben legyen semleges, és ezt is csak azzal a feltétellel, hogy a vezető kultúra önmagát fenn tudja tartani”. Boehm említi, hogy Halbertal ezt a logikát alkalmazza a cionizmus kérdésére. Izraelnek kötelessége kisebbségei saját kultúrájukhoz való jogát védeni, de ugyanakkor joga és kötelessége, a többség jogát zsidóságra megvédeni. Ebben az értelemben Halbertal szerint Izrael nem különbözik az európai nemzetállamoktól. Boehm viszont úgy véli, ez a logika abban téved, hogy bár a zsidóságnak saját kultúrája van, de a többitől eltérően a zsidósághoz tartozáshoz a kultúra ellentétére, a

természetre vagy a „vére” kell hivatkozni. Ebben egyetértenek a vallásos zsidók azokkal a szekuláris zsidókkal, akik szerint a vallásos zsidóság végérvényesen a múlté. A finn vagy más államokkal való összehasonlítás ezért tekinthető erőltetettnek a szerző szerint, mert bár a finn demokrácia ellentmondás nélkül gondolható, ez nem igaz a zsidó demokráciára.

Érve szerint ha a demokratikus liberalizmus nem is követelné a kulturális semlegességet, az etnikai semlegesség mindenképpen hozzá tartozik. Elfelejtí, hogy a demokrácia az egyetemes morálon alapul, és minden egyéb a demokratikus társadalomban történő kulturális megnyilvánulást a demokrácia szempontjából a kategorikus imperatívusz (Kant) vagy a tudatlanság fátyla (Rawls) eljárásával lehet értékelni. A kultúra általános szabadságára való tekintettel erre a semleges bíróságok által elvégezhető értékelésre nyilván csak konfliktushelyzetben lehet szükség. Azt állítja, „egyszerűen lehetséges, hogy finn vagy norvég zsidók legyünk, vagy keresztény palesztinok... Logikai és nem politikai indokok miatt viszont nem lehetséges keresztény vagy muszlim zsidónak lenni.” A zsidó állam alapja a zsidó identitás, mely nem engedi a más népekkel való keveredést, az asszimilációt. Izraelben zsidók és nem zsidók nem házasodhatnak a törvény szerint. Boehm állítja, „nem világos, hogy a Halbertal által elgondolt zsidó demokráciában a többség joga a saját kultúrára intézményes etnikai szétválasztást is magában foglal-e vagy sem. Felmerül a kérdés, hogyan – és vajon – egy zsidó állam meg tudja-e akadályozni politikai intézményeiben az etnikai kirekesztéseket vagy szétválasztásokat, ha ezek a kirekesztések vagy szétválasztások az általános humanisztikus alapelvekkel ütköznek.”

Egy ország oktatási rendszere kiemelt fontosságú intézmény, melyben megmutatkozik ez az aszimmetria. Zsidó gyerekek minden további nélkül járhatnak francia vagy amerikai állami iskolákba, és szüleik privát oktatással ugyanúgy közvetíthetik számukra a zsidó kultúrát, ahogy ezt a keresztény szülők is megtehetik a maguk kultúrájával. Ezzel szemben Izraelben zsidó állami iskolába nyilvánvalóan nem járhatnak nem zsidó gyermekek. Másik példa a szétválasztásra, amikor éppen Izrael oktatási minisztere válaszolja blogjában egy kérdésre, „házat arabnak eladni tilos”, mert érvényes a szabály, hogy zsidók a zsidó kultúrát és birtokot nem-zsidókkal nem oszthatják meg. A miniszter a parlamenti választások előtt megpróbálta enyhíteni ezt az állítását, de a szerző szerint egyetlen demokrácia sem engedheti meg magának, hogy az általános humanisztikus elvek ilyen slampos értelmezése határozza meg a tényszerű politikai valóságot.

Boehm tanulságosan saját nagyszüleire hivatkozik a zsidó (és mint hangsúlyozza, nem izraeli) iskolarendszerről: „Ahogy az én Németországban felnőtt zsidó nagyanyám és hagyományörző iráni zsidó nagyapám kénytelenek voltak időközben belátni, Izrael zsidó oktatási rendszere nem a zsidó kultúrára való jogát őrzi, hanem a zsidó néphez tartozás »jogát«. Egy humanista izraeli állami iskola azon egyszerű okból sem tudná ezt a »jogot« őrízni, mert ha zsidó és arab gyermekek együtt járnának iskolába, csakhamar szerelmesek lennének egymásba.” Szerinte az izraeli zsidók gyakran azt hiszik, hogy az asszimiláció csak a külföldön élő zsidókra leselkedő veszély, holott Izrael állampolgárainak is jelentős része nem zsidó. Izraelben csak azért nem gond az asszimiláció, mert az oktatási rendszer garantálja az etnikai szétválasztást. Mi is történne egy humanisztikus Izraelben a keverék fiakkal és le-

ányokkal, teszi föl a szerző a kérdést, a legfelsőbb bíróság minek is nevezné őket, katonáknak kellene-e menniük, és a felgyorsított zsidóvá térés eljárásának vetnék-e őket alá, ahogy ez a hadseregben a kérdéses eredetűekkel napjainkban történik?

A szerző szerint vagy a cionizmus feladása mellett kellene döntení, ami számára is fájdalmas lenne, avagy a demokratikus liberalizmus elvétől kellene elbúcsúzni. Köztes megoldásként el lehetne fogadni, hogy korlátozott ideig zsidó-demokratikus önellentmondásban éljenek. Boehm szerint a nagy kérdés éppen az, „hogya zsidóság számára a legnagyobb fenyegetést nem a nacionalista rezsimek vagy az antiszemita tüntetők jelentik, hanem a liberális demokráciák, melyek megtiltják az etnikai szétválasztást”. Boehm azt javasolja, hogy a zsidók nézzenek bátran szembe ezzel a fogalmi és morális válsággal, mely átjárja a modern zsidó-izraeli létet. Az izraeli zsidók csak alapos, őszinte gondolkodással és vitákkal tarthatnának igényt komolyan vehető módon a kultúrára való jogra. Ennek meg kell történnie az izraeli és a zsidó kultúra gyarapodása és fejlődése érdekében, zárja cikkét a fiatal New York-i professzor. És az egyetemes kultúra gyarapodása és fejlődése érdekében is, tehetjük hozzá.

A SPIEGEL VIZSGÁLATA AUSCHWITZ FELDOLGOZÁSÁRÓL

A FRANKFURTI BÍRÓSÁG ÖSSZESEN 1060 ELJÁRÁST INDÍTOTT,
ÉS MAJDNEM MIND ÍTÉLET NÉLKÜL ÉRT VÉGET*

Számtalanszor emlegetik a németországi múltfeldolgozás viszonylagos sikerességét. A múltfeldolgozás azért fontos, hogy a szörnyűségek ne történhessenek meg újra. De az elkövetett bűnöket nem lehet jóvátenni. A megölt személlyel szembeni jóvátétel az lenne, ha nem ölték volna meg, ám akkor a jóvátételre sem lenne szükség. Vagy ha feltámaszthatnák. A *Spiegel* elemzése szerint a Német Szövetségi Köztársaság az idei évben talán egy utolsó akcióban még egyszer kísérletet tett a jogi feldolgozásra. A következőkben a német lap legfontosabb állításait ismertetem.

2014. február 19-én tizenkét településen kutattak át nyomozók lakóházakat. A legfiatalabb lakó nyolcvannyolc, a legidősebb közel százéves volt. A sajtójelentések szerint „Auschwitz koncentrációs tábor feltételezhető egykori SS-tagjainak átvizsgálása” történt. A világ nagy lapjai tudósítottak. A *Spiegel* szerint „a hatmillió holokausztáldozat közt legalább 1,1 millió zsidó volt, akiket a »Harmadik Birodalom« legnagyobb megsemmisítő táborában elpusztítottak”. A halottak csontjait az SS felaprította és eladta egy közeli műtrágyagyártó cégnek. A testek elégetéséből visszamaradt hamut pedig útépitésre használták. Az aranyfogakat beolvasztották, és átadták a birodalmi banknak.

A nyomozati listán 24 férfi és 6 nő volt, SS-közlegények, tizedesek, könyvelők, egészségügyi személyzet, távirász, a legtöbbjük őrszemélyzet. A 6500 SS-tag közül, akik Auschwitzban szolgálatot teljesítettek, és a háborút túléltek, a régi és új (egyesítés utáni) Szövetségi Köztársaságban összesen 29 személyt ítélték el, ehhez jön az NDK-ban elítélt 20 fő. A mostani vizsgálat első felére során szinte hetente állítottak le eljárást, mert egyik letartóztatott elhunyt, egy másik tárgyalásra képtelen, vagy nem tartozott a tábor személyzetéhez, avagy lengyel bíróság a háború után már elítélte. Csak néhány eljárás folytatódik még.

„Auschwitz és a német igazságszolgáltatás. Kudarctörténet, melynek okairól találgatnak, sok egymásnak ellentmondó elmélet verseng egymással.” A német lap szerint a nyomozások nem azért jutottak zsákutcaba, mert bárki akadályozta volna, hanem mert kevesen törekedtek az ügyek végig vitelére. „Az auschwitzi tömeggyilkosság mindegy volt a németek számára 1945 előtt – és azután is”, állapítja meg a *Spiegel*. A szövetségesek már a háború idején előre látták, hogy a náci gonosztettek felderítése nehéz feladat lesz. Sok tettes volt, a jogi helyzet tisztázatlan. Anthony Eden brit külügyminiszter 1942-ben kijelentette, a nemzetközi jog alapján nem lehet bünténynek tekinteni azt, amit Hitler zsidó és más német polgárokkal szemben elkövetett. A jogállami eljárás „zürzavarának” megkerülése érdekében

* *Magyar Nemzet*, 2014. szeptember 9. 8.

Churchill a vezető náciakat egyszerűen agyon akarta lövetni. 1943-ban aztán ő is aláírta a Moszkvai Nyilatkozatot, mely szerint a szövetségesek a „fő bűnösökre” jogot formálnak, a többieket pedig azokban az országokban kell bíróság elé állítani, ahol a tetteket elkövették.

Auschwitz Sziléziában van, amely a háború alatt a „Harmadik Birodalomhoz” tartozott, így a háború után az ottani tettesek jogi felelősségre vonását a lengyel kormányhoz rendelték. A német bíróságok csak németországi tettekért feleltek. Az eljárások lassan haladtak, nem volt elég tárgyalóterem, a meglévőekben nem volt szén fűtésre, hiányoztak a telefonok, írógépek. Néhány városban a sötétetéssel a tárgyalást be kellett rekeszteni, mert nem voltak villanyégők. Hamburgban hiánycikk volt a papír, amire a jegyzőkönyveket írhatták volna. Utak, vasutak lerombolva, egyik megszállási övezetből másikba csak a szövetségesek engedélyével lehetett utazni. Ha egy ügyész Hamburgban délnémet tanút akart beidézni, az idézőlevél hat hétig utazott. Ám a *Spiegel* szerint senki nem állíthatja, hogy a bűnüldözés csak ezen bukkott meg, „a holokauszt más nemzetiszocialista bünténnyel ellentétben a kezdetektől fogva csekély nyilvános érdeklődést váltott ki”. Az amerikaiak 1945 októberében saját övezetükben közvélemény-kutatást végeztek, a megkérdezettek 20 százaléka „egyetértett Hitlerrel a zsidók kezelésében”, további 19 százalék ugyan túlzásnak tartotta a zsidókkal való bánásmódot, de alapvetően mégis helyesnek ítélte.

Bár néhány tízezer Auschwitz-áldozat Németországból származott, 1949-ig hatnál kevesebb auschwitzi SS-tagot állítottak Németországban bíróság elé, és az arány akkor sem javult, amikor a szövetségesek átadták az üldözést a nyugatnémeteknek. A *Spiegel* megdöbbentő adatokat közöl a korabeli hozzáállásról. „A Nürnberg-Fürth-i Bíróság Auschwitz egyik külső táborának foglyait »nehezen nevelhető lengyel zsidóknak« nevezte, akik ráadásul »koncentrációs táborbeli tapasztalatok« sem rendelkeztek.” Az elgázosításhoz szükséges „Zyklon B” anyagot szállító vállalat igazgatóját felmentették, mivel az SS azt nyilatkozta felé, hogy fertőtlenítésre használják a szállítmányt. Sok náci múltú bíró volt, Alsó-Szászországban vagy Észak- Rajna-Vesztfáliában például nyolcvan százalékát tették ki a bírói karnak. Írásos bizonyíték azonban nincs arra, hogy bárki hátráltatta volna a feltárást. „A semmittevés elég volt”, összegzi a lap.

Ha mégis perre került sor, akkor igen gyakran „segéderőknek” nevezték a tetteseket, ami jelentősen csökkentette a büntetést. Még Willy Brandt korában is uralkodott a nézet, hogy a holokausztért csak Hitler és környezete a felelős, mindenki más a vezér áldozata volt. Még az ismert náci ellenség Konrad Adenauer is úgy vélte, le kell zárni az ügyeket. A *Spiegel* szerint az egyik legmeglepőbb dokumentum Adenauer beszélgetése egy izraeli diplomatával 1963-ban. „Izrael a diplomáciai kapcsolatok felvétele ügyében nyomult (*drängen*), Adenauer jelezte, hogy teljesíti ezt a kívánságot – ha Izrael válaszként elfogadja, hogy a Szövetségi Köztársaság abba hagyja a náciak bűnüldözését. Ez ugyanis »Németország tekintélye szempontjából elviselhetetlen«.”

A hatvanas évek elején azért lett lehetséges a nagy frankfurti Auschwitz-tárgyalás, mert azt Fritz Bauer főügyész vette kézbe. A *Spiegel* jellemzése szerint „A Svábiából származó szociáldemokrata sok szempontból kívülálló volt: egykori koncentrációs táborbeli fogoly, emigráns, zsidó, homoszexuális. Nemcsak igazsá-

gosságot akart az áldozatoknak, hanem »az igazság megállapítását és széleskörű megismerését«. A nagy dohányos azt tervezte, hogy a kollektív hallgatást áttörje egy nagy Auschwitz tárgyalásban.”

Bauer utasította az ügyészeket, hogy a tábor „keresztmetszetét” állítsák bíróság elé. Nem egyes tetteket akart elítélni, mert ez elfedte volna, miért voltak a náciik ennyire hatékonyak megsemmisítő gyáraikban. Bauer tárta föl a megsemmisítés szinte automatizált rendszerét, 1963. december 20-án kezdődött Frankfurtban a legjelentősebb náci per. A nézők könnyekben törtek ki, amikor a magyar orvos, Dr. Schlinger Lajos elmesélte sorsát. Megérkezéskor a mit sem sejtő magyar zsidó felismerte régi ismerősét az SS-legények közt, Dr. Victor Capesiust, aki a tábor gyógyszer-tárát vezette. A háború előtt a Bayer gyógyszervállalat képviselőjeként többször járt Schlingernél. Az orvos barátságosan köszöntötte, és megkérdezte, mire számíthatnak, a felesége beteg. Capesius megnyugtatta, minden rendben lesz. A felesége és 17 éves lánya álljon a betegek közé. „Menjete abba a csoportba”, küldte Schlinger saját családtagjait a halálba.

A vizsgálóbírókat és ügyészeket még Hitler bukása után évtizedekkel később is halálosan megfenyegették, munkájukat különféle módon akadályozták. Egyes bírók azt javasolták, egy nagy per helyett osszák szét a pereket, egy minisztériumi alkalmazott hetekig késleltette a vizsgálóbírók levelét az NDK hivatalaihoz, mivel szerinte azt „szovjet zónaként” kell címezni. Államtitkár nem adott engedélyt bírónak, hogy hivatalos költségen Auschwitzba utazzanak. Az ítéletek feltűnően enyhék voltak, elsősorban a magasabb rangú SS-tagok esetében, amiből aztán az alacsonyabb rangúak is profitáltak. A frankfurti államügyészség leállította azon 14 teherautó-vezető elleni eljárást, akik a Zyklon B-t és az áldozatokat a gázkamrákhoz szállították. Az indoklás szerint a rámpánál állókhoz viszonyítva az ő bűnük „csekély”. Bauer egyenként akarta felelősségre vonni a tábor személyzetét, ám az államügyészség (*Generalstaatsanwalt*) szerint az auschwitzi zsidógyilkosság (*Judenmord von Auschwitz*) egy tettként értékelendő. Azt viszont nem állították, hogy a felelősség is közös, így tételük a kollektív büntetést nem foglalta magában. (A III. és IV. Genfi Szerződés szerint a kollektív büntetés háborús bűn.) Ezzel lényegében lehetetlenné tették a tettesek felelősségre vonását. Sok ezer egykori auschwitzi SS-tag menekült meg a büntetéstől. A frankfurti bíróság összesen 1060 eljárást indított, és majdnem mind ítélet nélkül ért véget.

A *Spiegel* szerint a német ügyészek esetenkénti cinizmusa megdöbbentő. Egy rámpánál szolgáló SS-őrt 1982-ben azzal az érveléssel mentették föl, hogy az érkező áldozatok nem tudták, mi vár rájuk, tehát nem is akartak elmenekülni, így az örök nem is kellett ebben megakadályozni őket. Egy másik, 2005-ben született államügyészi vélemény szerint az áldozatok pénzének kezelői ha meg is csapolták a kasszát, ez a tettük nem oka a bünténynek, hanem „pusztán a háborús gazdaság üdvözölt mellékterméke (*willkommenes Nebenprodukt*)”. Továbbá azt is állította, kétkelhetünk abban, hogy az SS-vezető tudott arról, hogy a hidrogén-cianid milyen nagy szenvedést okoz, miközben gyilkos hatását kifejti.

Az idő előrehaladása az SS-veteránok legnagyobb szövetségese. 1976-ban Willi Sawatzki SS-vezető tárgyalása felmentéssel végződött, mivel a legfontosabb tanú már nem volt kihallgatható. 400 magyar gyermek meggyilkolásáról volt szó.

A Zyklon B éppen elfogyott, így a gyermekeket egy lángoló gödörbe terelték. Lábbal rúgták vissza a menekülni próbálókat, egy szemtanú később a máglyáról ki-mászni próbáló „kis tűzlabdákrol” beszélt.

A náci ügyeket országosan vizsgáló ludwigsburgi központ vezetője kijelentette, hogy „Auschwitzot az igazságszolgáltatás gondolatilag lezárta”, és nem is indult volna az idén februárban razzia, ha éppen a központ egy munkatársa nem göngyölítette volna föl Demjanjuk ügyét, akit a müncheni bíróság konkrét bizonyítékok hiányában is bűnösnek talált. A mostani nyomozás során elővették a Bauer idejében használt listákat, kiszűrték az 1912 előtt születetteket, majd a nyugdíj és egyéb biztosítókhoz fordultak, míg végül 2013 őszére 30 név és cím állt rendelkezésre. Többen közülük már a szövetségesektől vagy az NDK-tól magas börtönbüntetést kaptak. Előkerült például Hermine G., aki a parancsnokság távírdájáról Berlinbe küldte az elpusztított zsidók adatait, vagy Jakob W., aki két és fél éven keresztül az őrszolgálat tagja volt. Az ügyek ismerői szerint legfeljebb két esetben lesz lehetőség egyáltalán bírósági tárgyalásra. Ha a két aggastyánt elítélik, 0,48%-ra emelkedik azon auschwitzi SS-tagok aránya, akiket a Német Szövetségi Köztársaságban bűnösnek találtak.

PÉNZT VAGY FORRADALMAT!

A MEGVÁSÁROLT LÁZADÁS UKRAJNÁBAN

Fukuyama negyedszázaddal ezelőtt a történelem végéről értekezett, azóta sokan kicacagták, a délszláv háborúra, az arab tavaszra, az ukrainai lázadásokra hivatkozva. Holott politikaelméleti szempontból tézise nem alap nélküli. Mint a neves amerikai gondolkodó, Richard Rorty is rámutatott, lezajlott az utolsó politikafilozófiai forradalom, tudjuk, milyen elvek szerint kell az igazságos és demokratikus társadalmat fölépíteni és alkotmányosan megvédeni. Sőt, az sem titok immár, hogy milyen módon lehet jogi és adminisztrációs értelemben az ilyen társadalmi együttélést ténylegesen megvalósítani – ha a (politikai, újságírói, katonai, pénzügyi) hatalomban lévők (gyakran korábbi diktatúrák oszlopos támogatói) ezt sok helyen akadályozni is próbálják.

Mint legutóbb Ukrajnában. Ami ebben az országban nyílt színen zajlik, ahhoz hasonló történet strukturális értelemben sok helyen, kicsiben, számos kelet-európai ország parlamentjében, állami vállalataiban, intézményeiben, egyetemein, kutató-intézetekben, sajtójában. Ilyen helyzetekben kell az embereknek újra meg újra az utcára menni: a remélt demokrácia védelmében. Amikor éppen azok élnek vissza pozícióikkal, akiket megbízni véltek a hatalom gyakorlásával (vagy akik erkölcsileg problematikus, de jogilag kikezdehetetlen módon bitorolják azt). Ugyanakkor minden sulykolás ellenére sincs többé értelme a klasszikus, polgárháborús, baloldali-jobboldali szembenállásnak. Ilyen ugyanis az emberek közt nincs. Legalábbis azokban az országokban, ahol az együttélés alapjait helyesen, az igazságosság és a morál törvényeinek megfelelően fektették le, ahol túl tudtak lépni a törzsi háborúkon. Egészen sajátos módon, pénzügyi eszközök által olajozva mutatkozott meg e tézisek igazsága Ukrajnában.

A második világháború eseményei véglegesen diszkvalifikálták a szélsőséges jobboldali politikai mozgalmakat, a „létezőnek” nevezett szocializmusok pedig a szélsőséges baloldaliakat. Mivel ez utóbbiak uralma sokkal tovább tartott, és a történelmi elszámoltatás elmaradt, így nómenklatúrájuk és klientúrájuk mind a mai napig aktív a politikában, és nem akarja elhinni, hogy lejárt az ideje. Ahol nincs elegendő pénzük, ott olcsó trükkökkel próbálnak a színpadon maradni: baloldalinak, liberálisnak nevezik át magukat, a nyugati sajtóban panaszkodnak saját hatalomvesztésükről, demokráciadeficitként beállítva azt. Pedig csak a „népi” vagy „szocialista” demokrácia múltott ki, és egykori haszonélvezői körül fogy a levegő. Az ukrainai események azt is bemutatják, hogy ha sikerült nagy vagyonhoz jutniuk, továbbra is marionettbábuként kezelik a képviselőket – és rajtuk keresztül a társadalmat.

Keleti szomszédunk esete ismét bizonyította, hogy nincs értelme többé forradalomról beszélni, legfeljebb a demokráciát védő ösztönös és spontán lázadásról,

hiszen Ukrajnában is létrehozták a demokratikus forma és elvek szerinti jogállamot: de ahol a demokrácia fiatal, az emberek pedig még nem polgárok, ott a diktatúra támogatóiból létrejött pénzemberek beszélnek, a többiek pedig magaslesről mezei nyulakként lövik le. Ukrajnában viszont most éppen a milliárdos oligarchia járult hozzá a lövöldözések leállításához, ha nem is a demokrácia jogi értelemben makulátlan helyreállításához. Bebizonyosodott, akár Nyugaton, itt sincs többé jobb- vagy baloldal, csak geopolitikai és pénzügyi érdekek. Feltűnő volt, hogy a halálos lövések után röviddel egy pillanat alatt béke lett, a parlament kormánypárti frakciójának egy része percek alatt átállt a felkelőkhöz. – A béke feltétele mindenütt az igazságosság, mely hosszú folyamatok eredménye. Itt néhány lövés teremtett igazságosságot? Vagy csak látszatbékét? Kik között? Milyen céllal?

A *Spiegel* feltárta (a következőkben a német folyóirat gondolatmenetét követjük), hogy a felkelés gyors vége mögött két pénzember fellépése rejlik, akik eddig az elnök oldalán álltak. Nem a német, a francia és a lengyel külügyminiszterek lázas jövés-menése, nem a washingtoni és brüsszeli nyilatkozatáradat oldotta meg a helyzetet, hanem a parlament átállása. (Ha a választások demokratikusak és jogilag tiszták voltak, ez az átállás ugyancsak problematikus.) A lázadókknak azt a két oligarchát kellett saját oldalukra állítani, akik a kormányzó párt felét kézben tartották (újabb demokráciadeficit), és akik a Rinat Achmetov és Dimitrij Firtas névre hallgatnak.

A nehézsúlyú urak tisztában voltak azzal, hogy a lázadás győzelmével ők lesznek a legnagyobb vesztesek. Tudták előre, Janukovics erőszakos fellépése a kormány biztos vereségéhez vezetne, helyét, akárcsak a narancsos forradalom után, ismét Timosenko venné át, aki állami erővel újra elvenné a politikát kézben tartó kögazdagok vagyonát. A Janukovics tenyeréből evők és egyben őt táplálók be akarták biztosítani vagyonukat és hatalmukat.

Achmetov a jelentősebb, 47 éves, 15 milliárd dollár súlyú, több mint száz vállalat van a kezében, mintegy 300 000 alkalmazottal. Fém- és csőgyárak, bankok, ingatlantársaságok, mobiltelefoncégek, médiavállalat. A keleten fekvő „Donbass” ipari komplexum és a Sachtjor Donyeck tulajdonosa. A kormánypárt vezetői grémiumának tagja. A Majdan aktivistái elfoglalták házáit Donyeckben és Londonban, hatalmas transzparenszekkel tüntetve: „Önnek egy telefonjába kerül és nem lesz több halott!” Egyszer maga vezette Mercedesével elment a tömeg mellett. Számára a legborzasztóbb lenne, ha nem térhetne vissza Donyeckbe és nem szívhatna többé ukrán levegőt, állította. 25 évvel ezelőtt a nulláról kezdte, nem akar ismét a vesztesek közé kerülni. Szegény bányászcsaládból származik „20 négyzetméteren laktunk, nem volt otthon sem WC, sem mosdó”, a *Spiegel* riportere minden további nélkül hisz az oligarcha bemondásának. Donyeckben kezdte, szénkereskedéssel, az ottani kereszta, a Sachtjor Donyeck tulajdonosa, Bragin köréhez tartozott, akinek, miután 1995-ben egy mérkőzés alatt a stadionban levegőbe röpítették, ő lépett a helyére. Ez idő tájt alapította első bankját. Ekkoriban lesz a korábban lopás és testi sértés miatt börtönbüntetésre ítélt karosszerialakatos, Viktor Janukovics a Donyecki Területi Kormány első embere. Üzleti és baráti viszony alakul ki köztük. Amikor Janukovics 2002-ben miniszterelnök lesz, Achmetov további emelkedése is biztosítottnak látszik. 2004-ben támogatja Janukovics kampányát, aki formálisan ugyan

nyer, ám a narancsos forradalom megakadályozza posztjának elfoglalását. Az új vezetés elveszi Achmetovtól egy nagy acélmű részeit, melyet jogtalanul szerzett meg. 2005-ben vizsgálatok indulnak ellene, Monacóba menekül, pénzzel támogatja Janukovics újabb hatalomra törését, és amikor az államelnök lesz, Achmetov biztonságban érezheti magát.

A másik oligarcha, a 48 éves Firtas, meggazdagodása hasonló történet. Tüzoltó volt, aki első ötvenezer dolláros nyereségét 4000 tonna ukrán tejpor üzbég gyapotra való cserélésével szerezte. Később gázzal, élelmiszerral kereskedik, Észtországban vegyi gyárat, Ausztriában vállalatot vásárol, a Gazprommal közösen megalakítja a RosUkrEnergo vállalatot, mely Nyugat-Európába szállít földgázt. 2009-ben ezt az üzletét teszi tönkre Timosenko, aki állítólag igen kétséges megállapodást kötött Putyinnal. Janukovics visszatértekor ő is hátradőlhet, kiépíti Inter Media vállalatát, mellyel több tv-csatornát birtokol. Firtas szegényebb, mint társa, csak egymilliárd dollár a vagyona, és inkább Oroszország felé építi üzleti kapcsolatait. Az államot ők ketten együttműködve üzleti vállalkozásként irányítják, a minisztériumokat és a parlamenti funkciókat saját embereik közt osztják föl. A gazdasági miniszter például Achmetov embere, a gázért felelős miniszterelnök helyettes a Firtas istálló tagja. Ketten a parlamentben 90 képviselőt, 60:30 arányban tartanak közvetlen ellenőrzés alatt. Miközben Oroszországban Putin az oligarchákat megfosztotta hatalmuktól (hogy aztán Genscher egyik milliárdos tagjuknak Európa-útlevelet adjon), Ukrajnában továbbra is ők állnak a parancsnoki hídon.

A fő kolomp két ütögetője jóval a krízis előtt más politikai irányokba is kapcsolatokat épített. Achmetov mindig kijött Timosenkóval, Firtas pedig Klicskóval és annak Udar pártjával ápolt jó viszonyt. Mindketten azt nyilatkozták, hogy a békés megoldás hívei. A mesterlövészek puskáinak dördülése a két oligarchát is elstartoltatta. Tévécsatornáik szinte egy időben, egyik pillanatról a másikra objektív információkat kezdtek sugározni a tüntetésekről. Az üzenet világos volt, az oligarchák átálltak.

A parlamentben, ahol a kormánytöbbség heteken keresztül hajthatatlan volt, egy pillanat alatt megváltozott minden. Hirtelen kompromisszumokat kezdtek keresni, széles koalíció létrehozását határozták el. Megegyeztek, mindenki megőrizheti az arcát: az eddigi vezetés, az oligarchák, az ellenzék. A megegyezés után még néhány lövés eldördült, aztán elhallgattak a fegyverek. A gyors hatalmi alkudozás során nem volt szó jobb- vagy baloldarról. Hogy ez a történelemvég illusztrációja-e, nem tudni. Mint ahogy ma még azt sem, hogy ezzel a demokrácia megőrizte-e az arcát. Az oligarchák mindenesetre a pénzükönél maradtak.

KIÚT A SZOLGASÁGBÓL

HETVEN ÉVE JELENT MEG FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK MŰVE,
„ÚT A SZOLGASÁGHOZ”*

A Nobel-díjas közgazdász, az Osztrák–Magyar Hadsereg első virágháborús kitüntette, Hayek műve döntően hozzájárult a modern demokráciák gazdasági formája, a kapitalizmus megértéséhez. A szerző alapvető célja, hogy feltárja a modern gazdaság és politika katasztrófához vezető összefüggéseit. Figyelmeztet, ha nem őrzik kellően a demokráciát, újra kialakulhatnak a kiszolgáltatottság formái, a történelmi kataklizmák csírái.

Az „Út a szolgasághoz” (*The Road to Serfdom*) című műben a Bécsből 1931-ben Angliába költöző Hayek azt állítja, hogy az egymással testvéri viszonyban lévő szocialista és fasiszta politikai struktúrák kialakulásának oka a biztonságvágy, melyet átfogó tervezéssel akarnak megvalósítani. Szerinte a náciizmus nem lett volna lehetséges, ha a terepet a baloldali szocialista mozgalmak nem készítették volna elő. A javak mindkét rendszerre jellemző központilag tervezett előállítás és elosztása szerint előbb-utóbb felszámolja a jogállamot és a demokráciát. A zavartalan termelés feltétele az engedelmesség, az erre való ideológiai nevelés, az állam kényszerítő erejének érvényesítése az egyéni törekvések ellenében. Tocqueville-re hivatkozva állítja, hogy e tendenciákkal szemben kell a demokráciát erősíteni, mivel a „demokrácia kiszélesíti, a szocializmus leszűkíti a szabadság szféráját”. Egyedül a szabadságra neveléssel menekülhetünk meg a szolgaság államainak kialakulásától. Nincs kollektív erkölcs, csak az egyén lehet erkölcsös, nincs kollektív felelősség, az egyén felelős tetteiért.

„A náci számára a kommunisták, a kommunisták számára a náci s mindkét fél számára a szocialisták a potenciálisan megnyerhető emberek”, ők ugyanis nem tudják, mi a szabadság. Ez magyarázza kijelentését, hogy „mire Hitler hatalomra jutott, a liberalizmus már... halottnak számított. És a szocializmus volt a gyilkosa”, továbbá „Németországban és Olaszországban a nácioknak és a fasisztáknak valóban nem volt sok találékonyságra szükségük. Ezek a társadalmi élet minden területét átható új politikai mozgalmak olyan gyakorlati eszközöket alkalmaztak, amelyeket a szocialisták korábban már mindkét országban bevezettek. Elsőként épp a szocialisták ültették át a gyakorlatba annak a politikai pártnak az eszméjét, amely a bölcsőtől a koporsóig átfogja az egyén valamennyi tevékenységét, amely jogot formál arra, hogy nézeteit mindennel kapcsolatban irányítsa, s amely örömét leli abban, hogy valamennyi problémából pártvilágnézeti kérdést csináljon”. A mai kelet-európai társadalmi válság egyik gyökere erre a nevelésre vezethető vissza: az állami

* *Magyar Nemzet*, 2014. december 22. 8.

intézményekben mindmáig számos olyan vezető van, aki ebben a csontig ható áti-deologizálásban nevelődött. Az ilyeneknek fogalma sincs arról, mit jelent autonóm, felelős emberként egy szabad társadalom létrehozásában a többi felelős polgárral együttműködni.

A demokráciából az elnyomásba, „elnyomódásba” való átcusúszás általában nem deklarációkkal vagy forradalmakkal kezdődik. Ha egy állam elkezd az emberek jólétére hivatkozva a piac működésébe beavatkozni, Hayek szerint nincs többé viszszaút, elkerülhetetlen a szabadság elvesztése és a szolgaság.

A liberalizmus valójában a morál tisztelete, a felelős egyéné, aki csak akkor lehet etikus és tetteiért felelős, ha önállóan gondolkozik és határozza meg tetteit. Az emberi személy Boethius és Szent Ágoston meghatározása óta a szabad, önmagáért és övéért erkölcsileg felelősséget vállaló individuum. Hayek a liberalizmussal a felelős egyén, az individuum keresztény örökségét védi, mondván, „az individualizmusnak, amely a kereszténység és a klasszikus ókori filozófia elemeiből építkezve... jutott el teljes kifejlődéséhez és... terjedt a nyugati civilizációban, leglényegesebb vonásai az individuális ember *mint* ember iránti tisztelet, vagyis az, hogy saját világában... legfőbb tényezőként ismerjük el saját nézeteit és hajlamait, valamint az a meggyőződés, hogy az emberek saját egyéni adottságainak és hajlamainak a kifejlesztése kívánatos dolog”. Az individuum párja és feltétele az emberek közössége, melynek szervezett manifesztációja az állam.

Az erkölcsi és szabad embert középpontba állító viták keresztültüzében érthető módon a vele bizonyos értelemben „szemben álló” állam szerepe áll, mint amely kisebb vagy nagyobb mértékben beleszól az egyének életébe – így végső soron abba is, hogy kik ők, és mikké válhatnak. Hayek nem a gyeplő nélküli „minden lehetséges” szabadságot hirdette, hanem az ember önellátási szabadságát és ennek feltételét, a szabad piacot, amely csak a hatékony, jogi biztonságot nyújtó állam keretei közt lehet eredményes. Az államnak szigorúan biztosítania kell a piac tényleges politikai függetlenségét, megakadályozva érdekcsoportok piacbefolyásolását.

Veszélyes, ha a demokrácia állama túl sok feladatot vállal. Egyes csoportok félnek a piaci kiszolgáltatottságtól, és az állam segítségét kérik. A politikusok újraválasztásukat szeretnék, jólétet ígérnek, az állam feladatai felduzzadnak. Ha egyik közösséget segítik, igazolniuk kell ezt a többiek felé. Válaszként a többiek is igényekkel lépnek föl. A vágyak növekednek, a feladatok is, ahelyett hogy az állam az emberekre bízna gondjaik megoldását, melyeket ők ismernek a legjobban, egyre több kompetenciát vállal magára, ami növekvő költségekkel jár. A demokratikus állam felduzzad, drágává válik, és éppen azon jótéteményekre lesz képtelen, amelyek miatt az egész folyamat elindult. A problémák megoldatlanok maradnak, az elosztás egyre igazságtalanabbá válik. Hayek szavaival „az osztó igazságosság valódi eszményére törekvő minden politika szükségképpen vezet” a jogállam felszámolásához. Az osztó igazságosság eredménye társadalmi igazságtalanság.

Hayek szerint ha a „törvényalkotáskor előre látnak bizonyos hatásokat, úgy a törvény immár nem a népesség által használandó pusztá eszköz, hanem olyan eszközzé válik, amelyet saját céljai érdekében a törvényalkotó használ a népesség ellenében”. Az egyedi hatások és helyzetek nem láthatók előre. Ha a törvényhozó ezzel is számolni akar, akkor a törvény bizonyos helyzeteket és csoportokat előnyben ré-

szesít, és a többiek nem tudnak pusztán a törvényre támaszkodni – keresniük kell az osztogató kegyét. Ezért a „Törvény Uralmának hatékonysága érdekében fontosabb az, hogy legyen egy szabály, amelyet kivételek nélkül mindig alkalmaznak, mint az, hogy mi is ez a szabály”. A kivétel nélkül alkalmazott szabályra mindenki azonos módon támaszkodhat, nem kell kegyeket keresni, kijárni, tányért nyalni.

A kelet-európai tábor összeomlása után úgy tűnt, semmi sem tartóztathatja föl a liberális eszmék és az általuk vezérelt politikai berendezkedések térhódítását. De hol voltak a szabadság valódi alanyai azokban az országokban, ahol eddig az egyéni szabadság ellen, a kollektivista „erkölcsre” neveltek? A váltás után – Kanttal szólva – meg kellett volna tanulni a saját értelem autonóm használatát. A demokrácia a szabad (*liber*) polgár közössége, a megfontolások szintjén demokrácia és liberalizmus szinonim fogalmak. A helyesen létrehozott és fenntartott demokrácia nem vezethet totalitarizmusra vagy tekintélyelvűsége, miközben – már Platón látta – autonóm személyek nélkül a demokrácia bármikor átfordulhat szolgatartó rendszerbe.

A rendszerváltó országok szinte lehetetlen feladat előtt álltak. Hayek elveivel képtelenség volt pillanatok alatt demokráciát létrehozni – miközben a demokrácia feltehetőleg leginkább éppen ezen elvek szerint képes működni. Egyrészt a totalitárius államban nevelődött embereknek még a szabadságért küzdő része sem tudta valójában, mit jelent autonóm lényként szabadságon alapuló államot létrehozni és működtetni. Sem egyéni, sem társadalmi, sem történeti tapasztalatuk és hagyományuk nem volt erről. Továbbá ezzel összefüggésben a totalitarizmus teljesen szétdőlt társadalom évszázadok alatt kialakult szövetét, nem voltak olyan élő és természetes struktúrák, melyből a demokráciákra jellemző spontán gazdasági és ezzel együtt járó politikai fejlődés elindulhatott volna. Harmadrészt, az igazságsóság biztosítására pusztán formális törvényeket létrehozni azt jelentette volna, hogy a totalitarizmusban felülkerekedett egykori pártkáderek és lakájaik végérvényesen bebetonozhatták volna nyílt politikai erőszakkal megszerzett gazdasági előnyüket. A totalitarizmusban pozíciót szerzett társadalmi csoportok ellen csak totalitárius módon lehet fellépni: ezzel viszont ugyanolyan távol kerülünk a demokráciától, mint a szocialista totalitáriusok – és talán soha nem jutnánk demokráciára. Negyedrészét éppen Hayek segít megértenünk a kelet-európai politikai lét paradoxonait, amikor bemutatja, hogy baloldali szocializmus és liberalizmus egymás ellentétei. Vagyis annyira nonszensz „balliberális” politikáról beszélni, mint például arról, hogy valaki egyszerre, ugyanabban az értelemben lehet primszám és Kádár János. E politikai irányzat bukása már fogalmi értelmetlensége miatt is kódolt volt.

Mi lehet hát mindeme nehézségre, problémára a válasz? Feltehetőleg több generáción átívelő nyugodt, morális, intellektuális építkezés. Bár a négyéves periódusok szerint mechanizálódó politikában ezt szinte lehetetlen megvalósítani, társadalmi türelemre van szükség, generációkon átívelő felelősségre. A társadalomnak egyre több autonóm személyiségre lesz szüksége, akik kényszeríteni tudják a politikát, ahelyett hogy ez kényszerítené őket. Kiút a szolgaságból az lehet, ha Hayeket John Dewey-val, a nagy amerikai filozófussal egészítjük ki, aki szerint az igazságos társadalom elveinek megértéséhez, a valódi demokrácia létrehozásához és fenntartásához elsősorban nem pénz, pénz és pénz kell, hanem szabadságra és felelősségre nevelő oktatás – jó iskola, iskola, iskola.

AMERIKA ROMLÁSA?

A NAGYSZERŰ ALAPELVEK NEM ROMLANDÓK – CSAK NÉHÁNY
EMBER, AKI VISSZAÉL HATALMÁVAL*

Ezzel a főcímmel, de állító módon írt a *Spiegel* Amerika erkölcsi válságáról. Ország természetesen nem lehet erkölcsös, kontinens még kevésbé, erkölcsi krízisbe is csak egyének juthatnak. Amerika nincs válságban, és nem romlik. A személyesen ott járók inkább az ellenkezőjét tapasztalják, akár az emberek hangulata, akár életminősége vonatkozásában. Az Egyesült Államokról nem lehet általános kijelentéseket tenni, és nem is lehet megérteni az országot azon a módon, ahogy Európa országait értjük. Amerika egy kontinensnyi ország neve, továbbá egy államé, amely tiszteli az egyéneket, és békén hagyja őket mindaddig, amíg ők is békén hagyják a többieket. Semmi mást nem vár el az ott lakóktól, mint hogy a törvényeket betartsák. Mivel az ország nem nemzeti, faji alapon jött létre, hanem egyetemes értékek, azaz az egyetemes erkölcs határozták meg alapító iratát, alkotmányát, így az elvárás annyi, hogy az ott élők a nyilvános életben tartsák magukat ezekhez az értékekhez.

Ha amerikai titkosszolgálatok európai államfőket hallgatnak le, vagy beleszólnak országok belügyeibe, ez nem annyira Amerika válságáról tanúskodik, mint inkább arról, hogy vezető pozícióban egyes személyek hatáskörüket túlságosan tágan értelmezik. Továbbá arról, hogy a külpolitikát nem ellenőrzik kellően Amerika polgárai. Mikor Magyarországon egy súlytalan percdiplomata perceg, a nemzetközi szabályokat felrúgva, bizonyítatlan állításokkal próbál zavart kelteni egy ország belpolitikájában, akkor az nem Amerikáról szól, hanem pusztán róla és legfeljebb szűk támogatói köréről. A tengeren túl senki nem ismeri a nevét, és észre sem vetnék itteni jogtalan méltatlankodását. Ha hamis állításokat tesz, ez vizsgálható, és előbb-utóbb megkaphatja büntetését, ahogy hasonló esetekben számtalanszor történt. Általában csendben visszahívják a posztra méltatlanokat – a szankciók későbbi előmenetelükben manifesztálódnak. Ne felejtjük, sokkal nagyobbak és fenyegetőbbek az ottani gondok, mint hogy egy stabilnak tekinthető kis európai demokrácia elleni konstruált álvádakkal foglalkozzanak. A nyugati sajtót és Amerikát továbbra is elsősorban az nyugtalanítja, miként lehetséges, hogy a világ első modern demokráciájában, az emberi jogokat deklaráló országban a legkegyetlenebb módszerekkel kínozhattak embereket.

Emberek vagy országok kínzása nem először fordul elő az amerikai történelemben. A BBC szerint a vietnami háborúban is kínozták a politikai foglyokat, öt-millió vidéki embert táborokba deportáltak, háromszor annyi bombát dobtak le az országra, mint ahányat összesen a második világháborúban, az ország déli részén tizenötezer faluból kilencezret leromboltak. (Ceaurescu távolról küldi üdvözlését.)

* *Magyar Nemzet*, 2015. február 9. 8.

Az amerikaiak Észak-Vietnamban harminc közepes és száz kisebb nagyságú várost romboltak porig. A háborúban 3,8 millió vietnami halt meg.

Hogy történhetett mindez? Gyakori kérdés, az emberiség legnemesebb eszméire, a lehető legnagyobb befogadás elveire épített első újkori demokrácia hogyan képes ilyen szörnyűségekre. Ezeket a tetteket a köztudat a nemzetiszocialista és a bolsevik-szocialista államoknak tulajdonítja. Előlegezett válasz, hogy nem a demokrácia képes ilyesmire, hanem pusztán néhányan, az ország politikai vezetői, akik félreértik saját felelősségüket és szerepüket. Az Egyesült Államok sikertörténet, a történelem folyamán egyetlen ország sem biztosított ilyen nagyszámú embernek emberhez méltó életet, belső békét, jólétet. Másrészt kormánya többször követett el külföldön háborús bűnök kategóriájába tartozó tetteket. Az országot elképesztő gazdasági és katonai ereje következtében nyilvánvalóan senki nem tudja hatékonyan felelősségre vonni.

Azok az elvek, amelyek alapján számonkérhető lenne, ráadásul legvilágosabban éppen alkotmányában rögzítettek. Abban az iratban, amely létrehozta és folyamatosan fenntartja az Egyesült Államokat, és amelyből minden egyes amerikai állampolgár politikai identitását nyeri. Az amerikaiak önértelmezése szerint egyedül saját törvényeik alapján ők maguk vonhatják felelősségre politikusaikat, és ugyanezen egyetemes emberinek deklarált törvények alapján jogosultak ők más államokat és politikusokat is felelősségre vonni. Szerintük ugyanis ezen értékeknél (elígedenít-hetetlen emberi méltóság, szabadság, egyéni felelősség, emberi jogok és szigorú jogkövetés, hatalommegosztás) nincs nagyobb. Ezért ünneplik Amerikában újra meg újra, amikor vizsgálóbizottságok politikusok törvényellenes gatzetteit napvilágra hozzák. A számonkért más országok vezetői pedig könnyen mondhatják, először tegyetek rendet saját házatok táján. Aki azonban így érvel, félreértés áldozata. A demokráciában nincs teljes rend, az diktatúra lenne, pusztán törvények szerinti emberi együttélés, az egyéni felelősségre való hivatkozás, ahol a törvény megsértését számonkérlik.

John Dewey szavaival az amerikai demokrácia olyan stabil és olyan törekeny, mint fenntartója, az egyes ember. Ha klasszikus kifejezéssel élve az ember bűnös, akkor az emberekre épült társadalom átvitt értelemben az lehet, de a bűn kimondása és megbüntetése egyben az alapelveknek megfelelő társadalmi javulás feltétele is. Az amerikaiak alkotmányukat egy folyamat elindítójaként és fenntartójaként fogják föl, mely vezérli a társadalom állandó javulását, még akkor is, ha senki sem hiszi, hogy valaha is ténylegesen elérnék az ideális állapotokat. Az eszményi társadalom csak az alapelvekben létezik, melyek a törvények alapjait képezik – és amelyek alapján újra meg újra felelősségre vonják akár a legmagasabb szintű politikusokat is.

Mindezen háttér előtt megdöbbenő, hogy az amerikai kormány egyes tisztségviselői a legutóbbi időkben titokban ismét kínzásokhoz folyamodtak. A *Spiegel* leírása szerint a terrortámadások az Egyesült Államokat félelemmel teli országgá tették, mely a *Spiegel* szavaival egy csapásra hajlandónak mutatkozott „látszólag elígedenít-hetetlen értékeit elárulni”. A biztonság érdekében állítólag feladták a hatalommegosztást és a jogállamiságot, mintegy igazolva a régi mondást, biztonsággal (érthető: „egészen biztosan”) meghal a szabadság. A kínzási program a nyugati de-

mokrácia zászlóshajójának vélt ország történetének a rabszolgatartás, a tizenkilencedik századi polgárháború és a vietnami háború mellett egyik legsötétebb foltja. Az ország jelenlegi története azt mutatja, hogy az ember nem mindig képes saját legjobb elvei szerint cselekedni. A német újság szerint Oszáma bin Ládannek talán éppen az volt a legnagyobb győzelme, hogy Amerikát embertelen, azaz antidemokratikus eszközök használatára kényszerítette, melyek a legelnyomóbb hatalmakhoz tették hasonlóvá.

Miközben gazdasági elsőségét Kína kérdőjelezi meg, erkölcsi megalapozottságához való hűségét, az alapelvek gyakorlati alkalmazhatóságát a terrortámadásokra való reakció fenyegeti. A Wikileaks és Snowden leleplezték, hogy Amerika az egész világon kémkedik, behatol a legbelsőbb szférákba is, Angela Merkel mobiltelefonja sem kivétel. A kínzásokról szóló jelentés éppen akkor jön, mikor Amerikát belső konfliktusai is tépázzák. A kemény rendőri fellépés Fergusonban a feketékkel szemben szintén alapjaiban rázzák meg Amerika demokratikus önértelmezését. A rasszizmust még mindig nem számolták föl, és krízishelyzetekben ott van a hadsereg fegyverzetével felszerelt rendőrség. Mintha az állam arra készülne, hogy saját polgárai egy része ellen folytasson hadjáratot – holott nyilván nem erről van szó. „Hogy az állami erőszakot szinte akadálytalanul gyakorolják, különösen, ha feketéről van szó, ez rokon a kínzási botránnal”, értetlenkedik a Spiegel. Az amerikai demokrácia polgárai előtt álló egyik legnagyobb feladat a politikusok, titkosszolgálatok és diplomaták ellenőrzése.

A kínzások feltárása része a folyamatos jogi önfeltáró-öntisztító folyamatnak. A részletes leírások olvasása maga is szenvedést okoz azoknak, akik életük alapelveként fogadták el az amerikai alkotmány és az emberi méltóság nyilatkozatainak princípiumait. A Bush-adminisztráció tagjai és a CIA vezetői továbbra is azt állítják, hogy csak így nyerhettek értékes információkat, és ezzel akadályozhatták meg a további terrortámadásokat. Politikai ellenfeleik, elsősorban a demokraták és az FBI nyomozói szerint viszont túllépték a demokráciában alkalmazható módszerek határait.

A demokráciában előbb vagy utóbb minden nyilvánosságra kerül. Ha kellő időben, akkor a felelősségre vonás sem marad el. Ha elkésve, akkor csak a történészek értelmeztetnek – és az utódok vidáman élnek a jog megkerülésével felhalmozott tőkéből.

NEM VAGYUNK MULTIKULTURÁLIS TÁRSADALOM

ORBÁN VIKTOR ÉS A FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG*

Multikulturalizmus

„Nem akarunk multikulturális társadalmat” címe annak az interjúnak, melyet a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Orbán Viktorral készített 2015. február elején, Angela Merkel látogatása után. – De miért is akarnánk ilyen társadalmat? Hívjunk be muzulmánokat, miután 1686-ban nyugati segítséggel már egyszer Budán elköszöntünk tőlük? Németország a kényszerhelyzetből próbál erényt csinálni – és a riporter nem gondol arra az öskeresztény tételre, hogy hamis az a próféta, amely más embertől is prófétaságot vár el.

Az ötvenes-hatvanas évek gazdasági fellendülése idején nagyszámú mohamedán vendégmunkás érkezett Németországba. A „vendégek” azonban maradtak, a családjaik is, majd a tágabb rokonság is. Párizs külvárosaihoz hasonlóan, Németország török negyedeiben is gettószerű lakótelepeken élnek a mohamedán bevándorlók, a társadalom nem multikulturális, hanem továbbra is német, mohamedán zárványokkal. A társadalom kifejezés valódi közösséget jelent. A németek semmiféle közösségre nem léptek a törökökkel – inkább megtűrték őket, és a német emberek nagy része tényszerűen és életmódjában elzárkózik tőlük. Orbán Viktor szerint „[h]atalmas feladat és nagy kockázattal jár, ha a kultúrák együtt élnek, különösen, ha iszlámról és kereszténységről van szó. (...) Vannak országok, amelyek vállalták ezt a kockázatot, mi ezt nem vállaltuk és a jövőben sem akarjuk. Elfogadjuk, hogy Franciaország vagy Németország más úton jártak, de jogunk van, hogy a mi utunkat is elfogadják. Nem vagyunk multikulturális társadalom.”

A németországi török bevándorlók kisebb része magasabb iskolába küldte gyermekeit, ők integrálódtak, zöldpárt-elnökök, televízióbemondók, újságírók, orvosok vagy éppen nemzetközi szintű labdarúgók lettek. Ők integrálódtak, vagy legalábbis jól érzik magukat. A többiek, a többség elkülönülten él – és a fiatal, ott született generációk kirekesztettnek érzik magukat, és saját identitásukat, feladatukat keresik ott, ahol kínálnak nekik ilyent, a mecsetekben. Semmiféle integrálódott, „összenőtt” multikulturális társadalom nincs az iszlám és a keresztény vagy laicizált nép közt Németországban – nem véletlenül jelentette ki Angela Merkel, hogy a „multikulti kiszolgált” (*Multikulti hat ausgedient*). Ilyen háttér mellett kérdezhetnénk vissza a frankfurti újságírónak, miért is akarna Orbán Viktor multikulturális társadalmat, amely máshol sem létezik?

E sorok írója egy alkalommal azt kifogásolta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* azóta nyugalmazott, magyarul jól beszélő újságírójának, hogy Magyarországon

* Első megjelenés. Az írás anyagát a következő fejezet írásakor felhasználtam, amiből a két írás közti átfedések adódnak.

egyszerűen nem azok a tények, amiket az újságban időnként leírnak, az emberek nem *úgy érzik* magukat, ahogy a lap esetenként bemutatja. Azt a választ kapta, hogy teljesen mindegy. Mi úgy írjuk, ahogy látjuk, és amit közönségünk elvár.

A gazdag országokból érkező újságírók nemritkán nagy mellényt hordanak, részben félreértve saját helyzetüket – mintha országuk ereje újságírói vagy intellektuális képességeiket is felerősítette volna. Mintha az értelmezés érvényessége az ország gazdaságától függne. Tények teremtésére, egyedüli helyes értelmezésekre is felhatalmazva érzik magukat. A gyorsmozgású mindennapok nyelvét beszélők, a kérdező Stephan Löwenstein is nagy sebességgel felsorolja a sztenderd vádakokat, melyeket szerinte a német kancellár is hangsúlyozott, mint például, hogy a nagy többséggel (?) óvatosan kell bánni, hogy a politikai ellenfél nem ellenség, hogy a nem kormányzati szervezetek akkor sem ügynökök, ha külföldről pénzelik őket. Orbán Viktor azt válaszolta, ezekben az ügyekben Angela Merckellel megegyeznek a tapasztalataik, akivel a vita érdekes, de nem hasznos (vajon tényleg ezt mondta Orbán?).

Erik Zemmour párizsi újságíró (a németországi *Zeit* úgy mutatja be, mint francia konzervatív felfogású, algériai bevándorlók Párizsban született fia, hitvalló zsidó) szerint a multikulturalizmus ideológiájában ráadásul azt a szörnyűséges és pusztuláshoz vezető ideológiát kell látnunk, amely felváltotta a nacionalizmust, a tizenkilencedik század pusztító ideológiáját, és a huszadik század nem kevésbé gyilkos totalitarizmusát. Mint írja „A huszonegyedik század számára a globalizáció anti-rasszista, multikulturális ideológiája ugyanaz lesz, ami a tizenkilencedik század számára a nacionalizmus és a huszadik század számára a totalitarizmus volt: háborúkat kirobbantó messianisztikus fejlődéshit, amely *a nemzetek közti háborút a nemzeteken belüli háborúvá változtatja*” (kiemelés B. J.). Zemmour természetesen nem Magyarországról értekezik. Egy másik helyen pedig azt állítja: „A fő probléma a bevándorlás és ami ezzel együtt jár, hogy francia földön egy másik nép jön létre.” Szerinte a megoldás Schengen felszámolása, a határok bezárása, és a külföldiek hazaküldése. Az alternatíva ugyanis a háború lenne. A határok bezárása és az itt születettek hazaküldése nem lehet megoldás egy humanista és keresztény gyökerű Európában. A háborút meg kell akadályozni, de az embertelen eszközök (kitelepítés és egyéb szörnyűségek) Európában soha nem szabad, hogy újra előforduljanak.

Nem véletlen, hogy sok kritikát kap, miközben hihetetlen példányszámban vásárolják könyveit. „Ha két nép él egy területen, akkor általában háború dül. Ezt már a merényletek előtt is mondtam, amelyek most igazolnak.” Ahogy a *Zeit* leírja, a fiatal Zemmour (1958-ban született) Párizs északi részén a külföldiek gettóiban nőtt föl, ahonnan a következő merénylet is várható, és teljesen francia nevelést kapott. Maga így vall: „Az algériai zsidók nagyon patrioták és asszimilációra képesek voltak. A vallást csak otthon művelték.” Éppen a francia patriotizmus védelmi vele saját politikai és nemzeti identitását, melyektől ő a keresztény gyökereket is elválaszthatatlannak tartja. „Levágják keresztény gyökereinket, és általános multikulturalizmust kényszerítenek ránk. Egyre több francia úgy érzi, hogy nincs otthon Franciaországban.” – Orbán Viktor az interjú későbbi szakaszában arról beszél, miként próbál olyan politikát érvényesíteni, mely segíti az embereket, hogy otthon találjanak ebben az országban.

Mint várható volt, a frankfurti lap tudósítójától a menetrendnek megfelelően jön a liberális-illiberális kérdés is, de sajnos nem jelzi, mit ért liberalizmus alatt? Az angolszász felfogást? A német liberális gyakorlatot? A francia politikai fogalomértelmezést? Avagy éppen azt az egyveleget, amit itthon egyesek liberalizmusnak, mások ál-liberalizmusnak neveznek, de aminek semmi köze sincs e fogalom nyugati vagy filozófiatörténeti variánsaihoz? Az újságíró fejében meg sem fordul, hogy Orbán amikor il-liberalizmust mond, valójában il-ál-liberalizmust akar kifejezni. Ennek megfelelően Orbán szavait érthetjük így is: „Úgy vélem, a nem-ál-liberális emberek szóvivője vagyok.” (Ich denke, ich bin ein Wortführer von nicht-liberalen Menschen.) – még ha ez nem a szó szerinti, de a lehetséges jelentés szerinti fordítás is.

„Ha a népszuverenitás elvét gyakoroljuk, az még nem jelenti, hogy nem vagyunk demokraták. Csak nem vagyunk liberális demokraták”, állításával Orbán egyáltalán nem lóg ki sem az európai demokráciák politikusainak sorából, de még az izraeli törvényhozástól sem tér el, ahol szintén azt a régi-új kérdést vitatják, lehet-e egy ország egyetemes törvényeken alapuló demokrácia és ugyanakkor nemzetállam. Sok múlik azon, hogy egy ország esetében a „nemzet” már a demokratikus politikai forma előtt létezett (mint például Magyarországon, Németországban), vagy a demokrácia létrehozásával és az által jött létre (mint az Egyesült Államok esetében). Az újságíró tovább is értetlenkedik, újabb meg újabb csapdákat állít, gyanakvó kérdéseket tesz föl Magyarország energetikai nyitottságáról Oroszország felé. Véletlenül sem említi, hogy a volt német szociáldemokrata kancellár Gerhard Schröder az egyik legnagyobb orosz energetikai vállalat igazgatótanácsának tagja, aki az ukrainai válság kirobbanása után néhány nappal már rohant is Putyinhoz, hogy egy magánjellegű rendezvényen fotóriporterek előtt átöljelje.

Patriotizmus

A magyar miniszterelnök ügyesen kikerüli az újságíró aknáit, így értelmezve saját politikai beállítódását: „Magyar fejjel kell gondolkodnom. Ez épp eléggé nehéz. Ezért a magyar álláspontot a nemzeti érdekekből vezetjük le.”

Orbán Viktornak számtalan híve van Németországban, professzorok, művészek fejezték ki csodálatukat iránta. Olyan személynek látják, aki társaival szembe mert szállni a legyőzhetetlennek hitt kommunista nómenklatúrával, és miután azok vezetői és ideológusai hatalommentési szándékkal liberálisokká váltak (és mint ilyenek a Nyugathoz próbálnak dörgölni), átlátott a szitán, és következetesen végigviszi Magyarország felszabadítását. Az interjú egyik bekezdésében beszél erről. Ha „25 év egy nem posztkommunista nemzedéknek nem volt elég (hogy megszabadítsa a kommunizmustól és a kommunistáktól az országot – B. J.), akkor ez azt jelenti, hogy nem eléggé tehetséges”. Szellemi, kulturális, érzelmi ügyekről van szó, az önálló, öntudatos, nem parancsteljesítő polgár neveléséről, a világnézetről, az egyéni szabadságról, az önmeghatározásról, a saját országról, és benne az egyének önmaguk által meghatározott helyéről. Hangsúlyozza, elvárhatjuk, hogy mindazok, akik

a politikát és a gazdaságot vezetik, országukat szeressék, és azt próbálják szolgálni, teljesen függetlenül, hogy milyen (etnikai, kulturális, politikai vagy nyelvi) gyökerekkel bírnak. Szerinte új patriotizmus van születőben, azoké, akik szeretik azt az országot, ahol születtek (vagy hazájuknak választották), és annak javát akarják. Ez szerinte az ország megújulásának és fellendülésének záloga.

Mikor a német újságíró azt sugallja, hogy a patriotizmus nem modern fogalom, elfelejti, hogy éppen a nagy frankfurti gondolkodó, Jürgen Habermas alkotta meg az országában nagyon is divatos „alkotmányos patriotizmus” fogalmát. Orbán a gyökerektől független szeretetről beszél a saját ország iránt, melyet minden itt élő ember otthonának kíván. Ezekkel a szavaival egészen modern és klasszikus, magyar módon európai és európai módon magyar szeretne lenni.

MONOKULTURÁLIS MULTIKULTURALIZMUS

KÖZÖS NYELV ÉS KÖZÖS ELKÖTELEZETTSÉGEK NÉLKÜL NEM
LEHET EGY ORSZÁGOT ÖSSZETARTANI*

A multikulturalizmus újabb keletű politikai varázsszó, melyet Európában különféle képpen használnak. Eredetileg pünkösöd következménye és a keresztény kultúra vívmánya, hogy különböző népek ne ellenséget lássanak egymásban, hanem kölcsönös megértésre, tiszteletre és együttézésre törekedjenek. Az evangéliumi eszmék történelmi kibontakozásának eddigi legutolsó állomása a nyugati demokráciák létrehozása és ahogy John Rawls bemutatta, a folyamatként felfogott társadalmi igazságosságra alapozott törvényhozás. A nyugati demokráciák az egyes embert állítják a középpontba, minden egyént önmagáért és közösségéért felelősnek tartanak, tisztelnek, és lehetőséget adnak kibontakozására. A pusztítást azonban nem tűrhetik: személyek, csoportok, vallások, kultúrák és nyelvek megsemmisítését nem engedhetik meg. A minden embert meghívó és befogadni kész demokráciának védekeznie kell, ha hadat üzennek neki. Talán globális értelemben itt még nem tartunk, habár kétezer éves keresztény közösségek elpusztítása és elűzése a mai Szíriában és Irakban több, mint figyelmeztető jel.

A multikulturalizmus értelmezései

Nézzünk néhány példát, hogyan is értelmezik mostanában ezt a fogalmat. Kolozsvár egyetemének korábbi rektora, Andrei Marga úgy véli, Erdélyben több nyelvi kultúra létezik, ezért az ottani egyetemek a multikulturalizmus fellegvárai. A kulturális közvetítés, a kölcsönös megértés és a széles körű tolerancia érdekében az oktatást a mindenki által értett román nyelven kell folytatni. Slavoj Žižek egykori jugoszláv kommunista párttag filozófus azt állítja, hogy a baloldali multikulturalizmus számára még az Európa-középpontúság is túlságosan szűk és a törzsi gondolkodás jele. Egyes nyugati szerzők szerint a kifejezés a mohamedán bevándorlók által hozott kultúra elfogadását jelenti – anélkül, hogy meg tudnák mondani, mit is jelent egy gyökeresen más vallás társadalmi elfogadása. Tűrést? Párbeszédet? Áttérést? Kitérést?

Joachim Gauck német államelnök az első szabad keletnémet választás negyedszázados évfordulóján, ez év március 12-én a *Zeit*-ben azt írja, hogy „a keletnémetek lehetőleg gyorsan és visszavonhatatlanul németek akartak lenni egy újraegyesített Németországban”. Arról, hogy multikulturálisok szerettek volna lenni, egy szót sem

* *Magyar Nemzet*, 2015. június 11. 8.

ejt. Orbán Viktor nemrégiben azt válaszolta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* provokatív kérdésére, hogy „Nem akarunk multikulturális társadalmat” – de miért is akarnánk pont mi itt Magyarországon? A keletnémetek sem akartak, a nyugatnémetek sem, a német államelnök és a kolozsvári rektor sem. Hívjunk be muzulmánokat, miután 1686-ban nyugati segítséggel már egyszer Budán elköszöntünk tőlük?

Nyugat-európai görbe tükör

Francia és német újságírók saját kényszerhelyzetükből próbálnak politikailag korrekt erényt eskabálni és más helyzetű országokra alkalmazni. Franciaország egykori észak- és belső-afrikai gyarmatainak köszönheti a folyamatos és békés mohamedán utánpótlást. Az ötvenes-hatvanas években „ideiglenes” engedéllyel német földre érkezett mohamedán „vendégmunkások” véglegesen az országban maradtak, családjakkal, rokonságukkal berendezkedtek. Ha hihetünk Gárdonyi Gézának, a janicsárok is békésen, csak úgy vendéként sétáltak be Buda várába, hogy aztán hosszabb időre maradjanak.

Párizs külvárosaiban és Németország török negyedeiben gettószerű lakótelepeken élnek az emberek, a társadalom nem multikulturális, hanem továbbra is német vagy francia, mohamedán zárványokkal. A németországi multikulturalizmus tényyszerűen azt is jelenti, hogy Berlin Neukölln negyedének egyes állami iskoláiban a német gyermekek kisebbségben vannak, és ajánlatos elkerülniük a muzulmán gyermekekkel való összeütközést. De jelenti azt a sajátos nyelvi visszahatást is, hogy a németországi „bennszülött” ifjúság körében is terjed a „törököző” nyelvhasználat. A vonattal utazást például divat újabban úgy kifejezni, hogy „én vasútállomás” (*ich Bahnhof*). Párizsban is sajátos nyelvféljődés tanúi lehetünk, a főváros körüli gyűrű, a külvárosok (*banlieu*) már Franciaországban született muzulmán fiatalsága a francia nyelvnek olyan változatát „fejlesztette” ki, melyet a városban vagy az ország más tájain nem is értenek.

A társadalom kifejezés egyébként valódi közösséget, azaz közös nyelvet jelent. Talán nem véletlen, hogy éppen a francia szociológus, Bruno Latour szerint csak fikcióként létezik olyan, hogy „társadalom” (*société*). A belvárosi fiatalok töröközése ellenére a németek semmiféle kulturális közösségre nem léptek a mohamedán bevándorlókkal – inkább megtűrték őket, és nagy részük életmódjában is elzárkózik tőlük. Párizs belvárosában és Franciaországban általában mind a mai napig nem vettek tudomást a hétköznapi élet és a kommunikáció szintjén a felnövekvő külvárosi fiatalságról. Orbán Viktor a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*nak azt nyilatkozta ezzel kapcsolatban, „[h]atalmas feladat és nagy kockázattal jár, ha a kultúrák együtt élnek, különösen, ha iszlámról és kereszténységről van szó. (...) Vannak országok, amelyek vállalták ezt a kockázatot, mi ezt nem vállaltuk és a jövőben sem akarjuk. Elfogadjuk, hogy Franciaország vagy Németország más úton jártak, de jogunk van, hogy a mi utunkat is elfogadják. Nem vagyunk multikulturális társadalom.”

A németországi török bevándorlók kisebb része magasabb iskolába küldte gyermekeit, zöldpárt-elnökök, televízióbemondók, újságírók, írók, orvosok, vagy éppen nemzetközi szintű labdarúgók lettek. Ők integrálódtak, vagy legalábbis jól érzik

magukat. Németország ünnepli bevándorló íróit (törökök, irániak, ukránok, oroszok, lengyelek, macedónok), akik egyébként hosszabb ideje ott élnek, és németül írnak. A muzulmán bevándorlók többsége azonban elkülönülten él – és az ott született fiatalok nemritkán kirekesztettnek érzik magukat. Saját identitásukat, feladatukat keresik ott, ahol kínálnak nekik ilyent, például a mecsetekben. Köztük a leginkább radikálisok már meg is találták jövőjüket, az Iszlám Állam soraiban harcolnak. A saját harcias kultúrájukba visszavándorlók mellett azonban vannak valódi bevándorlók ebbe a világba is, annak „államába” és „hadseregébe”: nem kevés német, francia, holland, dán és kanadai fiatal tért át az elmúlt években az iszlám hitre, és harcolnak az álarcosok soraiban valahol Szíriában vagy Irakban. Nem véletlenül jelentette ki Angela Merkel, hogy a „multikulti kiszolgált” (*Multikulti hat ausgedient*).

A német kancellár szerint a demokráciában nem tűrhetők a demokrácia vagy ahogy ő gyakran nevezte, a vezető kultúra (*Leitkultur*) elpusztítására törő csoportosulások, vallási irányzatok. Hangsúlyozza, hogy a muszlimok zöme békés, és nem kívánja a konfliktust (a bevonuló janicsárok is békések voltak) – az már nem az ő feladata, hogy feltárja egy vallás mélyén rejlő összefüggéseket: valóban békés, avagy középponti eleme a másfajta vallások elpusztítása.

Amikor a párizsi szerkesztőségben történt robbanás után megnövekedett Németországban az iszlámellenesség, a békés muszlimok védelmében Angela Merkel ez év januárjában egyenesen azt mondta, hogy „Az iszlám Németországhoz tartozik” (*Der Islam gehört zu Deutschland*), amit ugyan egyszerű tényleírásként fogtak föl, de a szász miniszterelnök Tillich sietve reagált, hogy „az iszlám legalábbis Szászországhoz nem tartozik” (*der Islam gehöre jedenfalls nicht zu Sachsen*). A kormánypárti CDU elnökségének több tagja azonnal elhatárolódott a kancellártól. A bajor parlament elnöke Barbara Stamm pedig nem késlekedett bejelenteni, hogy „Németország keresztény ország”.

Nyugati újságírók monokulturális tévelygése

Ha nincs közös nyelv, nincs közös elkötelezettség az együtt élők egésze felé, akkor nem lehet egy államot vagy országot összetartani. Houellebecq *Behódolás* című regénye felvázolja Franciaország egy lehetséges jövőjét, ahol egyszer csak már nem a befogadó nemzet politikusai próbálják meg összefogni az országot – hanem a befogadottak. Magyarországon ez a probléma egyelőre nem így jelentkezik. Negyven évig tartó *behódolás* után vagyunk éppen, és nem kívánunk újabbat. Az orosz nyelv-tanítás itt már kudarcot vallott – nem kellene unokáinkkal valami hasonlót újra megpróbálni. Nem voltak nagy gyarmatbirodalmaink és (sajnos) nincs olyan dübörgő-felépülő gazdaságunk, mely nagyszámú bevándorló munkaerőt igényelne. A többféle kultúra együttélése nálunk leginkább a balliberális-polgári vagy poszt-kommunista-keresztény politikai ellentétben nyilvánul meg, ennek sajátos történetét és kommunikációját azonban a felszínen tájékozódó, a magyar nyelvet nem beszélő nyugati újságírók képtelenek megérteni – egyoldalú informátoraik pedig nem sietnek segítségükre ebben.

E sorok írója egyszer azt kifogásolta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* azóta nyugalmazott, magyarul jól beszélő újságírójának, hogy Magyarországon egyszerűen nem azok a tények, amiket az újságban időnként leírnak, az emberek nem *úgy érzik* magukat, nem *úgy gondolkodnak*, ahogy a lap bemutatja. Azt a választ kapta, hogy az teljesen mindegy. Mi *úgy* írjuk, ahogy látjuk, és amit közönségünk olvasni akar. Visszakérdezhetnénk neki és országunkat bíráló nyugati újságíróknak: ilyen háttér mellett mi is a nem-monokulturális kérdés?

LENIN EMBERE VOLT AZ ERŐSZAK FŐPAPJA*

„A kommunistánál kártékonyabb és veszélyesebb embertípust még nem produkált a történelem. Cinizmusuk, szemtelenségük, hataloméhségük, gátlástalanságuk, rombolási hajlamuk, kultúra- és szellemellenességük elképzelhetetlen minden más, normális, azaz nem kommunista ember számára. A kommunista nem ismeri a szégyent, az emberi méltóságot, és fogalma sincs arról, amit a keresztény etika így nevez: lelkiismeret. (...) Nincs olyan vastag bőrt igénylő hazugság, amit egy kommunista szemrebbenés nélkül ki ne mondana, ha azt a mozgalom érdeke, vagy az elvtársak személyes boldogulása így kívánja.”

Alekszander Iszajevics Szolzsenyicin (1918–2008)

Lenint ne hanyagolja el – tanácsolta a *Zeit* szerint Lukács György tanársegédjének, Heller Ágnesnek a múlt század közepén. Sztálinról nem szólt, holott Lenin kiválasztott embere volt, ha hihetünk Stephen Kotkinnak, aki Londonban jelentette meg Sztálinról tervezett életrajza első kötetét (*Stalin 1. Paradoxes of Power 1878–1928*). A huszadik századi gonoszság és elvetemültség csak Hitlerrel párhuzamba állítható alakja rémisztő, de igazából mára senkit nem érdekel. Holott tevékenységének hatásaival és utódaival ma is együtt élünk. Kotkin műve új perspektívából közelíti az első kommunista éveket, a mű megismerése különösen hasznos lehet a félrevezetett kelet-európai országokban. A cikk írása során felhasználtam Jörg Beberowskinak a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban megjelent recenzióját.

Egy mozgalom első évei és az alapítók élete, tettei visszaköszönnek utódaik, követőik viselkedési mintáiban, cselekedeteiben és szavaiban. Amikor eltűnik az alapító befolyása, a mozgalom is megszűnik. A kereszténységet és a keresztények viselkedését akkor értjük meg legjobban, ha az evangéliumokat, az Apostolok Cselekedeteit vagy az apostolok leveleit tanulmányozzuk. A kommunisták politikáját, az általuk létrehozott államok és az utódállamok működését, a későbbi korokra itt maradt egykori kommunisták (ma: úgynevezett szocialisták vagy liberálisok) viselkedését, nyilatkozatait, cselekvési mintázatait, a kommunista marxisták által ránk hagyott romhalmazból való társadalmi, morális és gazdasági kilábalás elképesztő nehézségeit akkor érthetjük meg, ha a „kommunista apostolok” életét, tetteit, mondasait vizsgáljuk. Az angol szerző műve elfeledett és elfedett tényeket idéz föl az első évekből.

Sztálint a kíméletlen hatalomgyakorlás megtestesüléseként mutatja be. A könyv a bolsevikok hatalmának kiépítéséről és az ezzel együtt járó tébolyról szól. A cári Oroszországban teljes volt a káosz, a birodalmat a háború teljesen kivérezte. Az

* *Napi Gazdaság*, 2015. június 27. 8.

<http://magyaridok.hu/velemenylenin-embere-volt-az-eroszak-fopapja-490438/>

elégedetlenkedők forradalmi szerveződések hoztak létre, de tanácstalanságuknál csak anarchikus beállítódásuk volt nagyobb, a jövőről nem volt elképzelésük, céltalanság, a stratégiai gondolkodás hiánya jellemezte őket. Bizonytalanok voltak, senki nem látta át a katonai, politikai, gazdasági helyzetet. Az ország nagysága, az infrastruktúra fejletlensége nemcsak a cári, de bármilyen színezetű központi uralom bukásához vezetett volna. Amikor Lenin vezetésével a kormány megbuktatását elhatározták, valójában fogalmuk sem volt, hogy utána mi legyen. Egy pillanatra sem lehettek biztosak abban, hogy másnap nem őket zavarják-e el ugyanúgy.

Az új vezetők – Lenin, Trockij, Sztálin és Szverdlov – híján voltak az igazgatási gyakorlatnak. Börtön- és bujdosástapasztalatuk volt, emigrációs élményeik, de hogy miként kell államot szervezni és irányítani, erről fogalmuk sem volt. Rettegtek, hogy bármikor újra az üldözöttek sorsára jutnak. A hivatalnokok megtagadták a földalatti szervezkedésből fölbukkanó bolsevikokkal való együttműködést. Az utcákon erőszak uralkodott, a német császári csapatok fenyegettek, senki nem tudta, ki fog győzni. A bürokrátáknak jó tanácsot adott, aki óvatosságra intette őket. Rendőrség nem volt, az utcák rablók és fosztogatók szabad terepe volt. Lenint 1918-ban kirángatták autójából, kirabolták, majd magára hagyták.

Kotkin dadaista hatalomgyakorlásként jellemzi ezt az zűrzavart. Szerinte Lenin állama az utca és az alvilág hatalmát lemásolva rabláson, megfélemlítésen, terroron, privilégiumok újraosztásán és jogfosztáson alapult. Nem törvény fegyelmezte a rablókat, hanem rablók határozták meg a törvényt. A rendőrség inkább rablóbandához hasonlított, a hivatalok az utcai terrort általánossá tették. Minden problémát erőszakkal, elhallgattatással oldottak meg. A polgárháború kitörésekor gátlástalanságukkal, kegyetlenségükkel, ellenfeleik totális megsemmisítésével értek el sikereket. Kotkin kiemeli, a marxista bolsevikok és hatalmuk a polgárháború termékei, gondolkodásukat ez formálta, az államot a hideg polgárháború logikájára építették. Hatalmuk teljében a Szovjetunióban és a környező országokban mindvégig a társadalom elleni polgárháborút folytattak. Ez képezte politikai identitásukat, ennek köszönhették megszületésüket és fennmaradásukat. A polgárháború intézményeinek kiépítésével tudtak túllépni a dadán, ez adta politikai kultúrájuknak a sajátos és történetileg is összetéveszthetetlen formáját.

A társadalom modern átalakítása sok országban program volt a huszadik század első felében. Az amerikai gondolkodók John Deweyvel az élen figyelmeztettek, a társadalom elleni háború a társadalmi szövet pusztulását idézi elő, évszázadokra tartóssá teszi a válságot, és nem vezethet felvirágzáshoz. Az amerikai modernizáció immár több mint kétszáz évvel ezelőtt elkezdett útja ezen a belátáson alapult, az ottani gondolkodók a széles körű oktatás lehető legmagasabb színvonalát jelölték ki a szabadságra alapozott társadalom civilizációjának, életszínvonalának legbiztosabb előrevivőjének. Felismerték, hogy ezzel lehet öntudatos, saját életüket kézbe vevő, elnyomhatatlan, demokráciát létrehozó és fenntartó polgárokat nevelni – és nem erőszakos alávetéssel.

A marxista bolsevik hatalom „morális gerinctörésre” alapozott kiépítésének leírása után lép föl Kotkin művében Sztálin. A tettek embere, mester az intrikák saját javára való felhasználásában, ellenfelek kikapcsolásában és az erőszak erkölcsi agályok nélküli alkalmazásában, a gerincroppantásban. Rendkívüli hatékonysággal

tette, amiről mások csak beszélni mertek. Ilyen embereket keresett Lenin, aki a szerző szerint mindig is támogatta Sztálint – bár a marxista mitológia mást állít. Sztálin gyorsan megértette, hogy annak van hatalma, aki a leghatékonyabban és leggyorsabban szövi maga körül a hálózatot a neki kiszolgáltatott személyekből és intézményekből. Ő építette föl saját céljainak megfelelően a párt szerkezetét, melynek ellenőrzését is kézben tartotta. Kotkin szerint Sztálin államának építőkövei a bizalmatlanság, a gyengeségből adódó kényszerek és az erőszak.

A Vörös Hadsereg az 1920-as évek végén még gyenge, ország védelemre képtelen, Sztálin elhatározza, hogy a birodalom önerejéből építi föl hadseregét. Forrás hiányában hozzálát a vidék kifizetéséhez, a kollektivizáláshoz, a földművelők városba tereléséhez, kell a munkaerő a nehéziparba. Ha az állam döntést hoz, a falusiak soha többé ne tanúsíthassanak ellenállást. Sztálin megrázkódtatásként élte meg, hogy 1928-ban kiadott rendeletei visszhang nélkül maradtak. Amikor vonattal megérkezett Nyugat-Szibériába, a világproletariátus vezetőjének azt kellett látnia, hogy sem utak, sem autók, sem telefonok nem voltak. Szánkón vitték faluról falura, ahol szembesült a kunyhókban élő falusiakkal. Ilyen feltételekkel hogy lehetne kiépíteni a proletariátus világhatalmát? A terményeket be kell szolgáltatni, a mezőgazdaságot nagyiparivá kell tenni, az infrastruktúrát ki kell építeni, ha kell erőszakkal, adta ki az utasítást a nagyúr (korabeli álcanevén „elvtárs”).

A bolsevikok már a polgárháború alatt rettegésben tartották az embereket, ahol érték, kifosztották a falusiakat – ez a fosztogatás volt sikerük záloga. Miért is mondtak volna le később az erőszakról, ha ezzel tudtak hatalmat szerezni és megtartani? „Sztálin az erőszak főpapja volt”, írja a szerző, a polgárháború gyermeke, aki államot csak mint erőszakos elnyomó szervezetet tudott elképzelni. Rendszerét olyan alattvalókra építette, akiknek sikerült eltörni a gerincét – jól tudva, hogy az ilyen soha, még a rendszer eltűnése után sem fog többé kiegyenesedni.

A központi hatalom rablásra alapozott páratlan sikerű kiépítése a gerinctörés narcozisaaként hatott, a marxista kommunisták mámorosan követték. Miközben alávetették magukat a mélyen gonosz embernek, maguk is azzá váltak, életük a pártban pokollá vált, az emberek életét is azzá tették, míg végül mozgalmukat és országukat is a történelmi léptékű pusztulásba rántották. Innen kellene felegyenesedni.

MULTIKULTURALIZMUS: POLGÁRHÁBORÚS IDEOLÓGIA

MINDEN DEMOKRÁCIA MEGALAPOZÓJA ÉS LÉTREHOZÓJA
A SZABAD, TETTEIÉRT FELELŐSSÉGET VISELŐ POLGÁR*

A multikulturalizmus a huszonegyedik század pusztító ideológiája?

Erik Zemmour párizsi újságíró (a németországi *Zeit* úgy mutatja be, mint francia konzervatív felfogású, algériai bevándorlók Párizsban született fia, hitvalló zsidó) szerint a multikulturalizmus ideológiájában azt a szörnyűséges és pusztuláshoz vezető ideológiát kell látnunk, amely felváltotta a tizenkilencedik század pusztító ideológiáját, a nacionalizmust, és a huszadik század nem kevésbé gyilkos politikai totalitarizmusait. Mint írja, „A huszonegyedik század számára a globalizáció antirasszista, multikulturális ideológiája ugyanaz lesz, ami a tizenkilencedik század számára a nacionalizmus és a huszadik század számára a totalitarizmus volt: háborúkat kirobbantó messianisztikus fejlődéshit, amely *a nemzetek közti háborút a nemzeteken belüli háborúvá változtatja*” (kiemelés B. J.).

Zemmour nem Magyarországról értekezik, ő nem ismeri azt a multikulturális hideg belháborút, amely az egykori kommunista párt tagjaiból és holdudvarából kinőtt, ideológiailag továbbra is támadó, baloldali-liberális közeg és a társadalom ellenük védekező, többi tagja közt dül. Az emberek nagy része ideológiák nélkül szeretné életét leélni, ám a társadalom egy kisebb, harcos, folyton változó politikai eszmékbe kapaszkodó csoportja (a történelem egy bizonyos szakaszában ténytelenesen „többségnek”, oroszul „bolseviknak” nevezték magukat) immár egy évszázada próbálja saját színét váltó ideológiáit a többségre rákényszeríteni. Ha felismernénk, hogy itt az etikáról, vagyis az adott szóról, a kultúráról, a történelemtől és a vallásról eltérő felfogású két világ vívja immár évszázados hol hideg, hol meleg belháborúját, akkor azt is be kellene látnunk, hogy Magyarország multikulturális, és példaszerű illusztrációja Zemmour tételének. A tények felismerése ugyanakkor közelebb vihet bennünket a háború befejezéséhez.

A francia gondolkodó azt is állítja, „[a] fő probléma a bevándorlás és ami ezzel együtt jár, hogy francia földön egy másik nép jön létre”. Szerinte a megoldás Schengen felszámolása, a határok bezárása és a külföldiek hazaküldése. Ha ez nem történik meg, háború fog kitörni. A belháború megakadályozása érdekében embertelen eszközöket nem szabad alkalmazni, hiszen ezzel Európa újra és minden bizonnyal most már végérvényesen saját gyökereit árulná el – amivel a történelmi fejlődés csúcát, a Nyugat utolsó lehetőségét, a demokráciát is önpusztító morális válságba sodorná.

* *Magyar Nemzet*, 2015. július 10. 8.

<http://mno.hu/velemeney/multikulturalizmus-polgarharorus-ideologia-1294628>

Nem véletlen, hogy Zemmour sok kritikát kap, miközben hihetetlen példányszámban vásárolják könyveit. „Ha két nép él egy területen, akkor általában háború dúl. Ezt már a merényletek előtt is mondtam, amelyek most igazolnak.” Ahogy a *Zeit* írja, a francia nevelést kapó Zemmour (1958-ban született) Párizs északi részén külföldiek által lakott gettóban nőtt föl, ahonnan a következő merénylet is várható. Maga így vall: „Az algériai zsidók nagyon patrioták és asszimilációra készek voltak. A vallást csak otthon művelték.” Éppen a francia patriotizmus védelmével saját politikai és nemzeti identitását, melyektől ő az egyetemesen befogadó keresztény gyökereket elválaszthatatlannak tartja. „Levágják keresztény gyökereinket, és általános multikulturalizmust kényszerítenek ránk. Egyre több francia úgy érzi, hogy nincs otthon Franciaországban.” – A huszonegyedik század politikusainak Európában olyan politikát kellene kialakítaniuk, mely segíti az embereket, hogy otthon találjanak kontinensükön és szűkebb hazájukban, nemzeti államukban. Otthont, valahogy úgy, ahogy az észak-amerikai kontinensen kétszáz éve olyan államot és jogrendszer-t építettek föl, ahova azóta a világ minden részéről érkeznek az otthonkeresők. Egy új, otthonteremtést lehetővé tevő jogalkotás és politika keresésének és megkérdőjelezésének kifejeződése az a fogalmi vitákban megnyilvánuló hideg polgárháború, amelyet a régi önfelelmesztő „rend” őrei az új politikus nemzedék ellen vívnak.

Liberalizmus – illiberalizmus

118

Aki nem sejtí, hogy Magyarországon a liberalizmus-illiberalizmus vita nem elméleti, hanem a multikulturalizmus gyakorlati megnyilvánulása, az távol van ennek az országnak a megértésétől. A marxista-kommunista „szöveget” nagyon kevesen hitték el annak idején, még a szövegelők sem – a „liberálisra” meg azért nem fogékony a többség, mert felismerték, hogy ugyanazok vagy gyermekeik szajkózzák, akik korábban szögesdróttal vették körül az országot, és gépfegyverrel kaszabolták le azokat, akik nem fogadták el a szabadság megtiprását. Először lelőjük azt, aki a szabadságot (*libertas*) akarja, majd ismét egyszer tényellenesen szabadságpártinak (*liberális*) nevezzük magunkat, és így vadászunk most már nyugati újságírói segítségével ugyanazokra. Az a benyomásunk támadhat, ebben az országban száz éve vadásznak azokra, akik egyszerűen szabad emberként akarnak élni – és nem politikai ideológiaiak szolgáiként.

A géppisztolyos őr most nem az állami hivatalokban ülő elnyomó ideológusok (akinek későbbi „liberális” utóda ekkor még különlegesen jól felszerelt „sztálinóvó-dákba” jár) hatalmát védi, hanem nyugati „liberális” újságíró bőrébe bújva adja le sorozatát. A külföldi sajtó mit sem sejtő munkásaitól menetrendszerűen jön a liberális-illiberalis kioktatás, de sajnos nem jelzik, ők mit is értenek liberalizmus alatt? Az angolszász felfogást? A német liberális gyakorlatot? A francia politikai fogalomértelmezést? Avagy éppen azt az egyveleget, amit itthon egyesek liberalizmusnak, mások ál-liberalizmusnak neveznek, de aminek semmi köze sincs a fogalom eredeti jelentéséhez, filozófiatörténeti variánsaihoz? Az újságírók fejében meg sem fordul, hogy amikor Orbán Viktor il-liberalizmust mond, valójában il-ál-liberalizmust akar

kifejezni. Ennek megfelelően szavait érthetjük így is, hogy ő az itt élő, ideológia-mentes, nem-ál-liberális emberek szóvivője.

„Ha a népszuverenitás elvét gyakoroljuk, az még nem jelenti, hogy nem vagyunk demokraták. Csak nem vagyunk liberális demokraták”, állításával Orbán egyáltalán nem lóg ki sem az európai demokráciák politikusainak sorából, de még az izraeli törvényhozástól sem tér el, ahol szintén azt a régi-új kérdést vitatják, lehet-e egy ország egyetemes törvényeken alapuló demokrácia és ugyanakkor nemzetállam. Sok múlik azon, hogy egy ország esetében a „nemzet” már a demokratikus politikai forma előtt létezett (mint például Magyarországon, Németországban), vagy a demokrácia létrehozásával és az által jött létre (mint az Egyesült Államok esetében). Ha valaki demokratának vallja magát, akkor bennfoglaltan állást foglal az egyén államalkotó autonómiája, szabadsága mellett – hiszen ezek nélkül nincs demokrácia. Minden demokrácia megalapozója és létrehozója a szabad (*liber*), tetteiért felelősséget viselő polgár. Ebben az értelemben minden demokrata eleve szabad. Ha a demokrata nem liberális, azzal nem azt mondja, hogy nem demokrata, hanem csak azt, hogy a magát Magyarországon liberálisnak nevezővel – aki szerinte ál-liberális – nincs egy nevezőn.

A multikulturális belháborúk felszámolására talán a konstitucionális patriotizmus lehet kiút. Az Amerikai Egyesült Államok multikulturális társadalmát a hazájuk iránti elkötelezettség és patriotizmus eszméjével kapcsolják össze és békítik ki. Ezt az egyetértést kezdte ki 2001. szeptember 11-ével kezdődően az iszlám terrorizmus, rávilágítva az amerikai konstitucionalizmus keresztény eredetére, és azt a még végig gondolatlan tételt generálva, hogy a harcos mohamedanizmussal nem lehetséges békés, demokratikus és szabad együttélés. Európában a helyzet még összetettebb, a multikulturális Európa felé az önmagukban is multikulturális nemzetállamok megegyezésén keresztül vezet az út.

Patriotizmus

A magyar miniszterelnök így értelmezi saját politikai beállítódását: „Magyar fejjel kell gondolkodnom. Ez épp eléggé nehéz. Ezért a magyar álláspontot a nemzeti érdekekből vezetjük le.”

Orbán Viktornak számtalan híve van Nyugat-Európában, elismert tudósok, művészek, politikusok olyan személynek látják, aki társaival szembe mert szállni a legyőzhetetlennek hitt kommunista nómenklatúrával, és miután azok vezetői és ideológusai hatalommentési szándékkal liberálisokká váltak (és mint ilyenek most nem a keleti szomszédhoz, hanem a Nyugathoz dörgölőznek), átlátott a szitán, és következetesen végigviszi Magyarország felszabadítását. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung*nak nyilatkozta, hogy ha „25 év egy nem posztkommunista nemzedéknek nem volt elég (hogy megszabadítsa a kommunizmustól és a kommunistáktól az országot – B. J.), akkor ez azt jelenti, hogy nem eléggé tehetséges”. Szellemi, kulturális, érzelmi ügyekről van szó, az önálló, öntudatos, nem parancsteljesítő, nem külföldről irányított polgár neveléséről, a világnézetről, az egyéni szabadságról, az önmeghatározásról, a saját országról, és benne az egyének önmaguk által megha-

tározott helyéről. Hangsúlyozza, elvárhatjuk, hogy mindazok, akik a politikát és a gazdaságot vezetik, országukat szeressék és azt próbálják szolgálni, teljesen függetlenül, hogy milyen (etnikai, kulturális, politikai vagy nyelvi) gyökerekkel bírnak. Szerinte új patriotizmus van születőben, azoké, akik szeretik azt az országot, ahol születtek (vagy hazájuknak választották), és annak javát akarják.

Mikor nyugati újságírók azt sugallják, hogy a magyar miniszterelnök patriotizmusa nem modern fogalom, elfelejtik, hogy éppen a nagy frankfurti gondolkodó, Jürgen Habermas alkotta meg az országában nagyon is divatos „alkotmányos patriotizmus” fogalmat. Őt pedig még senki nem vádolta antimodernizmussal. Orbán a gyökerektől független szeretetről beszél a saját ország iránt, melyet minden itt élő ember otthonának kíván. A saját multikulturális ország kibékítésén és szeretetén keresztül juthat el minden nemzetállam a soknemzetiségű és sokkultúrájú Európa szeretetéhez és fenntartásához. Lehetséges ennél többre törekedni, ennél többet javasolni egy ország, egy kontinens szabadságra és jólétre vágyó polgárainak?

A TI FEGYVEREITEK ELŐL IS MENEKÜLÜNK*

Amikor a Németországba áramló menekülő tömegeket látjuk, nem feltétlenül jut eszünkbe, hogy ezek az emberek a hazájukban dúló háború elől menekülnek. A háborúban pedig fegyvereket használnak, és e fegyverek jelentős részét Európában, főként Németországban, Franciaországban, Nagy-Britanniában és Svédországban gyártották. De természetesen megtalálhatók az amerikai fegyvergyárak termékei is. *Németül lőnek* (Man schießt deutsch), írja a *Zeit* magazin, az emberek menekülnek a német fegyverek elől, írja az újság egy másik cikke címében. Egy szíriai menekült a német újságíró arcába kiáltja: „A ti fegyvereitek elől is menekülünk!”

Az európai fegyvergyárakban különleges precizitású, rendkívül jó mechanikájú, viszonylag könnyű súlyú, megbízható, egyszerűen karbantartható fegyvereket gyártanak, biztonságos lőszerutánpótlással. Mérnökök, alkalmazottak és munkások naponta mennek be munkahelyükre, és nagy odaadással, figyelemmel dolgoznak újabb és újabb fegyverek kigondolásán, megtervezésén és gyártásán. Vannak közöttük öslakosok és bevándorlók, keresztények, muszlimok, vallás nélküliek. A fegyver gyártása és eladása során a konfesszió nem játszik szerepet. A szaktudás és az általa gyártott termék érvényesül a világpiacon – ahol pedig a lehető legjobb fegyvereket keresik a lehető legjobb áron.

A nyugat-európai és ezen belül különösen német gépipar és fegyveripar az elmúlt évtized gazdasági virágzásának motorja. Kínától a Közel-Keleten keresztül Dél-Amerikáig a német gépeket és a német fegyvereket keresték és vásárolták. A németországi ipar készséggel kiszolgálja a világpiacon az igényt a precíz, akár egyedi feladatokra megtervezett és előállított magas fejlettségű technológiával előállított, és ezt a technológiát alkalmazó gépekre.

Németországban a fegyverek kivételét különlegesen komoly törvények szabályozzák. A háború után még fegyvert sem volt szabad gyártani, majd a Bundeswehr felállítása után újraindult a fegyvergyártás, de az exportot hosszú ideig tiltották, majd fokozatosan lazítottak a szigorú szabályokon. Válságövezetekbe mindmáig tilos az export. Elvileg. Németország az egyik legjelentősebb páncélos harci jármű szállítója Szaud-Arábiának, az izraeli tengeralattjárók jelentős része szintén németországi gyárakban készül. A mexikói rendőrség ugyanúgy német gépfegyverekkel (Heckler & Koch G36) van felszerelve, mint a korrupt hivatalokkal összedolgozó kábítószer-maffia fegyveres bandái, vagy akár számos közel-keleti ország hadseregei és felkelői, például a libanoni Hiszbollah vagy a kurd harcosok. Az Iszlám

* *Magyar Nemzet*, 2015. szeptember 30. 8.

<http://mno.hu/velemenyn/a-ti-fegyvereitek-elol-menekulunk-1306685>

Állam fegyvereseinél is megtaláljuk a német és francia fejlesztésű fegyvereket, akárcsak Aszad hadseregében. Számos ország megszerezte a fegyverek gyártásának licencét.

A szíriai vegyi fegyverek alkalmazásakor német és francia feliratú tartályokat is találtak, melyek kereskedelmét 1984-ig nem korlátozták. A szíriai háborúban Milan típusú rakétákat is bevetnek, a német–francia technológiai együttműködés példaszerű termékét. A franciák a hetvenes évek óta szállítottak rakétákat Szíriának. A régió valamennyi hadserege használja ezeket a fegyvereket. A német–francia közös fejlesztésű HOT típusú *Euromissile* rakétával az Iszlám Állam harcosai büszkén pózolnak a harcok és a lefejezések közti pihenők során készült felvételeken, a fegyvereken jól olvasható a német nyelvű felirat (*Lenkflugkörper DM 72 – 136 mm Panzerabwehr*).

Mindezeket a fegyvereket természetesen nem ingyen adták, jelentős bevétel származott belőlük a nyugat-európai cégeknek, az alkalmazottaknak és az államoknak. Miközben ezek a fegyverek emberek, régiók pusztulásához is hozzájárulnak, még ha másuttalán éppen emberek biztonságát is szolgálják, európai iparvidékek további prosperitását garantálják. A pénz Nyugat-Európába, a szegénység, a pusztulás a fegyvereket használó országokba vándorol. A nyomor most úgy tűnik, felkerekedett, „Merkel, Merkel” skandálja – akinek kormánya a fegyverek exportját engedélyezte, és az adóbevételeket inkasszálta. Merkel? A híres szociológus Wolf Lepenies ítéletét a *Welt*ben nemrégiben így foglalta össze: politikai stílusában van valami álmosítóan „lesben álló”. (Magyar katonaviselt emberek talán inkább „sunynyogót” mondanának.) Aki lesben áll, annak nincsenek hosszú távú programjai, csak a rövid távú alkalmakat fürkészi. De elegendő-e ez világtörténelmi folyamatok megértéséhez és menedzseléséhez?

Ne legyenek illúzióink. A felsorolt országok azért adják el hadiipari termékeiket, mert ők gyártják ezekből a legjobbakat. Sok más ipari ország is szívesen vinné skrupulusok nélkül technológiai termékeit a világpiacra, ha valaki megvenné azokat. A legfejlettebb országokról beszélünk, ahol egyébként az akadémiai, a morális és a közéleti diszkussziók a legnagyobb szofisztikáció szintjén vannak. Ahogy a technológiáik a legjobbak, a tudományos kutatásaik, és a humanitást ápoló, a demokráciát védő folyóirataik és intézményeik is a valaha ismert legmagasabb színvonalat képviselik. A fegyvereladásokban valami „általános emberi” manifesztálódik, de egészen biztos, hogy hibás lenne olyan országok felől nézve fennkölt és gyors morális ítéletet alkotni, amelyek csak azért nem vesznek részt ebben a gazdaságban, mert nem képesek rá.

Mi a morális a különbség aközött, hogy a világ legjobb fegyvereit gyártjuk, és azzal saját hadsereget felszerelve, saját katonákkal lövünk más népekre és aközött, hogy ezeket a gépeket jó pénzért eladjuk, hogy mások használják rendeltetészerűen? Elszabadulhat-e a gazdaság az egyetemes morális megalapozottságú demokratikus politikai struktúrától olyan mértékben, hogy az általa gyártott, a saját prosperitását szolgáló termékek, nem-demokratikus, archaikus elnyomó politikai civilizációkat szolgáljanak? Delegálhatja-e saját technológiája pusztító potenciálját kezdetleges, pre-demokratikus, az új technikára felkészületlen társadalmaknak? Kimondható, hogy a nyugati demokráciák gazdasági jólétük egy bizonyos részét a

fegyverek exportjából finanszírozták, vagyis közvetett módon mások elpusztításával és nyomorba döntésével? Nagy összegeket vettek be, és most minden jel szerint nagy árat fizetnek. Már a régi görög filozófus megfogalmazta az általános elvet, ha aránytalanul sokat veszel el a közösből, annak árát előbb-utóbb meg kell fizetned. Vajon mekkora lesz az ár? És mi a közös itt? Az emberi jogok? Az emberi természet? A demokrácia? A tudás? A természeti források? A technológiai ügyesség? Vajon a demokrácia nem önmagát árulta és adta-e el, amikor elveit figyelmen kívül hagyva saját technológiájával és gazdaságával emberek tömegeit pusztította vagy döntötte nyomorba? Ezekre a kérdésekre ma még nincs válasz, és reménykedjünk, hogy egy másik filozófusnak lesz igaza.

CIPRASZ, A GÖRÖG: „NINCS TITKOS TERVÜNK”

A BALOLDALI POPULIZMUS PÉLDÁJA

Alexisz Ciprasz görög miniszterelnök bár gyakran és jól hallhatóan nyilatkozik, a mondatot, hogy „Nincs titkos tervünk” halkan, az Európai Unió vezetőinek súgta fülbe, néhány nappal a megegyezés előtt. Miféle titkos tervről is lehetett egyáltalán szó? Az eurózónából vagy az Európai Unióból való kilépésről? Oroszországhoz közeledésről, avagy Görögország baloldali diktatúrává változtatásáról? Esetleg az európai közösség „felrázásáról”, netán felforgatásáról a fennálló struktúrák átalakítása érdekében?

Számos ismert közgazdász figyelmeztetett, hogy a volt külügyminiszter, Varufakisz Ernesto Laclau tanítványa, aki a baloldali populizmus szószólójaként vált ismertté. Jan-Werner Müller, a Princeton egyetem tanára hívja föl erre a figyelmet. Szerinte valószínűleg nem pénzről és nem is a görög nép sokat emlegetett méltóságáról van szó, hanem egy olyan stratégiáról, amely Dél-Európa latinamerikanizálására vezethet. Az összevissza nyilatkozatok, a megállapodások folyamatos felrúgása, a kaotikus pénzügyi és gazdasági politika valójában egy másik célt, a népnevelést szolgálta volna, vagy Laclau szavaival egy új politikai vezető réteg megteremtését. Ez azonban csak a régi erőkkal való konfrontációval sikerülhet, melynek során a fennálló rend főszereplőit az ördög cimborájának és a nép ellenségének kiáltják ki.

Laclau megismétli a marxista tételt, hogy a sikeres baloldali politikának populistának kell lennie, és káoszt kell okoznia a politikai-gazdasági szervezetben. Az emberek hajlamosak a demokráciában egyre többet követelni az államtól, hiszen ellentétben Észak-Amerikával, Európában sok országban nem értik meg, hogy az igazságosságra és egyenlő esélyekre alapozott politikai berendezkedés norma, amire törekedni kell, de ami nem jelent sem azonnal, sem később teljes gazdasági egyenlőséget.

Laclau szerint a felfordulás végén ideális esetben a külső és belső ellenséggel szemben egységes nép állna. Sajátos, hogy angol egyetemeken újra eladható, hogy a politika alapvetően ellenségképzés és legyőzés. Ezt a tételt vallották egyébként szélsőjobb ideológusok is, mint például Carl Schmitt. Görögország politikai kasztja az elmúlt évtizedekben bebizonyította, hogy nem ért a gazdasághoz és a pénzügyekhez, fő célja a következő választások megnyerése. A válság mélyről jön, sok összetevője van – de a populizmus soha nem lesz kivezető út. Meglepő, hogy Görögországban a baloldaliaknak természetes szövetségeseik és koalíciós partnereik a jobboldali populisták?

Megszólt az ügyben Európa ügyeletes baloldali gondolkodója, Slavoj Žižek (ejtsd: zsiszek) is. Szegény görög nép, megint becsapták őket, a tartozást el kell en-

gedni, mert így nem lesz kibontakozás. Baloldali ideológia. Adsz nekem kölcsönt, melyet vissza kell fizetni. A pénzt elköltöm, majd azt mondom, nem kapod vissza, mert a pénzt loptad, a pénz, a föld gazdagsága mindenkié, engem a sors vert, ezért nem én vagyok a kölcsönadó. A történelmi igazságosság követeli, hogy ne adjam vissza a pénzt. Ez volt az októberi és egyéb szocialista forradalmak retorikája, mely végső soron az adott szó, a két fél közti megállapodás, az ígéret eredeti morális fogalmait kérdőjelezi meg. Márpedig így minden társadalmi szövet és kötelék felbomlik. Nem lesz kölcsön, nem lesz adott szó, nem lesz ígéret, végül nem lesz bizalom. Egy napig sem tudna így egy család, egy társadalom fennmaradni. A baloldali ideológiák ezért, bár sok részgazságot tartalmaznak, mindig a társadalom felforgatásához fognak vezetni. De hallgassuk Žižeket.

Ciprasz és Varufakisz tárgyalásaik során olyan politikai folyamatot akartak elindítani, melynek eredményeként ideológiai döntéseket hoznak. Ezzel szemben az európai politikusok a számok és a könyvelés nyelvét, a tartozik-követel elvét tartották szem előtt. Egész egyszerűen úgy látták, a görögök nem beszélnek igazat, és nem akarják visszafizetni a kölcsönvett pénzt. És itt jön Žižek értelmezése: a könyvelés is ideológia. „Az igazság egyértelműen a görög oldalon van: Dijsselbloem tagadja az ideológiát, és éppen ez ideológia a maga tisztaságában, szabályoknak állít hamisan olyan döntéseket, amelyek ténylegesen politikailag-ideológiailag megalapozottak.” Szerinte a fő probléma, hogy Európában szakértők és könyvelők kezébe került a hatalom, akik egyre többször zárt ajtók mögött hozzák meg döntéseiket. Ez valóban nagy probléma, de nem válasz a kérdésre.

Varufakisz például az európai politika kudarcára hivatkozva követelte az adósság eltörlését. Felháborodott a hitelezőkön, hogy korrupt, klientokrata görög kormányoknak adtak kölcsönt. Fenyegetőzött, hogy Görögország után Portugália és Olaszország is ki fog lépni az eurózónából, a déli államok elszegényednek, újabb baloldali vagy jobboldali diktatúrák fognak kialakulni. A görög kormány olyanat akar, állítja Žižek, ami a fennálló európai rend törvényei és szabályai szerint nem lehetséges.

De nem lehetséges az etika és az általános igazságosságra törekvés elve alapján sem – amely elv minden demokrácia és demokratikus közösség alapja. Az igazságosság érzéke mindannyiunkban ott van, és ha bármely elvre hivatkozva megsértik, felháborodunk: miért kapjon a másik többet? Már az óvodások észreveszik, amikor egyik társuk a többinél nagyobb vajás kenyeret kap. Az euróval rendelkező Szlovénia, Szlovákia vagy a balti államok is megkérdezik, miért támogassuk a görögöket a közös, általunk is finanszírozott alapból, ha nálunk a fizetések és a nyugdíjak a görög átlag töredéke? Bár ezekre az államokra nem figyelt sem a sajtó, sem a görögök, de több közülük sokkal keményebb vonalat képviselt, mint a görögök által ostromozott Merkel.

A józan ész számára ez fordított világ, írja a *Zeit*: „Ha hiszünk Athénnek és a baloldaliaknak a Földközi-tengertől az Északi-tengerig, akkor Angela Merkel és pénzügyminisztere, Wolfgang Schäuble Európa csirkefogói – és Alexis Ciprasz derék harcos a pénz diktátuma ellen. De ez a kép olyan téves, mint a görög könyvelés. Ciprasz fél év alatt a föld alá gazdálkodta országát. Mielőtt jött, kismértékben növekedett a gazdaság, most erősen zsugorodik. A törlesztési köteletség hozzászámolása

nélkül a gazdaság pluszban volt, most mínuszban van. A bankok tönkrementek, megmentésük kétjegyű milliárdos összeg.” A fő kérdés Európa jövője. Elosztásra épülő transzferunió, vagy teljesítményre alapozott közösség?

Amerika több mint kétszáz éve az egyéni teljesítményre és becsvágyra alapozza gazdaságát, az állam egyáltalán nem szól bele, hogy az emberek miként szervezik életüket. Alapítói azt mondták, hagyjuk a gazdaságot az emberekre, ne roppant-suk ketté az egyén gerincét, sőt egyenlő esélyeket biztosító törvényekkel támogat-suk, hogy erősödjön, álljon talpra, vállaljon magáért és közösségéért felelősséget, optimalizálja világát – és erős demokráciánk lesz. Ezzel szemben a kelet-európai „szocializmusokat” a gerinctörésre alapozták – az eredmény máig magáért beszél. A leginkább felháborító, hogy a baloldal az embereket kísérleti nyulaknak tekintette – mert mi mást jelentett a „szocializmus kísérlete” kifejezés? A gerincet ha kísérletből török is el, viselője mindig tolokocsiban fog ülni. Ezért figyelmeztető jel Európa számára, amikor anarchikus marxista baloldaliak alakítanak kormányt, mint most Görögországban.

Ahogy a *Spiegel* megjegyzi, „az Egyesült Államokban a közgazdászok ritkán mennek szabadságra és a racionalitástól soha nem vesznek búcsút... nagy többségük rossz viccnek tartotta Görögország felvételét az eurócsoportha”. Az európaiak elkezdték az irracionálisitást védeni, és az idők jeleként értelmezni. Azzal traktálták az amerikaiakat, hogy Európa szenvedélyes projektum, a görögök politikailag, kulturálisan és nem gazdaságilag fontosak, és az amerikai könyvelő hozzáállás kisstílusú és összeegyeztethetetlen az európai szellemmel.

De Európa felismerte, hogy Görögország nem függhet továbbra is a régi bürokratáktól és az adófizetést elkerülőktől. Követeli a munkavégzés megújítását, az adórendszer átalakítását, a statisztikai hivatal teljes függetlenségét. Úgy tűnik, a görög kormány belátta, hogy vagy reformok, vagy gazdasági káosz, és az előbbi választja. Az Európai Uniót sokan békeprojektumnak tartják (soha többé háborút Európában), és ezen belül az euró hivatott erősíteni az integrációt. Ezért törekszik minden európai politikus a megegyezésre.

EURÓPA ANYJA?

ANGELA MERKEL MAGÁNYOS DÖNTÉSE EURÓPA JÖVŐJÉRŐL*

A *Spiegel* címloldalán „Mutter Angela” (Angéla anyja) látható; Merkel – Teréz anyja fejkendőjével. A folyóirat vezércikkében naplószerűen követve bemutatja Németország megnyílását a menekültek irányába – és, ahogy írják, Európa lehetséges meghasonlását. E cikkben a *Spiegel* írását követem.

Berlini kormányzókörökben napról napra nő a feszültség. Tényleg meg tudják oldani a felmerülő problémákat? Nincs elég ágy, nincs elég szállás, nincs elég tornaterem és konténer. Kevés az orvos, a hivatalnok, a tanár. Merkel visszautasítja ezt a helyzetleírást, felszólítja kollégáit, válaszokat és megoldásokat kínáljanak honfitársaiknak. A *Spiegel* fel is teszi a kérdést: „A valóságról szóló híradás már most támadás a kormányzó politika ellen? Nem szabad kimondani az igazságot, mert nem illik Merkel elnyúlhatatlan optimizmusához?” Egyre többen bizonytalanodnak el, bírja-e Németország a várhatóan egymilliót meghaladó idei bevándorlót – és a következő évek várhatóan megsokszorozódó áradatát? Merkel válasza, nem lesz menekült-adóemelés, Németország gazdaságilag erős. Az egykori NDK-t is úgy vették át német márkára, hogy annak árfolyama meg sem érezte a plusz tizenhétmillió új polgárt, a „keleti menekülteket”.

A kancellár kijelentése, Németország barátságos ország, szívesen befogadja az üldözötteket, pillanatok alatt bejárta a világot, százezrek keltek és kelnek útra. Az óvatos, habozó, kiváró, settenkedően lesben álló (Wolf Lepenies) Merkel, akit előde Schröder a néhány szavazattal elvesztett választás után tájékoztatlan iskolás lányként kezelt, megtalálta azt a témát, amellyel végre történelmet írhat? Németország gazdasági világhatalom, politikailag viszont továbbra is törpeállam. Egy morális birodalom vezetőjévé akarja országát tenni? A lelkeszlány a filozófus Immanuel Kant etikai-polgári állapotát akarja megvalósítani?

A német kancellárok mindig európai egyetértésre törekedtek, most azonban Merkel egyedül lépett akcióba. Nagy-Britannia nem támogatja, Franciaország idegenkedve figyel. Ausztria ugyan tapsol a porondon, de örül, hogy országuk a migránsok térképén csak átutazó országgént szerepel. A pénzügyi, anyagi és infrastruktúrális háttérrel nem rendelkező Kelet-Európa pedig kétségbeesetten reagál. Magyar politikusok európai fórumokon hangsúlyozzák, hogy országuknak megvan a történeti tapasztalata, muszlim hódítást és másfél évszázados uralmat már ismernek – és a mostani migrációban ennek a támadásnak a metamorfózisát látják. Ugyanazon vallási-politikai vagy talán „vallás-antropológiai” vírus új mutánsának agresszióját. A történelem sajátos gondviselése és fintora, hogy a magyar gyerme-

* *Magyar Nemzet*, 2015. október 14. 8. <http://mno.hu/velemenye/europa-anyja-1309066>

kekkel közel egy évszázada olvastatják az *Egri csillagokat*, így a magyar kultúra sajátosan beoltott az iszlám hódítás ellen, és mindenki éber érzékenységgel utasítja e vallás inváziójának valamennyi formáját. Ezzel az immunizáló oltással azonban Európa egyetlen más nemzete sem rendelkezik.

Merkel egyre inkább egyedül marad saját országában is. Eddig a kritikákra elnéző, lágy meggyőzéssel próbált reagálni, most azonban egyre határozottabban konfrontálódik otthon is. Kérjen talán bocsánatot, hogy országa barátságos arcot mutat a világ felé? – kérdezi. Amerika és Izrael ünnepli a kancellárt, de a *Spiegel* szerint Orbán Viktort egyre többen követik a nyílt ellenállásban. Merkel nemcsak Németországba, de egész Európába meghívta a menekülteket, és „a menekülteknek megvan a képességük, hogy felrobbantsák a kontinenst”, írja a német lap. „Merkel elvesztette a helyes mérték iránti érzékét”, ezt dokumentálja a *Spiegel*, napra pontosan utánajárva a kancellár nyilatkozatainak és az adminisztráció tévelygésének.

Augusztus 19. 13h. Berlin, Tegel. Mielőtt Merkel a Brazíliába induló gépre szállna, a belügyminiszterrel telefonál. de Mazière azt mondja, hogy az éves előrejelzést 450 000-ről 800 000 menekültre kell módosítani. (Azóta másfél milliónál tartanak.) Merkel ekkor döbben rá a helyzet komolyságára. Tudja, hogy ez saját és pártja politikai sorsát, Németország és az egész kontinens jövőjét befolyásolhatja. Egyre hangosabban követelik, hogy foglalkozzon az ügygel, látogasson meg menekült-otthonokat.

Augusztus 21. Migrációs Szövetségi Hivatal. Angelika Wenzl kormányhivatalnok megfogalmaz egy belső utasítást, mely a 411-93605/Syrien/3015 számot viseli. A szíriai menekültek esetében nem kell alkalmazni a körülményes Dublin-eljárást. Aki eljutott Németországba, nem kell elküldeni, még ha más EU-ország lenne is illetékes ügyében. A körlevél azonban kiszivárog és rövidesen angol nyelven olvasható az interneten. A belügyminisztérium sajtóértekezleten még azt mondja, nem jogi lépésről van szó, nem is a dublini szerződés felfüggesztéséről, csak a bürokrácia tehermentesítéséről. De a brit *Independent* főcímben megfogalmazott üzenete, „Németország megnyitja kapuit”, elterjedt már a világban. A szírek a kancellár képét teszik föl a facebookra, „szeretünk Angela” felirattal.

Augusztus 26. Heidenau, Menekültszállás. Merkel autókísérettel érkezik, a menekültek csendben állva várják. Heidenau polgárai egyetlen csoportba gyűlve kiáltják a kancellár felé: „Áruló!”, „Mi vagyunk a csöcselék!” A kancellár zavartan pislog, szokásosan a tömeg felé int, majd gyorsan eltűnik az emberek szeme elől. Egy óráig nem mutatkozik, kint hatalmas a hőség, tűz a nap, a hangulat egyre feszültebb. Amikor megjelenik, a tömeg Németországban rég nem hallott üvöltésben tör ki. Merkel kísérete még napok múlva is a lincshangulat hatása alatt van. Kiabálásokhoz hozzá vannak szokva, de itt, valódi fegyveres testőrök nélkül hirtelen nem tudták, mit hoz a következő pillanat. A kancellárián erősödik a vélemény, hogy Merkelnek nyilatkoznia kell.

Augusztus 27. Bécs. Ausztriában egy magára hagyott autóban megfulladt menekülteket találnak. Merkel: „mindannyiunkat megráz ez a borzasztó hír.”

Augusztus 31. Berlin sajtóértekezlet. Merkel büszke országára, büszke polgártársaira, akik segítenek a menekülteknek. „A világ úgy tekint Németországra, mint

a remény és az esély országára.” Akit üldöznek, aki polgárháború elől menekül, azt Németország befogadja. Nem lesz egyszerű, de *megoldjuk* („Wir schaffen das”) hangzik el a híressé vált mondat. Ilyent a világ még nem hallott,ilyent kancellár még nem mondott, a németek ne érdekeiket kövessék, hanem a szívüket – erejüket és pénzüket áldozzák a menekültekre. A *Spiegel* kommentárja, „a kancellár arra esküdött föl, hogy a német nép javára tevékenykedik, ám egész bizalmi tőkét most a szükséget szenvedő síre, irakiak és afgánok érdekében kockáztatja”.

Egyre többen állítják, Merkelt az érzelmei vezetik, holott ez a politikában nemcsak az érzelmei alanyára, de döntéseire és a rábízottakra is veszélyes, mert növeli a kiszámíthatatlanságot. A politika mindig is a kiszámíthatatlannal való szerencsejáték, de a döntések racionalizálása mégis védeltséget adhat a sors vak erőivel szemben. A gyermektelen hatvanéves kancellárt láthatóan mélyen érintette, amikor július közepén Rostockban egy menekült kislányt vezettek elé, de még inkább megzavarta, hogy Görögországban a válság idején Hitler-bajusszal ábrázolták. Mindehhez járul, írja a *Spiegel*, „hogy biztos a kancellárságában. Úgy van, mint a gazdag emberek, tőkét olyan dolgokra is felhasználhatja, amelyek nem hoznak hasznot számára.”

Szeptember 4. Luxemburg. Magyarországon egyre súlyosabb a helyzet. Luxemburgban az EU külügyminiszterei tárgyalnak. Az osztrák külügyminiszter félrehívja német kollégáját, kéri, hogy együtt lépjenek föl. Telefon Merkelnek, körtelefon de Mazière-nek és az osztrák kancellárnak, döntés, a menekülteket különvonatok vigyék Németországba. A szakminisztériumok nem hivatalos jelzéseket adnak, a hír még több menekültet csalogat Európába, de Merkelnek mindegy. Európa hírnevéről van szó. Németország nem engedheti meg magának, hogy a felé vezető úton idős és terhes menekültek összeessenek. A menekültek Bajorországba fognak megérkezni, ám a bajor miniszterelnök csak másnap értesül a döntésről.

Szeptember 5. München. Seehofer kijelenti, a kancellár sajnos egyedül döntött „egy másik Németország víziója mellett”.

Szeptember 7. Berlin Sajtóértekezlet. Egy újságíró a kancellár hiúságával játszva megkérdezi, mit érez Merkel, hogy világszerte Németország barátságos arcát látják benne. „Örülök hogy Németország is olyan ország lett, amelyhez más országokban emberek reményüket fűzik. Ez nagyon értékes, ha a történelemre tekintünk. Meg vagyok hatódva.”

Szeptember 12. Berlin, Belügyminisztérium. Újra bevezetik a határellenőrzést.

Szeptember 15. Berlin, Willy-Brandt Ház. A szociáldemokrata tartományi vezetők lázadnak. Nem informálták őket, nincs pénz és infrastruktúra a menekültek el látására. Sigmar Gabriel pártelnök a konzervatív kancellárt védi, mondván, „nekem sincs ötletem”.

Az elmúlt évtizedben Európa egyre inkább összenőtt, Schengen feloldotta az utazási határokat, most ismét lezárulnak a sorompók? Immár Németországban is? Merkel Európa szintű menekültjogot akar, egymillió főre jutó menekültől beszél, de nem említi az országok gazdasági, történeti és kulturális különbségeit. Európa alapértéke a rászorulókon segítség, a menekültek felkarolása. De nem történhet ez magányos, az európai jogot hatályon kívül helyező döntésekkel. A *Spiegel* értékelé-

se szerint „Merkel a menekültekből a lehető legnagyobb politikai drámát csinálta, a válságot az Európai Unió létkérdésévé tette. Ez hiba volt, ugyanis nem fogadhatjuk el Európa meghasonlását azért, mert nem tudunk megegyezni a menekültek elosztásán”, és a menekültkérdés olyan megoldásában, mely méltó Európához és annak hagyományos értékeihez anélkül, hogy pusztulásához vezetne. Európa, tengernyi remény anyja, állapotod Áldott, avagy Rettenettől terhes?

KERÍTÉS ÉS DEMOKRÁCIA*

Ami létezik, annak határa van

Elkerítés, lehatárolás, határok nélkül nincsenek tárgyak, nincsenek élőlények, nincsenek emberek, családok, társadalmak, államok. Aminek szerkezete van, amit tárgyként, létezőként lehet azonosítani, annak egyben határa is van. A levelibékát testének határa választja el a levéltől, amelyen brekeg, ez utóbbit pedig saját határai választják el a békától. Ráadásul fogalmaink is határosak: a levelibéka fogalma nem azonos a levélével, és a brekegésnek is elkülönített, elhatárolt fogalma van az előbbiektől.

Egy „külső” határokkal rendelkező darab követ össze lehet zúzni, be lehet darálni – akkor már nem *az* a darab kő. Ha az élőlény határait megszüntetjük, az élőt megszüntetjük meg. Az emberi testnek, az ember személyiségének, az „én”-nek határai vannak, én nem vagyok Te. Vannak saját élményeim, amelyek csak az enyéme, nemcsak elhatároltak a Tiedtől, de még hozzájárulásommal is csak részlegesen tudsz hozzájuk férni. Privilegizált hozzáférésem van érzelmeimhez, gondolataimhoz, lényegük, hogy csak az enyéme, és ha abba behatolnál, már megszűnnék „én magam” lenni.

Az egyes ember gondolatai az elmében és annak biológiai alapjában, az agyban keletkeznek, ott lépnek egymással kapcsolatba, szerveződnek fogalmak által meghatározott struktúrákká, ismeretekké. Az agyat rendkívüli szilárdságú csontozatkerítés védi. Ha oda idegen test, idegen anyag (kard, kő, kés, lövedék) a koponyán át behatol, annak következménye az agy, a tudat, az „én” sérülése vagy megszűnése. Az agysejtek egyik működési feltétele az erős elkerítés – a koponyacsont. Újabb kutatásunk szerint agyunk sejtjei teljesen demokratikus módon szerveződnek. Egyes feladatokra sejtcsoportok vállalkoznak, és egy sejt végzi az irányítást. A feladat elvégzése után az irányító visszatér a többi közé, és egy következő feladatra más csoportok jönnek létre, más sejtek lépnek elő irányítónak. Az agy demokráciájának és így a gondolkodásnak, az énnak a védelmét egy rendkívül erős kerítés látja el – nélküle nem lenne agyi demokrácia, gondolkodás.

A lakásomnak is határai vannak, „négy fal”, elhatárolva a tiédétől. A házam körül lévő kertemet is kerítéssel veszem körül. A kerítés megerősíti a határt. A törvény tiszteli elhatároltságomat, saját területemre csak az engedélyemmel léphetsz be. A családomnak is határai vannak, a baráti körömnél is, nem mindenki, csak bizonyos emberek tartoznak bele. Identitásom része, hogy meghatározhatom, ki tartozik baráti körömbé, kinek engedek házamba, saját tulajdonomba. Hasonlóan van ez a tár-

* *Magyar Nemzet*, 2016. január 10. 8.

<http://mno.hu/velemeney/kerites-es-demokracia-1322932>

sadalommal, az egy államban élőkkel is. Ami létezik, határral védekezik, biztosítja belső struktúrája épségét. Akinek vagy aminek nincs határa, az nem azonosítható: meddig tartasz te, meddig tart a kő, a béka, az állam, és hol van az, ahol már nincs kő, béka és állam?

Ha valaminek a határait törvénytelenül sorozatosan átlépik, az a dolog felszámolásának kezdete. Csak államokkal nem lenne így? Csak államok határán lehet minden további nélkül átjárni – ahogy ezt most Németország, a gazdasági nagyhatalom demonstrálja? Lehetséges megerősödés a határok áteresztővé tételével? A német rendőrség főnöke kételkedik ebben, mint ahogy Angela Merkel azon kijelentésében is, hogy ne tudnák megvédeni az országot és határait a migránsok beáramlásától.

Demokrácia önvédelem nélkül?

A Szövetségi Köztársaság szimpatikus nyitottságát, szinte végtelen humanitárius elkötelezettségét külső és belső támadás érte. A belső támadás Angela Merkel részéről, a külső pedig a migránsok részéről. Angela Merkel evangélikus pásztorlány az egyik legzártabb és leginkább elvadult kommunista diktatúrában, Kelet-Németországban nevelkedett. Társadalmi nevelő környezete nem alakított ki benne demokratikus reflexeket, a gondolkodás, az érzelmek szintjén nem alakította ki azokat a beállítódásokat, ami a demokrácia polgáraitól elvárható, és amely szükséges a demokrácia fenntartásához. Természettudományi tanulmányai nem segítették hozzá, hogy említésre méltó történeti, humán- vagy társadalomtudományos, filozófiai és politikai műveltséget szerezzen, nincsenek eszközei, amelyekkel saját ifjúkori indoktrinált nevelését megkérdőjelezhetné. Még ha családja a luteránus puha ellenálláshoz tartozott is, a kommunizmusban az élharcost, az alkalmazkodót és az ellenállót ugyanaz a rendszer alakította.

Keleten még a kommunizmussal szemben állók is alá voltak vetve az ott előírt nevelésnek, és ha a család meg is óvta őket, valódi demokratikus attitűdöket nem tudtak kialakítani. Ezt csak demokratikus társadalom tud kifejleszteni. Márpedig ezekre alapvetően szükség van, főként akkor, amikor a demokrácia fenyegetésnek van kitéve. Arról nem is beszélve, hogy mennyire szükség van erre, ha valaki vezető politikai pozíciót tölt be. A Szövetségi Köztársaság politikai elitje elhitte, hogy lehet a demokrácia vezetője egy keleten nevelődött „kislány” (Helmuth Kohl), akinek sem demokratikus nevelése, sem tapasztalata nem volt.

Kancellárságát ugyan a demokrácia toleranciája és nyitottsága tette lehetővé, maga azonban egy diktatúra neveltje vagy inkább terméke, „transzkontextuális” (Konrád-Szelényi) eszköztár nélkül. Ösztönösen irtózik a kerítéstől, mert a nyugatiakkal ellentétben nem kerítés által védett szabadságban, hanem elkerített rabságban nőtt föl. Nem tud különbséget tenni a szabadság és a demokrácia önvédelme és a börtönbe zárás közt. A CDU elnökségének egy tagja kifejezte a párt legtöbb tagjának véleményét, mondván, „A határok fölötti ellenőrzés elvesztése sokak szemében a legrosszabb, ami történhet”.

A lelkeszlány politikája talán keresztény meggyőződéséből fakad, Jézus felszólításából, hogy szeressük embertársainkat, öltöztessük fel őket, éljünk velük béké-

ben, és szelíd társadalmi viszonyokat alakítsunk ki. Ennek a felszólításnak nagy, szekularizált történelmi intézményesülése az a demokrácia, amelyet ma Nyugaton ismerünk. Ám Jézus azt is mondja a felöltöztetettnek, hogy „akinek nincs, adja el köntösét, és vegyen kardot”, a békében ringatózóknak, hogy „nem békét hoztam, hanem kardot”, a bárgyún szelídnek pedig, „legyetek ravaszak, mint a kígyók, szelídek mint a galambok”. Clairvaux-i Szent Bernát, középkori misztikus és a ciszterci rend alapítója szerint Krisztus lovagja „nem értelmetlenül hordja kardját: az isteni akarat végrehajtója, vagy azért, hogy megzabolázza a gonosztevőt, vagy azért, hogy támogassa a jókat”. Ez minden demokratáról elmondható, aki meg akarja védeni a demokráciát.

A külső támadással nem tud szembeszállni egy pipogyává degradálódott demokrácia, amely olyan szekularizált keresztény elveket, mint a „mindenki szeretete” próbál a gyakorlatba, minden kritikai hozzáállás, minden történeti, kulturális és vallási különbségtétel nélkül. Jézus a szeretet parancsát olyan korban adta, amikor még nem léteztek vallások, melyeknek alapelve a másik valláshoz tartozók meggyilkolása, melyek tanaikban azt ígéri, hogy minden megölt keresztény a túlvilágon a gyilkos szolgálja lesz. A neki kijáró sok száz ágyas rabszolga mellett.

Az erős demokráciák védik magukat

Akinek nincs fogalma a demokráciáról, az nem tudja, hol vannak a határai, nem tudja, hogy azt nagyon keményen védeni kell, ha kell, kerítéssel, ha kell, fegyverrel. Ha kell, a lehető legmagasabb szintű középiskolai és egyetemi filozófiai és humántudományos oktatással, ahogy erre az USA és Svájc a legjobb példák. A világ legerősebb, legrégebbi és legstabilabb demokráciái, az amerikai és a svájci viszonylag a legnagyobb, leginkább felszerelt, legkorszerűbb hadseregekkel rendelkeznek, és a nép (*demos*) erejére támaszkodva nem engedik meg, hogy mások irányítsák, diktáljanak nekik, vagy országukba engedély nélkül beszivároghassanak. Svájc hadserege népfölkelő, minden svájci állampolgár otthon tartja fegyverét, a hadseregnek annyi tagja van, ahány felnőtt férfi hadköteles korú állampolgára él az országban. El is került a migránshullám. Mindemellett Svájc valódi demokrácia: 8 milliós lakosságból 2 millió bevándorló. Németország a második világháború után demokráciává, de sajnos mint napjainkban nyilvánvaló, lebutított demokráciává vált, hadseregét lefegyverezték, és kialakult az a téves nézet, hogy a demokráciának nincs szüksége hadseregre és erős határookra. De akkor mi fogja elválasztani a diktatúrától, a terrorállamoktól, a pusztítására törő erőktől? Hogyan biztosítható, hogy a demokratikus állam nem ad olyan terroristáknak otthont, akik később vírusként elszaporodva bomlasztani kezdik az államot?

A legerősebb államok úgy vélik, hogy a kerítéssel való határolás saját identitásukhoz ugyanúgy szükséges, ahogy az agynak vagy a kódarabnak is szüksége van definiált határookra. Az Egyesült Államokat 3144 kilométer határ választja el Mexikótól, melyből 1050 km hosszán akár hét méter magasságot is elérő kerítés védi az országot. 18 000 rendőr védi a határt. A védelem évente 13 milliárd dollárba kerül. 2000-ben 1,6 millió embert vettek őrizetbe illegális határátlépés miatt, a kerítés

kiépítése után, 2014-ben már csak 480 ezret. Akik a kerítést megkerülik, életveszélyes sivatagi utakat kell választaniuk. 2014-ben hozzávetőleg 300-an haltak meg, amikor megkísérelték az illegális bejutást az Egyesült Államokba.

A két spanyol enklávét a marokkói partoknál hétméteres kettős kerítés védi, évente több százan próbálnak átjutni. Felvételek igazolják, hogy az éles késekkel felszerelt kerítésen fennakadt, vérző menekülteket spanyol rendőrök ütlegetik. 2014. január 6-án legalább 15 menekült halt meg, amikor megpróbálták a kerítésen belülré jutni, a tengeren úszva. Spanyol és marokkói határőrök gumilövedékekkel és könnygázzal lökték őket, úszás közben.

Nyugat-Jordánia és a Gázai övezet körül Izrael már régebben kerítést és falat épített. Nemcsak a terroristák ellen adnak védelmet, de területi és demográfiai elválasztásra is szolgálnak. 2012-ben Izrael Egyiptom felé is lezárta határait. 250 kilométer hosszú és öt méter magas szögesdrót elsősorban afrikaiakat, eritreaiakat és szudániakat tart az országon kívül. Az azt megelőző években 45 ezren jöttek ezekből az országokból Izraelbe. Nem kaptak menekültjogot, de nem is küldték őket vissza. Időközben valamennyien levelet kaptak az izraeli kormánytól. Vagy elfogadják a 3500 dollár hazatérési segélyt, vagy bevonulnak a sivatagban elhelyezkedő Saharonim börtönbe. Izrael megerősíti határait a Golan fennsíkon, és Jordánia felé is nagy biztonságot adó kerítést épít.

Ausztrália nem tűri a szabálytalan bevándorlást. Bár nincs a sziget körül kerítés, de a hadsereg az egész ország körül szoros és engedély nélküli áthatolást megakadályozó őrjáratot tart. Amit az Európai Emberjogi Bíróság az európaiaknak kifejezetten tilt, az ausztrálok zavartalanul gyakorolják. A bevándorlókat szállító hajókat elfogják, és azonnal visszaküldik. Ha egy hajó rossz állapotban van, áteszik az utasokat egy jobb állapotúba, és visszaszállítják őket. Akinek mégis sikerül illegálisan bejutnia, börtönbe kerül a Karácsony-szigeteken, vagy a Pápua Új-Guineához tartozó Manus szigetén. Az Amnesty International az ottani viszonyokat emberhez méltatlannak és felháborítóknak tartja.

Európában Magyarország korántsem az első ország volt, amely kerítést épített határain. Görögország az Evros határfolyó mentén épített kerítést a 2011-es menekültinvázióra válaszként, azután a menekültek száma drasztikusan csökkent. 2011-ben még hater ezer menekültet fogtak itt el, egy évvel később már csak huszonhatot. Bulgária 270 kilométer hosszan épített kerítést törökországi határára. 2013 és 2014 közt itt is kétharmaddal csökkent a menekültek száma. Elemzések szerint azonban a határok csak egyes országokat tehermentesítenek. A menekültek új útvonalakat keresnek, a nehézségek fokozódásával növekszik a menekülteket szállítók nyeresége is.

Az identitásukat védő demokráciáknak meg kell védeniük határaikat, ahogy azt Svájc, Izrael és az Egyesült Államok teszik. Ha megengedik az ellenőrizetlen beáramlást, az önmaguk feladásával jár, ahogy a fejbe lőtt golyó az egyén feladásával, legtöbbször halálával vagy mentális kimúlásával jár. Ez érvényes minden demokráciára és az Európai Unióra is.

ANGÉLA ANYÁTÓL ERDOGAN SZULTÁNIG

HOL VANNAK A DEMOKRÁCIA NÉMETORSZÁGI VÁLTOZATÁNAK KIEGYENLÍTŐ ÉS VÉDEKEZŐ MECHANIZMUSAI?*

Angéla anyja; Németország válsághelyzetben; A magányos; A dühös polgárok felkelése; odafönt mindannyian félrevezettek bennünket; A félelmetes barát: Erdoğan hadjárata a szabadság és a demokrácia ellen; Rossz, rosszabb, Böhmerrmann – ZDF-botrány, nemzetközi válság, személyes tragédia. Mi köti össze ezeket a látszólag összefüggéstelen kifejezéseket? A *Spiegel* címfeliratai. Nem egy magabiztos, jól funkcionáló társadalom jelzései.

Angela Merkel német kancellár ismételteti, hogy a menekültekkel való magyarországi bánásmódot látva emberbaráti kötelessége volt a határok megnyitása. Az óvatos, lapító, halogató, szemforgató politizálás „nagyasszonya” másokra mutogatva úgy nyitotta meg a határokat, hogy senkit sem kérdezett meg. Holott nem mások a világ kiemelkedő gazdasági nagyhatalmának a kancellárjai, és nem is mások esküdtek föl az alkotmányra, hogy országuk javát szolgálják. Így – vagy hogy? – *kell* tennie egy nagy és erős demokrácia vezető politikusának?

Néhány hét alatt világossá vált, hogy a menekülthullám az európai történelemre ható politikai és morális válságot idéz elő. Választási kampánya során Angelát a *Rolling Stones* 1973-as „Angie” dalával énekelték meg – melankolikus, lassú dal. „Mikor fognak a felhők eltűnni, hova vezetnek bennünket?”, kezdődik a dal, folytatódva, hogy nem valósítottuk meg álmainkat, de „nem mondhatod, hogy nem próbáltuk meg”. A szám negyven évvel előre rimel Merkel „Megoldjuk” (*Wir schaffen das!*) jelszavára. Nincs most itt az ideje, hogy elbúcsúzzunk? – énekli Jagger, és ezt kérdezik egyre többen minden melankólia nélkül Németországban.

Az örökmozgó Jagger által históriás próféciaival „előre látott”, évtizedekig örök mozdulatlannak tűnő Angéla Németországot kérődző politikai unalomba ringatta. A szeptemberi Teréz anya-jelmez *Spiegel*-beli megjelenés után januárban már egy szétolvadó arcú „magányos” Merkel képe látható, avagy muszlim fejkendővel formálják újra arcát. A *Zeit* címlapján kis német zászlót kézben tartva, színes kosztümben, emelt fővel, sűrű égbolt alatt, sötét öltönyösöket vezetve, töredező peremű szakadék felé vonul.

A *Spiegel* szerint „Mindegy, mi lesz a vége...” (*Egal, wie es ausgeht*). A kancellárnak egykori keletnémet barátja súgja fülébe egy berlini koncert szünetében „A remény nem az a meggyőződés, hogy a dolognak jó vége lesz. A remény annak bizonyossága, hogy egy dolognak értelme van, mindegy, mi lesz a vége.” A keletiek negyven éven keresztül a „szocializmus kísérletének” szomorú és védtelen ala-

* *Magyar Nemzet*, 2016. május 12. 8.

<http://mno.hu/velemen/angela-anyatol-erdogan-szultanig-1341991>

nyai voltak. Az egykori kísérleti nyúl, kémiai experimentumokban maga is jártas, nem tudván elszakadni az élete alaptapasztalatától, mintha saját népével és egész Európával úgy kísérletezne, ahogy ezt korábban vele tették. Egy hatalombirtokló mélylelkének öntudatlan, eksztatikus bosszúja a történelem erői fölött? *Pszichiátriai eset?* Hol van a demokrácia németországi változatának kiegyenlítő és védekező mechanizmusa?

A *Time* magazin az év emberének nyilvánította. A huszadik században egykor saját állampolgárait és Európa egyes népcsoportjait szisztematikusan elpusztítani szándékozó német politika most ellenkezőleg, mindenkit befogad, aki az ajtaján kopogtat. Tényleg? A történelmi bűn jóvátétele és a történelmi arckép újrafestése egyre megy? Németország a történelem jó oldalára akar kerülni, ha kell, önfeladó, öntagadó gesztusokkal is. Mindegy, mi lesz a vége, akár az arc olvadása. A demokrácia önfelszámolása?

A *New York Times* szerint a harmincas évek politikai helyzete kísért, Németországnak gyökeresen irányt kell váltania a menekültpolitikában, Merkel távozzon. Miközben az ország a történelmi jóember szerepére pályázik, a világ egyáltalán nem ilyenként észleli. A francia sajtó képviselői meghökkennek, az angolok a kontinentális szörny új ábrázatú feléledésétől tartanak, zsidó politikusok az antiszemitizmus tömeges importálásától félnek.

Merkel, a politikába távolról érkező azonban meg akar kapaszkodni. Az ilyen a legveszélyesebb a demokráciára nézve. Szélkakas, a német kifejezés szó szerint forgónyak (*Wendehals*). Tavaly nyár közepén még azt mondta, „jöhetek akár mindannyian is, nem tudjuk megoldani”, majd nyár végén már az Európa felé áramló menekülteket látva, „Németország erős ország. (...) Oly sok mindent megoldotunk, ezt is megoldjuk!” Merkel új arcot akar magának és Németországnak. Év-tizedek során látszott, nagyjából mindegy volt számára, miről beszél, most azonban csillog a szeme, lendületet kap. Az adminisztráció rutinévei után megtalálni vélte történelmi feladatát. Csalódott, hogy pártja és népe nem követi, de még egyszer sem reagált arra a kritikára, hogy a nagy szavak mellett, elfelejtette a befogadás technikai, gazdasági, infrastrukturális és személyzeti feltételeit biztosítani.

Ismerői szerint soha nem ismeri be hibáit. Az Európai Unió többi országába akarja terelni a beengedett tömegeket. A török elnökkel, Erdoğannal tárgyal, hogy a menekülteket már Törökországban meg kell állítani. Recep Tayyip Erdoğan a politikus, aki a Kemal Atatürk által az Oszmán Birodalomból megalkotott európai irányultságú köztársaságot vissza akarja irányítani egy muzulmán orientáltságú társadalmi rendbe. A török származású kabaréművész Somuncu szerint „Erdoğan börtönbüntetése során főlhalmozódott bosszúvágy hajtja, és mindenkinek vissza akar fizetni, akiket az akkori kemalista politika cinkosainak tart”. *Pszichiátriai eset?* Merkel bármit megígér neki, pénzt, európai vízummentességet (mintha Európa nevében erre bárki is feljogosította volna), a véleménynyilvánítás szabadságát pedig zárójelbe teszi.

A német komikus, Jan Böhrermann satirikus versben tette nevetségessé Erdoğant, mire a török kormány büntetőeljárást kért a német kormánytól. Merkel újabb színváltozás-sorozata következett. A művészt elítéli, Németország és Európa sorát török kézbe helyezi. Jumurdzsák a távolból integet.

A Böhmermann-ügy nyilvánvalóvá teszi az üdvözlőkultúra (*Willkommenskultur*) ellentmondásosságát. Mialatt humanizmusról, új befogadó német kultúráról hallhatunk tőle leckéket, arról, hogy kerítést nem épít, mivel körülkerítve nőtt föl (nem különböztetve bezáró és saját tulajdont védő kerítés közt), delegálja a határázárást Törökországba. Olyan politikussal egyezkedik, aki saját országán belül kurd településeket bombáz, és újságírókat hallgattat el. Mással végezteti a feladatot, a színpadon a kezeit sem kell mosnia. Az iszlám vallás terrorista potenciáljától aggódókat felszólítja, járjanak többet templomba, és imádkozzanak. A demokrácia alapértéke, a művészet szabadsága nem annyira fontos neki.

A szultánszerű Erdoğannal párban üzött világpolitika bármi, csak nem etikai előadás. Miközben a kancellár és a német politika a történelem színpadának befogadó, jó oldalán próbál szerepet vállalni, a színpalak mögött, a török határon sikerül hatékony kerítést építeni. Akármilyen legyen is a kerítés formája: drót, valóságos gépfegyver, bombázás, út zár, vagy a találcsony osztrák kancellár kifejezése szerint „kapu, meghosszabbított oldalszárnyakkal”. A *Zeit* lesújtó kommentárja szerint „Rejtélyes idealisztikus félév után a kancellár a realpolitika ingoványába süllyedt. Egy növekvő tekintélyű kisistennek udvarol, fizetve neki, hogy a piszkos munkát elvégezze helyette.” Az újság szerint bebizonyosodni látszik, hogy a menekültpolitika lehetetlen, ezért morálisan sem írható elő. Közben pedig visszatérünk abba az időbe, amikor még a Rossz segített Európának, azaz diktátorok védőgyűrűjében virágozhatott az emberi méltóság tisztelete – miközben az önkényuraknak szorgalmasan fegyvereket szállított, hogy a szegények tömegeit kívül tartsák a kontinensen. Aszad, Kadhafi és Szaddám Huszein új neve Erdoğan, egyébként minden változatlan. Nyilvánvaló, hogy a Szovjetunióból és a keleti diktatúrákból álló zárt gyűrű, mely a szegényeket visszatartotta, nem fog újra bezárulni.

A realpolitikus Merkelt igazolni látszik, hogy csökken a menekültek száma, januárban hetvenezer, márciusban harmincezer, április közepéig néhány ezer volt. A problémák persze megmaradnak, Törökország naponta hatalmas tömeg menekültet küld vissza Szíriába. Mi ott a helyzet az emberi méltósággal, szabadsággal, európai értékekkel? A kérdésre hiába várjuk Merkel válaszát. Az isztambuli repülőtérén német újságíróknak tagadják meg a belépést. Mit mondhatunk ezek után a *Spiegel* felvetéseire? Inkább a talányok sokasodtak, semmint a bizonyosságok. Angela anyja és Erdoğan apa? A magányosan lágy politikus asszony partnerét lelte a kemény férfin? (A feminizmus és a maszkulinizmus teoretikusai üdvözlötüket küldik!) Németországot Törökország stabilizálja? A dühös polgárok félrevezetése megszűnt az odaföntiek politikai nászával? Erdoğan barátságos barát? Merkel ismét megússza? Angie-től nem kell elbúcsúznunk? A szemforgatás a demokrácia jövője? A demokrácia a hatalmat megosztotta, de a pszichiátriai eseteket nem tudja egymástól és a politikától elválasztani? Az Angie-t ma kevesen dűdölgák Németországban.

A MEGALÁZKODÁS MINTAORSZÁGA

A NÉMET VEZEKLÉS NEM VEZETHET EURÓPA ÉS A DEMOKRÁCIA FÖLADÁSÁHOZ*

Történelmi „tényként” emlegetik, hogy Romulus Augustulus császár uralmának végével a Római Birodalom 476-ban megszűnt, habár ezt abban az évben senki nem vette észre. A

Római Birodalmat megrendítő népvándorlások 375 körül kezdődtek, de egy év alatt nem érkeztek milliónyian Európába – mint 1640 évvel később. A tizedik századtól kialakult a különféle elnevezéseket hordó és a napóleoni időkig fennmaradó, Német-római Birodalom, folyamatos német hegemoniát biztosított Európa közepén. Vajon az európaiak 2015. szeptember 4-én, a német határnyitás napján észrevettek-e valami különösét? Vajon a dátum évszázadok múlva milyen értelmezést kap?

Európa identitása morális jó és rossz értelemben, nem kis mértékben, ha nem is kizárólag a német tudománynak, filozófiának és politikai képződményeknek köszönhető, viszonyuknak az angolszászokhoz, a franciákhoz és a többi népekhez. Az évezredes múltú német politika tévedése volt, amikor a huszadik század első felében befolyását az óceántól az Urálig akarta kiterjeszteni. A lebombázott Németország háromnegyed része másfél évtized alatt Európa gazdasági motorjaként támadt föl (összehasonlításképpen: Kelet-Európának 1989 óta már több mint negyedszázad áll rendelkezésre a talpra álláshoz), amellyel szemben állt a politikai törpe szerepe. A demokratikus alkotmány etikai alapra helyezése után a közgondolkodás is moralizálódott, Németország erkölcsi értelemben az önmarcangoló jóember képében jelent meg, a történelem bűneinek főszereplőjeként a folyamatos vezeklés és politikai megalázkodás mintaországa lett. Mindez egyébként javára vált a jólétnek, hiszen történelmi „felelőtlenségének” köszönhetően nem kellett fegyverkeznie, nem kellett a nemzetközi rend fenntartásában részt vállalnia. De nem mindennek vált javára – erről szól ez a rövid írás.

Bűntudat- és vezeklés-orgiájával elvesztette kulturális-történelmi önazonosságát és vele azt az erőforrását, amelyből a demokráciát fenntartó moralitás táplálkozik. Ha az évezredek alatt kialakult nyelvi, szokásbeli, civilizációs identitást az elkövetett bűnök miatt teljesen kidobják az ablakon, az individuum számára nem maradnak meg azok a pszichológiai, gondolkodásbeli és kommunikációs tartalékok, melyből a jót építeni lehet. Az évezredes történelmi sikerek és a rendkívüli kulturális (irodalmi, zenei, filozófiai) vívmányok ellenére az egyes ember tényleges érzése lett a szégyen a saját „német” mivolt miatt. A szégyenkező lehajtja fejét, és képtelen cselekedni. A szégyen mint morális tartás és a benne való megrögzülés paradoxon-

* *Magyar Idők*, 2016. május 11. 10.

<http://magyaridok.hu/velemeney/a-megalazkodas-mintaorszaga-653320/>

ja, hogy ha a bűnbánat nem vezet a bűntől és a bűntudattól való megszabaduláshoz, lehetetlenné válik a valódi morális cselekvés, tehetetlenség és tanácstalanság uralkodik el. Ráadásul ahogy Kant kimutatta, a morális cselekvés lehetetlensége egyben a gyakorlati gondolkodás lehetőségének, vagyis a racionalitásnak a hiánya – ami irracionalizmus. Ennek filozófiáját Nietzsche vázolta, és újabb látványos megnyilvánulása a többnyire észszerűen megalkotott, szuverén állam határainak ráció nélküli (a következmények végiggondolása nélküli) megnyitása.

Európa közepén a világ harmadik legnagyobb gazdasága szégyenkező politikai gnómként képtelen egy kontinens vezetőjévé válni politikai értelemben. A brit történész Hans Kundnani 2015 októberében megjelent könyvében találóan vonta le a következtetést, hogy „az elmúlt öt év eseményei – különösen a menekültválság – sejtetik, hogy Németország nemcsak nem akar, de nem is tud európai hegemonná válni. Röviden, Európát nem lehet Berlinből irányítani.”

Hogyan tudná ez az ország tettekkkel is bebizonyítani, hogy megváltozott, jó lett, nem kell félni tőle? Egészen biztos nem azzal, ahogy a kis lépések habozó kancellárja az unalmas biztonság képzetébe ringatta polgártársait. Pascal Bruckner francia író szerint „Merkel asszony olyan nagymamaként jelenik meg, aki a széken térdeit összeszorítja, és kényszerűen kapaszkodik. Spóroló, óvatos, ezért szeretik a németek.” Az ország szabad, gazdag, és mögötte észrevétlenül szorgalmas és pontos, ráadásul az egyetemes morális elvek érvényesültek a politikában és a törvényhozásban. A morális téttlenség és tehetetlenség olyan fogalmai, mint „szorgalom”, *German Engineering* (német technika – ahogy az amerikaiak elismerően emlegetik) és „*Urlaub*” (kultikussá vált német szó, jelentése „szabadság, nyaralás, üdülés”) váltották föl a korábbi harcias germán jelszavakat. De hogy lehetett hitelt érdemlően bizonyítani, hogy tényleg a történelem jóemberei lettek? A görögöknek nem engedtek 2015-ben a pénzügyi válság közepette, mert az hosszú távon az euró biztonságát kezdte volna ki. És akkor megjelent a sorsüldözött menekült Szíriából. Emberi arccal, sorsát feladva, új sorsot kérve Németországtól. Az egykori üldözött, sorstalanító most megmutathatta, hozzá feltétel nélkül jöhetnek az üldözöttek, új Amerikaként új életet ad a bekéredzkedőknek.

Az alvajáró benyomását keltő kancellár elérkezettnek látta a maga történelmi idejét. A politikai moralizálás korában nem hódításokkal, hanem állami emberszeretettel lehet pontokat szerezni, az elfogadott nagy nemzetek csarnokába újra belépőt váltani. Az identitását veszített nemzet új azonosságot találhat a befogadás önfeladó gesztusában.

Az első lépés helyesnek tűnik, de a következmények végiggondolása az út végén szakadékot sejtet. A Biblia és a filozófusok egyaránt különös morális szerepet tulajdonítanak a befogadásnak mint vendéglátásnak. Felszólítanak, hogy a látogató, a vendég ideig-óráig maradjon, és számíthasson az emberies bánásmódra. De mi történik, ha a látogatók áradatként érkeznek, és maradni akarnak? A történelemben ez mindig a védekező harcot, a saját család, kultúra és közösség védelméért folytatott küzdelmet eredményezte – vagy a befogadó civilizáció vesztét. A kereszténység egyetemes befogadó beállítódására alapuló modern demokráciák, élen az Egyesült Államokkal a lehető legnagyobb befogadás társadalmait hozták létre. A befogadás legtagabb határa ugyanakkor a befogadó határa is. A nyugati demokrácia vallás-

szabadságával minden vallást befogad, amely maga is befogadó, de legalábbis nem tartalmaz alapkönyvében felszólítást a hódításra és a „hitlenek” elpusztítására. A vallás szabad – kivéve az a vallás, amely minden más vallást és vallástalanságot, a hozzájuk tartozó emberekkel együtt meg akar semmisíteni.

Kevesen ismerték még föl, hogy sem a Biblia, sem a filozófusok nem szólnak arról a befogadásról, arról az egyetemes befogadóról, amely magában hordozza saját megsemmisülésének lehetőségét azáltal, hogy nem válogat a befogadottak között, ahol a befogadott mint időzített bomba, bármikor felrobbanthatja a befogadót. A robbanás után már nem lesz befogadó, és legnagyobb befogadás sem. A befogadót elpusztítani szándékozó befogadása mint morális tett így önmaga ellentétévé válik, és a leginkább erkölcstelen cselekedetként manifesztálódik. Mint végtelen felelőtlenség a saját kultúrával és a saját későbbi utódokkal, az utána jövő generációkkal szemben. A befogadás egyetemes morális tett, a befogadót elpusztító befogadott pedig maga a befogadás és ezzel a moralitás további lehetőségét pusztítja el. A moralitás lehetőségének megsemmisítése az élhető világ megsemmisítése. Ezért egyetemes morális parancsnak kell tekintenünk, hogy a demokráciának mindenkit be kell fogadnia, kivéve azt, aki megszüntetésére tör, aki olyan vallást vall, melynek alapkönyve a más vallásúak leigázására és elpusztítására szólít föl, azaz aki miközben befogadják, ő maga nem fogadja el a befogadás elvét. Amikor a tizennyolcadik század végén a létrejövő első nyugati demokráciák saját világiasult keresztény kultúrájukból kiindulva a vallásszabadságot mint egyik alapító elvüket határozták meg, nem számoltak olyan vallással, mely alapíratában más vallás képviselőinek, a „hitleneknek” elpusztítására szólít fel. (A morális érvelés helyett persze esztétikai érveket is hozhattunk volna: például ki akarja, hogy utódai Mozart vagy Beethoven tiltott vagy elpusztított zenéje helyett „másfajta” zenéket legyenek kénytelen hallgatni?)

A multikultit néhány éve halottnak nyilvánító kancellár egy halott kísértetét engedte be országába, és szabadítja rá Európára. A korunkra később visszatekintők talán nem egy kultúra eltűnésének kezdetét fogják látni a mai időkben, ha a német nép megfogadja Heinrich August Winkler neves történész tanácsát, hogy éppen a menekültpolitika újragondolásában a németek „a történelemből való tanulásuk háttérét önkritikusan megkérdőjelezhetnék, és az eddigieknél sokkal inkább Európa felé irányuló felelősségpolitikát kellene képviselniük”. Egy magányos német kancellárnak félreértett erkölcsiségen alapuló döntése helyett egy ország vezeklés után, felelős történeti magához térésére lenne szükség. A felelősség vállalása magában hordozza saját erőforrását – és garantálhatja, hogy utódainknak ne kelljen különös dátumként emlékezniük 2015. szeptember 4-ére.

EGY MÁSIK NÉMETORSZÁG*

Impulzív morál, fellengzősség – Európa közepén más Németországra lenne szükség

Németország kancellárjával az emberiség nagy jótevőjeként jelent meg, de nyilvánvaló, hogy impulzív és nem racionális emberiségről van itt szó. Merkel váratlan lobbanékonyasága nagyobb hatású Európa történelmére, mint bármely római vagy egyéb császár szeszélye vagy akár őrjöngése lehetett. Az atomerőművek híve, a fukushimai katasztrófa után minden további megfontolás és konzultáció nélkül, politikai pluszpontokat remélve elhatározza az atomenergiából való kilépést, hogy aztán németországi szengázzal árássza el Európát

Az impulzus után marad a másnaposság és a romhalmaz. A racionális cselekedet ellenben nem hagy maga után eltakarítani valót. A demokrácia teoretikusainak és politikusainak új állam- és politikaszerkezeti modelleken kell gondolkodniuk, a hatalom új elosztásán, megosztásán és ellenőrzésén. Hitlert megválasztották, majd romba döntötte Európát. Merkelt megválasztották, és azt tesz országával, amit akar. Erős védelmi mechanizmusokat kellene kiépíteni, mely megakadályozza megválasztott politikusok hatalomeszkalációját. Míg e mechanizmusok alapelveit és működési módját kidolgozzák, feltehetjük a kérdést, milyen politikapszichológia is rejlik a németországi események mögött?

A határnyitással a németországi emberek nagy része euforikus önfeláldozásban vélte megtalálni új közösségi azonosságát, emberszerető újnemzeti énjét. Marx írta Hegel jogfilozófiájához írt kritikájában, hogy „a németek emancipációja az ember emancipációja”, ez azonban a tizenkilencedik század végére a korábbi megfogalmazással ellentétesen, a német nép egyoldalú dicsőítésébe ment át, mely aztán katasztrófába torkollott. Azóta a németek ezt próbálják meghaladni, de a zöld frakcióvezető Katrin Göring Eckhardt 2015. szeptember 9-én már azzal dicsekszik a német parlamentben, hogy a németek „világ bajnokok a segítségadásban és az emberszeretben”. Hogy fér ez ismét össze? Világ legjobb a többi embert szerető moralitásban és fennhéjázás a többi emberrel szemben, a saját kiválóságot illetően? A kancellár pedig azt tesz Európával, amit akar?

A holland szociológus, René Cuperus, a szociáldemokrata Munkapárt tanácsadója 2016 elején felteszi a kérdést: „Lehetséges, hogy Németország kockáztatja stabilitását saját örök múltfeldolgozása érdekében, a háborús bűn jóvátételéért?” A németek sajátos újabb kori vezeklése és az újra meg újra visszatérő stílus, mellyel a többi, főleg kisebb és gazdaságilag elmaradott közép-európai országot fennhéjázóan kioktatják, olyan beállítódásra utal, melyet a „különmoral” fogalmával köze-

* *Magyar Hírlap*, 2016. május 24. 7.

http://magyarhirlap.hu/cikk/56153/Egy_masik_Nemetorszag

líthetünk meg. A második világháború után katolikusok fogalmazták meg először Németország különleges európai küldetését. Később ezt a tudatot a baloldal is magáévá tette, Oskar Lafontaine állította, hogy miután a németek szörnyű tapasztalatokat szereztek a perverziós nacionalizmussal, és ebből ki tudtak lépni, most sajátosan küldetést érezhetnek Európa szupranacionális egyesítésére.

A németországi baloldali gondolkodók közt divatossá vált emlegetni a Jürgen Habermas által bevezetett „poszt-nacionális konstelláció” fogalmát, egy nemzetek utáni Európa eszméjét, amelyről azonban a kétezres évek elejére kiderült, hogy néhány (elsősorban) helyi értelmiségin kívül nem sok visszhangot keltett a kontinensen. Ahogy Heinrich August Winkler történész egy cikkében írja, „egy ilyen nemzeti-pacifista érvelés arra futott ki, hogy a nemzetiszocialista bűn egyediségéből Németország politikai *önsingularizálásának* kötelességét levezessék, vagyis Németországot ismét külön útra tereljék”. (Az írás során támaszkodom Winkler állításaira és érveire.) A megalázkodástól időnként csak egy lépés a korrektív öncsodálattól, a külön morál és a morális uralkodás egymás édestestvérei. Megjelent az „Európa morális vezető nemzete” nem túl szerény szlogenje is. Erre a megalázkodó-fennhéjázó erkölcsiségre ugyanakkor sem a kelet-európai országok, sem az angolszászok, sem a latin népek nem vevők, a külön út és következményei inkább aggodalommal töltik el őket.

A komolyan vett büntudat sajátos újabb nemzeti büszkeséget generált, és egyre több német kezdte úgy érezni, hogy Európa morális vezetői lettek. A morálhoz azonban erő kell, nem csak érzés, hanem energia a cselekvéshez. Azt hitték, van elég erő, van elég tartalék, türelem. De a menekültek egyre jöttek, az áradat nem akart véget érni. A menekült másnap, egy hét, egy hónap múlva is ott állt az ajtó előtt, segítséget kért, miközben ott voltak a napi gondok is. Merkel vállálását mindenki vállára helyezte, de még a rá háruló feladatot sem volt képes ellátni; nem szabadította föl azokat az adminisztratív és technikai eszközöket, orvosi ellátóintézményeket és iskolákat, melyek emberszámba vették volna az oly nagy lelkesedéssel befogadottakat.

A lelkesedés harmadnapján jelent meg a kimerültség, a letargia, a pszichológiai és társadalmi feszültség. Ha eddig nem tudták a mohamedánokat a német társadalomba integrálni, ha egyre nagyobb és zártabb zárványok jöttek létre a városokban, akkor az érkezőkkel miért lenne más a helyzet? A morális jó szándék a kiegyensúlyozott politikai spektrumú ország polarizálódásához vezetett. Az áradat nem sodorta el, de felrázta a történelmi álomban élő országot, a menekülteket ellátó emberek úgy érezték, cserbenhagyta őket az ország vezetése.

A média, mely nagy hangon tudósított 2015. nyár végén a menekültek magyarországi körülményeiről, esti híradókban szemérmesen annyit közöl, hogy a németországi településeken sportcsarnokokban helyezték el a menekülteket, ám a helyszíni forgatást nem engedélyezték. Ehhez képest Magyarország a tudósítók eldorádója volt, sok ifjú riporternek adott lehetőséget otthoni karrierje megalapozásához. Félelem lopakodik a szívekbe, már a német tudósítók is félnek a viszonyok nyílt felrágásától.

Merkel már Erdoğantól is megijed, és nem tartja annyira fontosnak a vélemény szabadságát. A félelem az Európai Unióra is átragad, hivatalos honlapjáról levették

egy lipcei színház előadásának ismertetését, melyben az örményeken elkövetett törökországi holokauszt a téma. Mi ez, ha nem a demokrácia épületének dűledézése? Az „Orbán segíts!” (*Orban hilf uns!*) kifejezés a leggyakoribb német fohászkodássá lépett elő.

A francia író, Pascal Bruckner szerint a németek „egyedül vannak”, bár ijedelmük már a brüsszeli bürokratakra is áterjedt. Németország „példás viselkedésével a második világháború emlékéen akar javítani. (...) Miért érzik magukat a németek nagyobb mértékben felelősnek a világban lévő rosszért? A német morál a tiszta, ártatlan áldozatot keresi. Még tavaly júniusban Angela Merkel engesztelhetetlen volt a görögökkel szemben, de már augusztusban kifejezetten jóindulatot mutatott a szírek irányában. Azt bizonyítja ez, hogy Németország embersége a kedvezés nagyon szűk logikáját követi: a görögök paraziták, akik nem érdemlik meg a németek jószágát. Ezzel szemben a háború által megnyomorított szírek inkább megfelelnek a makulátlan áldozat képzetének, akiken a saját bünteteket jóvá lehet tenni.” Tényleg, miért is jobbak a szírek, mint a görögök? Merkel ezekre a kérdésekre sem válaszolt.

Nemcsak Orbán, de a többi európai ország és az Egyesült Államok sem segít, nem is segíthet ebben a helyzetben. Angela Merkel európai megoldásról, a menekültek közös befogadásáról képezeleg, európainak hitt álmát viszont egyre inkább a régi német arrogancia újabb alakváltozásaként értelmezik. Miért segítsen Európa egy olyan kancellárnak, aki éjszakai magányos döntésével felrúgta a schengeni szisztémát? A muzulmánok nagy tömegű Európába áramlásától ráadásul sokan éppen annak importálásától tartanak, aminek történelmi vezeklésekképp őket beengedték: az antiszemitizmusétól. Francia lapok szerint a németek ismét kényszerhelyzetet teremtenek Európa számára. A *New York Times* a kancellár ámokfutásáról és felelőtlenségéről ír, az angol politikusok pedig évente húszezerben maximálták a szigetországba beengedhető menekültek számát (a 2015-ben érkezők két százaléka).

2016 márciusától mérséklődött az áradat, ha a tendencia tartós marad, megkönynyítheti Angela Merkel politikai túlélését. A kormány már az Erdoğannal való márciusi megállapodás első eredményeiről beszél, holott az nem képes ilyen gyorsan konkrét eredményekre vezetni. Valójában a balkáni útvonal Ausztria által is támogatott lezárásának első hatásairól van szó. A folyamatnak Németország haszonélvezője, de azt nem ő indította el, és hivatalosan el is határolódott tőle. Az elhatárolódás nem hiteles, hiszen a balkáni út lezárása sem tartalmaz kevesebb morális elemet, mint a török elnökkel való megállapodás. A törökök ezrével dobnak vissza a határon menekülő szíreket. Németország nem volt képes hozzájárulni, hogy Európa külső határait lezárják, és nem fogja elérni, hogy az általa beengedett menekülteket feloszák a többi ország közt. Európának impulzusok helyett felelős, racionális döntéshozókra van szüksége, ha meg akarja őrizni önmagát.

JOB, MINT PANAMA?

A DIE ZEIT SZERINT AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK A 3. HELYEN ÁLL
AZ ADÓPARADICSOMOK VILÁGRANGLISTÁJÁN*

Az Amerikai Egyesült Államok nagy magabiztossággal lép föl a világ politikai színpadán. A legnagyobb gazdaság, a legvágyottabb életstílus és az ezzel járó legnagyobb bevándorlási kedv (miközben senki nem akar kivándorolni), világtörténelmi összehasonlításban hatalmas számú embernek korábbi időkben elképzelhetetlenül magas életszínvonal, a legrégebbi modern demokrácia, a legjobb egyetemek, legmagasabb szintű technológia, legnagyobb tudománytámogatás, legerősebb hadsereg, legtágabb mozgásszabadság – csak néhány a legek közül, mely alapján polgárai méltán lehetnek büszkéek országukra és elődeikre. Ráadásul rendkívül egyszerű elvek és struktúra szerint működik minden, külföldre utazva az amerikaiak nem is értik, miért kell a hétköznapi, az emberi életet kísérő ügyeket bürokráciával, törvényekkel, kiskapukkal bonyolulttá tenni. Kis rásegítéssel aztán amerikai diplomaták esetenként el is ragadtatják magukat, és megleckéztetik kevésbé szerencsés országok polgárait vagy politikusait. Pedig néhány leckét otthon is fölmondhatnának.

144

Ahol nagy pénzek surrognak, ott az emberek csak suttognak

A diplomaták helyzetét talán legjobban Edgar Allan Poe „Az ellopott levél” című novellája írja le, ahol a mindenütt keresett levél észrevétlen marad, miközben szem előtt van. Hasonlóan járt Vlagyimir Putyin és számos európai újságíró, köztük néhány honfitársunk is. Szerintük azért nem szerepelnek amerikai üzletemberek és vállalatok a panamai offshore listán, mert Amerika áll a leleplezések mögött – magukat pedig bolondok lennének elárulni. Holott a magyarázat egyszerűbb. Az amerikaiak azért nincsenek a feltárt listákon, mert a legtöbb listán nincsenek ott. Hát akkor hol vannak? Otthon!

Barack Obama világméretű kampányt indított a „dugimilliárdok” feltárására – „a pénznyelő lyukak a középosztálybeli családoknak ártanak”, háborgott egy áprilisi sajtókonferencián. Pénzügyminiszterével, Jack Lew-vel bármely elődjénél keményebben lép föl az adóelkerülők ellen. A kongresszus 2010-ben hozta a *Foreign Account Tax Compliance Act* (Fatca) törvényt. Az előírások megkövetelik a külföldi bankoktól, hogy amerikai ügyfeleik számlaadatait a washingtoni pénzügyminiszternek továbbítsák, minden viszonyosság nélkül. Van ugyan egy kölcsönösségi szerző-

* Magyar Nemzet, 2016. május 27. 8.

<http://mno.hu/velemeney/job-mint-panama-1344361>

dés, mely az adóhatóságok jobb együttműködését hivatott elősegíteni, és 96 ország aláírta, kivéve Bahraint, Naurut, Panamát és az USA-t.

Amikor adókerülők más országokból az Egyesült Államokban akarják pénzüket elbújtatni, Obamát nem foglalkoztatja annyira az adómorál, talán azon egyszerű elv szerint, hogy mindenki a saját erkölcséért felelős, ő az amerikai jogrendért és érdekekért felel. De miért írták alá az egyezményt olyan országok is, mint például Svájc? Mert nem kívánják, hogy bankjaik amerikai tiltólistákra kerüljenek.

Obama idejében tucatnyi svájci banknak kellett adóelkerülés segítése miatt összesen ötmilliárd dollár büntetést fizetnie, néhány tisztviselő börtönbe került, volt olyan bank, amely csődbe ment. Hallott valaki hangos tiltakozást hátrányos megkülönböztetésről, netán üldözésről? Amerika beavatkozásáról más országok belügyeibe? Ahol nagy pénzek surrognak, ott az emberek is csak suttognak, országok közti egyoldalúság ide vagy oda, a bankárok nem hangoskodnak, örülnek, ha ott lehetnek, ahol a nagy pénz forog, nem fordulnak a világsajtóhoz, nem szerveznek nagyhangú tiltakozásokat.

A világranglista harmadik helyezette

A német *Zeit* szerint (a következőkben ezen újság által feltárt információkat használom) Amerika harmadik helyen áll az adóparadicsomok világranglistáján, Svájc és Hongkong mögött, megelőzve Szingapurt és Luxemburgot. Aki Amerikában adómentes postafiókceget szeretne, nem kell külföldre utaznia. Egyes szövetségi államok, mint Delaware, Nevada, Dél-Dakota vagy Wyoming akár nagyobb előnyöket is biztosítanak. Delaware-ban, az amerikai alkotmányt először ratifikáló államban több mint egymillió cég regisztrált, miközben az állam lakossága nem éri el ezt a számot. Az ötszáz legnagyobb amerikai vállalatból több mint háromszázat olyan államban jegyezték be, amely egyedenként rájuk szabott törvényekkel külön kegyeket biztosít számukra. Az államok egymással versenyeznek a cégekért, Dél-Dakotában egyre több hazai és külföldi cég telepedik le, mivel ott nincs egyéni és társasági adó. „Éppen az a törvény, amellyel több átlátszóságot akarnak elérni, segít az amerikai pénziparnak, hogy pénzt csalogasson az országba”, írja a *Zeit*.

A világméretű postafiókipar fölfedezte magának az Egyesült Államokat, hiszen védelmet jelent saját államuk adóhatóságaitól. A Bloomberg pénzügyi hírgyűnökség szerint az európai Rotschild-ház a Nevada állambeli Renóba helyezte át székhelyét. 2012-ben az offshore-tőkét 20-30 ezer milliárd dollárra becsülték, és senki nem tudja, ennek hányadrésze van az Egyesült Államokban, szakértők szerint az arány növekszik.

A saját országon belüli postafiókcégekkel szemben Obama akkor sem tudna eljárni, ha akarna. A cégekre vonatkozó törvények, beleértve a pénzügyi információadást ugyanis az egyes államok hatáskörébe tartoznak. Átfogó törvényekhez a kongresszus támogatására lenne szükség, de a nép képviselői miért is fojtsák el államuk nagyszerű bevételi forrását? Amerikában jól érzik magukat a gazdag egyének és vállalatok. Hatalmas pénzügyi-technológiai ágazat foglalkozik azzal, hogy adóterheket minimalizálják. A *New York Times* feltételezése szerint a gazdagok számára külön adórendszer létezik az országban.

Az adóelkerülés „demokratikus” logikája

Európában nehezen érthető ez a logika, holott a demokrácia létrehozásának „szerződési” elvéből következik. A demokrácia elvi eredeténél azt a megegyezést kell látnunk, hogy a közösséget létrehozó egyenlő emberek megállapodnak, együttélésüket törvényekkel szabályozzák. Az egyenlőség fenntartására jog- és államrendszert hoznak létre, melyet ők maguk tartanak fön és ellenőriznek saját erejükkel, erőforrásukkal, vagyis pénzükkel. Ezt a pénzt maguk által el- és meghatározott adózással gyűjtik össze, melyből aztán a rendőrséget, a katonaságot, a legszükségesebb állami hivatalokat fenntartják – mintegy saját erejüket átruházva rájuk. Ebből ered a szemlélet, hogy az adóelkerülőket nyilvános megvetés és kiközösítés kíséri, kivéve, ha erről is szerződtek. Márpedig a jogalkotás a szerződés egy formája. A szerződéses megállapodásokban az emberek a lehető legtöbb pénzt maguknál tartják, az oktatást, az egészségügyet nem bízzák az államra, hanem külön, belátásuk, értékrendjük szerint maguk finanszírozzák.

A szerződéselmélettel együtt jár a felfogás, hogy nem az állam tart el bennünket, nem nekünk kell az állam tenyerét nyalnunk, hogy valamit visszacsurrantson nekünk saját pénzünkéből, vagy abból, amit más befizetett, hanem mi, gazdálkodó, vállalkozó, dolgozó polgárok tartjuk fön saját jövedelmünk egy részéből az államot, hogy néhány olyan funkciót átvegyen tőlünk, melyekkel nem kívánunk magunk foglalkozni, például házunk vagy országunk védelmét. Ha valakinek, az államnak és az állam alkalmazottainak, beleértve a politikusoknak van köszönnivalójuk a polgárok felé, és nem fordítva.

Ugyanez a szemlélet érvényesül az Egyesült Államok politikai felépítésében a szövetségi államoknak az Egyesüléshez való viszonyukban. Nem az Egyesült Államok tartják fön az egyes államokat, hanem az egyes emberek és államok egyesülnek, és hozzák létre az Egyesült Államokat, annak központi kormányzatával és politikai intézményeivel. Ez olyan, mintha nálunk az ott élő és tevékenykedő emberek tartanák el a megyéket és az országos kormányzatot, a kormány pedig felelősséggel és köszönettel tartozna az aktív embereknek, lakóhelyüknek, és a megyéknek, nem pedig fordítva. A szövetségi kormány és tagjai anyagi erejét ugyanis a polgároknak, tagállamoknak, tehát „nekünk” köszönheti, és nem fordítva – állítják az emberek és a szövetségbe lépett államok.

Ezért ismeretlen Amerikában a pénzek központi „elosztása” ilyen és olyan célokra. Leosztásra váró fáradt és a megcsapolások által apadó pénzfolyamok nem csordogálnak a központban. A pénz nagy része ott marad, ahol megtermelődik. Ott ruháznak be újra, ott építenek utakat, járdákat, vízvezetéket, kórházakat, iskolákat – és nem ott, ahol a központi kormányzat eldöntené. Ezért aztán nem is kell washingtoni segélyekre várni egy kisváros vízvezetékkal felszereléséhez, mint Európában Brüsszelre. Az ilyen felfogással létrehozott országoknak nincs abszurd méretű fővárosuk, ellenben a legkisebb lakóhely is urbanizált.

A demokráciában eredetileg a pénz mint saját erejük és erőfeszítésük eredménye az embereknél van. Az adózást törvények szabályozzák, és ha egy állam nem vet ki adót, az azt jelenti, hogy a polgárok ott nem akarnak adózni. Az ilyen államokban törvényes értelemben nincs is adóelkerülés. Szigorú, „logikai” és jogi értelemben

tehát a demokratikus államok demokratikusan szerveződő szövetségében – ahol mindenki szabadon választja lakhelyét és cégének központját – nem értelmezhető az adóelkerülés.

Dewey, a demokrácia filozófusa szerint a demokrácia átértelmezi a régi fogalmakat, a demokratikus beszéd nem fordítható le a hierarchikus, nem-demokratikus, klasszikus nyelvre – és viszont. A kevésbé képzett amerikai diplomaták vagy akár egykori elnökök legfontosabb megtanulandó leckéje az lenne, hogy ne gőgösen oktassák a későn jövő, valóban túlságosan lassan demokratizáló országokat, hanem segítsék őket a demokrácia nyelvének elsajátításában és a demokrácia megszeretésében.

A POLITIKA MINT BÜVÉSZET

ANGELA MERKEL NÉMET KANCELLÁR SZÁZNYOLCVAN
FOKOS FORDULATA*

„Minden idők legnagyobb szabaduló és a modern kor egyik legnagyobb előadóművésze”, írja a Wikipedia nem Angela Merkelről, hanem Harry Houdiniról. A minősítésre pedig a német kancellár nagyobb eséllyel pályázhat, hiszen ő nemcsak feltörendő láncokkal, kalapból előhúzható nyulakkal játszik, hanem Európa történelmével, kultúrájával is. Úgy, hogy sokan nem is látják, mi a probléma. A *Spiegel* cikkében Angela Merkel bűvésztükkjéről ír, melynek lényege, hogy a kancellár a menekültpolitikában úgy tett száznyolcvan fokos fordulatot, hogy azt a közönség nem vette észre. A humánus bánásmódról értekező, unalmat sugárzó arcára néhány hónapra emberi érzéseket varázsoló kancellár visszatért a számító politikához, saját hatalmának egyensúlyozó megőrzéséhez, és már jó ideje nem beszél emberségről, befogadásról. Hallgat, miközben megszűnt a menekültek beáramlása, és úgy tesz, mintha ehhez semmi köze nem lenne. A színpalak mögött keményen dolgozik azon, hogy a közönség a látszatok rabja maradjon. Talán eljött az ideje, hogy Max Weber híres művét – *A politika mint hivatás* – újraírjuk?

A sisakrostély leeresztve

„Ismét hallgat. A sisakrostély megint leeresztve, újra a régóta ismert Merkel, akiről Joachim Gauck azt mondta, nem tudja igazán kiismerni. Nem magyarázza, nem indokolja politikáját – akár a Mindenható” – írja a *Spiegel* a visszatért, régóta megszokott látszatkommunikációról. (A következő bekezdésekben támaszkodom a *Spiegel*re). Ismét mindent a következmények felől, azaz a hatalmon maradás logikájával gondol végig. A német polgárok megint csak találgathatnak, mi lesz a következő lépés. Fogalmuk sincs, miről mi lehet a kancellár véleménye. Vajon a balkáni út lezárását még mindig hibásnak vagy már helyesnek tartja? Hiszen ő a legnagyobb politikai haszonélvezője, anélkül hogy bármit is kellene tennie. Mi lehet a véleménye arról, hogy Európa hirtelenjében nem érvényesíti a menekültjogot? Senki nem tudja, hogyan gondolkodik Törökországról, és mi lesz a következő lépés. De az sem tudható, „vajon sajátjának érzi-e még Németországot”.

A *Spiegel*nek megvannak a forrásai, így követni tudja a kancellár változásait. Szűk körben a kérdésre, mi lesz, ha Olaszország megtelik menekültekkel, vállalt

* *Magyar Nemzet*, 2016. június 6. 8.

<http://mno.hu/velemeney/a-politika-mint-buveszet-1345758>

vonva azt mondta, Ausztria lezárja majd a Brenner átjárót. Mintha már nem a humanitárius értékek, nem is a menekültek érdekelnék, hanem csak saját politikai egyszisztenciájának mentése.

Hátra arc

Merkel zseniális bűvészmutatványt mutatott be. Hátraarcot vágott, miközben azt a látszatot kelti, hogy továbbra is kitart az emberies üdvözlőkultúra mellett. „Tehetséges bűvész, aki ügyes trükkal lehetővé tette a lehetetlent”, írja a német lap. Ugyanazt a politikát követi, mint Orbán Viktor, de suttyomban, mint a diák, aki fél a tanító nénitől vagy valamilyen feletteséntől. Megszegi a demokrácia éltető princípiumát, a polgárokkal való nyílt kommunikáció elvét. Németország és Európa ki van szolgáltatva egy gondolatait elrejtő, szeszélyes, a kommunikatív cselekvésben még évtizedes hatalomgyakorlás után is járatlan vezetőnek.

Mindig azt állította hogy nincs felső határ a beengedhető menekültek számában, a német határok nyitottak, Európában nem engedhető meg a bezártság – de valami csoda folytán elapadt az áramlat. Még mindig úgy tekintenek rá, mint a menekültek védőjére, valójában már jó ideje következetesen elijesztésre játszik. Az a határozottság, amelyet még tavaly szeptemberben a magyar hatóságok részéről elfogadhatatlannak nyilvánított, most embertelen brutalitássá változott a török–szír határon, éppen az ő kezdeményezésére, hiszen Erdogan az ő kérésére és ígéreteire tartóztatja föl az áradatot. „Meghúzta a hatalompolitikai vészféket”, miután pártja támogatottsága tíz százalékkal csökkent.

A varázslás művészete

A bűvészmutatvány sikerességéhez azonban az is kell, hogy a közönség készségesen hagyja magát. A német lap szerint Merkel azt adja az ország lakóinak, amit várnak tőle, önmaguk becsapását. Elhiszik magukról, hogy emberségesek, ezt demonstrálják a világnak, miközben ugyanezen kancellár jóváhagyásával szállították a fegyvereket, melyekkel a menekülteket otthonukból elűldözték, és melyek árából a német fegyver gyártói és szállítói jól éltek. És ugyanezen kancellár támogatja a fegyveres török határvédelmet és közvetve a kurd falvak bombázását is. Ritkán látszik ilyen nyilvánvalóan az, hogy a politika valójában a varázslás, a látszatok művészete. Varázslás egy olyan korszakban, mely azt állítja magáról, hogy varázstalanodott. A nagy népességű demokráciákban a választásokon kívül szinte lehetetlen a napi politikában az emberek részvétele, hát úgy kell trükközni, hogy azt higgyék, részt vesznek benne, és minden a morál, a korrektség törvényei szerint történik. A németek elhiszik, hogy ők a jók, csak éppen a környező világ rossz. Ezért aztán nem is kell további politikai kérdéseket megválaszolniuk. A varázstalanodott világban, a realpolitikai ellehetetlenülés korában a demokráciát oda kell varázsolni. A politikus úgy játssza a demokrácia zenéjét a közönségnek, ahogy Titanic zenekara is muzsikált süllyedés közben.

A varázsló kommunikációja nem uralommentes

Merkel korábban is kerülte, hogy döntései előtt nyilvános vitát folytasson, vagy akár az embereket, a választópolgárokat megkérdezze. Sors- és történelemfordító döntései után ennek nagyon súlyos ára lehet. Sem az atomenergiából való kilépés előtt, sem a gazdasági válság, a görög krízis idejében vagy a menekültek beengedését megelőzően nem kérdezte meg az országban élők, a teherviselők, az adófizetők és a menekülteket gondozók véleményét. Állítólag attól fél, hogy a kérdések nyílt társadalmi vitája a pártjával és politikájával elégedetlenek helyzetét erősítené. Az igazságot kereső diszkusszióktól való félelem a mindig is irracionális hatalom megtartására törekvők jellemzője. A racionális felépítésre alapuló demokráciának legnagyobb történelmi vívmánya épp a hatalom megosztása, korlátozása és ellenőrzése, amely nyílt vitákkal érhető el. Ennek hiányában azonnal elkezdődik az archaikus korokból ismert elnyomó hatalmi struktúrák kialakulása és megkövesedése. Ha a demokrácia körülményei közt ezt nem akadályozzuk meg, senki nem fog helyettünk gátat vetni az örökletes gazdasági-politikai hatalmi struktúrákba vagy a diktatúrákba való visszaesésnek. A tényleges politika világa hogy tévelyedhetett el a Jürgen Habermas által oly sokszor megénekelt uralommentes kommunikációtól?

Altatóporos populizmus helyett dehoudinizálás

Merkel mélységesen antidemokratikus magatartást ötvöz a latens és altatóporos populizmussal, mely úgy zárja ki a polgárokat a döntéshozásra befolyást gyakorló véleménynyilvánítástól és a közös akaratképzésből, hogy azok közben jól érzik magukat. Német vezető konzervatív és liberális újságok nagy mellénnyel populistaként jellemzik azt az Orbán Viktort, aki rendszeresen megkérdezi az országában élőket, miközben lapitanak, tapsolnak Merkelnek a demokráciát semmibe vevő, az egykori NDK-döntéshozókra emlékeztető lépéseinek, hogy aztán hónapok múlva óvatoskodva elemezgessék elszunnyasztó, áldemokratikus kommunikációját. Egy kívülálló akár azt a benyomást is nyerhetné, hogy egy önmaga történelmi bűnén túlélő nem tudó, büntudatába belerokkant nép elnyúló eutanáziájának tanúja lenne.

Több mint fél évnek kellett eltelnie, hogy az egyébként kritikai beállítódására látszólag oly sokat adó *Spiegel* megfogalmazza kritikus szavait, habár a *New York Times*től eltérően még mindig nem követeli a kancellár távozását. De legalább a világos beszédet hiányolja. „El kell fogadnunk, hogy az elmúlt ősz szándéketikai magas repte véget ért. (...) Végre meg kellene nevezni a menekültpolitika dilemmáját, amely többé-kevésbé hamis kompromisszum... Európa, Németország és időközben Merkel valójában nem hajlandók mindazokat befogadni, akiknek a genfi menekült-egyezmény szerint védelemre lenne joguk nálunk.” A *Spiegel* már a menekültek beengedése és a „mi értekeink” közti konfliktusról is értekezik, miközben becslések szerint a menekültek közel hatvan százaléka a valóságnak nem megfelelő okokat és hamis indokokat adott meg, amikor a menekült státust kérvényezte. A békés in-

tegrációról pedig nagy a hallgatás. Houdini utódaira még sok feladat vár, míg el nem sodorja őket az ár. Addig is vizsgálható a kérdés, ki a hibás azért, hogy demokratikus berendezkedésű országok élén Houdinik állhatnak miközben maguk is houdinizálódnak. Vajon a demokrácia megújítása és fennmaradása érdekében nem kellene-e e társadalmakat dehoudinizálni, vagyis a hatalommegosztás finomrétegeit feltárni, és az alapító dokumentumokat újraírni?

AMERIKA NEM KERESZTAPA

EGY FÉLREÉRTÉS ANATÓMIÁJA*

Vajon mi történt Amerikával, mely más demokráciákkal mindig szívélyes kapcsolatra törekedett? Miért bírál kis és kezdő demokratikus országokat? Egyáltalán ki bírál? Amerika? Talán csak néhány amerikai jelmezbe bújt személy próbál erőt demonstrálni, rossz hírért keltvén saját országuknak is? Nem ismernék az elvet, hogy tiszteletben kell tartani a polgárok véleményét és akaratát? Elfelejtették volna, hogy e felfogás segítségével vált országuk függetlenné?

A demokrácia elve

A demokrácia elve egyszerű, ám nehéz megvalósítani, mivel az ember ösztönösen király szeretne lenni. A demokrácia alapítói azt állítják, elismerjük, hogy király vagy, önmagad királya. Önmagad fölött uralkodhatsz. A demokrácia az önuralommal rendelkező személyek társadalma. Az önkirályok megegyeznek, elismerik egymás királyságát, és létrehozzák a jogi értelemben egyenlő, önfegyelmével rendelkezők nagyszerű társadalmát. Itt csak öntudatos polgárok léteznek, önmaguk urai. A demokrácia alapítása feltételezi és elvárja mindenki önuralmát. A demokráciában az egyéni élet optimalizálása mindenkinek saját feladata – ebből következnek az önmagukat optimalizáló országok is. Ahogy egy ember életének alakításába nem szólhatunk bele, ameddig az nem veszélyezteti más életét és szabadságát, úgy érvényes ez a demokráciák kölcsönös viszonyára is. Minden más az önuralom súlyos hiányáról tanúskodik.

Az itt maradt „reálisan létező szocialisták”

Mindennek megértése és megvalósítása hosszú folyamat, az amerikaiak több mint két évszázada próbálkoznak. A huszadik század első felének kérdésére, nem gyorsabb út-e az emberek és a társadalom javítására a bolsevik forradalom, John Dewey azt válaszolta, hogy a forradalmak igazságtalanságot, terrort, türelmetlenséget eredményeznek. Igazságtalan, terrorizáló, türelmetlen és mohó embereket hoznak létre. Nem láthatta, hogy a bolsevik forradalom a „szocializmusok” összeomlása után ilyen embereket „köp ki” magából – az utókor számára is továbbörökítve po-

* *Magyar Idők*, 2016. június 8. 10.

<http://magyaridok.hu/belfold/amerika-nem-keresztapa-695485/>

litikai génjeit. A bukás után előjöttek a „csodás pénzsziporító” vagy éppen „pénz-nyelő” milliárdos oligarchák, az agresszív, önérvényesítő, a demokráciáról halvány fogalommal sem rendelkező, de állandóan azt szajkózó, a népet megvető, gyakran maffia módszerekkel egymással szövetező politikusok. Lenin rendszerének halála után keresztapáért kiáltottak!

A forradalmak a hagyományos társadalmi szálakat szétszakítják, az emberek gerincét eltörlik. Látott valaki a kommunizmusban vagy a létező szocializmusban morálisan intakt funkcióviselőt? Gondolhatta bárki komolyan, hogy ezek az emberek képesek lesznek a demokráciát működtetni?

A forradalom a morál halála

Minden forradalom ideológiából indul ki, és nem egyetemes, mindenkire vonatkozó morális elvekből. A morális elvek egyéni erőfeszítést igényelnek, és a jó társadalom zálogai. Az ideológiák megelégszenek az utcai csöcselék indulatával. A forradalom a társadalmat két részre osztja, a jókra, a forradalmárookra, és rosszakra, a megsemmisítendő ellenségként értelmezett átkozott „tömegre” (a forradalmak számára nem személyek, hanem embermasszák léteznek). Minden forradalom már elvében az amoralitást szolgálja, hiszen nem engedi és várja meg az egyén választását, aki egyedül lehet morális. Minden társadalmi rétegben vannak morális és nem morális lények, egy igazságos társadalom csak morális elvekre és az egyénileg felelősséget vállalni tudókra építhet, nem csoportokra és eleve elrendelést garantáló ideológiákra. Ez a demokrácia elve, melyet felfedeztek és gyakorlatba ültettek az amerikai alkotmány létrehozói. Azóta az ország jogrendszere az önfegyelmén és a szabad választáson alapul.

Miután Amerika egyének felelősségtudatából jött létre, hogy az emberiséget jobb irányba vezessék, Dewey javasolja, hogy amerikai politikusok legyenek türelmesek és barátságosak kevésbé szerencsés országok polgáraival, akiknek nincs lehetőségük a demokráciát „zöldmezős beruházásként” megalkotni. Tanítsák, segítsék, képezzék az emberiséget a demokrácia gyakorlatára. Ha valaki kioktatóan, gőgösen lép föl a demokrácia világméretű elterjedése érdekében, az ellenkező hatást vált ki.

Paradox és értelmezésre váró helyzet néhány amerikai politikus szövetezése az állampárt egykori tagjaival és politikai utódaikkal, hogy megleckéztessék a demokráciát tanuló és elsajátítani akaró, ez utóbbiak által korábban kísérleti nyúlként kezelt („a szocializmus kísérlete”) kelet-európai országok polgárait. Olyanokkal leckéztetnek, akik itt már korábban is leckéztettek, csak épp marxizmus-leninizmusból. Az egykori pártemberek ha nem is demokratikus életmódot, de arcváltást gyorsan tanulnak, szocialista „báránybört” demokratára cserélve. Ha ezt átlátnák, nyilván hasonlóan zavarba jönnének leckéztető amerikai „barátaink”, mint amikor váratlanul megkérik őket, mutassák meg Magyarországot a térképen. Tudtuk nélkül válnak keresztapakká.

Amerika működés módja – pórázon a politikus

Amerikát politikai értelemben a tizennyolcadik század végén szerződéssel hozták létre. Az alkotmányozó felek, ott élő emberek, akik életfeltételeiket maguk biztosították, és felismerték, közös államot kell létrehozniuk, mely képes néhány funkciót átvenni. Például garantálni tudja a városok, utak biztonságát – erre hozták létre a rendőrséget. Az ország valamennyi politikai és közigazgatási intézménye a polgárnak felel, aki adójával támogatja az intézmények működését. A politikusokat teljes mértékben pórázon tartják a polgárok, azoknak sem nagy hatalmuk, sem nagy pénzük nincs. Magánszemélyként lehetnek gazdagok, de nem a politika segítségével. Egy volt elnök politikai és pénzügyi súlya akár a nulla is lehet, mint ahogy legtöbbjük intellektuális tekintélye közelít is ahhoz.

Az amerikai kormány kifelé erős, az országban alig észrevehető. Az elnök szimbolikus figura, nincs pénze klientúra építésére, egyéni pénzügyi hatalmat megalapozni. Amerikát azok teszik erőssé, akik államot hoznak létre, csak a törvények diktálhatnak nekik, melyet ők hoznak létre. Nem azért hoztak létre kormányt, hogy az parancsolgasson nekik, helyettük gondolkodjon, véleményt formáljon, kioktasson. A politikusok a szó legvalódibb értelmében a polgárok parancsteljesítői – és nem fordítva. Miért kellene az európai országoknak rettegniük a polgárok által pórázon tartott adminisztrátorok véleményétől? (Amerikában a kormány neve „adminisztráció”).

Amerika nem jó és nem rossz

Az amerikai jogi és politikai rendszer a legjobb, amit a világtörténelemben nagyszámú ember számára feltaláltak. A tényleges Amerika nem jó és nem rossz, hanem olyan, mint az ember maga. Ahogy az emberek sem hozhatók „közös nevezőre”, úgy Amerikának sincs egyetlen értelmezése. Nincs vezérideológiája, hacsak nem az ideológiamentesség. Mindenkinek megvan az esélye, hogy embert faragjon magából, és ebben gyermekeit segítse. Miért ne értelmezhetné egy másik demokrácia szabadon önmagát, miért kellene bárki véleményével „közös nevezőre” hozni, mikor Amerika sincs közös nevezőn?

Amerikai elnök adóügyben pénzügyi nagyhatalmakat is sakkbán tud tartani, miközben Dél-Dakotának nem parancsol. Ezt a demokrácia elve tiltaná. Egy külföldi ország demokratikusan megválasztott kormányát kioktató amerikai politikus a demokrácia rossz tanulója, és léte eleve önellentmondást hordoz. Nem értette meg országát, a demokráciát és benne önmaga helyét. Aki önmagának ellentmond, annak beszéde érthetetlen, így igaza sem lehet.

A DEMOKRÁCIA ÖNVÉDELME

VÁLASZ A PRÉSHÁZ FOLYÓIRAT KÉRDÉSEIRE*

Tanár úr, ha egy demokráciában törvényesen megválasztanak négy évre egy vezetőt, ám ő egy év múlva meghibban, kell-e, hogy legyen demokratikus mód az eltávolítására, vagy a társadalomnak meg kell semmisülnie a további háromévi ámokfutás miatt?

A demokráciát mint a morált is mentálisan egészséges emberek tartják főnt. Mentális betegségben szenvedők nem tölthetnek be hivatalokat. Ha egy hivatalviselő mentálisan megbetegszik (népi szóhasználatul megbolondul), akkor őt el kell helyéről távolítani. Könnyű az elvet megfogalmazni, annál nehezebb a végrehajtás. Elméleti és gyakorlati orvostudományi, törvényalkotási és végrehajtási nehézségeket kellene megoldani, ami szinte lehetetlen folyamat. Mit értünk mentális betegségen, mely esetek tartoznak alá, hogyan állapítható meg egy konkrét személynél, mi tekinthető a betegség esetének, és mi pusztán kezelhető pszichiátriai-pszichológiai zavarnak? E kérdésekre minden szakember más vagy legalábbis nagyon eltérő válaszokat fog adni. A törvényhozó, majd a törvény végrehajtója melyik szakember véleményét vegye figyelembe? Ha elindítanak egy tényleges vizsgálatot, meddig fog tartani? Mentális betegség teljes feltárása akár évekbe is kerülhet – addigra pedig a megválasztott hivatalvezető ideje lejár, és újat lehet választani. Ki fogja a vizsgálatot, milyen alapon kezdeményezni, ki fogja lefolytatni, miközben a szakértők véleménye is teljesen el fog térni? Megoldhatatlannak látom jelenleg ezt a problémát. Egészen biztos, hogy orvosoknak, jogászoknak, politológusoknak, pszichológusoknak, filozófusoknak kellene erről véleményt nyilvánítani. De itt is felmerül újra a kérdés, ki fogja, milyen szempontok szerint a vitát értékelni, a következtetéseket levonni?

„A Time magazin Merkelt az év emberének nyilvánította. A huszadik században egykor saját állampolgárait és Európa egyes népcsoportjait szisztematikusan elpusztítani szándékozó német politika most ellenkezőleg jár el: mindenkit befogad, aki az ajtaján kopogtat” – írja Ön. Sajnos téved. Berlin ugyanis az EU-tagországokra akarja erőltetni az általa meghívott vendégeket. Mi lehet egy igazi demokrácia válasza?

* Prэшáz. EU 2016. május 26. A beszélgetés „Lebénul a demokrácia, ha a választott vezető lelkileg megbetegszik...” címen jelent meg.

<http://preshaztarsasag.wix.com/preshaz#!hungary/ct91>

Sajnálom tévedésemet. Berlin egyetlen tagországra sem tudja akaratát ráerőltetni, ha az nem engedi.

„Csalódott, hogy pártja és népe nem követi, de még egyszer sem reagált arra a kritikára, hogy a nagy szavak mellett elfelejtette a befogadás technikai, gazdasági, infrastrukturális és személyi feltételeit biztosítani.” Tipikus diktatori magatartás. A mi történelmünkben például egy Metternich kormányzott az orvosi kezelésre szoruló, diktatori hajlamú király helyett. Azaz még a királyságban is volt megoldás a bajra. Mire jogosíthatja fel Európát az elemi önvédelem?

Európa csak mint demokratikus-jogi entitás tudná magát megvédeni. Ilyenként azonban nem létezik. Nincs erős felhatalmazású kormánya, melyet demokratikusan választottak volna meg. Ennek feltétele lenne többek közt az európai nyilvánosság, azaz hogy az európaiak egy közös nyelvet beszéljenek, és egymást megértsék nyelvi és kulturálisan is. Ettől távol vagyunk, mi magunk sem teszünk ezért eleget. Hány magyar ember tesz arra erőfeszítést, hogy legalább angolul közel anyanyelvi szinten tudjon beszélni, azaz véleményt formálni vitatkozni, törvények szövegéhez javaslatokat tenni. Félek, hogy sok magyar ember ezt még magyarul sem tudja megtenni. Kicsi országunkban még a honi nyilvánosság sem működik igazán, de ez több más országban is így van. Ha nincs közös nyilvánosság, véleményalkotás és akaratképzés, akkor Európa nem létezhet demokratikus politikai egységként – vagyis erős döntéshozóként és cselekvőként nem tud fellépni, megvédeni sem tudja magát. Ha Európa nem képes az önvédelemre, akkor kisebb közösségeknek kell ezt megtenniük, jelenleg a nemzetállam a legnagyobb olyan egység, amely önvédelemre képes, ha ezek nem maradnak fenn, mert széteszi őket a korrupció, a belső ellenségeskedés, akkor vagy kisebb államok alakulnak ki, vagy a családoknak, városoknak kell önmagukat megvédenie. Ám ezek a kis egységek korábbi történeti korszakokban ideig-óráig védhetők voltak, viszonylagos önállóságukat fenntarthatták, ma már erre nyilván nincs lehetőség. Maradnak a nemzetállamok és azok értelmes szövetségei, ám ezek mindig ingatagok, erőtlenek maradnak. Európa jelenleg nem tudja önmagát megvédeni, de én ebben nem mutogatnék másra, hanem magamtól kérdezném: mit tettem az európai nyilvánosságért, milyen szorgalommal tanultam meg legalább egy másik európai nyelvet, mennyire akartam megérteni a portugál, az olasz vagy az olténiai román ember mindennapi problémáját?

AMERIKA NAGY ORSZÁG*

JEGYZET AZ ELNÖKVÁLASZTÁS MEGÉRTÉSÉHEZ

Az Amerikai Egyesült Államok nagy ország, valójában nem is ország abban a földrajzi-politikai értelemben, mely szerint Európában egy körülhatárolt területet országnak nevezünk. Óceánokkal határolt kontinens, beláthatatlan dimenziókkal. Olyan távolságok, éghajlati, domborzati, élővilágbeli különbségek vannak, melyek a nálunk elterjedt gondolkodás-, képzelet- és beszédmóddal megragadhatatlanok. Szavaink sincsenek leírni azt, ami ott van. Amikor pénzről, gazdagságról, morálról, politikáról magyarul beszélnek, az egészen más tartalmú és jelentésű, mint ha ugyanezt Amerikában tennék. A *money* amerikai kimondása nem ugyanazt a jelentéstartalmat és cselekvési imperatívuszokat, lehetőségeket hordozza, mintha itthon azt mondjuk, *pénz*. Sajnos igaz ez a demokrácia, a liberalizmus szavainkra is.

Az Egyesült Államok számos egyéb vonatkozásban sem olyan ország, mint amelyeket közelebből ismerünk. Nem egy nép alkotja, hanem sok. Az ország alapja nem egyetlen nyelvi, kulturális vagy biológiai különbségeket felvonultató népcsoport. Nem az ország ered a népből, hanem a nép az országból. Ezt az országot abból az egyetemes morálból képződő jogra építették, amelyet először Jézus Krisztus fogalmazott meg, és az apostolok írtak le az Evangéliumokban és az Újszövetségi Szentírásban, és amelyet világiasítva az újkor politikai, jogi és filozófiai gondolkodása próbált a jog által strukturált államokban manifesztálódó emberi együttélés alapjává tenni.

Az Amerikai Egyesült Államok eredetileg és eredendően evangéliumi, ahogy ezt a tizenhetedik századi új-angliai telepes közösségek, mint minden modern bázisdemokráciának és magának az Egyesült Államoknak e politikai csírái meghatározták. Lakói Európa elsötétültnek, elnyomónak érzett világából menekültek, azzal szemben hozták létre saját magukat és közösségüket. A tizennyolcadik századbeli országalapításukkor tudatában voltak, hogy egyetemes morális elvekre, minden ember tiszteletére építik államukat. Ilyen még nem volt a történelemben, és ennek az alapítók büszkén tudatában is voltak.

Ez a tudat és felelősségérzés minden amerikai patriotizmus lényeges alkotóeleme. Kétségtelen, hogy sok amerikai politikus, gazdasági és pénzügyi hatalmasság visszaélt ezzel a hagyománnyal, saját egyéni vagy kiscsoportos érdekeikre tekin-

* A szöveg rövidítve megjelent:

Nép, morál, alkotmányosság.

Amerikában a korrekcióra szavaztak, a megmondóemberek kioktatásából pedig elégük van. *Magyar Idők*, 2016. december 7. 10.

<http://magyaridok.hu/velemeney/nep-moral-alkotmanyossag-1230157/>

tettel. De az Egyesült Államok politikai-hatalmi struktúráját alkotmányosan úgy határozták meg, hogy lehetetlenné tegye a visszaélők vagy kalandorok végérvényes felülkerekedését, az ország letérítését a demokrácia ösvényéről.

Barack Obama megválasztása felszabadító és csodával határos, váratlan és megjósolhatatlan esemény volt. Akkor is, ha egy ilyen esemény kódolt volt a világ nyolcadik csodájának nevezett amerikai alkotmányban. Donald Trump győzelme meglepetés, tudván, hogy Obama korábbi szavazóinak jelentős része pártolt hozzá. E fordulat jelentőségét, értelmét és hatását csak évek múlva értelmezhetjük. Lehetséges, hogy Obama sem csinált mindent jól? Mindenesetre azok az ideológiával terhelt nyilatkozatok, amelyeket balliberális oldalról itthon és külföldön olvashatunk, mindenben segítenek, csak a helyzet megértésében nem.

Amerika nagy ország, polgárháborút, világháborúkat vészelt át államrendjének megingása nélkül. Ahogy Dewey mondta, ez a rend nem tud megdőlni. Egyetemes értékekre, minden egyes ember tiszteletére és személyes felelősségére építve olyan stabil, mint az egyes ember. Ez utóbbi megdönthetetlen, minden egyes ember *mint komolyan vett ember* egybekapcsolása a gyémántnál végtelenszer erősebb politikai struktúrát hoz létre. Mindenki akarja, és jobbat senki nem tud kitalálni. Ha minden egyes embert komolyan veszünk, elkezdi ő is saját magát, majd embertársát komolyan venni. Az embernél kisebb egységre nem lehet alapozni társadalmat, mert nincs kisebb (csak egerek és moszatok). Az ember fölötti csoportosulásokra pedig veszélyes, az emberiség katasztrófákkal teli történelme a példa rá, mi történik, ha egyetlen népcsoport vagy ideológia eluralkodik. Amerika ideológiátlan, valójában „nemzettelen”, racionális-morális képződmény. (Amikor „amerikai nemzetről” beszélnek, az félreértés, illetve a „nemzet” egész más értelmezése, mint amit Európában ismerünk.) Soha nem lesz ott sem jobboldali, sem baloldali diktatúra, sem kommunizmus, sem fasizmus, ahogy ma néhány balliberális ideológiaterheltlen sópáncsodik. Magukból, saját kommunista múltjukból indulnak ki.

Az amerikai és európai balliberálisok világméretű acsarkodása nem meglepő. Amerikában egyszerűen korrekcióra szavaztak, a sok megmondóember kioktatásából elégük van. Az evangéliumi alapokat az iskolai alapképzésből és az elterjedt amerikai önértelmezésből ismerik, hadd alakítsák maguk életmódjukat és gondolkodásukat. Nem befolyásolja őket néhány gyorsan meggazdagodott milliárdos finanszírozott ideológiai kampánya. Demokráciájuk lényege, hogy nem félnek. Sem másoktól, sem maguktól.

A magyarországi, de még az európai liberális „visszhang” ugyan alig jut vissza az óceán túlsó partjára, de érdemes elgondolkodni azon, hogy például a honi liberálisok jelentős része az egykori Magyar Szocialista Munkáspárt tagjaiból, azok gyerekeiből vagy holdudvarából került ki. Nemcsak szótlánul túrték, de retorikájukkal támogatták a magyar vadkapitalizmus kialakulását, amelyben ők maguk vagy egykori elvtársaik játszották a nyertes főszerepét. Hallottuk egyszer is, hogy e hangadók például az ellen emeltek volna szót, hogy volt példaképeik és szövetségeseik, a szovjet ifjúkommunisták és titkos szolgák kötelékeiből kerültek ki a legnagyobb keleti oligarchák?

Wolfgang Kemp hamburgi művészettörténész kelet-európai oligarchákról szóló könyvében (*Der Oligarch*, Verlag zu Klampen, Springe, 2016) leírja, hogy elké-

pesztó vagyonukban átlagosan 100 000 dollár tiszta nyereségre jut egy gyilkosság, és 1994-ben csak Oroszországban 36 000 áldozatuk volt. A Szovjetunió egykori hívei, a Gulág működtetői nem hagytak föl a szovjet titkosszolgálatban tanult szervezett együttműködéssel, gyilkolással, pusztítással, bár az épp érvényes ideológia nem a bolsevizmus, hanem a szabadság vagy a szabad gazdaság. Magánembereként szerencsére kevesebb embert ölnek, mint keretlegényekként, miközben a vagyonuk gyarapszik, és a Côte d'Azur előtt hatalmas yachtaikkal cirkálnak. A „Jacht akarása” (*Wille zur Yacht*), így jellemzi őket Kemp. Országaikból (Oroszország, Ukrajna) jachtjaikra bujkáltak. Ezen fogalmak szerint Trump nem oligarcha: nincs gyilkosság minden százezer dollárja mögött, és állítólag jachtja sem cirkál a francia partoknál, ahova nem is kell elbújdokolnia. Balliberálisaink, vigyázó szemeket a Côte d'Azur yachtosaira szegeztek (inkább)! Ők veszélyesebbek lehetnek a világ ezen részén! A demokrácia, a szabadság a legfőbb érték, ám ahogy Magyarországon is sokan megelégteltek, hogy az egykori bolsevikok és leszármazottaik értelmezzék nekik a demokráciát és a liberalizmust, lehetséges, hogy jóval nagyobb dimenzióban valami hasonló történik Amerikában is. Az amerikai nép erős és hatalmas – mert morális értékek, az igazságosság elve alkotta meg.

Trumpot „lefasisztázzák”, „lenácizzák”? Mit is jelenthetnek ezek a szavak? Zsidógyűlöletet egész biztosan nem, hiszen a *Spiegel* beszámolója szerint Trump Ivanka nevű lánya áttért férje ortodox zsidó vallására, és a gyermekeket, Trump unokáit is ezen vallás szerint nevelik. Veje, az 1981-ben született Jared Kushner az 1949-ben bevándorolt lengyel holokauszt túlélő, Charles Kushner ingatlanmágnás fia. Súlylódásmentesen illeszkedett be az épülő Trump dinasztiaiba, miután saját nagycsaládja szétesett. Apja ugyanis tizennégy hónapra börtönbe vonult adóügyek miatt, miután lánytestvére együttműködött a hatóságokkal. Bosszúból Charles prostituáltat szervezett sógorának, a találkozót titokban lefilmezte. A családi cég neve bemocskolódtott, a fiatal, Harvardon végzett Jared mindent arra tesz, hogy neve becsületét visszaszerezze. Ő feleségével Trump fő tanácsadója. De abból sem következtethetünk Trump „náci-jellegű” szándékaira, hogy amikor olyan szélsőjobboldali csoport, mint az „Alt Right” mozgalom közeledni próbált hozzá, azt válaszolta, „nem akarok e csoport alá lovat adni, nem ismerem el őket”.

Amerika polgárainak nem lehet semmit előírni, sem kívülről, sem belülről. Elkötelezettek az evangéliumi alapú demokrácia mellett, felelősséget vállalnak, de kioktatást nem kérnek. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* egyik első reakciója Trump megválasztására az volt, hogy az amerikaiaknak elege lett az Obama-korszak lágy rábeszéléseiből, andalító kioktatásaiból. A középosztályban sokan állásukat veszítették vagy csökkent nyugdíjuk vásárlóértéke, néhány déli államban pedig növekedett a feketék szegregációja, volt város, ahol fehér rendőrök kutyákként lövöldözték őket, miközben elnökük középiskolás tanár módjára újabb és újabb morális vagy politikai korrektségről szóló leckéket adott. A tanítás, és főleg a (ki)oktatás nem politikuskok feladata. A polgárok utcai és szociális biztonsága annál inkább.

Amerika nagy ország. Korrigálja az elhajlásokat, bármely irányba is legyenek azok. A politika első és fő kötelessége, hogy biztosítsa az igazságosságra és morálra alapozott jog és törvény érvényesülését. Igazságosság nélkül nincs belső béke, ha az igazságosság procedurális működését biztosítják, és ezt el is magyarázzák az

embereknek, akkor béke is lesz, az emberek megtanulnak egymással különbözőségeikben is élni. Trump nem szorul védelemre, ezen írás célja távolról sem ez. Értelmiségieknek különösen is nehéz lenne egy olvasatlanságával állítólag büszkélkedő embert támogatni. Amerika sem szorul védelemre, de nekünk jobb, ha ideológiai bódultságtól fűtött szólamok helyett józan mérlegeléssel megértjük.

A napi politika dübörgő léptű, őrjöngésre kész vadállat. Immanuel Kant óta tudjuk, hogy az emberi gyakorlat, az egyéni szándék, az etika és a politika nem közeliíthető meg a tapasztalatra alapozott tudományokkal. Nem a világos megismerés, hanem a tompa cselekvés világa. Lehetőségünk van azonban saját szándékaink törvényeit felismerni és azokat észszerűvé tenni. Ez a morál, a rá alapozott politika és jogalkotás feladata és lehetősége. Üdvözlünk kell, hogy egy nagy ország nagy alkotmánya már magában foglalja e felismerést és gyakorlati konzekvenciáit. A vadállat léptei alatt düböröghet a föld, de a racionalitás láncai lefógták, őrjöngve nem cselekedhet többé. Így van ez Amerikával, és ezt kívánhatjuk a világ többi részének is.

A BURGHEATER ESETE A DEMOKRÁCIÁVAL ÉS AZ ADÓZÁSSAL*

A bécsi Burgtheater művészei aggódnak a magyar demokráciáért. Mindezt ízlésellenül, vasárnapi ... vendégszereplésük után adták a Nemzeti Színház közönségének tudtára – írja a *Magyar Nemzet*, 2015. április 20-án.

A *Spiegel* 2016. november 26-i számában ismét a Burgtheaterről ír, „a várszínház színjátéka” címmel. „A német nyelvű világ legjelentősebb színpada becsapta az államot, amely finanszírozta. (...) A hírnév romokban hever” alcímmel. A történet a kulturális és a politikai elit kudarca, hiszen színházigazgatók, rendezők, színészek és államtitkárok is érintettek. Mindenki feszülten vár, vajon lesz-e vádemelés, és kik ellen. A következőkben támaszkodom a német folyóirat cikkére.

Vajon az aggódó művészeknek a magyar demokrácia tanulmányozása helyett nem inkább saját pénzügyeiket és moráljukat kellett volna figyelemmel kísérniük? Talán a kiemelkedő nyelvművelő színpad alkalmazottai éppen idiómájuk szép fordulatát vették komolyan: „menekülés előre”? Ahelyett, hogy magukért szorongtak volna, átvállalták ezt helyettünk. Aggódtak értünk. A mi demokráciánkat féltették. Magyarország mint biztonságos menekülési irány? Nyilván a bécsi demokrata színjátszókat nagyon érdekelte Magyarország sorsa, előadások és próbák közt történelmünket tanulmányozták, ismerték a hazai viszonyokat, a kárpátaljai magyar színházak vagy akár az ottani emberek helyzetét, talán még magyarul is tanultak. Bizonyára új utakat akartak törni nemzetük kultúrájában, hiszen az osztrák történelemkönyvek szinte semmit nem írnak Magyarországról, némely tankönyv a magyarokról annyit közöl, hogy lovas nép, rövid jólétét a Habsburgoknak köszönhetette.

A demokrácia egyik alapelve az igazságos közteherviselés. Ennek része a becsület és törvénytisztelő adófizetés, a közpénzek, az emberek által előállított erőforrás tisztelete, védelme és szabályos felhasználása. A pénz úgy működik, mint az elektromos áram. Csak addig van feszültség, amíg a vonal végén erőművek dolgoznak, szünet nélkül. A pénz csak addig ér valamit, amíg a vonal végén egyszerű, szótlán, hangjukat hallatni nem tudó emberek milliói dolgoznak, szünet nélkül, fenntartva a pénz feszültségét, amely, mint az áram, bármit és bárkit képes megdolgoztatni a vonal innenső végén. A demokrácia és benne az adómorál éppen arról szól, hogy a vonal mindkét végén ugyanolyan jogú és méltóságú emberek élnek. Akik képesek szövegelni, újságírók, értelmiségiek, színházi emberek, nem

* A Burgtheater esete a demokráciával.

Az aggódó művészeknek inkább saját pénzügyeiket kellett volna figyelemmel kísérniük. *Magyar Nemzet*, 2016. december 13. 8.

<http://mno.hu/velemenyt/a-burgtheater-esete-a-demokraciaval-1376166>

arra használják beszédképességüket, hogy minél több potenciált kivegyenek a vonal innenső végén, hanem arra, hogy a vonal túlsó végén lévőket is megvédjék, és az igazságos közteherviselésért küzdjenek. Ez a demokrácia morálja, mely a demokrácia minden polgárát eleve kötelezi, és ez az a morál, amelyet a balliberálisok retorikájukban megpróbálnak kisajátítani.

Ahogy a *Spiegel* írja, „két és fél évvel ezelőtt került nyilvánosságra, hogy a vár-színház túl sok pénzt használt föl”. Mintegy kikapcsolták a villanyórát és leszívták az áramot. „Fekete kasszákat tartottak fönn, adót csaltak, mérlegeket hamisítottak. Végül 20 millió eurónak veszett nyoma. (...) A Burgtheater becsapta az öt pénzelő társadalmat.” Visszaélt a demokráciával, melynek alapja a kölcsönös tisztelet és bizalom. Ezzel egyébként hagyományosan sem állt az élvonalban az intézmény. A Mária Terézia által 1741-ben alapított színházban az előadás végén a színészek nem mehettek ki a függöny elé. Az udvar színészei csak nem fognak meghajolni a közönséges nép előtt! A tiltást a monarchia bukása után közel hetven évvel, 1983-ban oldották föl. Ach, Biberach! A régi, tapasztalt demokraták!

A színház gazdasági igazgatója könyveletlen kasszát működtetett. Honnan volt a pénz? Külföldi fellépőknek felajánlották, hogy készpénzben kapják gázsijukat, ám lemondhattak róla a színház javára. Hazai színészek is megkerülték az adót a kassza segítségével, a fizetési rendszerbe bevontak olyan rendezőt, aki már évek óta halott volt.

A színház igazgatója 2009-től az alsó-szászországi Matthias Hartmann volt, aki nemcsak 20 millió adósságot halmozott fel, ahogy erről a *Magyar Nemzet* is tudósított, hanem mint a nyomozók kiderítették, még az igazgatói szék elfoglalása előtt felvett a főkönyvelőtől 273 000 euró készpénzt. Ennek igazolása soha nem került be a színház könyvelésébe. Hartmann további 292 000 eurót „kapott” túlárazott rendezésekkel, bizonyítatlan utazási és költségelszámolásokkal. A színház gazdasági vezetője saját édesanyja lakásában széfben őrizte az igazgató készpénzben kapott, könyveletlen, adózatlan pénzét.

Erről a vérbeli demokratáról írja a *Magyar Nemzet*, hogy a „bécsi Burgtheater korábbi vezetője, Matthias Hartmann 2013 őszén azzal utasította el a Nemzeti Színház meghívását, hogy a budapesti fesztiválon való részvétel ártana a bécsi teátrum renoméjának”. Erre mondják német nyelvterületen, hogy menekülés előre. Az igazgató a nyilvánosságra került tények hatására beismerte, hogy készpénzt vett föl adófizetés nélkül. Lehet, hogy egyes nyugati balliberálisoknak az előremenekülés irányát nem Magyarországon kellene meghatározniuk? Hillary Clinton is mesélhetne.

KETTŐS HATÁS: KETTŐS MORÁL?

ALKALMAZHATJA A MORÁLIS CSELEKVÉSRE TÖREKVŐ
A KETTŐS HATÁS ELVÉT?*

Az erkölcsi megfontolás olyan, mint amikor erdei úton elágazáshoz érünk, és választanunk kell, melyik úton haladjunk tovább. Az erdőben iránytű, térkép, a nap állása a leggyakoribb segédeszközünk, ám ezek éppen azok, ami a nevükben is van: segédek. Az erdő rendszerében, taxonómiájában van a helyük. Az irány meghatározásában viszont alapvető, hogy hova akarunk eljutni. Rendelkeznünk kell útirányunk geometriájával, melyet a cél határoz meg. Ha van úti célunk, és tudjuk, hogy az kiindulásunktól milyen irányban van, akkor ez jelenti a tájékozódás alapját.

Az út megválasztásánál az számít, hogy hova akarunk eljutni. A cél meghatározása lehet technikai vagy morális. A morális meghatározásnak mindig meg kell előznie a technikai. Az út megválasztásánál természetesen az is számít, hogy az adott célhoz milyen erőfeszítések vagy milyen áldozatok árán tudunk elérkezni. Az értelemmel bíró vándor a rendelkezésére álló információk birtokában felméri a célba jutás költségeit. Amennyiben a kiszámítható ráfordítás elfogadhatónak tűnik, akkor elindul az úton, amennyiben nem, úgy vagy visszafordul, vagy letelepszik az adott helyen, esetleg más, megfelelőbb utakat keres. A költségek azonban csak technikaiak lehetnek: morális árat egyetlen cselekvés esetén sem szabad fizetnünk.

Amit John Rawls az igazságosság kompromisszummentes kereséséről és megvalósításának szükségszerűségéről ír, az igaz minden etikai megfontolásra is: „Az igazságosság által biztosított jogok nem lehetnek a politikai alkudozás vagy a társadalmi érdek számolgotatásának tárgyai. (...) Mint az emberi tevékenységek legfontosabb erőnei, az igazság és az igazságosság nem tűnnek megalkuvást.”** Ez az elv minden morális megfontolás esetén követendő, nem lehet egy cselekedet jó vagy igazságos, ha van benne akár csak kísérő hatásként is valami rossz. A „minden jóban van valami rossz”, illetve „minden rosszban van valami jó” ugyan a népi bölcsesség részei, de nem képezhetik etikai megfontolások alapelveit.

* Kettős hatás: kettős morál? Alkalmazhatja-e a morális cselekvésre törekvő a kettős hatás elvét? Kovács Gusztáv, Varga Krisztina, Vértesi Lázár, *Kettős hatás. Helyettesíthető-e az etika matematikával?* Pécs, Pécsi Hittudományi Főiskola, 2015, 168 o. ISBN 978-963-89536-9-8, 33–47.

<http://pphf.hu/kiadvanyaink/konyvek/item/302-kettos-hatas>

** Rawls, J.: *Az igazságosság elmélete*, fordította Krokóvay Zsolt, Budapest, Osiris, 1997. 22. J. Rawls: *A Theory of Justice*, Cambridge, MA, The Belknap Press of the Harvard University Press, 1971. 4. „the rights secured by justice are not subject to political bargaining or to the calculus of social interests. (...) Being first virtues of human activities, truth and justice are uncompromising”

A jó, az igazságos kompromisszum nélküli keresését, a megalkuvás visszautasítását gyakran tévesztik össze az egyes cselekedetek vagy a cselekedetek elkövetőinek megítélésével. Ez utóbbival gyakran együtt jár a rosszat vagy rosszul cselekvő személy elítélése. Az elméletben nem lehetünk készek a kompromisszumra: ha a jóról, a helyes cselekvésről, az igazságosságról mint a törvényhozásról akarunk fogalmat alkotni, akkor nem mondhatjuk, hogy így is jó, meg úgy is jó. Ezzel szemben az egyes cselekedet vagy ember megítélésében óvatosan kell eljárunk, hiszen általában nem ismerhetjük a cselekvés valamennyi indokát és összetevőjét – ezt általában maga a cselekvő sem ismeri. Amikor etikai elvekről, a jó fogalmáról filozófiai értelemben gondolkozunk, vagy amikor a törvényhozásban igazságos törvények elvét, létrehozásának módját keressük, akkor nem tűrhetjük a megalkuvást. Ebben a tanulmányban a kettős hatás elvének vizsgálatánál ezt a szigorú logikai és elméleti elvet tartom szem előtt, miközben nyilvánvaló, hogy a konkrét cselekvések utólagos megítélésekor nem feltétlenül és nem csak a szigorú, kompromisszumokat nem tűrő morális elvek érvényesülnek. De itt is érvényesnek kell tartanunk, hogy a morális cselekvésre törekvőnek a cselekvés előtt a rendelkezésre álló valamennyi eszközt fel kell használnia, hogy saját cselekvését morális értelemben előkészítse, és lehetőleg kompromisszum nélkül a jót cselekedje.

Visszatérve a kiinduláskor használt vándor paradigmához, az emberi cselekvések esetén az úti cél megléte igen erős feltételezés, legalábbis, ha az ember gyakorlati lény mivoltára alkalmazzuk. Az ember állandóan cselekedni kényszerül, azaz választani és elindulni, végigmenni, akkor is, ha éppen egyébként nem lenne célja a cselekvéssel. Minden cselekvés esetén feltehetjük a jó vagy rossz kérdését, ám ez különös súllyal merül föl, amikor mindenképpen cselekedni kell, orvosi beavatkozás, katonai akció vagy hasonló esetében. Egy adott helyzetben, amikor cselekednie kell, előfordulhat, hogy többféle cél közt is választhat, ekkor különös élességgel tevődik föl a jó vagy a rossz, a jó és a még jobb alternatíva problémája.

A kettős hatás kérdése a cselekedetek morális vizsgálata során igen későn, akkor merül föl, amikor kiválasztottunk egy általunk morálisan jónak tartott célt, és azt vizsgáljuk, hogy annak eléréseért fizetendő ár megéri-e, hogy egyáltalán elinduljunk az úton. Ez az ár általában a cselekvés technikai realizálása során merül föl.

Ilyenkor a struktúra a következő. Meghatározzuk egy morálisan jónak tartható célt, ami a világ egy kívánandó és elérendő állapota, mint például egy ember meggyógyítása, egy terroristák által fogvatartott ember vagy ország ki-, illetve felszabadítása. A morálisan jó cél kiválasztása után megvizsgáljuk a célhoz vezető utakat, azok technikáját. A cselekvések esetén a technika meghatározása azonban soha nem lehet tisztán technikai. Ahogy a cselekvés céljának meghatározása morális megfontolások eredménye, ugyanígy a technika kiválasztását is folyamatosan kísérnie kell megalapozó módon a morális megfontolásoknak.

Az eredetileg jónak tartott és jó szándékkal végrehajtandó cselekedet ily módon részecselekvésekre osztható, ahol valamennyi cselekvést mint önállót kell megvizsgálunk. Etikai alapúnak kell lenni annak a cselekvésnek is, amely a technika kiválasztását célozza, hiszen ennek során a technika hatásait is morálisan kell vizsgálni. Valamennyi részecselekvés és hatás mérlegelendő, mégpedig mint önálló cselekvés. Ahogy egy ember cselekedete egész élete cselekvéshalmazának része, úgy egyetlen

kijelölt cél elérésére mobilizálható rész-cselekvések is önmagukban cselekvések és az egyetlen cél elérésére szánt cselekvés mint cselekvéshalmaz részei. Minden rész-cselekvés cselekvés, és minden cselekvés önálló értékuniverzumot képez.

A cselekvések és a rész-cselekvések vagy a „nagy” cselekvések részeként mikro-cselekvéseknek is nevezhető akciók lehetnek esettanulmányok (eset: casus), vagyis a kazuisztika tárgyai is. Ennek során az egyes cselekedetek morális tartalmát vizsgáljuk. A kazuisztika mint a cselekvések körülményeinek és szerkezetének mikroanalitikus, részletekbe menő vizsgálata fel kell, hogy oldódjék a cselekvés racionális struktúrája és jósága vizsgálatában. Minden egyes cselekvésre és rész-cselekvésre, minden esetre alkalmazható a kategorikus imperatívusz vagy a tudatlanság fátyla elve. Ezért a geometria és a taxonómia vagy a mértan és a rendszertan nem állítható egymással szembe. A mértan maga is rendszer. A mértan kifejezés ráadásul Jonsennél és Toulminnél nem szerencsés megfogalmazás, nyilvánvaló, hogy ezzel a kanti morálra utalnak, és azt akarják diszkreditálni.* A szerzők azt írják, „az erkölcsi problémák megoldása esetek összehasonlításán keresztül történt. Ahelyett, hogy egy adott szabályt alkalmaztak volna egy konkrét szituációra, az adott eset lényeges vonalait hasonlították és mérték össze más esetekkel, amelyeket már megoldottnak tartottak.”**

A modern szabályalkalmazás fő mestere, Kant esetében azonban dinamikus racionalizmusról, racionális struktúráról van szó, a gyakorlati gondolkodási folyamat törvényszerűségéről, ami minden, csak nem olyan merev, mint a geometria. A különféle eseteket csak racionális struktúrájuk szerint lehet összemérni, egyébként, ha a cselekvés nem racionális, akkor a történetet nem is lehet cselekvésnek tartani, ha pedig a róla való diszkusszió nem az, akkor nincs diszkusszióról szó. Nincs mértan racionalitás nélkül, mint ahogy rendszertan sincs. Ennek megfelelően a geometria és a taxonómia szétválasztása helyett a racionális megfontolásra kell hangsúlyt helyezni, és ennek törvényeit, mely bennfoglalja mind a mértant, mind a rendszertant, de még a mechanikát és a dinamikát is. A racionalitás törvényei és szerkezete (erre vonatkoztatják itt hibásan a „mértan” szót) segítségével ítéljük meg az egyes eseteket, és helyezzük őket észszerű rendszerbe.

Az eddigiek alapján világosan látható, hogy ha Kant vagy Rawls kompromisszumellenes elvét követjük, akkor nem lehetnek olyan rész-cselekvések vagy cselekvéskövetkezmények, amelyek rosszak, vagyis rossz hatást eredményeznek. A kettős hatás elvét a kompromisszumra hajlók képviselhetik, egyben feltételezve, hogy szigorú, racionális értelemben nem lehetséges a teljes, mindent átfogó morális cselekvés. A kategorikus imperatívusz vagy a tudatlanság fátyla elvének ellentmondást nem tűrő elvének procedurális malmában azonban a kompromisszumos cselekvések mint önmagukban ellentmondást hordozók felörlődnek, mert irracionálisak és ezért nem képviselhetők.

* A. Jonsen, S. Toulmin: *The Abuse of Casuistry: A History of Moral Reasoning*, Berkeley, Univ. of California Press, 1988. (idézi J. F. Keenan: „The function of the Principle of Double Effect”, *Theological Studies*, 54 (1993), 294–315.)

** Jonsen, Toulmin, op. cit.

Az etika–technika megkülönböztetés mellé ide kívánczik még az etika–politika megkülönböztetés is. Ha kijelölünk egy célt melynek technikai értelemben elérési ára van, a kérdés, ki fizesse a számlát. Etikailag csak az a cselekvés értékelhető, amikor egy személy által kijelölt célhoz vezető út árát maga a személy fizeti. Politikai cselekvésről akkor beszélünk, ha a cselekvést eldöntő személy a közösségre hivatkozva, a közösségnek ír elő cselekvést, azaz miközben a döntést ő hozza, a cselekvés árát a közösségnek kell kifizetnie.

A kettős hatás elvét etikai és a politikai cselekvések esetén vizsgálhatjuk. Nyilvánvalónak kell tekintenünk, amennyiben a politikai döntést valaki az érintettek egyetértése és felhatalmazása nélkül hozza, de az árát velük fizetteti meg, úgy a többieket eszköznek tekinti, ami etikailag rossz döntés. A felhatalmazás kérdése, hogy az milyen nyilvános aktussal történik, és meddig terjed, túlságosan összetett kérdés, hogy itt foglalkozhassunk vele.

Mindezek alapján sejthető, hogy a kettős hatás elve ellen foglalkozni állást, és megkísérlek érveket felhozni ellene. Vizsgálatom arra a kettőshatás-elvre vonatkozik, amely a morálisan igazolható cselekvés mellékhatásaként megenged etikai értelemben rossz következményeket is. Elvileg létezhet olyan kettőshatás-elv, ahol a jó cselekedetnek további nem szándékolt jó hatásai vannak (a jó cselekedeteknek általában számtalan továbbgyűrűző jó mellékhatása van), ám ezek etikai értelemben nyilvánvalóan nem problematikusak.

A kettőshatás-elv

A kettős hatás elve szerint egy célzott és etikailag jónak tartott cselekvésnek mellékhatásai lehetnek. A kérdés az, hogy a mellékhatás vállalható-e, azaz a jónak tartott cselekvés végrehajtható-e. Más szóval, lehet-e rossz mellékhatása egy jó cselekedetnek. Tekintettel arra, hogy a mellékhatás is a cselekvés hatása, így a cselekvés rossz hatása a cselekvést is legalább részben rosszra teszi. A kérdés, hogy morálisan lehetséges-e jó cselekvés, amely részben rossz, meg is fordítható, hogy lehetséges-e részben rossz cselekvés, amely részben jó?

A következőkben megvizsgálom a kettős hatás elvének négy feltételét, majd logikai struktúráját. Amellett érvelek, hogy a négy feltétel nem állja meg a helyét, vagyis nem képviselhető etikai megfontolások során. Arra szeretnék rámutatni, hogy egy cselekvés, amelynek részben rossz hatása van, erkölcsileg rossz, és ezért elvetendő.

A kettőshatás-elv négy feltétele

„A tizenhetedik század óta a kettős hatás elvét úgy értelmezték, hogy egy olyan cselekedetet, amelynek két, egy és egy rossz okozata van, végre lehet hajtani, ha a négy feltétel adott. Ezek a feltételek a cselekedet tárgyára, a szándékra a tett anyagi okára és az indokok arányosságára vonatkoznak:

1. A cselekedet tárgya önmagában vagy helyes, vagy közömbös; lényegileg nem rossz.

2. A rossz hatást, bár előre lehet látni, mégsem szándékolják.
3. A rossz hatás nem lehet a jó hatás elérésnek eszköze.
4. Árányos indoknak kell fennállnia, hogy a rossz hatás megengedhető legyen.”*

Az *Új Katolikus Enciklopédia* pedig a következőképpen határozza meg a négy feltételt:

- „1. Az aktusnak magának morálisan jónak vagy legfeljebb indifferensnek kell lennie.
2. A cselekvőnek nem szabad pozitíve akarnia a rossz hatást, bár megengedheti. Ha el tudná érni a jó hatást a rossz hatás nélkül, úgy kellene tennie. A rossz hatást időnként közvetetten szándékosnak mondják.
3. A jó hatásnak a cselekvésből kell következnie, legalábbis ugyanazzal a közvetettséggel (az okság rendjében, ha nem is szükségszerűen az idő rendjében), mint a rossz hatás.
4. A jó hatásnak kellőképpen kívánatosnak kell lennie, hogy kiegyenlítse a rossz hatás megengedését.”**

Az első feltétel etikai mérlegelések esetén tautologikus vagy analitikus, hiszen kettős hatással csak azon cselekvések esetén van értelme foglalkozni, amelyekről úgy véljük, hogy első és szándékolt értelemben vagy következményeiben előre láthatóan jó cselekedet. Ezekről a cselekedetekről tesszük föl a kérdést, hogy végrehajthatók-e, ha nem kívánt hatásai vagy következményeik is vannak. Rossz vagy morálisan értékelhetetlen cselekedetek esetén nincs értelme kettős hatásról beszélni, hiszen a rossz cselekedet eleve elfogadhatatlan hatású, azaz nem szabad megtenni. Az első elv megfogalmazása tehát fölösleges.

A második a helyes szándék feltétel, mely szerint a szándék csak a jó hatás elérése lehet, és a rossz hatást csak mint nem szándékolt mellékhatást foghatjuk fel. Ha a rossz hatásról a cselekvés meghatározásakor, a cselekvésre irányuló szándék megfogalmazásakor tudomásunk van, akkor a cselekedetet nem szabad végrehajtani. Ha nem tudunk a rossz hatásról, csak a jóról, és a rossz hatás így következik be, akkor

* J. F. Keenan: „The Function of the Principle of Double Effect”, *Theological Studies*, 54 (1993), 294–315. 300. Fordította Kovács Gusztáv.

** *The New Catholic Encyclopedia*, 1021. cit. Mc Intyre, Alison: „The Doctrine of Double Effect”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014), E. N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/double-effect>

¹ The act itself must be morally good or at least indifferent.

² The agent may not positively will the bad effect but may permit it. If he could attain the good effect without the bad effect he should do so. The bad effect is sometimes said to be indirectly voluntary.

³ The good effect must flow from the action at least as immediately (in the order of causality, though not necessarily in the order of time) as the bad effect. In other words the good effect must be produced directly by the action, not by the bad effect. Otherwise the agent would be using a bad means to a good end, which is never allowed.

⁴ The good effect must be sufficiently desirable to compensate for the allowing of the bad effect (p. 1021).

a cselekedet szándéka szerint jó és morális értelemben végrehajtható. Ha pedig tudunk a rossz hatásról, akkor a cselekedet, még ha jóra irányul is, valójában rossz.

A harmadik elv szerint a jó nem szentesíti az eszközt, vagyis a rossz hatás nem lehet eszköze annak, hogy a jót létrehozzuk. Ez a tétel is értelmetlen, hiszen a morálisan jó felé nem vezethet morálisan rosszon keresztül út. Nem cselekedhetünk rosszat, hogy annak eredménye jó legyen. De rossz eszközöket sem használhatunk a jó elérésére. Ezen elvet nagyon sokan félreértik, a legnagyobb történeti félreértés a kommunizmus volt, melynek képviselői azt képzelték, hogy terroron, gyilkosságokon, a társadalom kifosztásán keresztül vezet az út az igazságos társadalomba. A valóság az lett, hogy a rossz rosszat, a terror terrort, a gyilkosság gyilkosságot, az igazságtalanság igazságtalanságot szült. Tételeim, hogy morálisan rossz tett nem vezet morálisan jónak tekinthető következményekre, azaz morális tettekre, hogy igazságtalanság nem vezet igazságosságra. Azzal érvelek, hogy a semmiből nem lesz önmaga erejéből valami. Morálisan rossz tetről akkor beszélünk, ha valaki tudatosan, a körülményeket mérlegelve rossz tettet hajt végre. A rossz szélsőséges értelemben a pusztítás, a halál, a semmi. Ha valami elpusztult, halott vagy semmi, az képtelen jó tettet végrehajtani, egyáltalán bármi tettnek nevezhető, hiszen nem létezik.

Akár a tízparancsolatot, akár az evangéliumi szeretetfelszólításokat tekintjük, nyomát sem találjuk annak, hogy tegyék a jót, de először a rosszat, vagy a rosszal tegyék a jót. A jó megtételének procedurális szerkezetét, egyáltalán a jó racionális, érvelő és procedurális metafizikáját csak az újkorban fedezték fel. Ám ez a felfedezés sajátos módon éppen az evangéliumok és Mózes mélyebb megértéséhez segített hozzá. Az alaptétel, hogy cselekedj azon elv szerint, melyről akarni is tudod, hogy általános törvényhozás elve legyen. Vagyis tedd azt a másikkal, amit szeretnél, hogy veled is tegyenek, vagy ne tedd a másikkal, amit nem szeretnél, hogy veled tegyék. Ezen felszólítás racionális szerkezete megkerülhetetlen egy észszerű cselekvő számára, aki jót akar tenni. Ebben az érvelésben a jó maga az ember, aki jót akar tenni, vagy aki a jó lehetőségét hordozza magában. Ha a procedurális racionalitás elvét alkalmazzuk, akkor a második elvre sincs szükség, hiszen ez eleve kiszűri a rossz cselekedeteket, még olyanokat is, amelyeket egy másik jó mellékhatásaként fogunk föl.

Az arányossági feltétel szerint a jó hatásnak legalább egyenértékűnek kell lennie fontosságban a rossz hatással. A fontosságok gyakran szubjektív súlyozások eredményei. Ami a stratégiai bombázást elhatározónak csak járulékos rossz, az valaki más számára a saját és családja halálát jelentheti. Ha van rossz hatás, nem hajtható végre a cselekedet. Csak az a jó cselekedet, amelynek elhatározója és végrehajtója jót akart tenni, és cselekedetének csak jó következményeit ismerte.

A kettős hatás elvének racionális felszámolása – a kategorikus imperatívusz

Immanuel Kant úgy értelmezhető, mint aki a gyakorlati racionalitás szerkezetének alapvető törvényét felfedezte. Bár a filozófiában nem szoktak felfedezésről beszélni, itt kétségtelenül valami hasonló felismeréséről van szó, mint a gravitáció New-

ton általi felismeréséről. Kant a természettörvényekhez hasonló biztos törvényeket kívánt fölfedezni a megismerés és a cselekvés számára.

Az általa felfedezett kategorikus imperatívusz a cselekvésre irányuló gondolkodás törvényének feltárása, mely egyben a jó fogalmát is eredendően meghatározza.

Kant a kategorikus imperatívusz háromféle megfogalmazását adja, melyek egymásra épülnek. Az első a maximák (egyedi cselekvési szabályok) formájára, a második a tartalmára, a harmadik pedig a teljes meghatározásra vonatkozik.

1. Kategorikus imperatívusz a cselekvő szubjektumra vonatkoztatva – a jó cselekedet dinamikus formája

*„cselekedj azon maxima szerint, melyet követve egyúttal azt is akarhatod, hogy maximád általános törvény legyen”. **

*„cselekedj úgy, mintha cselekedeted maximájának akaratod révén általános természettörvénnyé kellene válnia”. ***

*„Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényadás elveként érvényesülhessen.”****

A kategorikus imperatívusz, amely csak azt mondja ki, hogy általában mi is a kötelezettség, így hangzik: cselekedj azon maxima szerint, amely egyúttal általános törvényként is érvényes lehet. ****

A cselekvőnek saját cselekvési elvét kell a tett végrehajtása előtt vizsgálnia, és azt kell kérdeznie, hogy elve egyetemes törvényként megállja-e a helyét.

* Immanuel Kant, *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*, fordította Berényi Gábor, Budapest, Gondolat, 1991. (hivatkozás: EMA), 52. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, idézés az *Akademieausgabe* Bd.IV. (1911) 385-463. szerint (hivatkozás: GMS) 421. „handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, daß sie ein allgemeines Gesetz werde”.

** EMA 53. GMS 422. „Handle so, als ob die Maxime deiner Handlung durch deinen Willen zum *allgemeinen Naturgesetze* werden sollte.”

*** Immanuel Kant, *A gyakorlati ész kritikája*, fordította Papp Zoltán, Budapest, Ictus, 1998. (hivatkozás: GYÉK) 7.§, 42. *Kritik der praktischen Vernunft*, (hivatkozás: KpV, az 1788-ban megjelent eredeti kiadás *Originalausgabe* szerint) 54. „Handle so, daß die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne.”

**** I. Kant: *Az erkölcsök metafizikája*, fordította Berényi Gábor, Budapest, Gondolat, 1991, 319. *Metaphysik der Sitten, Werke in zwölf Bänden, Band 8*, Frankfurt, Suhrkamp, 1977. 331. „Der kategorische Imperativ, der überhaupt nur aussagt, was Verbindlichkeit sei, ist: handle nach einer Maxime, welche zugleich als ein allgemeines Gesetz gelten kann.”

2. A kategorikus imperatívusz tartalmi meghatározása

„Cselekedj úgy, hogy az ember(i)ségre, mind a saját személyedben, mind bárki másában mindenkor mint célra, sohasem mint pusztán eszközre legyen szükséged.”*

„Az ember... önmagában valóan cél. Az ember ugyanis szabadságának autonómiájánál fogva a szent morális törvény szubjektuma. (...) e szubjektum... sohasem használható pusztán eszközként, hanem csak úgy, hogy maga mindig egyben cél is.”**

Csak szabad ember lehet morális, aki önmagában hordozza a jó lehetőségét. A jó világban való megjelenése az ember morális cselekvése, amely feltétele, hogy a cselekvő szabad elhatározásából teszi a jót. Ezért az ember soha nem lehet pusztán eszköz, sem önmaga, sem mások számára, mindig meg kell őrizni a szabadságát. Soha egyetlen olyan cselekvés nem fogadható el, melynek mellékhátása, hogy egyetlen ártatlan, szabad, a jó lehetőségét hordozó személy elpusztuljon, vagy szabadságában csorbát szenvedjen.

3. A kategorikus imperatívusz teljes meghatározása az ítélőerő együttműködésével

„a saját törvényhozásból eredő összes maxima illeszkedjen bele a célok lehetséges birodalmába mint természeti birodalomba.”***

„Eszünkkel... tudatában vagyunk egy olyan törvénynek, amelynek valamennyi maximánk alá van vetve úgy, mintha akaratunk által egyszersmind egy természeti rendnek is elő kellene állnia.”****

„A tiszta gyakorlati ész törvényei alatt álló ítélőerő szabálya így hangzik: kérdezd meg magad, hogy a szándékodban álló cselekedetet, ha annak azon természet

* EMA 62. GMS 429. „Handle so, daß du die Menschheit sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloß als Mittel brauchest.”

** GYÉK 106. KpV, 155. „der Mensch... ist Zweck an sich selbst. Er ist nämlich das Subjekt des moralischen Gesetzes, welches heilig ist, vermöge der Autonomie seiner Freiheit. (...) also [ist] dieses niemals bloss als Mittel, sondern zugleich selbst als Zweck zu gebrauchen.”

*** EMA 70. GMS 436. „alle Maximen [sollen] aus eigener Gesetzgebung zu einem möglichen Reiche der Zwecke, als einem Reiche der Natur zusammenstimmen.”

**** GYÉK, 58. KpV 76. „Gleichwohl sind wir uns durch die Vernunft eines Gesetzes bewusst, welchem, als ob durch unseren Willen zugleich eine Naturordnung entspringen müsste, alle unsere Maximen unterworfen sind.“

valamely törvénye szerint kellene megtörténnie, amelynek te magad is része vagy, tudnád-e tényleg olyannak tekinteni, mint ami akaratod által lehetséges.”*

„A célok rendjében az ember (s vele együtt minden eszes lény) *önmagában valóan cél*, azaz soha senki (maga Isten sem) használhatja őt pusztán eszközként, úgy, hogy ne volna még a használatban is egyszersmind cél, s hogy ennél fogva a személyünkben hordozott ember(i)ségnek a magunk számára *szentnek* kell lennie, lévén az ember a *morális törvény szubjektuma*, a törvény pedig önmagában szent, s rajta kívül bármi csak úgy nevezhető szentnek, ha érte van, és összhangban áll vele.”**

Ezek ugyanazon egyetlen törvény különböző megfogalmazásai, és a cselekedetek maximáját valamennyi formulával vizsgáljuk meg.

John Rawls Kant hatására fogalmazta meg elvét, mely szerint „Az igazságosság elveit a tudatlanság fátyla mögött választjuk ki”.*** Ez az elv feltételezi, hogy az igazságosság vagy a cselekvés elvének meghatározója nem tudja, hogy ő maga az adott esetben a cselekvés végrehajtója vagy elszenvédője.

Ha ezen elvek szerint vizsgáljuk a kettős hatás elvét, akkor azt kell kérdeznünk például a stratégiai bombázások esetén, hogy azt akkor is elhatároznánk-e, ha mi magunk lennénk a célzott területen élő kisgyermek vagy édesanya.

Ahhoz, hogy a kategorikus imperatívusz lehetséges alkalmazását és működését megértsük, John Rawls sietett segítségünkre, eljárásként értelmezve a Kant által felfedezett procedurális gyakorlati észszerűséget.

A kategorikus imperatívusz eljárás

171

John Rawls „Themes in Kant’s Moral Philosophy”**** című írásában a kategorikus imperatívuszt olyan eljárásként (*procedure*) értelmezi, mely segít ésszel rendelkező (*vernünftig*) emberi lények számára meghatározni a morális törvény tartalmát. Ezt az eljárást alkalmazva bármely cselekedetről megállapítható annak morálisán elfogadható vagy elfogadhatatlan volta.

Rawls szerint a Kategorikus Imperatívusz Procedúrának (KIP) négy lépése van.

* GYÉK, 86. KpV, 122. „Die Regel der Urteilskraft unter Gesetzen der reinen praktischen Vernunft ist diese: Frage dich selbst, ob die Handlung, die du vorhast, wenn sie nach einem Gesetze der Natur, von der du selbst ein Teil wärest, geschehen sollte, sie du wohl, als durch deinen Willen möglich, ansehen könntest.”

** GYÉK 156. KpV 237. „In der Ordnung der Zwecke, der Mensch (mit ihm jedes vernünftige Wesen) (sei) Zweck an sich selbst (...), d. i. niemals bloß als Mittel von jemandem (selbst nicht von Gott) ohne zugleich hierbei selbst Zweck zu sein, könne gebraucht werden, daß also die *Menschheit* in unserer Person uns selbst *heilig* sein müsse, folgt nunmehr von selbst, weil er das *Subjekt des moralischen Gesetzes*, mithin dessen ist, was an sich heilig ist, um dessen willen und in Einstimmung mit welchem auch überhaupt nur etwas heilig genannt werden kann.”

*** Rawls, J.: id. mű 32. op. cit. 12. „The principles of justice are chosen behind a veil of ignorance.”

**** J. Rawls: „Themes in Kant’s Moral Philosophy”, E. Förster (ed.): *Kant’s Transcendental Deductions*, Stanford, California, Stanford University Press, 1989, 81–113.

1. *Nekem X-et kell tennem* C körülmények közt, hogy Y-t megvalósítsam. (X és Y tényállások.)

A második lépés általánosítja a maximát:

2. *Mindenkinek X-et kell tennie* C körülmények közt ahhoz, hogy Y-t megvalósítsa.

A harmadik lépés az általános előírást természettörvénnyé alakítja:

3. Mindenki *mindig* X-et teszi C körülmények közt, hogy Y-t létrehozza (mintha természeti törvényről lenne szó).

A negyedik lépés:

4. A harmadik lépés természettörvényét a meglevő természettörvényekhez kell kapcsolnunk és aztán legjobb tehetségünk szerint ki kell számítanunk, milyen lenne a természet rendje, ha az újonnan csatlakozott természeti törvénynek megadjuk a lehetőséget, hogy kifejtsen hatását.

Ez az új természeti rend Rawls kifejezésével a „perturbált társadalmi világ”.

Ezek után a KI a következőképpen formulázható: Az első lépés maximája alapján akkor cselekedhetünk morálisan, vagy a cselekvés elve akkor morális, ha 1. képesek vagyunk értelmes (racionális és rezonábilis) cselekvőkként, egy perturbált társadalmi világ (binnen cselekedve és alávétve feltételeinek) tagjaiként e maxima szerinti cselekvési szándékot fölmutatni; 2. tudnunk kell akarni ezt a perturbált társadalmi világot, és állítanunk kell, hogy bele kell tartoznunk. A KIP racionalitása nem feltétlenül egyezik meg a hétköznapi racionalitásával, ha racionalitás alatt a saját érdekeink követését és érvényesítését értjük. A KIP racionalitása az ész törvénye, minden ésszel rendelkező emberre egyaránt és teljes mértékben érvényes. Az etikában a tiszta gyakorlati ész törvényei felülírják az empirikus gyakorlati észét.

Rawls procedurális értelmezését felhasználva, világosan látszik, hogy a kettős hatás elv felszámolódik és nem tartható.

A kettőshatás-elv néhány példája

A kettős hatás elve megengedi, hogy a jónak szánt cselekvésnek van legalább egy rossz hatása. Ebben az esetben a cselekvés két rész-cselekvésre, mikrocselekvésre osztható, és a két cselekvés önállóként tekinthető. A rossz hatáshoz vezető cselekvés rossz lesz, márpedig morális cselekvés nem lehet rossz vagy szándékoltan rossz következményű.

A stratégiai bombázás mellékhatásaként a kettőshatás-elv szerint elfogadhatjuk, hogy ártatlan áldozatok (gyermekek, asszonyok) is lesznek. Ebben az esetben a bombázás egyes aktusai kifejezetten a harcokban részt nem vevő gyermekek és asszonyok megölésére irányul. Az általánosítási procedura végeredménye, hogy „mindig mindenki mindenkit megöl”, ami nyilvánvaló ellentmondás, hiszen egyetemes természettörvényként odavezetne, hogy az emberi élet felszámolódna. A kettőshatás-elvet úgy is vizsgálhatjuk, hogy behelyezzük magunkat annak helyzetébe, akit a rossz mellékhatás érint, és megkérdezhetjük, hogy így is akarni tudjuk ellentmondás mentesen a cselekvést. Kisgyermekait nevelő édesanya a stratégiai te-

rület közelében nem fogja jónak tartani a közelükben történő stratégiai bombázást. A kategorikus imperatívusz procedúra láthatóan az evangéliumi elveknek szerez érvényt az észszerű gondolkodás erejével. Ennél a példánál sérül az elv, hogy azt cselekedjétek embertársaitokkal, amit magatoknak is kívántok. Melyik bombázást elhatározó politikus kívánja, hogy lakóhelye környékét bombázzák, ahol ő saját kisgyermekével játszik?

Bonyolultabb de nem megoldhatatlan kérdés, amikor a rákos méhet kell eltávolítani, és ezzel a benne lévő magzatot is elpusztítják. A kérdés vizsgálatához nyilvánvaló részletes orvosi tudásra és az egyes eset pontos ismeretére van szükség. Feltételezve, hogy a rák olyan stádiumban van, hogy méh eltávolítása nélkül a terhes anya meghal, akkor nyilvánvaló, hogy a magzat is elpusztul. A méh eltávolításával a magzat pusztulása viszont olyan nem kívánt mellékhatás, amelyet rossznak kell tekintenünk. A magzat viszont ebben az esetben mindenképpen elpusztul, vagy az anya halálával, vagy a méh eltávolításával. Tehát nem tekinthető a méh eltávolítása a magzat elpusztításának, mivel a magzat a természetes betegségi folyamat következtében, beavatkozás nélkül is elpusztul. A méh kivétele viszont legalább az anya megmentéséhez vezethet, tehát feltétlen és kompromisszum nélküli jó cselekedet.

Szent Tamás példája szintén átfogalmazható. Amikor valaki kétséget kizáróan megtámad és az életemre tör, akkor első számú kötelességem saját életem megmentése. A rám támadó cselekvési szándéka etikai értelemben rossz. A tudatosan rossz cselekedetet választó megszünteti magában annak feltételét, ami miatt a másik embert (jelen esetben őt) célnak kell tekintenünk, ami miatt tiszteljük: a jó lehetőségét önmagában és a világban. A tudatosan rosszat cselekvő gyakorlati értelemben nem racionális lény, és amennyiben egy személy életére támad, a jó lehetőségét akarja megszüntetni a világban. A kategorikus imperatívusz szerint ez azt jelentené, hogy soha semmilyen körülmények közt nem lenne jó a világban, mintegy a természet-törvény erejével. A rossz megszüntetése jó cselekedet, így az életemre támadót (az agrersszort, a terroristát) kötelességem tetteben minden rendelkezésemre álló eszközzel megakadályozni.

Érveléssel és példákkal próbáltam meg bemutatni, hogy a kettős hatás elve a procedurális-racionális etika kritikájában felörlődik és tarthatatlan. A példákat sorolhatnánk. A szakirodalomban szokásosan felsorolt valamennyi gyakorlati példán és azok javasolt megoldásain bemutatható a kettős hatás elvének tarthatatlansága. Jó szándéknak és jó cselekedetnek nem lehet semmilyen körülmények közt olyan rossz hatása, melyről a cselekvő cselekvése előtt tudott, tehát racionálisan beszámította a cselekvés lehetséges hatásai közé. A kettőshatás-elv alkalmazásának bemutatására hozott cselekvési modellekben a cselekvések rész-cselekvésekre oszthatók, és ezek mint önálló cselekvések vizsgálhatók, és amennyiben rossz eredményre vezetnek, akkor a cselekvést nem szabad végrehajtani. Nem lehet jónak lenni, és közben kicsit rossznak. A jóság és az igazságosság meghatározásában és képviselésében nem lehetnek kompromisszumok.

